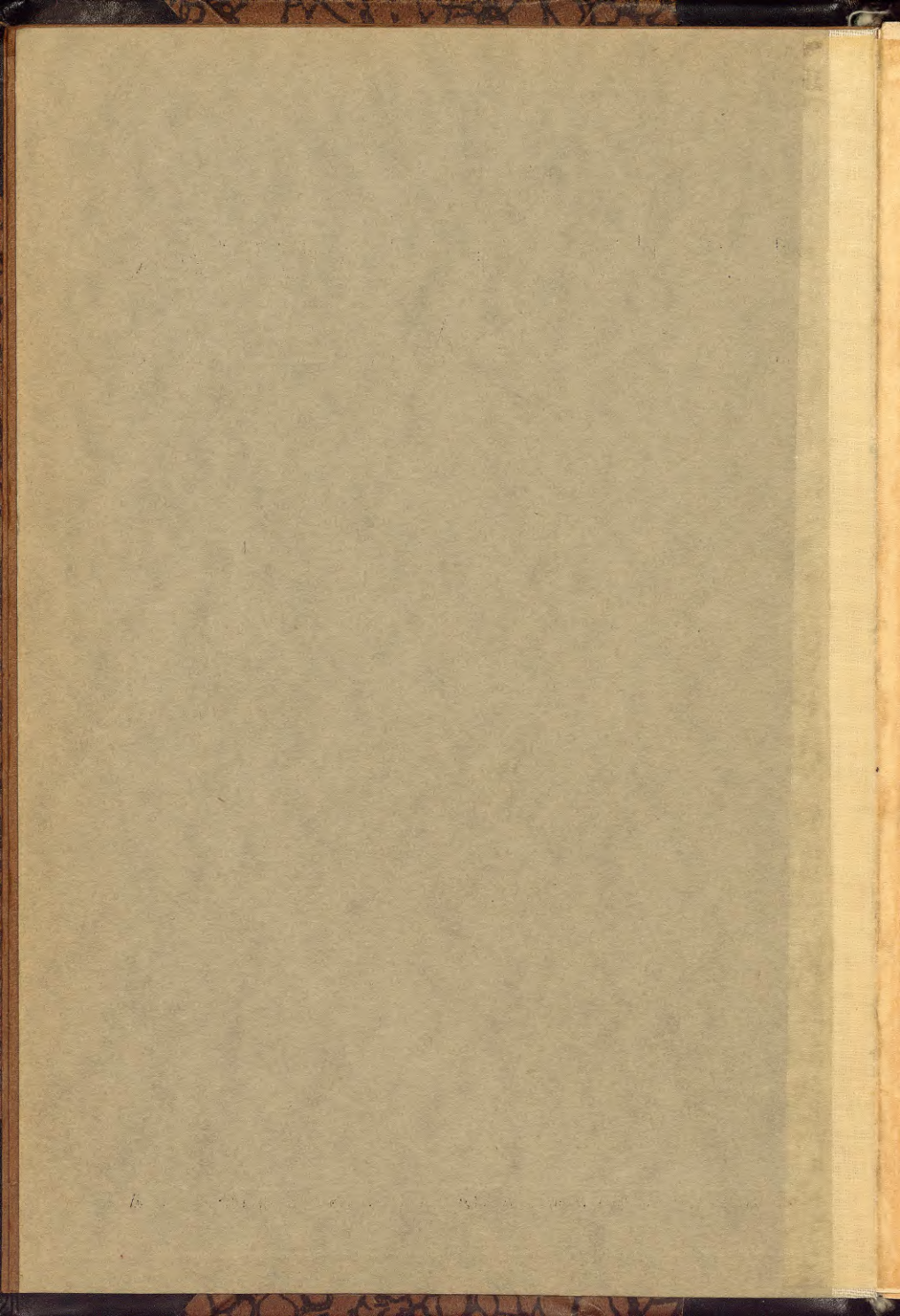

E. ARNIS

LATVJU TAUTAS POLĪTISKĀ ATMODA

J. ROZES IZDEVUMS, RĪGĀ, KRIŠJĀNA BARONA IELĀ 5

3
3

Latv. Ned.

E. ARNIS

319503

LATVJU TAUTAS POLĪTISKĀ ATMODA

RIGĀ, 1934.

J. ROZES IZDEVUMS, KR. BARONA IELĀ № 5

L. V. E.
In. 303416

~~3326K~~ ✓

Ⓐ

Ⓟ

J. Rozes grāmatu spiestuve,
Rīgā, Kr. Barona ielā № 37.

IEVADA RAKSTUROJUMS.

I.

Tautai var izaugt spēcīga un ipatnēja garīga dzīve tikai tad, ja viņas vadošie darbinieki stāv abām kājām uz savas dzimtās zemes un, mācīdamies no vecām kultūras tautām, paliek uzticīgi tam ideoloģiskam kompleksam, kas gadusimteņu ilgā attīstības procesā noslāņojies tautas dvēselē. Pie mums par tautas ideoloģiju, par nožēlošanu, domāts gaužam maz. Totiesu vairāk esam mēģinājuši atdarināt svešzemju teorijas un šablonus. Tā nu uz katra soļa gadas sastapt ļaudis, kas gan runā par nacionālismu un sakās esam nacionāli, bet kuriem par latviešu tautas ideoloģijas organisko attīstību ļoti neapskaužamas zināšanas. Un bieži iznāk tā, ka gribēdami teikt kautko latvisku, viņi izdara to pašu kļūdu, kuŗu pārmetām marksistiem un kuŗa mūsu intelligēnci tik dārgi izmaksājusi — proti: pārtulko latviešu valodā svešas tautas ideoloģiskus veidojumus. Jautājums, vai šādi patapinājumi atbilst latviešu nacionālajam garam, protams, atkrīt, jo viņi šo pēdējo jau nemaz nepazīst. Mēs vēl arvien nesam pilnā apjomā sapratuši, ko nozīmē — tautas nacionālā ideoloģija. Mums nav pat cik necik apmierinoša mēģinājuma viņas attīstību skicēt, kaut tikai pamatelementos. Vēl ļaunāki: nav nemaz tālu tas laiks, kad mūsu intelligēnce dzīvoja pārliecībā, ka nacionālās ideoloģijas apcere ir velta un neauglīga laika tērēšana.

Kopš pagājušā gadsimta deviņdesmito gadu sākuma daļa latvju intelligēncas ar apskaužamu neat-

laidību ir iekalusi pati sev un visiem, ar ko viņa nākusi sakaros, uzskatu, ka dzīvē „galvenais“, „noteicošais“ un t. t. ir materiālās intereses. Visi, kas uzdrošinājās ieminēties par ideoloģisko faktoru lomu tautu vēsturē, tika izzoboti un populārās runās „apgāzti“ ar pārlicinoši skanošo izteicienu: „Cilvēkam vispirms vajaga paēst, — tikai pēc tam viņš var sākt filozofēt“. Valdošajam vulgārajam noskaņojumam piemērotie iebildumi, ka „cilvēks var filozofēt arī ēdot“ un ka galu galā „cilvēks pat visprimitīvāko pārtiku nevar iegūt bez zināma smadzeņu darba“, izrādījās pārāk komplicēti un palika bez iespaida. Ikdienas dzenis turpināja kalt — „noteicošais ir materiālais“ — un viegli veidojās vienkāršais secinājums — idejas, ideoloģija ir kautkas atvasināts, nesvarīgs; kautkas tāds, kas „vēlāk pienāk klāt pats no sevis“. Šim vulgārajam uzskatam atrada pat teorētisku pamatojumu K. Marksa „vēsturiskajā materiālismā“.

K. Markss ir jaunībā sarakstījis grāmatiņu „Zur Kritik der politischen Oekonomie“, kuŗas ievadā apgalvo, ka „tiklab tiesiskās attiecības kā valsts formas nav izskaidrojamas nedz pašas caur sevi, nedz arī caur tā saucamo cilvēka gara attīstību“, bet gan tās „sakņojas dzīves materiālajos apstākļos“. Un tālāk nāk tā „vēsturiskā materiālisma“ „pamattēze“, no kuŗas marksisti pārtiek līdz pat pēdējam laikam. Viņa skan šādi*): „Savas dzīves sabiedriskajā ražošanā cilvēki stājas noteiktās, nepieciešamās, no viņu gribas neatkarīgās attiecībās, proti — ražošanas attiecībās, kuŗas atbilst viņu materiālo ražošanas spēku zināmai attīstības pakāpei. Šo ražošanas attiecību kopība sastāda sabiedrības oikonomisko stuk-

*) K. Markss — Kritiskas piezīmes pie politiskās ekonomijas. Rīgā, 1919. g. 25.—26. l. p.

tūru, reālo bāzi, uz kuŗas paceļas juridiskā un politiskā virsbūve, un ar kuŗu saskaņojas noteiktas sabiedriskās apziņas formas. Materiālās dzīves ražošanas veids noteic sociālo, politisko un garīgo dzīves procesu vispāri. Nevis cilvēku apziņa noteic viņu esību, bet gan otrādi: viņu sabiedriskā esība noteic viņu apziņu“.

Tāda ir tā „ģeniālā“ teorija, kuŗu pie mums sāka sludināt prof. A. Dauge („Pūrā“ — 1892. gadā) un K. Kasparsons („Pūrā“ — 1893. gadā) un ar kuŗas „zinātniskumu“ apmulsināti tik daudzi latvju intelektuāļi. Pie tam marksisti allaž lielījušies, ka kritika šai teorijai nekā nevarot iedarīt. Pavirši skatoties, tā arī izliekas. Bet tikai tādēļ, ka kritiķi „vēsturiskā materiālisma pamattēzei“ piešķirušī īpašības, kādas tai faktiski nav. Cik „stingra“ arī neizliktos K. Marksa „formūla“, viņa tomēr nav zinātniska teorija. Minimālais, kas no pēdējās prasāms, ir — lai apceramo parādību attiecības būtu izteiktas viennozīmīgi. Rūp salīdzināt manis pasvītrotos „formūlas“ jēdzienus, lai pārliecinātos, ka Marksa „teorija“ nepilda pat šo viselementārāko zinātniskās teorijas prasību. Patiesībā „vēsturiskā materiālisma“ „pamattēzē“ darīšana nevis ar zinātnisku teoriju, bet ar vulgārfilozofisku izpaudumu — chameleonu, kuŗu apcerēt nav nemaz iespējams.

Ka tas tiešām tā, vislabāk izprotams no tā, kā K. Marksa „pamattēzi“ vēlāk interpretējis un juties spiests „papildināt“ viņa tuvākais domubiedrs — Fr. Engelss. Vēstulē, kas datēta ar 1890. gada 21. septembri*), Engelss raksta: „Pie tā, ka jaunieši dažkārt uzsver oikonomisko pusi vairāk, kā tas patiesībā būtu vajadzīgs, pa daļai vajnīgi arī mēs —

*) „Sozialistische Akademiker“, 1895. g.

Markss un es. Cīņā ar pretiniekiem mums bija jāuzsver šis bieži apstrīdētais pamatprincips, pie kam ne vienmēr bija laiks, vieta un izdevība pienācīgi izcelt pārējos momentus, kas arī piedalās savstarpējā iespaidošanā (Wechselwirkung) "... Kādā citā vēstulē (Fr. Meringam) atkal rakstīts: „Ideologi aizmirst, ka zināmais vēsturiskais moments, tiklīdz to dzīvē izsaukuši citi — galu galā oikonomiski — cēloņi, pats kļūst cēlonis, kas atstāj iespaidu uz savu apkaimi un pat uz savu pirmcēloni“. Beidzot, kādā 1894. gadā rakstītā vēstulē Engelss pie „oikonomiskiem faktoriem“ pieskaita arī „ģeografisko stāvokli“ un rāsu, bet par „polītisko, tiesisko, filozofisko, reliģisko, literārisko, māksliniecisko u. t. t.“ attīstību saka: „viss tas reaģē cits uz citu un uz oikonomisko bāzi“. Te K. Marksa apzīmējumu jūklim pievienots vēl viens — „savstarpējā iespaidošanās“. Protams, arī Fr. Engelsa „ģeniālajos domgraudos“ sastopams sakrāmentālais apgalvojums, ka „oikonomiskā bāze galu galā“ (schliesslich) un „pēdējā instancē“ (in letzter Instanz) ir „noteicošais moments“, bet — kas nu tā vairs par „pēdējo instanci“, kuŗu pašu var „iespaidot“ katrs „virsbūves“ elements? — Ticīgais jau visu to var deklamēt ar vislielāko aizrautību, taču zinātniskā doma ar tādu „teoriju“ nekā iesākt nevar. Nevar pat kritizēt, jo viss, ko šai sakarībā rakstījuši K. Markss un Fr. Engelss, ir pseidozinātne, kas dibināta uz metafiziskā cēlonības jēdziena. Mūsdienās, kad zinātniskais funkcionālās sakarības jēdziens metafizisko cēlonības izpratni noraidījis tai pašā vēsturiskajā „pieliekamā kambarī“, kuŗā dus marksistu izzobotie reliģiskie mīti, debatēt par „vēsturisko materiālismu“ ir anachronisms.

Pagājušā gadusimta otrajā pusē vispārīgā zināt-

niskā doma bija nonākusi pie atziņas, ka zinātne sekmiņi var attīstīties tikai tad, ja tā atsvabinas no vergošanas dogmatiski pieņemtiem jēdzieniem. Tā sākas zinātniskā jēdzienu kritika, kuŗa, ejot soli pa solim, sadragāja daudzus gadusimţeņiem ilgi pielūgtus elkus. Drupu kaudzēs palika uz mūžu guļam tādas „slavenības“, kā — „cēlonis“, „substance“, „materija“, „gars“ un t. t. Visas šīs „būtības“ izrādījās vienkārši hipostazēti jēdzieni. Reizē ar hipostazētiem jēdzieniem krita arī kā „šķietami“ daudzi tā sauktie „neatrisināmie problēmi“. Izgaisa „principiālie“, „nepārkāpjami bezdibēni“ parādību pasaulē un radās monistiskā parādību plūduma izpratne.

Tas ir garš un smags atziņu „šķīstīšanās“ process, kas sākas priekš apm. piecdesmit gadiem un vēl joprojām tālu no noslēguma. Bet viņa svētīgais iespaids atsaucies arī uz vēsturisko parādību izpratni. Zinātniskai domai vairs nav darišana ar „principiāli“ dažādos „elementos“ saraustītu norisi, bet ar vienotu vēstures procesu, kuŗā vairs nav „cēloņu“ un „seku“, nav „noteicēju“ un „noteicamo“, bet gan funkcionālā sakarībā domātas parādību grupas. Reizē ar to ideoloģijas problēmi gūst pavisam citādu saturu.

II.

Izcelšanās vienība un kopīgi vēsturiski likteņi ir tas objektīvais pamats, uz kuŗa gadusimţeņu plūsmā no ikdienišķiem pārdzīvojumiem veidojas tautas sabiedriskā ideoloģija. Tas ir organisks process, kuŗā materiālais no psihiskā (garīgā) atdalāms tikai speciāliem nolūkiem radītos jēdzienos. Tautas ideoloģija gan ir tikai viens no daudzajiem viņas vēsturiskās attīstības elementiem, bet tāds, kas iz-

sakņo visus pārējos, cementēdams tos viengabalainā procesā.

Cilvēks ir dzīva būtne un, kā tādu, viņa attīstību sākotnīgi raksturo bioloģiskas sakarības. Tās uzglabājas arī sabiedriskā dzīvē un uzskatāmas kā pirmamats katrai ideoloģijai. Ar citiem vārdiem: cilvēka garīgā dzīve un sabiedriskā ideoloģija vienmēr bijusi un paliks bioloģisku faktu funkcija.

Tuvu šiem sākotnīgajiem bioloģiskajiem elementiem stāv pirmais sabiedriskās dzīves veidojums — kopas instinktīva vienības sajūta. Sākumā vāja un svārstīga, šī sajūta ilgā attīstības posmā, neskaitāmu paaudžu pārdzīvojumu stiprināta un padziļināta, izvērtusies par vienu no spēcīgākajiem ideoloģijas pamatelementiem. Tik spēcīgiem, ka to nespēj sadragāt pat kapitālistiskās sabiedrības diferencēšanās sociālās grupās. Kā pirmatnējā sabiedrībā, tā vēl šobaltdienu kopas vienības sajūta var noteikt tautas izturēšanos ilgstošos vēsturiskos posmos. Visbiežāki un viskrasāki kopas vienības sajūta izpaužas kritiskos vēsturiskos brīžos kā tautas paš aizsardzības reakcija.

Pats par sevi saprotams, ka vienības sajūta konkrēti izpaužas pie dažādām tautām dažādi, jo viņa ir tikai serde, ap kuru grupējas tautu vēsturiskos apstākļos gūtie īpatnie piedzīvojumi. Pēdējiem krājoties un paplašinoties, ideoloģija ap kopas vienības sajūtu izzaro dogmatiski pieņemtu uzskatu sistēmā, kas ar laiku sastingst mitoloģiskās un reliģiskās tradīcijās. Tikai piedzīvojumiem tālāk — paplašinātos apstākļos — variējoties, ideoloģijas sākotnīgajiem elementiem pievienojas jaunlaiku guvums — apziņīga mērķu uzstādīšana un dogmatiski pieņemto tradīciju kritika.

Jau paviršu skatu ideoloģijas veidošanās vēsturi-

skajam procesam pārļaižot, kļūst skaidrs, cik aplami — mēģināt izprast tautas dzīvi (kuŗā, kā konkrētībā neizdalāms elements, ietilpst arī ideoloģija) zināmā vēsturiskā posmā, izejot vienīgi no šī posma materiālajiem apstākļiem. Ir taču nepārprotami, ka zināmais tautas dzīves elements ir nevien synchronisku elementu, bet netieši arī visu agrāk uzņemto iespaidu funkcija. Tikai ļoti sīkā un rūpīgā analizē var noteikt, kādi iespāidi — tikko gūtie, vai pirms gadusimteniem saņemtie — spēlē izšķirošo lomu konkrētā gadījumā.

Katras tautas ideoloģijas pamatā ietverta nezināmā senatnē dzimusi izcelšanās vienības sajūta. Tas ir instinkts, kas neapzināts veidojies gadusimtenus, līdz beidzot izveidojies par spēku, kas var pēkšņi izlauzties uz āru ar tādu sparū, ka visi pārējie iespāidi un apstākļi kļūst maznozīmīgi. Bet arī tad, kad šis pirmatnējais ideoloģiskais spēks ar visu, kas ap viņu sagrupējies paaudžu maiņā, neizpaužas aktīvi, viņš gulstas uz tautas garīgo dzīvi, sijājot tekošos pārdzīvojumus un veidojot tautas raksturu apziņai neuztveramā pakāpenībā. Kad kopības sajūta kļūst apzināts garīgs fakts, pienāk tautas nacionālās atmodas brīdis. Tas ir moments, kad tauta apzinas sevi kā tautu — ar īpatnu, no citām tautām atšķirīgu, garīgu un materiālu dzīvi.

Pagājušo gadusimteni latvieši iesāka ne kā tauta, bet kā vergu gaitās nolīdzināta darbaļaužu masa. Bet tad visu Eiropu savilņoja franču tautas atmoda, kas vēsturē ierakstīta kā Francijas „lielā revolūcija“. Ar šo „revolūciju“ sākās Eiropas kontinenta tautu nacionālās atmodas. Viļņi no Francijas atvēlās arī līdz Baltijas jūras piekrastei, atnezdami sev līdz jausmas par cilvēka un tautas tiesībām un brīvību. Vispirms šīs jaunās ideoloģiskās noskaņas

skāra, protams, tos, kas, nomākdami latvju tautu verdzībā un dzīvodami uz viņas darba rēķina, bija sev nodrošinājuši plašākas izglītības iespēju. Un kaut gan latvju verdzinātāji ētiskās attīstības ziņā bija neapskaužami zemu stāvoša ļaužu kārtā, tomēr arī viņu rindās radās personas, kas jaunās ideoloģiskās noskaņas spēja izdomāt loģiski līdz galam un saprast savu ciltsbrāļu lomas nejēdzību. Tā radās G. Merķeļa brīvdomīgās grāmatas, un vācietis Vatsons sāka izdot nelielu laikrakstu („Latviešu avīzes“) kroplainā latviešu valodā. Merķeļa grāmatas tad latviešus, protams, nerasniedza, un Vatsona laikrakstīnam bija ļoti niecīgs lasītāju skaits, tomēr viss tas bija pirmais ietekmējums, kuŗa nozīme vēsturiskā perspektīvē vērtējama augstu. Gan šīs sveštautiešu modinošās balsis drīz vien nomāca viņu tautiešu zemsirdīgā mantkāre, gan latvju drukāto vārdu sagrāba verdzinātāji un viņu kalpi tautas garīgai nomākšanai, tomēr pirmais solis bija sperts. Sniega pika bija saspiesta un nogrūsta no kalngala — pati dzīve gādāja par viņas pārvēršanos lavīnā: dzima paaudze, kuŗai bija lemts dokumentēt latvju tautisko atmodu.

Biezbārdis ir dzimis 1806. gadā, Spāģis — 1820. gadā, Valdemārs — 1825. g., Allunāns — 1832. g., Barons — 1835. g., Kronvalds — 1837. gadā. Sešdesmitos gados šī paaudze bija sasniegusi savu pilngadību — Francijas lielās revolūcijas un vācu „apgaismības“ sētā sēkla sāka nest augļus latviešu sētās. 1856. gadā iznāca pirmais latviešu laikraksts („Mājas Viesis“), 1860. gadā Spāģis sarakstīja savu pirmo ciņas grāmatu, 1872.—1875. gados Kronvalds jau varēja sniegt izsmelošu kustības programmu.

Tautiskās atmodas darbiniekiem bija jāveic liels

uzdevums — jāapliecina, ka latvieši ir tauta — vēsturisku likteņu saistīta kopa, kurai tādas pašas tiesības, kādas ir kultūrālām tautām. Negatīvi šis uzdevums izpaudās kā cīņa pret valdošās vācu muižniecības pausto uzskatu, ka latvieši ir nevis tauta, bet strādnieku kārta. Savā tālākā attīstībā šis nacionālisms izveidojās kā kultūras nacionālisms. Protams, tautiskās atmodas darbiniekiem bija arī zināmi uzskati politiskos un saimnieciskos jautājumos, bet sintētiska sakara ar kultūrālo nacionālismu tiem nebija un arī nevarēja būt. Šai ziņā ļoti raksturīgs piemērs ir Kr. Valdemārs, kurš, blakus tautas mudināšanai uz saimniecisku patstāvību, tomēr varēja lolot sapņus par latviešu izejošanu uz Krieviju. Šādu piemēru varētu pievest vairāk. Tāda pati aprobežotība vērojama politisko jautājumu risinājumos. Cīņā par latvju tautas kultūrāli-nacionālās pašapliecināšanās iespējām atmodas darbinieki nezināja neko labāku, kā atbalstīties uz krievu monarhijas ierēdņu slāvisma (un ticības) antagonismu pret vācu ģermānismu vai arī — otrādi. Atziņa, ka pats galvenais šai vēsturiskajā cīņā ir latviešu pašu spēks, izlauzās uz āru samērā vēlu. Ja nemaldos, tad pirmais, kas šo atziņu izteica atklāti, bija A. Kronvalds. Kādā runā pirmajos vispārējos latviešu dziesmusvētkos (1873. gadā) Kronvalds, atbildēdams uz Cīmes aizrādījumu, ka latviešiem par saviem kultūrālajiem sasniegumiem jāpateicas vācu skolām, teicis, ka atzinība nākas ne vācu skolām, bet latvju garam. Šo Kronvalda ievērojamo runu „Baltijas Vēstnesis“ atreferē šādi: „Šis tautas gars, reiz spēcīgs un varens, caur sešu gadusimteņu verdzību tika noslodzīts, bet pavisam apspiest to nevarēja. Tagad brīvos, cilvēcīgos laikos tas atkal no jauna izcēlies pār latviešu zemi, tas atkal sāk valdīt

latviešu tautā. Šis nemirstams un neapspiežams tautas gars arī mūs uz šiem lieliskiem svētkiem ir pulcinājis. Viņš atskan iz mūsu tautasdziesmām, iz šī tautas gara mūžīgi plūzdama avota. Šis gars sludina mieru un laimi.“ Ka Kronvalds mēģinājis no šī sava vispārīgā viedokļa darināt arī politiskus secinājumus, liecina viņa lielais raksts par Solonu („Sēta, Daba, Pasaule“ IV., 1873. g.). Nav nejaušība, ja Kronvalds no visa tā plašā materiāla, ko sniedz pasaules vēsture, izraudzījies taisni Solona laika Grieķiju. Raksta pirmajā teikumā taču teikts, ka šī laikmeta grieķi ir tauta, „kuŗas darbi vēl šodien cienīti un apbrīnoti nenovīstamā spoŗumā, uzaicina katru zinātni, mākslu un cilvēcības mīlētāju uz aizgūtnīgu censību.“ Ar veikli nostādītiem salīdzinājumiem — Atēnas vēstures piemēriem — Kronvalds skaidri pasaka, kas latviešu lāsts un postītājs.

Tautiskās atmodas darbinieki savu uzdevumu veica spīdoši — kultūrālā nacionālisma pamatlīnijas viņi novilkta skaidri un noteikti. Cits, protams, jautājums — programmas izvešana dzīvē. Šai ziņā jau paši pirmie soļi apliecināja, ka ceļā stājas kultūrālā nacionālisma līdzekļiem nepārvarāmi šķēršļi. Tā radās rosinoši momenti nacionālās ideoloģijas tālākai attīstībai. Tikai latviešu nelaime, ka kultūrālā nacionālisma nodibinātāju slavenais mantojums iekrita rokās sociālai grupai, kas ideoloģiskos jautājumos izrādījās impotentā.

III.

Astoņdesmito gadu beigās un deviņdesmito gadu sākumā uz latviešu sabiedriskās skatuves iznāca deklasēta intelligence. Tie bija lauku ražošanas procesā liekie „saimnieku jaunākie dēli“, kuŗi, kā no

ligzdām izmesti gājputni, meklēja zaru, kur piemeties. Un viņi piemetās visur, kur varēja cerēt atrast „intelligēntas dzīves“ apstākļus. Šai ziņā ļoti pamācošas ir A. Niedras atmiņas (iespiestas mēnešrakstā „Burtnieks“), kur vaļširdīgi pastāsta, ka viņš varbūt sēdētu blakus Rainim un Jansonam, ja „Dienas Lapas“ redaktors Bergmanis nebūtu viņu honorāra prasības dēļ izmetis no redakcijas ārā. Tādas nejaušības tad izšķīra „saimnieka jaunākā dēla“ pārliecību. Un tur nav daudz ko brīnīties. Sava materiālā stāvokļa nedrošību šī intelligēnce izjuta smagāki kā jebkura cita latvju tautas daļa. Tēva sētas dzīves autoritāros iespaidos izaudzis, algas strādnieku šķīrā šāds intelligēnts iekusa ne labprāt, un ja arī tas notika, tad tikai — „kad visi striķi trūka“. Izmantodams savu — bieži vien stipri apsaubāmo — „izglītības kapitālu“, viņš spiedās iekšā skolotāju, biroja kalpotāju, sīko ierēdņu vietās. Bet arī pēdējo skaits bija stipri aprobežots, — tur varēja novietoties tikai neliela daļa „gājputnu“. Par augstākām, labāk atalgotām vietām „jaunākais zemniekdēls“ nevarēja pat sapņot, — tur jau sēdēja zemes valdnieku — vācu un krievu — intelligēnce.

Tik tālu šai parādībā nebūtu nekā tipiski latviska. Bet liktenis bija gribējis, lai laikmetā, kad savas dzīves izpratnes pamatuzskatos autoritāri noskaņotais, materiālu labklājību alkstošais lauku gājputns — jaunākais saimniekdēls — izmisis meklēja zaru, kur apmesties, sāktos arī rūpniecības strādnieku cīņa par cilvēcīgākiem darba apstākļiem Latvijas pilsētās. Te nu sākās tipiski latviskais: pēc savas dabas un intimākajiem dzīves uzskatiem konservatīvais lauku intelligēnts kļuva revolūcionārās strādnieku kustības vadonis. Tas ir viens no visraksturīgākajiem, kļūmīgām sekām bagātākajiem, mūsu vēstures

paradoksiem. Tautas progresīvā kustība ieguva vadošos — pārbēdzējus no viņai svešas, daudzos elementos naidīgās, sociālās kategorijas. Te ir tā sociālā sakne, no kuras mūsu sabiedriskajā dzīvē izaudzis daudz kas tāds, ko tauta jau izjuta un savā tālākajā attīstībā vēl daudzkārt izjutīs kā nopietnu traucējumu.

Jaunākajam saimniekdēlam pašam nekāda noteikta dzīves uzskata un nākotnes plānu nebija. Savā dzīves un morāles izpratnē viņš bija nihilists. (To ļoti vaļsirdīgi ir attēlojis A. Niedra.) Tas ir kondotjēra tips, kas praktiskā dzīvē gatavs pakalpojumiem, bet idejiski — patapinājumiem. Vēsturiskie apstākļi bez vietas palikušos saimniekdēlus spieda pakalpot strādniecībai, bet parocīgu sava paradoksālā sabiedriskā stāvokļa „pamatojumu“ viņi patapināja no Vācijas marksisma.

Viegli saprast, ka šī, no savas sociālās bāzes atrautā, svešu ideoloģisku iespaidu varā nokļuvusē intelligence nevarēja būt latvju tautas nacionālās ideoloģijas tālākveidotāja. Viņa vienkārši sludināja savu vācisko marksismu un, nacionālās ideoloģijas jautājumus nesaprazdama, noliedza katru nacionālismu. Tas bija tautas attīstībai atlūzis zars, bet tāds zars, kas, pateicoties revolūcionārai frazei, aizrāva sev līdzī maldos tautas progresīvākos elementus. Un šie maldi vēl tagad nav galīgi izdzīvoti, — vēl nesen bija cilvēki, kas ņēmās iegalvot, ka strādniecība nav organiska tautas sastāvdaļa un ka tādēļ pēdējā var dzīvot un plaukt arī ārpus savas tautas kopas. Tas nozīmē strādniecības izolēšanu no pārējās tautas, bet pie kā tāda rīcība noved, tagad visiem ir labi saskatāms. Protams, maldas arī tie, kas iedomājas, ka tauta var sekmīgi attīstīties pēc tam, kad marksistu izolētā strādniecība sakauta. Marksisma grēks,

kas pastāv strādniecības izolēšanā, nekļūst mazāks, ja no tā velk konsekvences asiņainā pilsoņu karā par labu reakcijai. Tautas skaldīšana, t. i. nacionālās ideoloģijas trūkums, nes postu visām šķirām. Sociālo sarežģījumu risinājumus var gan meklēt pilsoņu karā, bet maldīgi domāt, ka šai ceļā sasniedzami pozitīvi atrisinājumi. Agri vai vēlu, varbūt izbriegot jaunu asiņu jūru, būs jāatgriežas pie vienīgi pareizās metodes — pie sociālo sarežģījumu risināšanas, izejot no tautas ideoloģijas tālākas attīstības.

Tauta to zin, un tādēļ katru reizi, kad viņa stājas pie savu likteņu veidošanas, „partiju“ ķildām tiek pārvilkta svītra un rodas jauns elements tautas ideoloģijā. Tautas pašas veco un nederīgo satriec, radīdamas jaunas sintēzes. Tā tas bija arī deviņdesmitos gados. Bija skaidrs, ka ne nacionālās atmodas epigoņi, kuŗi nacionālo jautājumu politiskos risinājumos negāja tālāk par neauglīgo „piesliešanos“ drīz krieviem, drīz vāciešiem, ne marksisti, kuŗi nacionāl-politiskus jautājumus pilnīgi noliedza, nav spējīgi veidot tautas nākotnes ceļus. Apstākļi bija nobrieduši — bija pienācis laiks radīt jaunu nacionālās ideoloģijas sintēzi. Dzima latvju politiskais nacionālisms.

Kā latviešu politiskā nacionālisma pirmpaudēji uzskatāmi Dr. M. Valters (dzimis 1874. g.), E. Rolavs (dzimis 1874. g.), J. Akuraters (dzimis 1876. g.) un A. Apsīts-Apsedēls (dzimis 1880. g.). Bet ar to nebūt nav gribēts piešķirt viņiem lielāku vērtību par to, kas pienākas tiem simtiem un tūkstošiem, kas, marksistu pulgoti un reakcionārās pilsonības denuncēti, kaisīja politiskā nacionālisma sēklu tautā, kad katrs vārds par tautas neatkarību bija jāsamaksā ar ilgiem gadiem Sibīrijas trimdā un monarķijas cietumos. Gods un slava šiem bieži vien

nevienam nezināmiem latviešu politiskās atmodas varoņiem!

Latviešu tautas politiskās atmodas pirmie rakstnieki ir ļoti īpatnas, savos domugājienos dažādi noskaņotas personas. Kāmēr Rolavs, piegriezdamies galvenām kārtām jaunās kustības praktiskajai organizēšanai, nekad nav izgājis ārpus nelegālā drukātā vārda, pārējie trīs ir spēlējuši ievērojamu lomu arī mūsu legālajā rakstniecībā. Ja Rolavs un Valters galveno uzmanību veltījuši politiskiem un saimnieciskiem jautājumiem, tad Akuraters un Apsedēls-Apsīts blakus praktiskai revolūcionārai darbībai mēģinājuši nodziļināties kustības kultūrālajos un prātnieciskajos problēmos, izmantodami saviem nolūkiem galvenām kārtām daiļdarbu formu. Tā mūsu politiskais nacionālisms jau pašā sākumā ir izzarojis plašā uzskatu sistēmā, kas aptver nevien sociālpolitiskus un saimnieciskus jautājumus, bet arī vispārīgas dzīves un pasaules izpratnes līnijas. To iegaumējot, likās vispareizākais — ņemt minēto rakstnieku darbus viņu vienreiz dotajā konkrētībā. Ne mēģināt tēlot noslēgtu sistēmu, bet risināt domu pavedienus — jaunu meklējumu ierosināšanai.

Politiskās atmodas pirmpaudēju idejas ir iemiesojušās dzīvē. Tautiskās atmodas kodols ir ieviedots politiskā formā — Latvijas valstī. Un nu skrien gadi — jauni vēsturiski posmi. Risinas sīkas un, bieži vien, neglītas ikdienas cīņas. Taču nemaldīsimies un nemaldināsim. Pāri ikdienai vienmēr un visur tomēr stāv tautas ideoloģija ar savu nesatricināmo nepārtrauktību un negrozāmo pakāpenību.

IV.

Pēdējā laikā dažkārt ir izteikta doma, ka latvju tautas politiskā atmoda ir bijusi bez noteikti formū-

lēta satura un kā tai nav bijusi reālpolītiskas vērtības. Uz to jāatbild, ka 1905. gada virpulis gan nesa daudz domu un teoriju, bet kur ieskanējās doma par Latvijas neatkarību — un tad tā skanēja ļoti bieži un ļoti spēcīgi, — tur par noteikta satura trūkumu gan nevar runāt. Mūsu politiskā nacionālisma pamatdoma bija jau izteikta 1903. gada nelegālos izdevumos, bet 1905. gada beigās to ietvēra skaidri formulētos programmas paragrāfos. Šis vēsturiskais dokuments līdz ar plašiem paskaidrojumiem 1906. g. sākumā iespiests atsevišķā brošūrā un drusku vēlāk nelegālā laikraksta „Laukstrādnieks“ 2. num. Abi minētie izdevumi izplatīti pa visu Latviju apm. 15.000 eksemplāros.

Tagad nu par to domu, itkā te nevarētu runāt par kādu reālu politiku, kurai tiešs sakars ar 1918.—1920. gadu notikumiem. Šāds iebildums bieži dzirdēts un par viņu, varbūt, nevajadzētu daudz uztraukties, ja no tā daudzi, kam negribas atzīt savas pagātnē izdarītās politiskās kļūdas, netaisītu secinājumu, ka Latvijas valsts ir starptautisku spēku spēles nejaušs veidojums. Sevišķi spilgti šo secinājumu taista, Fr. Veinbergi aizstāvēdams, Āronu Matīss: „Ka Veinberģa politika patiesībā beigās pārvērtās „par neko“, ka sagruva beidzot viss Krievijas monarchisms un Latvijas dzīve izvērtās citādāka, nekā V. to visu laiku bija sapņojis un aizstāvējis, tur nebija nekādas daļas, vai noteikšanas tautas spēku novērtēšanai augsti, vai zemi, bet vienkārši... pat gudrākiem pasaules politiķiem neparedzēti apstākļi — uznākušais pasaules karš un antantes uzvara pār Vāciju!“ (grāmatā „Fridrihš Veinberģs“, 256. l. p.). — Tas skan ļoti pārliecinoši, tomēr šāds secinājums ir nevien nepareizs, bet arī mūsu tautai un valstij kaitīgs.

Nepareizs viņš jau tādēļ, ka iziet no nepietiekoša vēsturisko faktu apgaismojuma. Atcerēsimies kaut to, ka mūsu politiskā nacionālisma pirmie veidotāji nebija nekādi zēni (tādus tos tēloja tikai krievu monarķismam draudzīgā legālā prese), bet pieauguši, izglītoti, dzīves skolā pārbaudīti vīri. Vai tad nu tādi cilvēki varēja būt tukši jūsmotāji un cerētāji? Taču nē! Bet pasaules kaŗu un antantes uzvaru arī viņi neparedzēja! Pareizi! Tomēr lieta nu tā, ka „pasaules kaŗš“ un „antantes uzvara“, uz kā neveiksmīgie politiķi grib „atmetināt“ Latvijas neatkarību, patiesībā ir — kaut svarīgi, tomēr — tikai blakus apstākļi, kuŗi nekādu valsti uzcelt nevar, ja nav tautas gribas kļūt neatkarīgai. Gudri domātais, bet patiesībā tikai latvju tautas pašapziņu pazemojošais „izskaidrojums“ īstenībā nekā neizskaidro. Vajadzēja būt tautas gribai un spēkam kļūt neatkarīgai, tikai tad labvēlīgi ārēji apstākļi varēja dot iznākumā — neatkarīgu valsti.

Tautas griba, kļūt neatkarīgai un brīvi attīstīties, modās jau sen pirms 1905. gada. Un viņa modās nevien latvju, bet visu Krievijas patvaldības verdzināto tautu dvēselēs. Lūk, šis bija tas reālais spēks, uz kuŗa savu programmu dibināja 1905. gada nacionālisti. Un tas bija ļoti reāls un varens spēks. Mūsu „savienībai“ līdzīgas nacionālistiski noskaņotas partijas ap gadusimtena maiņu nodibinājās gandrīz visās Krievijas nomāktās tautās. Pirmā, kas atstāja ievērojamu iespaidu arī uz latviešiem, bija „poļu sociālistu partija“ (P. P. S.), kuŗas veterāns Pilsudskis jau tad spēlēja ievērojamu lomu Krievijas verdzināto tautu kopējā atbrīvošanās kustībā. Poļi arī bija pirmie, kas iestājās par neatkarības iegūšanu revolūcionārā ceļā. Viņiem ļoti noteikti pievienojās somu sociālisti. Šiem pirmiem nacionālās neatkarī-

bas paudējiem drīz vien piebiedrojās latvieši, lietuvji, ukraiņi, gruziņi, armēņi, baltkrievi un pat tātāri. Tā jau ap 1903. gadu visās Krievijas verdzinātās kultūrālākās tautās bija radušās organizācijas, kas, izpratušas savu tautu dziļākās tieksmes un tālākattīstības prasības, uzstādīja revolūcionāro lozungu: Nost Krieviju! Ārā no Krievijas!

Tuvākus sakarus, galvenām kārtām emigrācijā, nodibinot, radās pārlicība, ka apspiesto tautu atsvabināšanās no Krievijas jūga var notikt tikai kopējiem spēkiem un vienā un tai pašā laikā. Tas jo spilgti izpaudās visu minēto tautu nacionālistisko nelegālo organizāciju kopējā apspriedē 1905. gada aprīlī. Šī apspriede un viņā nodibinātais cīņas fonds arī pierādīja, ka apspiesto tautu nacionālrevolūcionārās organizācijas jau kļuvušas nopietns spēks, kas labvēlīgos apstākļos tiešam var sagraut vēsturisko Krieviju.

Lai saprastu, cik dziļi pārdomāta un valdonīga bij šī doma 1905. gadā, pievedīšu dažas rindiņas no raksta „Mūsu cīņa“ „savienībnieku“ žurnālā „Uz priekšu!“ (1905. gads, 9. num.):

„Šais pēdējās, sajūsmas pilnajās dienās nav dota ne konstitūcija, ne tiesības, nav bijusi revolūcija un nav vēl gāsta patvaldība. Cīņa bija, cīņa ir un cīņa būs, — tas ir tautas lozungs; ja valdība mums dotu pat to, ko viņa nevar — tautas republiku, mums jāatbild uz to ar cīņu. Palūkosimies, kā šo cīņu ved citas pieviltās Krievijas tautas. Ir zināms, ka krievi atrodas zemāk garīgā attīstībā, nekā jeb kuŗa cita no šīs valsts teritoriju apdzīvojošām tautām, un tāpēc arī gluži dabīgi un saprotami, ka viņiem atliek tikai gaviļēt par panākto „brīvību“. Krievu sociāldemokrātiskās un revolūcionārās organizācijas nespēj pat tik tāli savaldīt šo vergu tautu, lai tā atklāti

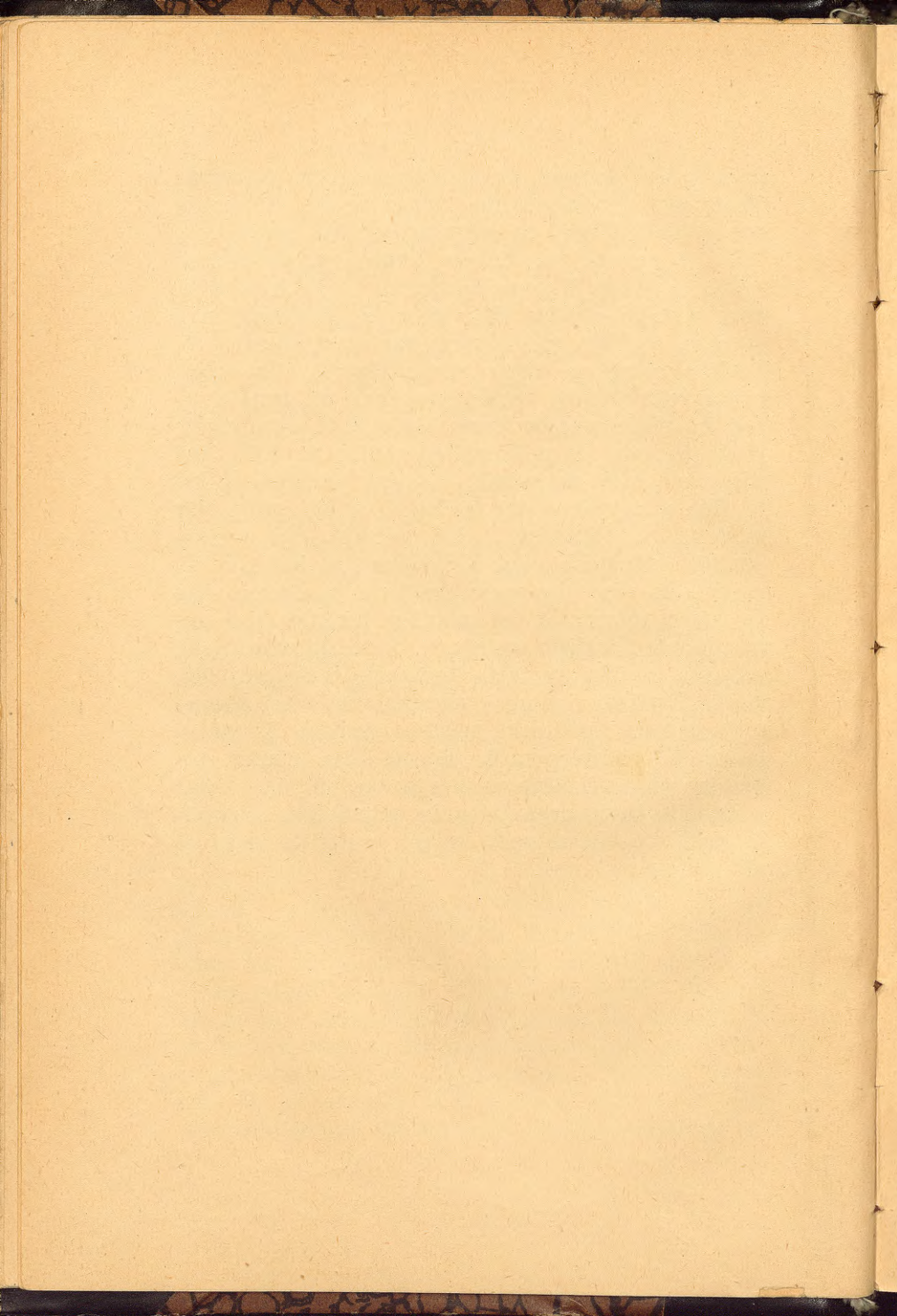
neliktu šķēršļus ceļā brīvības cīnītājiem... Dēļ šīs tautas „manifests“ arī nekad nebūtu ticis rakstīts, bet Krievijā ir vēl citas tautas. Un mēs varam ar labāko apziņu teikt, ka Krievijas galvenās savilņotājas un revolūcijas izsaucējas ir Krievijas „malienas“ tautas: kaukazi, poļi, žīdi, latvieši un somi. Un šīs tautas arī neapmierinājās ar doto manifestu un nedziedāja lūgšanas par caru, bet lāsti, naids un cīņas saucieni skanēja no viņu mutēm. Kā atbildei uz manifestu, Kaukaza tautas sacēlās revolūcija par pilnīgu neatkarību un autonomiju nodibināšanu. Pēc līdz šim no Polijas pienākušām ziņām redzams, ka arī tur prasa to pašu — netikvien prasa, bet jau izved, negaidīdami valdības kanceļu atļaujas. Pilnīgu autonomiju Polijai ar saeimu Varšavā, neatkarību no Krievijas tālākas rīcības, — tā skan visas poļu tautas cīņas saucieni. — Somi gājuši pat vēl tālāk. Jau tagad pēc saņemtām isām telegrammām var spriest, ka Somijā rikojas revolūcionāra pagaidu valdība.

„Un tad latvieši... Disciplīnas un organizēšanās ziņā mēs stāvam priekšā daudziem mūsu Krievijas biedriem. Tagad ceļas neapturāms jautājums: ko tad ir darījuši latvieši savas autonomijas, nacionālās brīvības un atdalīšanās labā? Kādas ir mūsu prasības? — Negribas ticēt rūgtai patiesībai... Nu tik mēs runāsim par savas valodas tiesībām, par saviem domniekiem un vietējo pašvaldību? Vai patiesi 700 verdzības gadi varēja latvietī ieaudzināt bailes pašam no savas valdības un valsts? To mēs neticēsim! Tagadējā laikā mēs varam sasniegt visu, ko vēlamies, ja mēs cīnīsimies un ņemsim par paraugu poļus, somus, kaukaziņus. Lielākā tautas daļa jau ir modusēs. Pie vispārcilvēcīgām tiesībām mēs pievienosim vēl mums tik dārgās pašapziņas un

autonomijas tiesības, un dēļ šīm tiesībām tad sauksim uz cīņu latviešu tautu. Uz priekšu! Vēl kauja nav beigta! Tagad ir īstā stunda mūsu cīņai!..“

Vai tā nav tā pati valoda, tikai citos vēsturiskos apstākļos, ko A. Kronvalds runāja I. vispārējo dziesmusvētku mielastā? Un vai te nav trāgiskā brīdī pateikts, pa kādu ceļu latvieši var sasniegt savu vēsturisko mērķi — valsts organizāciju? Vai skaidrāku reālpolītikas valodu maz var vēl runāt? — Tas, ka pirmais uzbrukums 1905. gadā tika atsists un ka pēc tam uz nedaudziem gadiem iestājās itkā pagurums, nekā nenozīmē, jo tautu verdzība palika, bet līdz ar to palika arī verdzināto tautu griba kļūt brīvām un neatkarīgām. Un pasaules kara priekšvakarā revolūcijas viļņi Krievijā atkal bangoja tik augstu, ka viņi bija viens no tiem motīviem, kas Krievijas patvaldību pamudināja iestāties par apdraudētiem „brāļiem serbiem“. Faktiskā vēsturiskā sakarība ir tāda, ka taisni apspiesto tautu revolūcionārās kustības jaunais uzliesmojums, kam pievienojās krievu strādnieku nemieri, iedzina Krievijas patvaldību pasaules karā. Un no šiem jauniem uzplūdiem viņa neizbēga, viņa sagruva un tūlī sākās verdzināto tautu organizēšanās patstāvīgās nacionālās valstīs — kādu gadu priekš „antantes uzvaras pār Vāciju!“

Dr. M. VALTERS.

I.

„Tautas atmodas“ laikmeta galvenais uzdevums, ap kuŗu kārtojās visi pārējie jautājumi, bija: likvidēt gadu simteņu ilgās verdzības mantojumu, kas izpaudās — Kronvalda Aša vārdiem runājot — uzskatā, ka „nav latviešu tautas, tikai vienīgi zemnieks ir latvietis“. „Daudzi“ — turpina Kronvalds savos „Tautiskos centienos“, — „ticēja šīm domām un dzīvoja, vai vēl tagad dzīvo šai pārlicībā, nemaz neapsvērdami, ka latvieši nav nekas ne vairāk, ne mazāk, kā tauta, kas ilgi kalpinot nospiesta uz viszemākās dzīves pakāpes“...*) Latvieši jāatmodina, jānodibina vienības un likteņu kopības apziņa, — jāpanāk, lai latvieši justos kā vienota tauta. Un kā praktisks sabiedrīks darbinieks, Kronvalds uzstāda jautājumu: „ar kādu iestāžu palīdzību veicams šis uzdevums?“ — Atbilde viņam uz to skaidra un noteikta: „jārīkojas ar vārdiem un rakstiem skolās, baznīcās, mājās, vispārīgi dzīvē un — uz skatuves...“ „Tikai tur mēs, mācītie latvieši, varam atrast patiesu apmierinājumu, ja ar atļautiem līdzekļiem savā tautā palīdzam izcīnīt un vairot patiesas zināšanas, krietnas spējas un vīrišķu garu, jo tad mēs būsīm strādājuši priekš visiem laikiem, kuŗos no latviešiem prasīs šīs dārgās, augstās mantas. Viss cits guļ vēl laika mātēs klē-

*) Kronvalda Atis — Kopoti raksti un runas. 69. lapp.

pī un ir jo nenoteicamāks, ka pat lielo kultūras tautu liktenis padots visai lielām varbūtībām.“

Ar šo programmu likts pamats vesela laikmeta sabiedriskai ideoloģijai, ko vispareizāki saukt par kultūras nacionālismu. Kaut gan jautājumus, sevišķi kustības sākumā, stādīja plaši, tomēr tie neizgāja ārpus kultūras centieniem un tiem atbilstošām iestādēm. Bet reizē ar to bija arī vilktas kustības robežas: uzdevumu gribēja veikt tikai atļautiem līdzekļiem, apzinīgi atteicoties no skata tālākā nākotnē. Kustības pirmos posmos ierobežojums nebija manāms, un to bez iebildumiem uzņēma kā progresīvu, laikmetam atbilstošu. Vēlāk, tautas vispārējiem dzīves apstākļiem pārveidojoties un kultūras nacionālisma programmā ietelpošiem jautājumiem atrisinoties, sākumā nenojaustā robeža arvien vairāk izvērtās par sabiedriskās domas žņaugu, kas visai kustībai piešķīra reakcionāru nokrāsu.

Kad veidojās kultūrālā nacionālisma programma, latvieši bija pilsētas iespaidu gandrīz neskārta, sabiedriski vāji diferencējusies lauku darblaužu masa. Bet nedaudzos gadu desmitos aina kļuva pavisam citāda. Patriarchāli klusās pilsētas, ko latvieši pazina galvenā kārtā tikai kā vācu kultūras un administrācijas mītnes, ātri pārvērtās par rūpniecības centriem, kurp devās visi tie, kas nebija saistījušies pie zemes. Radās latviešu sadzīvē vēl nebijusi parādība — modernais kapitālisms ar visām tā konsekvencēm. Veidojās jauns laikmets ar citādiem saimnieciskiem apstākļiem un citādām ideoloģiskām prasībām. Arvien noteiktāki izvirzījās jautājumi, uz kuriem kultūrālam nacionālismam vairs nebija atbildes, — sabiedriskās dzīves centrā nostājās centieni, ko „tautiskā laikmeta“ ideoloģija vairs nespēja aptvert, tādēļ domāja esam tos kaitīgus un apkaņo-

jamus. Tādos apstākļos radās „Dienas Lapas“ „jaunā strāva“, kas, kā zināms, nacionālo jautājumu noraidīja pilnīgi — kā nekam nevajadzīgu „krāmu“. Tā, protams, bija īsredzība, kas uz ilgu mūžu nevarēja cerēt. Gandrīz vienā laikā ar antinacionālistisko „jauno strāvu“ modās jauna nacionāla ideoloģija — politiskais nacionālisms. Par pēdējā pirmpaudēju un izveidotāju jāuzskata Dr. Miķelis Valters.

Pretēji „jaunās strāvas“ vadoņiem, kas uzstājās kā pilnīga „tautiskā laikmeta“ antitēze, noliedzdami katru nacionālā jautājuma nozīmi, Dr. M. Valters, atzīdams attīstības nepārtrauktību, ķeras pie iepriekšējās paaudzes uzskatu kritiskas pārvērtēšanas. Jau 1900. gadā rakstā „Iz latviešu sadzīves“*), polemizēdams ar legāliem laikrakstiem — „Baltijas Vēstnesi“, „Dienas Lapu“ un „Mājas Viesi“, viņš raksta: „Mūsu tautiskā prese savā pirmā laikmetā bija, bez šaubām, progresīva, — progresīva tai ziņā, ka tā uzbruka feodāli klerikālai Baltijai, ka tā kultivēja latviešu dzīvē naidu pret baznīkundzisko un muižniecisko šķiru. Kādas intereses te spēlēja lomu, pie šī jautājuma neuzkavēsimies, — fakts, ka tautiskā kustība savā pirmā cēlienā ir antireakcionāra strāva, un vīri, kas viņā ņēma dalību, kā Auseklis, Kronvalda Atis, Māters u. c., kaunētos stāties blakus tiem, kas tagad teicas ejam to ceļu, ko viņi gājuši. Starp iesākumu un tagadni ir milzīga aiza. Pateicoties masas stiprai līdzdalībai (kas sevišķi bija redzams 1., 2. un 3. dziesmu svētkos), vācu feodāli klerikālais elements tika atgrūsts atpakaļ, latviešu nacionālā apziņa nebija vairs nospiežama, latvietis vairs nekaunējās, ka tas latvietis, — šis tautiskās

*) „Latviešu strādnieks“, Vakareiropas latviešu sociāldemokrātu savienības mēnešraksts. 1905. g., № 5.

kustības pirmais mērķis bija sasniegts; vajadzēja iet tālāk, — vajadzēja mūsu tautībniekiem prasīt latvisku tiesu, latvisku skolu, pašvaldību. Tas nenotika: mūsu nacionālistiem pietika ar to, ko tie bija sasnieguši, tie apmierinājās ar mazumiņu un atmeta domas par nacionāli autonomām iestādēm... Latviešu tautiskā kustība līgst ar apkaroto konservatīvo elementu mieru, un kustība, kas bija sākusies ar tādu sajūsmu, ar tik cēlām skaņām, saritinājās kā paēdis mopšelis...“

Šai isā izrakstā jau vērojami visi tie domu dīgļi, no kuriem izauga latviešu politiskā nacionālisma programma.

Kas tad nu mūsu dzīvē bija noticis, kas spieda pāriet no „tautiskā laikmeta“ kultūrālnacionāliem centieniem pie nacionālpolītiskiem? Savas darbības sākumā Dr. M. Valters nacionālo jautājumu apcerē galvenā kārtā no tiesiskā un politiskā viedokļa, pieskardamies uzstatītā jautājuma saimnieciskam pamatam tikai garām ejot. Gadu simteņa sākuma rakstos izkaisīto piezīmju kopsavilkumu atrodam tikai viņa vēlākā puslegālā grāmatā „Mūsu tautības jautājums“*). Te izteiktās domas tik zīmīgas un svarīgas, ka tās nav zaudējušas nozīmi arī mūsdienās.

„Tai laikā (t. i. „tautiskās atmodas“ laikmetā) latviešu saimnieciskā dzīve, it īpaši dzīve uz laukiem, nebija sabiedriski tik izveidota un neprasija tik lielā mērā viņas nokārtošanu ar pašu kopējiem sabiedriskiem līdzekļiem. Saimnieciskās lietās valdīja vēl tīrais individuālisms. Latviešu zemnieki vēl cīnījās katrs par sevi, visu cerību tie lika uz savu uzņēmības garu, darbu un centību. Latviešu

*) Dr. M. Valters — Mūsu tautības jautājums. Domas par Latvijas tagadni un nākotni. 41.—43. lap. p.

saimniecība tikai pamazām sāka pierast pie lielākiem kopējiem darbiem. Bet tai pašā laikā latvieši pārliecinājās, ka tie kopējie pasākumi, uz kuriem tā spējīga ar saviem līdzekļiem, kā tie tagad tiek iegūti, ir nepietiekoši, lai ar tiem varētu sekmēt attīstību tādā mērā, kā to tagad prasa sacenšanās pasaules saimniecībā. Visur latviešu zemnieks atsitas uz jautājumu: kur ņemt līdzekļus? Ka ar ziedojumiem un biedru maksām nav vairs iespējams apmierināt zemes uzlabošanas vajadzības, to sajuta visi.

„Var teikt, ka visa latviešu saimniecības attīstība pēdējos divdesmit gados virzās uz augstākas tautas tiesību satversmes ideju. Agrāk vai vēlāk latviešu zemniekam jānāk savā saimniecībā pie sļēdziena, ka bez atsevišķa autonomu tiesību pamata tam grūti tālāk tikt. Sīkās aizdevumu iestādes nevar apmierināt ne mazāko daļu no mūsu saimniecības vajadzībām. Pat labākie pasākumi paliek pusceļā vai panīkst pirmos diģļos. Neviena lielāks tautsaimnieciskais darbs nevar tikt izvests, jo nav vajadzīgo kultūras rīcības kapitālu, un nav iestāžu, kas varētu par tādiem kapitāliem gādāt. Lielāki tautsaimniecības kapitāli ir pieejami vienīgi organizētām tautu kopībām, kurām ir ienākumu un izdevumu tiesības.

„Jaunlaiku saimniecībā attīstās lieli jauni uzdevumi, ko priekš divdesmit, trīsdesmit gadiem arī pie mums vēl nepazīna. Saimniecības sociālie uzdevumi ir tagad pavisam citādi, nekā tas bija toreiz, kad strādnieks bija vēl atstāts savam liktenim. Strādnieku apdrošināšanas vajadzība top arī mūsu saimniecībā arvien vairāk sajūtama. Viss sociālais jautājums izlikās vēl nesen atpakaļ tikai kā ubagu apgādāšanas lieta, ko varēja nokārtot un pārvaldīt katra lauku draudze atsevišķi. Tagad tas ir citādi.

Jaunlaiku sociālie uzdevumi var tikt izpildīti tikai kopējiem plašiem zemes rīkojumiem. Latviešu sabiedrības kopība prasa tādos apstākļos jaunu veidu, jaunas apvienošanas iestādes. No individuālās cīņas tautas lielākā daļa vairs nevar sagaidīt sava stāvokļa uzlabošanu. Priekš viņas vairāk kā jebkad ir no svāra sabiedriskas iekārtas veids, kurā tauta visā savā kopībā ir noteicēja. Šis iekārtas veids ir organizēta politiska tautas savienība.

„Vecais individuālisms mūsu saimniecībā sevi izsmēlis jau līdz dibinam, — ar to tālāk nevar vairs tikt. Jaunais sociālais saturs prasa jaunas politikas formas...“

„Mūsu saimniecības teorētiķi ir sapņot nesapņoja, ka mūsu saimniecības jautājums tik drīz paliks par autonomas pašpalīdzēšanās jautājumu, un arī vēl šodien daudzi no tiem kautrēsies pievienoties uzskatam, ka mūsu saimniecības jautājums tagad ir pirmām kārtām mūsu pašvaldības satversmes jautājums...“

Otra dzimstošā politiskā nacionālisma pamatdoma šķetinās no tiesiskā avota. Visnoteiktāki tā formulēta rakstā „Līdumības dūmos“*), polēmika pret „tautiskā laikmeta“ reakcionāriem epigoniem.

Atbildēdams uz A. Niedras pārmetumu, ka nacionālsociālisti nodod tēvzemi, Dr. M. Valters raksta:

„Teiksim skaidri, kas ir mūsu un kas ir jūsu tēvu zeme, varbūt tad drīz sapratīsimies. Tēvu zeme kā politisks jēdziens ir organizācija, kuru sauc par valsti. Šī organizācija pastāv no trim daļām: zemes, uz kuras zināmā tauta dzīvo, pašas tautas un valsts varas, zem kuras saprot visu iestāžu kopsummu, no kurām izplūst šī valsts vara. Pret smiltīm mēs ne-

*) „Proletārietis“, 1904. g., 6. un 5. nr.

sam... kas attiecas uz cilvēkiem, tad kanibāli mēs vismaz neesam... Atliek no tēvu zemes vēl viena sastāvdaļa... tā ir: valsts vara. Starp šo varu un cilvēkiem var būt saskaņa, kas ir tad, kad vara aizstāv šo cilvēku vajadzības, kad tā gādā, lai katrs cilvēks jūtas brīvs un netiek atdots varmācībai, kad valsts vara ir, tā sakot, tie paši cilvēki, viņu domas, viņu vēlēsšanās. Ja šī vara uzstājas tēvu zemē pret cilvēkiem... tad mēs domājam, ka te ieradies cilvēkiem ienaidnieks... Mēs nostājamies cilvēku pusē, un par to jūs mūs saucat par tēvzemes ienaidniekiem, kamēr jūs, kas jūs stāvat svešas, nospiedošas varas pusē, dēvējaties par viņas draugiem. Tagad redzam, kas ir jūsu tēvu zeme: tie ir svešinieki, svešais kara pulks, kas nāk laupīdams mūsu zemē, svešie ierēdņi, pātaga un kulaks. Mūsu tēvu zeme ir cilvēki, mūsu tauta.“

No šī viedokļa raugoties, visa vēsture tēlojas kā nepārtraukts tiesiskās personības izveidošanās process. „Metiet skatu“ — turpina nule minētā rakstā Dr. M. Valters — „uz cilvēka tiesību attīstību, no grieķu pilsētu valstīm sākot līdz šai dienai, un jāatāriet, kāda iezīme ir viņas gaitai. Spartā un Atēnās pat brīvais cilvēks ir bez likumīgi atzīta tiesību riņķa; senā Romā cilvēks sāk jau atraisīties no valsts varas ķēdēm un sāk sajūst vajadzību pēc zināma brīvības loka, ko valsts vara nedrīkst pārkāpt, bet tikai viduslaiku beigās nodibinās uzskats, ka cilvēks nav bez tiesībām pret valsts varu, ka valsts vara ir ierobežota, un tā attīstās tā sauktās pilsoniskās individuāltiesības, — tā nostiprinājās cilvēka brīvības stāvoklis, zem kuŗa saprot brīvību runāt, rakstīt, apvienoties u. t. t., — visu to tiesību riņķi, kuŗu pamazām apvilcis ap sevi pilsonis Vakareuropā un kuŗa sajēdziens jau tiktāl pārgājis tiesību sajūtā, ka

katra vēlēšanās no valsts un valsts vadītāju puses to saraut atsitas pret nodrošinātu tiesību kā rakstītos likumos, tā vispārības uzskatos. Šī stāvokļa attīstība ir, no vienas puses, bez šaubām nopostīšana, bet tai pašā laikā tas ir viens no vēstures bagātākajiem lomiem.

„Cilvēka tiesību attīstības prasījumi gājuši vēl tālāk. Tie nav aprobežojušies ar individuāltiesībām; cilvēks nav gribējis palikt vienīgi par pilsoni, bet arī par rīkojošo pilsoni, — par cilvēku, kas ņem daļību valsts organos — rīkos — un viņu darbībā, būdams pārliecināts, ka tā tas vislabāki nodrošina savu brīvību. Šie divi pilsonības stāvokļi ir visu politisko cīņu saturs pēdējā gadu tūkstoši. Cīņa par dažādām brīvībām ir cīņa par pilsoņa stāvokli: cīņa pēc līdzdalības valsts varā — pēc konstitūcijām un pašvaldības — ir cīņa pēc aktīva pilsoņa stāvokļa. Šīs abas cīņas ir īsteni vienmēr abas kopā, tās neatdalās viena no otras, un tā tas ir tagad arī Krievijā... Pati dzīve jau uz katra soļa māca, ka iepriekš viņu (abu personas stāvokļu) sasniegšanas nav domājami nekādi pārgrozījumi pašā sabiedrībā, nav domājama nekāda kultūras darbība kauču arī mazākās daļiņās. Mūsu pirmais uzdevums Krievijā ir padarīt cilvēku par cilvēku, pareizāki — cilvēku par personu... Mums pirmā kārtā jāgādā, ka cilvēks Krievijā nav tikai pavalstnieks, tikai pienākumu objekts, bet arī tiesību subjekts. Bet tas nav domājams, kur tautai netiek dotas organa tiesības, tiesības būt par valsts gribas rīku... Te nav vieta aprakstīt šo organu uzbūvi un to savstarpēju satiksmi, — te vienīgi no svara rādīt, ka tautai Krievijā nav nemaz organa stāvokļa, un tas liek mums ar sevišķu svaru uzsvērt vajadzību pacelt tautu izšķirotā valsts organa stāvokli. Tā cīņa pēc brīva

cilvēka saplūst kopā cīņā par tautas brīvību. Cīņa par tautas atbrīvošanu ir cīņa par brīvu cilvēku.“

Viegli iedomāties, ka taisni tikko atzīmētais politiskā nacionālisma domu šķetinājums visradnieciskāks kultūrālā nacionālisma dziļāko domātāju idejām. Cik te tuvu patiesībā jaunās paaudzes domas pieskaņās vecās paaudzes domām, pārlicināsimies, ja salīdzinām pievesto politiskā nacionālisma pamatojumu ar sekošiem Kronvalda Ata slēdzieniem rakstā „Karš miera laikā“*): „Kad aplūkojam Eiropas tautu likteni priekš un pēc Kristus dzimšanas vispārīm, tad vēsture liecina, ka, caur caurim ņemot, Eiropas tautas trejādus laikus jeb trejādus likteņus jau piedzīvojušas. Pirmkārt, ir bijuši laiki, kad visā valstī tā sakot vienai dzimtai vai familijai piederēja viss gods, visa manta, visa gaisma, vara un taisnība... Tiem citiem pavalstniekiem gan pienākumi un karaļa žēlastība, bet nevis īpašas tiesības, nedz lielāka manta, nedz valdīšanas vara... Pēc šiem pirmatnes laikiem izcēlās vēlāk citādi laiki. Proti, prāta gaisma sāka daudz maz izplatīties starp tautas locekļiem, un caur uzcītību, taupību un uzmanību pavairojās manta un piederumi jau pie vairāk pavalstniekiem... Tā izcēlās valstī sevišķa kāрта, proti, jātnieku jeb muižnieku kāрта. Bet šai vienai ļaužu kārtai, pie lielāka svara kļūstot, bija karaļa svarām valstī jāpamazinās... Viena daļa no senākās karaļa varas pārgāja uz muižnieku kārtu. Šie nu bija tie „vidējie laiki“, kur jau labā tiesa no pavalstniekiem, proti, muižnieku jeb bruņinieku kārtā, varēja piekļūt... pie pilnīgākām tiesībām un stiprākas varas. Bet pavalstnieku lielākā daļa diemžēl vēl nosmaka sūrā kalpībā jeb dzimtsbūšanā.

*) Kronvalda Ata — Kopoti raksti un runas, 113.—114. lapp.

„Pēc šiem „vidējiem laikiem“ izcēlās „jaunākie laiki“. Proti, lai gan vidējos laikos pilsētas kļuva nežēlīgi spiestas un aplaupītas caur garīgiem un laicīgiem augstmaņiem, tomēr viņām izdevās caur stipru sabiedrošanos savus uzmācējus pārspēt... Kad nu pilsētas caur amatu kopšanu un tirgošanos bija pie turības un bagātības kļuvušas... tad ap Lūtera laikiem izcēlās īsti nāvīga miera laiku cīnīšanās starp pilsētniekiem un muižniekiem. Pilsētas cīnījās pēc skolām, pēc pilnīgākām tiesībām un piederumu drošības. Caur to bruņinieku kārtā daudz pazaudēja no savas līdzšinējās varas. Caur pilsētu priekšzīmi pamodināta un paskubināta, uzsāka arī zemnieku kārtā tādu pat cīnīšanos pēc svabadības un tiesības, pēc gaismas un taisnības. Un tā tad nu jau kādi 400 gadi pagājuši, kamēr šis „kaņš miera laikos“ daudz Eiropas valstīs sacēlies, bet vēl viņš nav pavisam beidzies. Bet to mēs gan redzam, ka „jaunākos laikos“ vaļība un tiesība, gaisma un taisnība aplaimo daudz vairāk pavalstniekus nekā senos pirmatnes un nekā „vidējos laikos“, tas: vaļības partijas cīnīšanās un sekmes liecina, ka viņas virsrocība no seniem laikiem līdz mūsu dienām augtin augusi un pēc gadu simteņiem arvien pilnīgākos spēkos pieņēmusies.

„Arī pie latviešu tautas „jaunākie laiki“ manāmi... Bet ja nu mūsu tauta patiesi ceļas mantā un vaļībā, gaismā un tautībā, tad saprotams, ka arī latviešiem jāuzņemas miera laiku cīnīšanās; jo nedz mantas un vaļības, nedz gaismas un tautības novēlēšana jeb atļaušana vien — iespēj tautu augstākā godā pacelt. Nu mums vajaga pašiem ar sviedriem savā vaigā visas vaļības laiku dārgās rotas sev izkaroties, izpelnīties, jo tās mums nespēj neviens cilvēks kā tādu miesīgu mantu dāvināt. Tādēļ ir gan

ko priecāties, ka starp latviešiem šur tur jau uzsāk nopietni ķerties pie šā miera laika kaŗa izvešanas pret kalpināšanas centieniem...“

Tuvā radniecība starp „tautisko laikmetu“ un politisko nacionālismu vērojama arī salīdzinot to, ko Kronvalds pieminētā rakstā saka par „kaŗu miera laikā“ vispārīm, par divām kaŗojošām partijām — „kalpinātāju partiju“ un „vaļības jeb brīvības partiju“, ar sekošo Dr. M. Valtera deklarējumu „Līdumības dūmos“: „Cik tālu tik skats vēsturē sniedz, vienmēr bijušas divas cilvēku šķiras pasaulē: viena allaž stāvējusi apspiedēju pusē, — tur, kur tika sargāta burvīgā lāde ar zeltu un augstmaņu iedomību; otra — kur no tautas rūpēm zeme vaidēja... Pirmās ceļš visā vēsturē noklāts māņiem un viltībām; otra bijusi attīstības un tautas labklājības nesēja: tā cauri gadu tūkstošiem nesusi līdz labākās cilvēku domas un vēlēšanās, cilvēces cēlākos nolūkus un mērķus...“

Nepārprotami, ka Dr. M. Valters uzskatāms par tiešu kultūrālā nacionālisma varoņlaikmeta turpinātāju, un kā tāds viņš dziļi ieaug visā mūsu sabiedriskās ideoloģijas attīstības procesā. Bet uzņēmis labāko un spilgtāko, ko deva vecā paaudze, viņš skaidri redz arī ceļus mantojuma tālākai izkopšanai un izveidošanai. Kultūrālā nacionālisma neskaidrie jēdzieni un miglainie formulējumi, kas izrādījās nederīgi tālākiem lēmējumiem, pārvēršas noteiktos, kristalliskaidros risinājumos, kas domu slēdzienus aizved tur, kur vecā paaudze nemaz nedomāja kādreiz nokļūt. Rakstīdams 1903. gada vidū ievadrakstu nelegālam žurnālam „Proletārietis“*), viņš kā lielākos mūsu sabiedriskās domas trūkumus atzīmē

*) „Proletārietis“, 1903. g., 7.—8. num.

„nenoteiktību jēdzienos un formulējumos“, kas ierosinājuši „tukšus vārdus un likumainību“. Vajadzīga vispārējo jēdzienu noteiktība „vairāk sakarā ar mūsu zemes tiešamību“, kas „prasa šīs tiešamības tuvāku pazīšanu“. Iziedams no raksturotās Latvijas saimnieciskās attīstības izpratnes un visas cilvēces tiesiskās ēvolūcijas, Dr. M. Valters veido, ciešā loģiskā sakarībā ar saviem pamatuzskatiem, pirmo latviešu politiskā nacionālisma programmu.

„Mūsu politiskā programma“ — raksta Dr. M. Valters*) — „ir pirmā kārtā personas stiprināšanas programma. Valdības nomācošam virzienam viņa stāda pretim citu: atsvabināšanu. Kādam tam jābūt, zīmējoties uz atsevišķu cilvēku, par to nav domu starpības, bet neskaidrāki ir uzskati, zīmējoties uz tautas personu.

„Pēc mūsu domām, arī šai jautājumā mums tagadējos apstākļos jāuzsver ar sevišķu svaru personas attīstība, personas atsvabināšanas princips. — Galvenais pamats personiskai brīvībai ir plašs personas neatkarības stāvoklis — demokrātiska piedalīšanās valsts organos. Neatkarības stāvoklis aiz tiem pašiem iemesliem nepieciešams arī atsevišķām tautām. Bet priekš atsevišķām tautām neatkarības stāvoklis sakūst cieši kopā ar pilsonības stāvokli. Tik pie atsevišķām tautām jeb valstīm nekrīt aktīvās pilsonības stāvoklis svarā, ja tās neattīstās par valsts organiemi, kas, kā zināms, notiek valstu savienībā. Pie atsevišķām tautām aktīvais pilsonības stāvoklis pārvēršas starptautiskas personas stāvoklī. Kamēr atsevišķa cilvēka personas attīstība iesākas ar neatkarības stāvokļa atzīšanu un beidzas ar vispusīgu līdzdalību valsts darīšanās, atsevišķas

*) „Patvaldību nost, Krieviju nost!“ — „Proletārietis“, 1903. g., 11. num.

tautas personas attīstības pēdējā pakāpe ir šīs tautas vispusīgākā starptautiskā neatkarība. Ja nu mēs atsevišķa cilvēka atsvabināšanas labad uzstādām kā ideālu pirmo attīstības gaitu (no negatīvā stāvokļa uz aktīvās personas stāvokli), tad tautu atsvabināšanās labad jāuzstāda kā ideāls otra attīstības gaita (no negatīvā stāvokļa uz starptautiskas personas stāvokli). Kad šos personas attīstības ideālus paturam priekš acīm un ielāgojam Krievijas valsts satversmi, kurā tik daudz apspiestu tautu, tad nevar būt runa par prasījumu, ka būtu vajadzīgs paplašināt vienas vai otras tautas brīvības apjomu, bet vienīgi — par visas Krievijas valsts sadalīšanu. Krievija apgalvo, ka tai tiesība uz integritāti, uz pilnīgu neaiztiekamību un patstāvību. Krievijā vergotās tautas nevar šo tiesību atzīt, tāpat kā atsevišķs cilvēks nevar atzīt pasīvo jeb atkarības stāvokli. Pret Krievijas integritātes centieniem vergotās tautas uzstāda prasījumu pēc savas integritātes. Bet Krievijas atsevišķo tautu neaiztiekamība un neatkarība nozīmē Krievijas izstreijošānu atsevišķos patstāvīgos ķermeņos — valstīs.

„Mūsu programmai jābūt augstākā mērā aktīvai, aktuālai un noteiktai, tai jāaptver sevī visas revolūcionārās tendences zināmā laikmetā un zināmā zemē... „Tev nepieciešama tava pašcienība ne tikai tavā labā, — tev jācīnās pēc tavas personas brīvības, tas ir visu Krievijā dzīvojošo labā“, — sakām mēs ikvienam cilvēkam. Tas pats mums jāsaka ikvienai Krievijas tautai: nodibini sevī pašcienību, atīsti savu personu, savu būtību, lauzies ārā no Krievijas, stiprini izšķaidošās tendences Krievijā, jo tas nāk visu tautu un visu Krievijas iedzīvotāju labā; plašini savu brīvības loku, centies palikt par sava likteņa lēmēju, mācies pašorganizāciju, pašpārval-

dību, paštiesāšanu, esi pati likumu devēja. Mums jāstājas aktīvi pie tautu modināšanas, pie viņu personu stiprināšanas, kas Krievijas satversmē nozīmē Krievijas sastāvdaļu attālināšanos, izklaidēšanos, Krievijas dismembrāciju, Krievijas saskaldīšanu. Šī ir mūsu vadošā doma uzskatos uz Krievijas ārlietu politiku, kur Krievija rauga iznīcināt saviem tumšiem nolūkiem ārvalsts personību, — šī ir mūsu vadošā doma arī cīņā pret tautu un cilvēku apspiešanu pašā Krievijā. Divos vārdos saspiesta, tā skan: Patvaldību nost! Krieviju nost!“

„Mūsu stāvoklis,“ — raksta Dr. M. Valters citā vietā — „pret Krievijas „valsti“ un tās „organiem“ izslēdz, kā tas... pats par sevi saprotams, kompromisus. Mēs no šīs „valsts“ valdības negaidām nekādu patiesīgu reformu, nedz arī kādu auglīgu darbību vispār. Tādēļ mēs no viņas un viņas „likumu“ grāmatas neatstāsim ne drupatas. Tagadējai krievu „likumu“ grāmatai mums jāliek pretim pavisam jauna, uzbūvēta uz citiem principiem.“

Tā jaunā politiskā nacionālisma pirmā prasība, bez kuŗas izpildīšanas nav domājama nekāda tālāka attīstība, ir — politiski neatkarīga Latvija, kuŗā latviešu tauta ir pati sava likteņa lēmēja. Viss šis domu cikls izkristalizējies un izteikts nelegālos izdevumos starp 1900. un 1903. gadu: tie ir mūsu politiskā nacionālisma dzimšanas gadi.

II.

Kad būs veikts pirmais uzdevums — iekārta, sadarbība ar citām Lielkrievijā apspiestām tautām, Latvijas politiskā neatkarība, nāksies stāties pie nākošā uzdevuma — Latvijas valsts politiskās iekārtas izveidošanas. Te politiskā nacionālisma nodibi-

nātājs izvirza divus jautājumus: Latvijas politiskās satversmes un starptautisko attiecību problēmas.

„Bet līdz ar šo negatīvo darbu (t. i. līdzšinējās Krievijas „valsts“ likvidēšanu) jāsaistās pozitīvai rīcībai — organizētas kopības uz- un izbūvei, kas šai gadījumā atšķirsies no citiem vēsturiskiem priekšgadījumiem... caur lielāku uzdevumu uzvelšanu katrai atsevišķai politiskai tautas kopībai“*). Pats par sevi saprotams, ka valsts satversmes jautājumu galīgi izšķirs visas tautas nobalsošanā, bet apzinīgam politiskam darbiniekam cīņu sākot jāzina, par ko viņš stāvēs, kad uz vecās Krievijas drupām veidosies jaunā Latvijas valsts. „Lai šie uzdevumi tiktu kārtīgi izpildīti, un lai jaunās kopības valdība netiktu samaitāta un tā netaptu patvarīga, tad kopības valdībai, amatu organizācijai un metodēm jābūt vienkāršām, valdības funkcijām jābūt aprobežotām un visām viņu daļām tik tāli pietuvinātām tautai un tās uzraudzībai, cik vien tikai iespējams. Tas sasniedzams vienīgi mazās demokrātijās. Kā spilgtu piemēru te var minēt Ameriku, kur politiskā samaitāšana zied nevis draudzēs, bet kopējā lielā valstī, ne mazās demokrātijās, bet lielā demokrātijā.“

Jaunām valstīm jābūt „uzbūvētām uz tīri demokrātiska principa“. Bet tas ir vispārējs jēdziens, kurā ieliek ļoti dažādu saturu. Runājot par „demokrātisku valsts iekārtu“, vispirms domā par parlamentārismu, t. i. demokrātiski vēltu tautas vietnieku namu. Bet Dr. Valteram nav noslēpums, ka „arī parlamenta iekārtai savi lieli ļaunumi, arī tā vēl nepietiekošā mērā nodrošina pilsoņu dzīvību un brīvību“. „Kur valstī ierīkots tautas priekšstāvju nams, tur atrodam arī zināmas juridiskas ietaises,

*) „Proletārietis“, 1903. g., num. 7.—8.

ar kuņām iespējams valdību kontrolēt un saukt pie atbildības... Bet... apsūdzības tiesības, saprotams, sāk zaudēt savu nozīmi, kur valdība nav nekas cits, kā vietnieku nama vairākuma loceklis... Galvenā vaina tā, ka pie tādas iekārtas (parlamentārisma) valdība vienmēr vēl ļoti tālu no pašas tautas, kāds apstāklis nāk vienmēr savvaļībām un patvarībām valdībā par labu. Citādi tas ir mazākās demokrātijās, kur iespējams valdības kollēģiju jeb, pareizāki sakot, pārvaldes augstāko komiteju izvēlēt vispārējā tautas balsošanā, kā tas notiek Šveices atsevišķās republikās... Bet arī tas vēl nepietiek, ka tiek demokrātizēts augstākais izpildu orgāns. Francijā šis valsts orgāns diezgan stingri demokrātizēts, jo tas atrodas pilnā atkarībā no likumu došanas iestādes (parlamenta), bet, nelūkojoties uz visu to, Francija vēl joprojām smok zem absolūtisma nastas — vienkārši tādēļ, ka viņa vēl nav nokratījusi to ierēdniecības iekārtu, kuŗa pastāvēja vienvaldnieka laikmetā... Tādēļ vajadzīga nevien demokrātiska virsvaldība, bet valsts pārvaldes izklaidēšana, decentralizācija — tiklab administratīva kā teritoriāla, padarot vietējo ierēdniecību patstāvīgu un neatkarīgu no augšienes, bet atkarīgu no tautas, kuŗa to vispārējā celšanā izvēl... Pārvaldes zinātne prasa ierēdņu atbildību tautai un tiesai**).

Pie šī visai svarīgā valsts iekšējās satversmes jautājuma Dr. M. Valteram nācās atgriezties plašākā rakstā „Baltijas sociālās demokrātijas jautājumi“ 1905. gada sākumā**), kad vārdi „demokrāts“, „demokrācija“, „demokrātiskā republika“ bija atrodamī visdažādāko sabiedrisko virzienu programmās,

*) „Proletārietis“ 1903. g., num. 10: „Pārlopojumi un cilvēki“.

**) „Revolucionārā Baltija“, 1905. g., num. 2.

bet arī — visdažādākās nozīmēs. „Vārdiņš „dēmokratija“ ir pārvērties“ — raksta Dr. Valters — „par apzīmējumu bez noteikta satura, tā ka to var lietot visi, kam vien tīkas“. Apskatījis vārda „dēmokratija“ nozīmi dažādās tā laika politiskās programmās, viņš turpina: „Tā tad viscaur tiek zem vārda dēmokratija un „dēmokratiska republika“ sludināts kaut kas pavisam cits. Par dēmokratiju tiek te apzīmēta valsts, kur tautai būtu tiesība ievēlēt vietniekus kā likumu devējus. Bet vai tā ir dēmokratija? Par dēmokratiju zinība apzīmē tādas valstis, kur tauta ir pilnvarības (suverēnitātes, augstākās varas) nesēja. Šī augstākā vara izpaužas... likumu došanā. Kur augstākais noteicējs valstī ir tauta, vienīgi tur ir tautas valdība — dēmokratija. „Dēmokratiska republika ir valsts ar tautas pilnvarību, — ir valsts, kur pilnvarīgo un patstāvīgo pašnolemšanas tiesību, kur iekārtojošo varu, satversmes referendumu un satversmes iniciatīvi izlietā tauta,“ saka savā ļoti pamatīgā studijā par Šveices dēmokratijām Heinrichs Riffels. Dēmokratija tā tad ir tikai tur, kur tautai ir vismaz tiesības ierosināt satversmes likumus un par tādiem nobalsot... Šveices dēmokratijās, kā atsevišķās valstīs tā kopvalstī, vienīgi tautai ir viscaur tiesības pārgrozīt satversmes likumus. Vienīgi te var būt runa par dēmokratiskām republikām. Vienkāršie likumi drīkst, kā zināms, turēties tikai tais robežās, ko noteikuši valsts pamata likumi. No tā redzams, ka caur satversmes likumiem vien tauta jau stipri noteic, ko tā grib. Šī tiesība tautai ir visās Šveices atsevišķās valstīs, bet bez šīs tiesības tur ir tautai, ar trijiem izņēmumiem: Freiburgas, Vallis un Lucernas valstī, arī vienkāršu likumu došanas tiesības. Zināms skaits pilsoņu var tur katrā laikā iesniegt pieprasī-

jumus pēc jauniem likumiem, pēc vecu likumu atcelšanas, pēc likumu pārgrozīšanas, pie kam tie var jautājumu tikai iekustināt un likuma izstrādāšanu uzdot valsts likumu padomei, vai iesniedzēji var arī iesniegt gatavu likumu... Kā redzams, visos šais gadījumos likuma devēja nav vis minētā padome, „parlaments“, bet pati tauta. Pēdējā izšķir, kādam jābūt likumam. Te tad arī ir dēmkokratija jeb tautas valdība. Iz šiem aprādījumiem lasītājs redz, ka tur, kur likumu došana atrodas vietnieku rokās, tautai mazāk tiesību: tā tur var sacīt savu vārdu tikai par gadiem reiz, kad tā izvēl savus vietniekus.

„Kur likumu došanas vara neatrodas tieši pašas tautas rokās, tur nav tautas valdības, tā tad tur nevar būt runa arī par „dēmkokratisku republiku“, — ... tur var būt, ja daudz, runa par „vietnieku dēmkokratiju“, „reprezentatīvu dēmkokratiju“. Bet Riffels it pareizi aizrāda, ka šinī apzīmējumā slēpjas pret-runā, jo kas ir dēmkokratija, tā nav vietnieku valsts, un kur ir vietniecība, tur nav dēmkokratijas. Tā tad tur, kur zemes vietnieku saeima, parlaments, ir likumu galējs nolēmējs („likumu devējs“), tur tas arī ir augstākā vara valstī, — viņš un vienīgi viņš ir augstākais rīkotājs un darītājs. Bet tauta tur savā rīcībā ir ierobežota, tai tur ir pats mazākums tiesību — tikai tiesība piedalīties vietnieku vēlēšanā. Nevienš negribēs noliegt, ka arī šī tiesība, kopīgi ar daudz citām tiesībām, ir liels solis uz priekšu, salīdzinot ar pilnīgu tautu beztiesību stāvokli, bet ir un paliek, ka tiesība iecelt vietniekus ir tautas tiesību vizzemākā pakāpe, un lai arī šī tiesība būtu pati plašākā... Uzstādīt šo prasījumu vēl nenozīmē, ka viņas uzstādītājs ir dēmkrats, jo kā no visa teiktā lasītājs sapratīs, šīs tiesības prasījums nav dēmkokratijas raksturīgā un izšķīrošā iezīme. Šī tiesība

ir drīzāk zīme, ka tautai nav tiesību, — tā nozīmē tiesību nepilnību, beztiesību stāvokli. Neiet savos prasījumos tālāk par vietnieku namu, parlamentu, nozīmē — būt pret tautas valdību, tas nozīmē — būt pret demokrātiju...“

Metot skatus uz ārējo politiku, starptautiskām attiecībām, mūsu politiskā nacionālisma nodibinātājs pārliecināts, ka Krievijas apspiesto tautu cīņa par politisko neatkarību ir tāds faktors, no kuŗa atkarājas visu Rietumeiropas demokrātiju turpmāka attīstība. Jau 1903. gada sākumā viņš raksta: „ielāgojot, ka demokratisma... izveidošanai Vakareiropā draud šķēršļi un briesmas, ja Krievija paliek tāda integrāla teritorija, kāda tā ir tagad, — mēs, nostādāmie uz starptautiskuma viedokļa, kuŗš prasa tautu atsvabināšanu un tautu demokrātizēšanu, domājam, ka Krievijas atsevišķām tautām jācenšas pēc Krievijas dēzagregācijas“. Tālāk, runājot par atbrīvoto tautu savstarpējām attiecībām pēc Krievijas sadalīšanās, „krit svarā šo tautu federācija, cik tālu un kādās formās to tautas pašas atradis par vēlamu. Katrā ziņā tādai federācijai jāgatavojas un tādēļ jāieņem pret Krievijas revolūcionārām partijām neutrāls stāvoklis... Šis uzskats uz praktisko politiku, domājams, izsargās mūs no vieglprātīgas iejaukšanās citu organizāciju iekšējās darīšanās. Zināma atturība šinī ziņā būtu it sevišķi tagad (1903. g.) ieteicama, kur tāda iejaukšanās var nepatīkamās parādības Krievijas organizāciju savstarpējā satiksmē tikai vēl pastiprināt un latviešu kustību ievest nevajadzīgās sadursmēs. Jau tagad nobīdāmi gruveši, ko šaubīgas rokas uzmetušas uz labas satiksmes ceļa ar citu Krievijas tautu kustībām.“

Dr. M. Valtera ierosinātie nacionālpolitiskie uz-

skati drīz vien guva piekrišanu plašās tautas aprindās, kļūdami par veselas organizācijas — Latviešu sociāldemokrātu savienības — cīņas lozungiem. „Savienības“ kongress 1905. gada 29. un 30. decembrī šos uzskatus ietvēra noteiktos programmas punktos. Nodaļā, kurā runa ir par „valsts iekārtu“, atrodami sekojoši punkti:

„5. Visa latviešu apdzīvotā zeme — Kurzeme, Dienvidu Vidzeme un Inflantija — apvienojama vienā pašvaldības apgabālā — Latvijā — ar pilnvarīgām pašnolemšanās tiesībām visā šī apgabala iekšējā dzīvē.

„6. Latvijas pašnoteikšanās tiesības pieder visai viņas pilsoņu kopībai, neskatoties uz dzimumu, ticību un tautību.

„7. Latvijas pašnolemšanās tiesības izpaužas: a) viņas likumdošanas autonomijā, t. i. atsevišķa parlamenta darbībā un noteikšanā caur visiem Latvijas apdzīvotājiem; b) viņas izpildu rīcības patstāvībā jeb pārvaldības un tiesas autonomijā, t. i. amatvīru vēlēšanā un iestāžu uzraudzībā.

„8. Bez vispārējas Krievijas satversmes sapulces kopējo lietu nokārtošanai, mēs prasām kā līdzekli ievadīt mūsu zemē jauno kārtību: a) sasaucama Latvijas satversmes sapulce; b) satversmes sapulces rokās jāpāriet pagaidām arī visai Latvijas pārvaldībai; c) Latvijas satversmes sapulces sastādītam projektam jānāk tautas nobalsošanā.“*)

III.

Tagad izklausās gandrīz neticami, tomēr ir nenoliedzami, ka mūsu politiskam nacionālismam vissīvākās cīņas nācās izcīnīt nevis ar tautībnieku reak-

*) „Laukstrādnieks“. Latviešu sociāldemokrātu savienības izdevums. 1906. g., n. 2.

cionāriem epigoniem, bet gan ar — „jauno strāvu“. Jo divaināki tas tādēļ, ka abi virzieni nenoliedzami pa daļai zaro no vienas saknes. Un tomēr, uzmanīgāki mūsu sabiedriskās ideoloģijas vēsturē ieskatoties, šī parādība uzskatāma par normālu. „Latviešu kustībā“ — rakstīja Dr. M. Valters 1905. g. — „rit divas strāvas. Vienīgi politiski nejēgas vai blēdīgi acumānītāji to negrib saprast, un iztulko vairāku organizāciju pastāvēšanu kā atsevišķu cilvēku darbu, kuŗam nav nekā kopēja ar mūsu zemes dziļākiem saimnieciskiem un politiskiem apstākļiem, nav nekādi sakari ar pagātņi un visu domu un jūtu dzīvi šinī pagātnē. Kas mēģinās latviešu dumpīgo kustību bez aizspriedumiem izprast un būs vērīgi nodziļinājies viņas uzskatos, tas tur, bez šaubām, būs izmanījis divus virzienus. Un ne tik no vakarējās dienas, bet jau vairākus gadus no vietas, — jā, jau no tā laika sākot, kad latvieši pamodās no garīgā miega un vispārīm sāka interesēties par politisko dzīvi, iesākot to pārgrozīt, stādīt vienu pret otru politiskus spēkus, sabiedrības šķiras, — sāka apsvērt krievu valdīšanas nozīmi un pārdomāt, ar kādiem līdzekļiem visātrāk tikt pie panākumiem. Šī divstrāvība skaidri izredzama mūsu tautiskās atmodas laikmetā. Starp „Pēterburgas Avīzēm“ un „Mājas Viesi“, starp Māteru vienā pusē un viņa ienaidniekiem otrā bija plaša... „Pēterburgas Avīzes“ atrada pretņiekus nevien vācu muižniekos, bet arī pašos latviešos... Kad miera un liegu vēsmu sprediķotāji nāca pēc pirmiem izcīnītiem posmiem pie vadības, tad tas nozīmēja latviešu tautiskās cīņas izvīrtību. Latviešu tautiskā buržujiskā liberālisma sabrukums un visa mūsu dzīves iesnaušanās sakrīt kopā ar lēnās likumības un nedrošo soļu tak-tiku.

„Kad deviņdesmitos gados sākās „jaunā strāva“, vecajam laikmetam vajadzēja it dabīgi atsaukties arī uz to. Jaunā kustība drīz vien sadalījās divās strāvās. Arī te drīz vien radās aizliegtas darbības pretinieki, kas stāvēja par likumīgu, atļautu cīņu un viņas noderīgumu. Bet arī te bija otra puse, kas pirmo spieda soli pa solim tālāk. Latviešu revolūcionārās kustības vēsturnieks varēs šos divus virzienus aprādīt ar neskaitāmiem faktiem. Tā tas bija jaunstrāvniecības pirmā posmā — deviņdesmitos gados. Bet vai šis stāvoklis atkal saplūda kopā, vai viena vai otra iznīka? Nebūt nē! Saprotama lieta, ka šo abu domu starpība novirzījās uz citiem jautājumiem, sekojot dzīves attīstībai Krievijā, bet viņas dzīvoja un dzīvo arī šobrīd...“*)

Mūsu politiskā nacionālisma pamatlicēji jau deviņdesmito gadu beigās bija pārliecināti, ka „nacionālā ideja jāatsvabina no vecām šlakām, bet tā nav atraidāma. Jāsasniedz vienīgi nacionālās idejas pārveidošana ar jaunlaiku dzīves saturu. Bet vai „jaunā paaudze“, kas stājās cīņā ar veco, atnesa šai jautājumā kaut ko jaunu? „Jaunās strāvas“ pasaules uzskats, kāds tas tika pārņemts no vācu marksisma, nedeļa tautības jautājumā nekā pilnīgāka, vai, pavirši sakot, tas deva taisni to, kā mums nevajadzēja. Bija vajadzīgi arī tautības jautājumā jauni ierosinājumi, bet vācu marksistu literatūra par nacionālo jautājumu bija ļoti nabaga, un tas, kas bija viņā atrodams, bija tik vājš un nepilnīgs, ka šai jautājumā no vācu marksisma literatūras mācīties nevarēja.“ Tur bija, piem. Bernharda Beckera grāmata „Der Missbrauch der Nationalitätenlehre“, kas piedzīvoja vairākus izdevumus un ko

*) „Revolūcionārā Baltija“, 1905. g., nr. 2., 13.—14. lapp.

vācu sociāldemokratija uzskatīja par vienīgo pareizo komentāru K. Marksa un Fr. Engelsa „Komūnistiskā manifestā“ izteiktam aforismam — „strādniekiem nav dzimtenes“, bet tur bija teikts, ka tas ir „slikts politiķis, kas rēķinās ar tautām kā cieši noteiktām vienībām; tautība nav nekas cits kā māņi.“ Tāda bija tā garīgā barība nacionālā jautājumā, ko „jaunstrāvniece“ importēja no Vācijas Latvijā. Dažus gadus vēlāk tam pievienojās Krievijas „marksistu“ iespaids. Par to Dr. M. Valters izsakās sekojoši: „Krīt arī ļoti svarā, ka krievu marksisma priekšgalā no paša iesākuma nestāvēja cilvēki ar noteiktu nacionālu seju, bet gan cilvēki, kas bija savu tautību piemirsuši un bija jau pa daļai sakusuši, asimilējušies. To tagad (1914. g.) atzīst arī kustības tuvākie teoretieki. „Krievu strādnieku vadoņi“, raksta „Bunda“ orgāns, „nāca galvenā kārtā no židiem.“ „Krievu sociāldemokratu virsotnes“, saka tas tālāk, „bija denacionālizētas“. Neteiksim nekā ļauna, bet katram zināms, ka ar denacionālizētu židu būs grūti saprasties nacionālos jautājumos. Tā arī bija. Nacionālie centieni, kas parādījās sociāldemokratismā, tika uzskatīti kā naidīgi strādnieku cīņai. No iesākuma tas vēl tik skaidri neparādījās; nebija arī vadoša orgāna, kas būtu šo stāvokli konsekventi aizstāvējis. Tas notika tad, kad sāka iznākt „Iskra“. Šai orgānā noteica nacionālā jautājuma politiku tie paši denacionālizētie židi... Denacionālizēto vēlēšanās bija izskaust tautības problēmu no sociāldemokratiskās kustības, nostatīt to par šķērslī strādnieku masas attīstībai un par kavēkli politiskai cīņai Krievijā. Ar „Iskru“ radās krievu marksisma stiprākā asimilācijas tendence, un šī tendence pārgāja arī uz latviešu sociālās kustības vienu daļu. Latviešu marksisma vir-

ziens pieslēgās ar saviem uzskatiem „Iskras“ virzienam un dabūja tādā kārtā no šīs puses jaunu barību tam paviršam internacionālismam, kas, kā katrs tukšs vārds, viegli izmantojams dēmagogijai. Šī dēmagogija ziedēja pilnos ziedos „Iskrā“, šo dēmagogiju piesavinājās vadošie spēki mūsu dogmatiskā marksismā. Tas izklausās dīvaini, bet tas ir patiesība: latviešu dogmatiskie marksisti palika par denacionālizēto „Iskras“ žīdu kosmopolītisma sirdīgākiem aizstāvjiem.“*)

Tā svešu, Latvijas apstākļiem naidīgu, iespaidu varā nokļuvušie „jaunstrāvnieki“ sāka „plašu nacionālu tiesību centienus apkarot ar dziļu īgnumu un izturējās pret tiem tāpat, kā pret veco nacionālismu. Tie nebūt nepūlējās atšķirt mūsu veco nacionālismu no jaunā, kas uzstājās kā jaunās latviešu sociālpolitiskās demokrātijas centiens.“

Ka „denacionālizētie krievu žīdi“ varēja saprasties ar vācu marksismu, tas diezgan saprotams. „Buržuāzijas vajadzības“, raksta Dr. M. Valters 1905. g. — „prasa nacionālu lielvalsti. Viņas cenšanās vienmēr bijusi visu nolīdzināt, visur ievest vienu valodu, padarīt lielus zemes spēkus par vienu vienīgu paklausīgu armiju, kas būtu no viena centra vadāma nacionālās tirdzniecības un rūpniecības labā. Centieni noārdīt provinciālās viduslaiku atliekas bija, bez šaubām, progresīvi, un šos centienus varēja vislabāk un kārtīgāk izvest no viena centra. Ir nu it dabīgi, ka buržuāzija uzsvēra vienīgi šo labo pusi, bet slēpa centrālizācijas tumšās puses. Tā pārvērtās par dzeju arī unitārisms, apvienošanās centieni. Arī šinī ziņā Francijas iespaids bija tik liels, ka pat Šveicē, kur federālistiskie centieni Fran-

*) Dr. Valters — Mūsu tautības jautājums, 56—57. lapp.

cijas revolūcijas laikā bija vēl pilnā spēkā, sāka centties uz apvienošanu. Jaunās Francijas karogs — „dēmokratiska nedalīta republika“ — .... palika par cīņas saucienu vispārīgi. Visur tika ņemta par paraugu lielā franču republika... Tā jēdziens republika saistījās ar lielvalsti. Tādās jūtās dzīvoja arī vācu kustība priekš un pēc 1848. gada, kur sevišķi komūnisti ar Marksu priekšgalā aizstāvē „brīvu, nedalītu vācu republiku“. No šīm abām pusēm šis prasījums pārgāja uz Krieviju, kur tam zināmā mērā bija sagatavojuši ceļu slavofilu centieni. Mūs novestu par tālu, to tuvāk aprādot, — iznākums bija tas, ka arī Krievijas partijas sāka ar vienu otru sīkāku pārgrozījumu pieņemt augšējo saucienu pēc nedalītas valsts arī Krievijā. Tā tas notika ar liberāļiem, un tā tas it dabīgi notika arī ar krievu sociāldēmokrātiem, — pa šo ceļu saņēma savu garīgo barību arī mūsu atgremotāji.

„Kāda starpība! Par ko revolūcionārais sauciens Francijā un Vācijā pārvērties Krievijas apstākļos! Te gaišs piemērs, kur var novest, ja idejas nesagreimo, vai pareizāki, kad vienas zemes idejas pārceļ bez kritikas uz otru. Kas Francijā un Vācijā bija brīvības sauciens, tas Krievijā pārvērtās par reakcionārā Katkova saucienu; kas tur bija atsvabināšanās programma, tas te bija programma, kā iznīcināt poļus, mazkrievus, leišus, kuŗi centās pēc savas patstāvības... Tur apvienošanās neatņēma ar varu valodu, tautu kultūru, plašāko masu patstāvību, — te uz šīs programmas pamata panslavisti uzcēla absolūtismu. Visas šīs mācības bija veltas. Krievu sociāldēmokrāti sapņoja tālāk par lielo nedalīto republiku — Krieviju. Kam bija notikt ar atsevišķām tautām, tas jautājums nebija pārrunas vērts. Gan šīs tautas varbūt sakusīs, izzudīs, viss

būs viens maisījums, un tad pacelsies kaut kur Krievijas centrā lielais krievu parlaments... Internacionālie sapņotāji... bija pārvērtušies par nacionālistiem... Tā cilvēki savā politiskā naīvitātē nonāca tik tālu, ka prasīja valdīšanas iestādes, kas būtu atrautas no tautas, kas nebūtu daudz attālinājušās no tagadējās iekārtas.

„Ja tas ir izskaidrojams pie krieviem, kas lēti piemirst, ka Krievijā vairāk citu tautu nekā krievu, tad mēs stāvam jautājuma priekšā, kā varēja notikt, ka arī latviešos, kas kā vajāta tauta tikusi dzītin dzīta uz pareizu uzskatu, varēja rast saknes uzskats, ka mums vajadzīga nedalīta Krievija, — ka te varēja pat rasties naidis pret tiem, kas prasa sadalītu Krieviju, ... ka te varēja rasties cilvēki, kas aizstāv atpakaļrāpulīgo un nedemokratisko krievu nacionālismu?“

Ar ko tas izskaidrojams? Atbilde vienkārša*): „Zināma lieta, ka, ja mēs būtu gājuši franču sociālisma skolā un nebūtu baudījuši tikai Klaipēdas garīgo precī, mums nebūtu jākrīt par veselu gadsimteni atpakaļ un jāpieredz negods, ka par sociāldemokratu saucas — monarķiski centrālisti... Iznāca, ka aizņēmās no Vācijas nevien to labo, ko bija radijis vācu filozofiskais gars... un kas bija mums kā kapitālistiskai tautai piemērots, bet arī daudz piemaisas no prūšu verdzības... Pie šīs pēdējās šķiras uzskatiem pieder Lasaja un citu vācu sociāldemokratu iejūsmināšanās par lielo, vienoto Vāciju... Bet šis uzskats bija vismaz saprotams, zīmējoties uz vācu tautu, kas līdz 1871. g. dzīvoja dalīta, sarautīta... Bet piemērot šo vācu centrālismu mums, sludināt krievisko kosmopolitismu, ... kā to darīja

*) „Revolucionārā Baltija“, 1905. g., n. 3., 5.—6. lapp.

„jaunstrāvnieki“, ir bēdīga pārpratuma un politiskās īsredzības sekas. Sedana bija padarījusi lepņus nevien vācu valdniekus, bet neapzinīgā kārtā arī vācu sociāldemokratu, kas līdz pēdējām dienām uzskata sevi un savu zemi par pasaules gaišumu. Vācu iestādes un mācības darīja apbrūošu iespaidu uz mums un uz krieviem. Šaubīties kaut vismazākā mērā par „triju miljonu partijas“ iekšējo vērtību uzdrošinās tikai — „ķecerī“, „neīstie sociāldemokrāti“. Pateicoties krievu un vācu skolotājiem, mēs nezinājām, ko iesākt paši ar sevi... Vissvarīgākās mūsu tautas lietas vācieši un krievi, zināms, nebija varējuši nolemt, jo tie, savas programmas sastādīdami, nelūkojās uz mūsu zemes apstākļiem, bet uz pašu tautām. Tā iznāca, ka viena daļa no latviešu sociālisma nav vairāk nekā, kā tulkots, „pārcelts“ sociālisms ar visām tulkojuma kļūdām...

„Bet bez vācu un krievu garīgiem iespaidiem ir vēl cits apstākļis, kas stipri kavēja mūsu patstāvības idejas attīstīšanos... Kā zināms, „jaunstrāvnieki“ bija visi cēlušies iz mūsu lielās un mazās buržuāzijas, kurai Krievija bija vislabākais tirgus viņas garīgai precei: daždažādai zemai, vidējai un augstākai intelliģencei. Uzcelt robežu starp Krieviju un Latviju, kaut arī tikai domās, bija drauds viņu materiālām interesēm; nemācīt mūsu skolās krievu „vokābuļus“ — būtu bijis viņiem materiāls zaudējums. „Valsts valodas“ iemācīšanās, lai arī uz strādnieku un zemnieku gara rēķina, nesa labumus buržuāzijas dēļiem un meitām... Zināms, ka ar to nav gribēts uzbrukt atsevišķām personām, — gribu tikai izskaidrot lielu masu parādību, dot atbildi uz jautājumu, kādēļ „jaunstrāvnieki“ un viņu pēcnieki bija „krieviskāki“ nekā paši krievi.“

Tagad uzkavēsimies pie abu virzienu domu star-

pībām dažos atsevišķos jautājumos, jo tas dos iespēju tuvāk noskaidrot mūsu politiskā nacionālisma īpatnības.

„Jaunstrāvnieki“ marksisti tad uzsvēra vairāk, nekā viņi to vēlāk mēdza darīt, apgalvojumu, ka strādnieku šķira jau pēc būtības antinacionālistiska. Uz to Dr. M. Valters atbild: „Pēc sava saimnieciskā stāvokļa strādnieku šķira ir naidīga kapitālistu interesēm. Bet kapitālisms nav nacionālisms. Ja kapitālisms bieži izlietā nacionālismu kā savas ideoloģijas un politikas līdzekli, tad tas nebūt vēl nenozīmē, ka nacionālisms izteiktos tikai kapitālisma cīņā pēc peļņas vai tirgus. Šāds uzskats gan atrodams pie strādniekiem, kad tie vēl tikai pasāk organizēties. Bet vēlāk, kad strādnieku šķira ir iepazinusies ar vispārējo politisko dzīvi, tā redz, ka nacionālisms ir daudz plašāks jēdziens, un ka starp nacionālisma dažādiem veidiem ir liela starpība. Starp kapitālisma tirgus nacionālismu un mazas tautas atsvabināšanās un kultūras attīstības nacionālismu ir tik liela starpība, ka tie ir divi pilnīgi šķirti jēdzieni. Strādnieku šķira ir internacionāla, bet šis internacionālisms taisni uzstājas par tautu pastāvēšanu.“

„Jaunstrāvnieki“ marksisti sludināja, ka strādnieku šķirai „jāsagrābj valstī vara“ un „jānodibina proletāriskā diktatūra“. Dr. M. Valters jautā: „Bet kādu valsti iegūt latviešu strādnieku šķirai? Tā kā latviešu strādnieku šķira kopā ar vēl daudz citām tautībām ielikta kopējā aizslogā, kas tiek dēvēts par Krievijas valsti, tad, saprotams, visai strādnieku šķirai Krievijā jācenšoties iekarot kopēji „valsti“ Krieviju. Mēs nupat likām vārdu „valsts“ pēdīnās. To darijām, gribēdami aizrādīt, ka tādas „valsts“ nemaz nav. Krievija nav valsts, bet vergu bars, priekšmetu sakopojums civillikumam nozīmē.

Ja mēs gribētu Krieviju saprast zem jēdziena valsts, tad ar tādu pašu tiesību varētu nosaukt par valsti kuŗu katru vergu kunga saimniecību... Krievijas proletāriātam jānobīda pie malas valsts surrogāts, viltotā valsts, verdzības saimniecība.“

Te izvirzās jauns, praktiskas dabas jautājums: vai latviešu strādniecībai ir aprēķins iekarot savu nacionālu valsti, lai tad savu cīņu turpinātu uz jauniegūtiem pamatiem jaunnovilkta sabiedrisko spēku lokā? Sociāldemokrātu marksistu stāvoklis šai punktā bija uzkrītoši pretrunīgs, kas nepārprotami runāja par viņu vispārējās teorijas vājumu. Nacionālpolitiku kritikas vajāti, viņi bija spiesti ķerties pie nacionālā jautājuma. „Kā mums izturēties nacionālā jautājumā? Pats par sevi saprotams, ka tas nerunātu nevienai Krievijas sociāldemokratiskas partijas programmai pretī, ja mēs prasītu latviešu skolu un latviešu tiesu. Lieta top sarežģīta, ja mēs uzstatām prasību, ka latviešu tautai jābūt pastāvīgai valstij. Ja mēs pieņemtu, ka tuvākā nākotnē, Krievijas valstij sagrūstot, Vidzemei un Kurzemei rodas izdevība atdalīties no milzīgās aziātiskās valsts un nodibināt patstāvīgu latviešu republiku, tad tā tikai varētu būt birģeliska republika, bet sociāldemokratijas programmā ir neiespējams iebīdīt punktu, kas nosacītu proletāriēšiem censties pēc birģeliskas valsts nodibināšanas“*). Tas būtu skaidri, bet nu, vērtējot nākamo revolūcijas posmu, latviešu marksistu garīgie vadoņi, „Iskras“ „denacionālizētie žīdi“, rakstīja: „Ar 9. janvāri iesākusies revolūcija... Šī revolūcija būs burģujiska („birģeliska“), sacījām mēs vienmēr un sakām arī tagad, un cik mums zināms,

*) „Sociāldemokrāts“, 4. num., 9. lapp.

neviens sociāldēmokrats nav šo uzskatu tieši un noteikti apkaņojis“ („Iskra“, n. 90.). Tāpat uz šo lietu skatījās arī mūsu marksisti. Kas nu iznāca? — Ja arī pieņemam, ka cīņa par Latvijas valstisku neatkarību ir „birģeliska“, tad, pēc marksistu deklarējumiem, iznāk, ka visas Krievijas apjomā strādniecība drīkst cīnīties par „birģelisku valsti,“ bet savā nacionālā apjomā — nē. Pretruna rokām taustāma. Bet tas vēl nav viss. Ja arī pierādāms, ka tā revolūcija, kas sākās, pēc marksistu domām, 1905. gada 9. janvārī, bija „birģeliska“ (tas gan iespējams tikai tad, ja jau iepriekš pieņemta dogma, ka var būt tikai divējādas revolūcijas — „birģeliskas“ un „sociālistiskas“), tad nekādi nebija pierādāms, ka cīņa pēc neatkarīgas Latvijas tai periodā bija „birģeliska“. Latviešu buržuāzijai nacionāla valsts nemaz nebija vajadzīga, — tad un arī vēlāk viņa plauka un jutās labi „varenā Krievijas ērgļa“ apsardzībā. Un tikai ar to izskaidrojama kultūrālā nacionālisma pagrimsšana un buržuāzijas vadoņu apzinīga novēršanās no politikas. „Mūsu bagātnieki, kuņiem nāk personīgi labumi no krievu kārtībām, ne pirkstu nepakustinās, lai latviešu stāvokli Krievijā grozītu. Pat vēl vairāk: piemirsdami tautas pirmās kultūras vajadzības, viņi sludina pārkrievošanas vajadzību“*). „Baltijas muižniecība prasa patstāvību kalpināt visu latviešu tautu. To tā var, ja Baltijas patstāvība ierobežota. Vienīgi pie ierobežotas Baltijas tā var ierīkot šķiru valdību. Mūsu pašu buržuāzija... piesienas vācu rīkojumiem. Arī viņa grib caur šķiru valdību Krievijā nodibināt šķiru valdību Baltijā“**). Un aiz šiem pašiem motīviem latviešu buržuāzijas liberālākā daļa, redzējama, ka patvaldnie-

*) „Revolucionārā Baltija“, n. 1., 13. lapp.

***) Ibid., n. 2., 2. lpp.

ciskais režīms Krievijā neglābjams, labprāt izsakās par Viskrievijas parlamentu: viņai dibināts iemesls domāt, ka spēku samērs pēdējā paredzams konservatīvāks, viņai labvēlīgāks, nekā tas pareģojams Latvijas parlamentā. No visa tā jānāk pie slēdziena, ka demokrātiska un neatkarīga Latvijas republika arī tad, ja jautājums grozās tikai ap „birģelsku“ revolūciju, ir nevis latviešu buržuāzijas, bet taisni latviešu strādniecības un viņai tuvās zemniecības interesēs.

Bez tam te krīt svarā vēl kāds cits — principiāli tiesiskas dabas apstākļi. Arī marksisti atzina, ka „dēmokratijas princips prasa, lai tautai piederētu izšķiroša balss visās viņas vajadzībās“. Bet vai tad apvienotā Krievijas republikā ar vienu parlamentu latviešiem būs šādas dēmokratiskas tiesības? — „Pieņemsim uz acumirkli“, raksta Dr. M. Valters, „ka viņu (sociāldēmokratu-marksistu) aizstāvētā buržuāziskā likumu došanas iekārtā, ko tie dēvē par „tautas valdību“, ir tā sakot skaidrs tautas atspoguļojums, pieņemsim, kā tas tiek pa daļai darīts teorijā par konstitucionālo valsti, ka tauta un vietnieki ir viens. Viņiem nu ir augstākā likumu došanas vara, un tiem nu jāapsprīž mūsu zemes pamata iekārta. Loģisks tālākatvasinājums ir, ka pie šī nolēmiēna var būt augstākie noteicēji vienīgi mūsu vietnieki, bet ne svešinieki. Ja viņu starpā būtu svešinieki, tad šo iekārtu vairs nenoteiktu mēs paši, mēs paši vairs nedotu likumus saviem ierēdņiem, tie vairs nebūtu mūsu ierēdņi, tie netiktu ievēlēti no mums, mums vairs nebūtu pat vēlēšanu tiesību: pašu mazāko tiesību. Ja pat mēs atzītu, ka tautas vietnieku nams ir pati tauta, arī tad mums jābūt pilnvarīgiem un neatkarīgiem. A līdzinās B, B jānosaka A likumi. Tāda ir mūsu pretnieku loģiskā konstrukcija.

No tā izejot, tiem jāprasa latviešu pilntiesīgs vietnieku nams. Jānītis līdzinājas uz mata Pēterim, Pēterim vien būtu tiesība dot likumus. Jānītim dod tik tiesību Pēteri ievēlēt. Mēs zinām, ka tā ir aplamība, bet pat izejot no tādas aplamības, vajadzētu šīs aplamības draugiem saprast, ka tad vienīgi Pēterim ir arī likumu došanas tiesības. Nē, saka tie, mūsu Pēteriem jābrauc uz Pēterburgu, tur būs citi 700 Pēteri, kuŗiem mūsu kultūras stāvoklis svešs, kas nevar pareizi saprast mūsu zemes politiskos spēkus un tādēļ arī nevar spriest, — tur tad lai tiek nobalsots, pēc kādiem likumiem mums dzīvot“*).

Runājot par debatēm nacionālā jautājumā masu sapulcēs 1905. g. pēdējos mēnešos, „Uz priekšu!“ atzīmē*): „Kāds cits arguments bija, ka vietējā parlamentā pārsvars būšot reakcionāriem spēkiem. Bet uz to pareizi aizrādīja, ka ja vietējais parlaments, pie kuŗa celšanas piedalīsies tik plašas demokratiskas aprindas, vēl būs nedemokratisks, ko tad sacīs par Viskrievijas parlamentu Pēterburgā? Par to „partijas“ runātāji klusēja“. Bet „viena piezīme par autonōmiju atrada Rīgas sapulcē jo sevišķu ievēribu. Tā griezās pret „partijas“ runātāju, kas apgalvoja, ka Latvijas parlamentā sēdēšot buržuji. „Ar Pēterburgas parlamentu gan tā būs,“ sacīja runātājs — kāds strādnieks, „tur mums, strādniekiem, vietas nebūs, bet citādi tas ir ar mūsu vietējo saeimu. Te arī mums ir cerība tikt pie vārda, kamēr Pēterburgā sēdēs un spriedīs advokāti“.

Mūsu pirmiem nacionālpolitiķiem nebija ne mazāko šaubu, ka, neatkarīgi no tiesiskiem jautājumiem, neatkarīga Latvija ar vietējo likumdevības iestādi jāiekaŗo taisni strādniecības interesēs. „Lat-

*) „Revolucionārā Baltija“, n. 2., 24. lapp.

***) „Uz priekšu!“ 1905. g., n. 11. „Noskaidrošanās“.

viešu proletāriāts var tikai tad cerēt izteikt pilnīgi, ko tas grib, ja viņa noteikšanā nejaucas ķirgizi un kamčadali, kas būs mūsu buržuāzijas atbalsts. Mūsu zemē lielum lielā daļa iedzīvotāju ir proletārieši — bezzemnieki, kalpi, pilsētas strādnieki. No šīm šķirām jānāk mūsu progresīvam spēkam. Ir vajadzīga mums tādēļ pašvaldības forma, kurā šis spēks varētu pilnīgi izpausties. Ja pie šī spēka tiek piejaukti neskaitāmi miljoni iz citām Krievijas malām, kur strādnieku šķira mazāk attīstīta, tad šis progresīvais spēks tiek atšķaidīts, iznīcināts*).

Te nav iespējams aplūkot visus tos uzskatus, ar kuriem „savienībnieki“ atšķirās no „jaunstrāvnikiem“ un viņu pēctečiem marksistiem-sociāldemokrātiem, tomēr pārpratumu novēršanai jāaizrāda, ka strādniecību savienība saprata nevis kā pilnīgi savrupu iedzīvotāju grupu, kā tikai šķiru, kuŗa var cīnīties tikai par savas šķiras interesēm, bet kā tautas sastāvdaļu, kuŗa simts saitēm saistīta ar visu tautas kopu, un kuŗu interesē arī visas šīs kopas likteņi. Tas jau noprotams arī no visa tā, kas teikts par nacionālo jautājumu. Strādniecība, pēc „savienībnieku“ domām, tikai pašreizējā vēsturiskā posmā progresīvais, uz priekšu virzošais spēks. No šī viedokļa „savienībnieki“ skatījās arī uz citām tuvākām sabiedriskām pārvērtībām, kuŗu centrā stāvēja agrārā jautājuma atrisinājums. Šī jautājuma atrisinājums, pēc savienībnieku domām, bija nevien zemniecības, bet visas tautas, pirmā kārtā — strādniecības jautājums, un kā tāds viņš savijās vienkopus ar nacionālās neatkarības centieniem. „Tikai tad,“ deklarēja „Revolūcionārā Baltija“, „kad lielā, pamatīgā agrārā revolūcijā mums izdotos iznīcināt

*) „Revolūcionārā Baltija“, n. 2., 25. lapp.

savu muižniecību, mēs varētu gūt drošākas cerības uz savas tautas politisku patstāvību, uz jaunu laikmetu vēsturē“. Un lūk, šīs agrārās revolūcijas izvešanu visai latviešu tautai vēlamā garā savienībnieki nevarēja cerēt sagaidīt no Viskrievijas vietnieku nama. „Bez cīņas mūsu pašu zemē mēs nekā neiegūsim. Pēterburgas viskrievu parlaments, kuŗā vislabākā gadījumā sēdēs pārdesmit latviešu... mums nedos mūsu zemes patstāvību, ne arī brīvību no muižniekiem un citām nekārtībām. Ko apbruņotā tauta pati ņems, tikai tas būs viņas neatņemams iekārojums uz mūžīgiem laikiem.“

Beidzot jāatzīmē vēl viens punkts: nacionālpolītisko centienu norobežošana no komūnālpolītiskiem. Sociāldemokrāti-marksisti, novērojuši, cik ātri kļūst populāras savienībnieku nacionālpolītiskās prasības, mēģināja, izlietādami vārdu līdzību, nostādīt nacionālpolītisko prasību vietā savu komūnālpolītisko programmu. Tais laikos — 1905. gada masu sapulcēs — tāds paņēmiens vēl varēja cerēt uz panākumiem, un tādēļ savienībniekiem nācās norobežoties no šauri komūnālām lietām. Tas savienībniekiem, protams, nāca tikai par labu, jo deva iespēju izklaidēt pēdējos pārpratumus, kas vēl saistījās ap viņu nacionālpolītisko prasību programmu. Sadursme notika „mītiņu laikā“, un literātūrā tā atspoguļojās tikai sapulču atreferējumos.

„Kā Liepājā, tā arī Rīgā sapulcēs pirmo vietu ieņēma autonómijas jautājums... „Partijas“... runātāji uzsvēra, ka viņu programma aizstāvēt gan vietējo pašpārvaldību pagastos, draudzēs, pilsētās, apriņķos un guberņās, bet ka tā pret autonómiju. No runātāju izteikumiem varēja pārliecināties, ka tiem trūkst sajēgas par to, kas ir vietējā pašpārvaldība un — pašvaldība. Kā vietējās pārvaldības apmērs

un viņas uzdevumi ierobežoti, bet pašvaldība aptver visas svarīgākās sabiedrisko lietu nozares... tas viss vēl „partijas“ runātājiem nesaprotams. Krievijas pārvaldības demokrātizācija un tās tuvināšana tautai viņiem liekas vienīgi vietējās pārvaldības jautājums. — Vietējā pārvaldība nodarbojas ar saimnieciskām lietām, tā pārzina draudzes kapitālus, vietējos ceļus, tiltus, saimnieciskus pasākumus. Tā, bez šaubām, paplašinās savas darbības robežas... Lielāku sabiedrisku uzdevumu izvešanai vajadzīgi lielāki pārvaldības apgabali. Tie vajadzīgi tiklab lielākiem saimnieciskiem pasākumiem, kā arī lielākiem kultūras darbiem... Apsvērdami mūsu apstākļus, mēs sakām, ka pat tie, kas aizstāv vienīgi vietējo saimniecisko un kultūrālo pašpārvaldību, ir spiesti aizstāvēt apvienota Latvijas pārvaldības apgabala nodibināšanu. Bet mēs domājam, ka Latvija nevar apmierināties vienīgi ar pašpārvaldību saimniecības un kultūras lietās. Ko grib šāda pašpārvaldība? Vienīgi to, ka vietējiem iedzīvotājiem būtu pašnolemšanas tiesības ne visās viņu darīšanās, bet tikai dažās — nesvarīgākās. Kas apmierinās ar Latvijas saimniecisko un kultūrālo autonomiju, tas ir par to, ka mūsu tiesas organizāciju arī turpmāk noteic ne vietējie iedzīvotāji, un ka mūsu pārvaldība tiek iekārtota ne tā, kā to varbūt vēlētos šo jauno pārvaldības apgabalu pilsoņi, bet kā to gribētu iestādes, kuņās galvenie noteicēji ir citi. Taisni tādās svarīgās vispārības lietās, kā tiesas spriešanā un administrācijā, mums nebūtu pašpārvaldības... Mēs prasām, lai vietējiem iedzīvotājiem būtu pašnolemšanas tiesības visā viņu dzīvē — kā saimnieciskā, tā kultūrālā un politiskā. Zināma apgabala politiskās pašnolemšanas tiesības izpaužas šī apgabala likumu došanā. Šādas likumu došanas tiesības... nepiecie-

šamas arī Latvijas pilsoņiem. Mums vajadzīga ne- vien pašpārvaldība (Selbstverwaltung), bet arī paš- valdība (Selbstregierung), kuŗas priekšgalā atrastos Latvijas parlaments, mūsu zemes augstākā, visu pil- soņu ievēlēta zemes saeima. Šāda tautai pietuvināta politiska pašvaldība „partijas“ runātājiem ir nici- nāma iestāde — tikai tāds parlamentels“*).

*   *
*   *

Ar 1905. gadu noslēdzas viens posms mūsu sabie- driskās ideoloģijas attīstībā. Nacionālpolitiskā do- ma piedzīvoja traģisku katastrofu: plašo tautas ku- stību, ko viņa bija apaugļojusi, satvēra naidīgas ro- kas. Tās pielika visas pūles, lai kustību ievadītu citā guļtnē. Bet bija jau par vēlu: sēkla bija sēta un, apstākļiem mainoties, pirmās nacionālpolitiskās domas veidotais karogs atkal pacēlās apbruņotās tautas rokās. Tagad velti prātot par tematu — „kas būtu, ja nebūtu“, — viena vēstures mācība paliek skaidra: no tautas ciešanām izaugušas idejas var uz kādu laiku izdzīt no apdrukātām papīra slejām, bet tās nekad nevar nokaut. Tās dzīvo tautas dvē- selē un gaida izdevīgu brīdi uzliesmot.

Bet maldīgi spriest, ka domas, kas atsvaidzinātas šai rakstā, — tikai vēsture. Arī tagad dzīvs mūsu politiskā nacionālisma nodibinātāja „ticības aplie- cinājums“:

„Vienādā mērā mums pretīgs vecais tukšais un kaitīgais kungu patriotisms, kā arī jaunstrāvnieku nokultais fražotais krieviskais kosmopolitisms... Latviešu politiskās patstāvības prasījums tādēļ ne- stāv viens pats atsevišķi vai mākslīgi piekārts pie

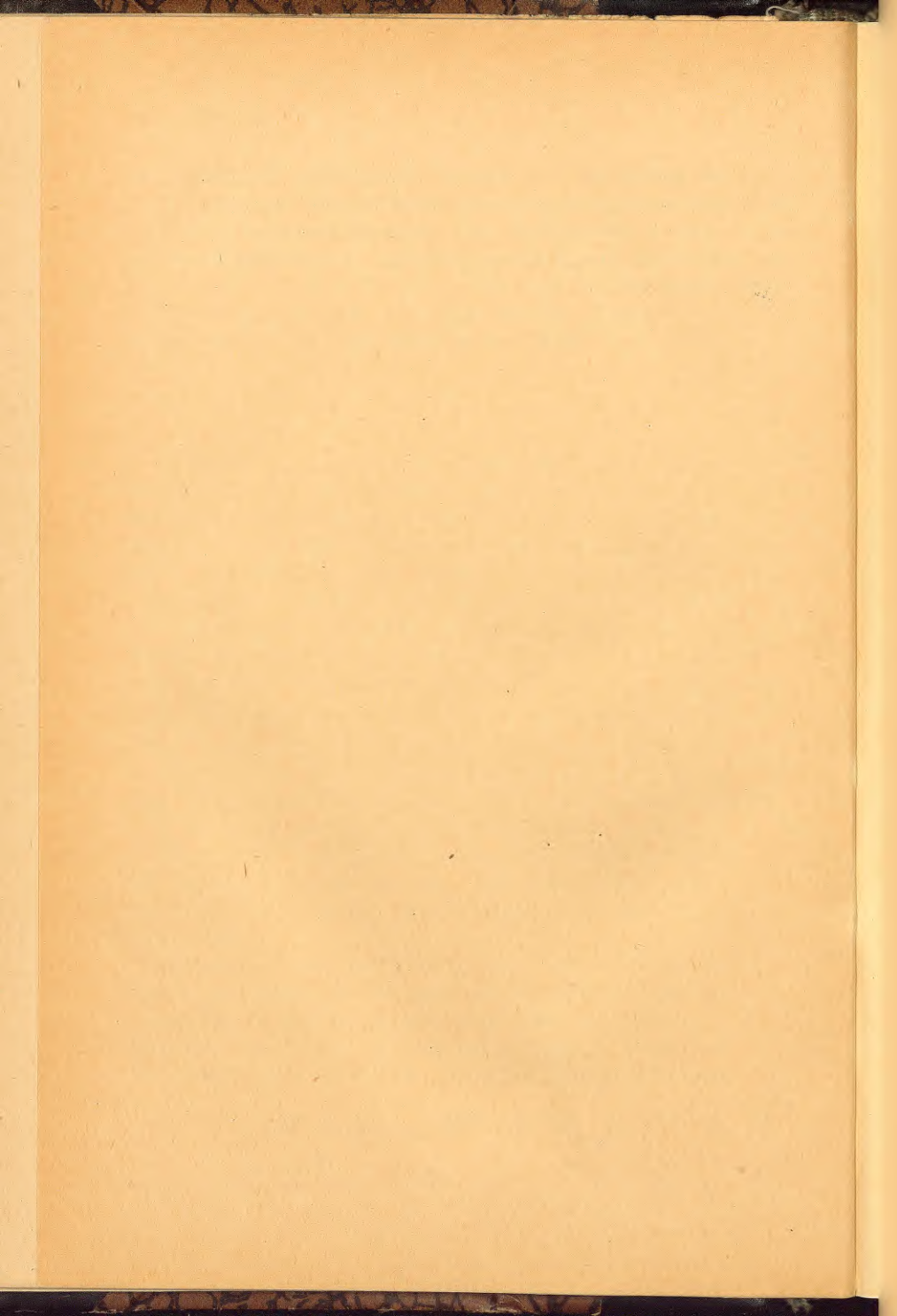
*) „Uz priekšu!“ 1905. g., n. 11.

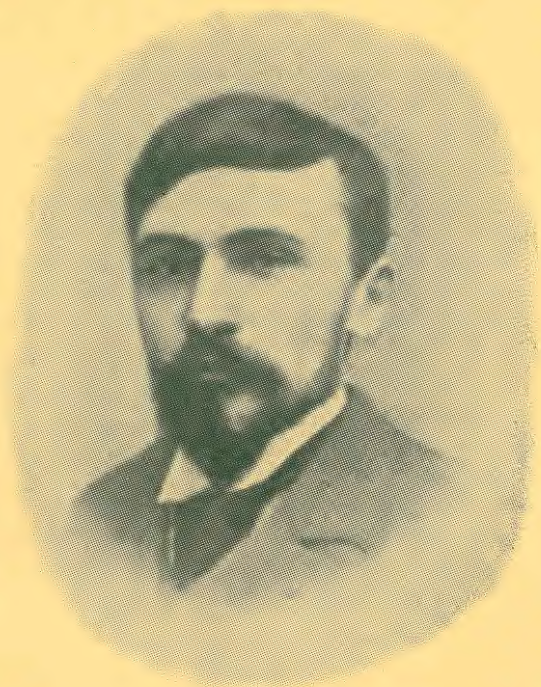
mūsu programmas... Tautas patstāvība, līdzībā runājot, ir mums tas pats, kas arhitektam ēkas pamati. Ar šo prasījumu mēs apvelkam robežas savam darba laukam, liekam pamatus, uz kuriem jāpacēlas ēkai pašai...“*)

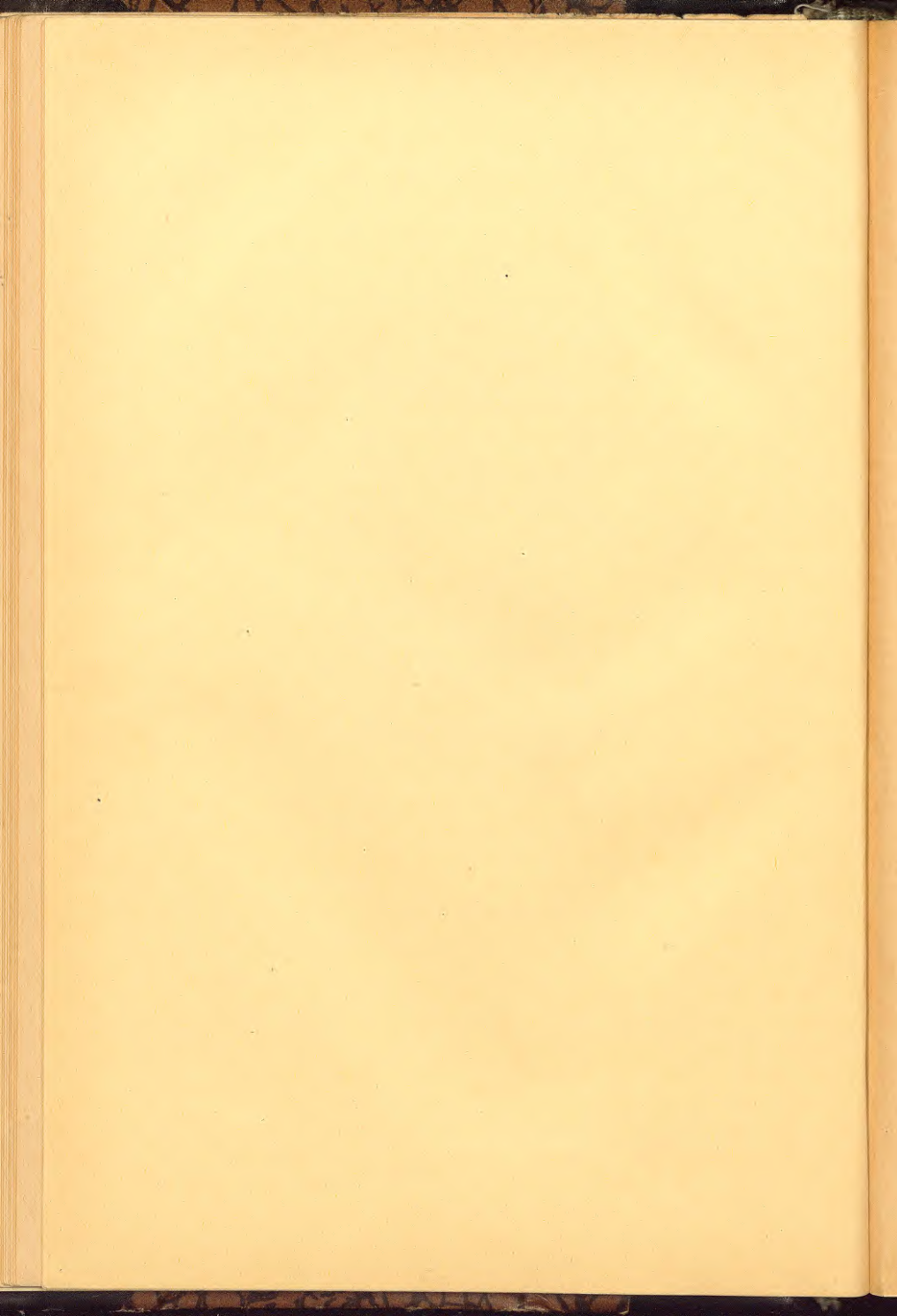
*) „Revolucionārā Baltija“, 1905. g., n. 3., 9. lapp.

ERNESTS ROLAVS.

ERNESTS ROLAVS.

Ernests Rolavs ir viens no vispirmiem mūsu politiskā nacionālisma paudējiem. Ja arī teorijā viņš nenasniedza to plašumu, kas iezīmē viņa tuvākā domubiedra Dr. M. Valtera rakstus, tad tomēr ar savu enerģiju un neatlaidību jauno ideju izplatīšanas darbā viņš tālu pārspēja visus, kas ap gadu simteņu maiņu cīnījās par brīvu un neatkarīgu Latviju. Liktenis tragiski pārrāva viņa dzīves pavadnieku pusmūžā. Un tomēr viņš ir devis tādu varonības un īstas vīrišķības priekšzīmi, kas viņu cienīgi nostāda blakus visievērojamākiem brīvības karotājiem.

Ernests Rolavs dzimis 1874. gada 14. augustā — Mikas mājās, Nodagu pagastā, Kurzemē. Tur viņa vecāki bija rentnieki, bet 1878. gadā iepirka par dzimtu Ezergaļu mājas tai pašā pagastā. Par šo laikmetu Rolavs stāsta („Kā izauga Baltijas revolūcija“; grāmata sastādīta no Rolava atstātiem papīriem un izdota nelegāli 1908. gadā ārzemēs): „1878. gadā notika māju iepirkšana manā pagastā. Tēvs un māte bija ilgus gadus sviedriem vaigā strādājuši M. mājās N. pagastā. Pie pirkšanas kungs prasīja 600 rubļu iemaksas naudas, kurus tēvam nekādā ziņā nebija iespējams sadzīt. Kungs bija nepielūdzams, un tā mēs 1878. g. pavasara aukstā dienā braucām ar visiem krāmiem un lopiem uz jaunām mājām, kuru iemaksas nauda bija mazāka, 300—400 rubļu, ko tēvs bija kaut kā sagrābājis. Sviedri, ko mani vecāki bija lējuši M. mājās, tās kopjot un iestrādājot, palika neatmaksāti un deva kungam iespēju palielināt savu peļņu. Tēvs sāka

enerģiski strādāt jaunajās mājās. Pirmie gadi bija grūti un smagi. Nekā sev, visu — kungam! — tāda bija veco devīze, jo nevarēja parādā palikt un ļaut izdzīt no iestrādātā zemes stūrīša. Divas reizes gadā — uz Ziemassvētkiem un Jāņiem — tēvs āva zābakus, ģērbās svētku drēbēs, ķemmēja ar sevišķu rūpību savus garos matus, vai pat lika mātei tos apcirpt, ņēma no sienas mazā skapīša savu naudas maku, skaitīja papīrus, sudrabu un vaŗu, un tad devās uz muižu taisīt kungam nomaksas. Un kā mēs dzīvojām, lai varētu pildīt savus pienākumus pret baronu! Tēvs ne dzēra, nedz arī vairs pīpoja taupības dēļ. Visu, ko varēja, tēvs veda uz pilsētu pārdot: lopus, gaļu, sviestu, vilnu, sarus, labību, ogas, drēbes. Paši mēs mūžīgi ēdām kartupeļus, siļķi un putru; gaļu — tikai pa svētdienām un svētku dienām. Pieaugušie ģērbās skrandās, rupjās drēbēs; bērniem bija jāapmierinās ar kaut kādām lupatām, jāiet basām kājām, lai nebūtu jāizdod lieka nauda par pastalām (zābaki bija nesasniedzams luksuss); pastalu un siļķu dēļ mātei bija katru reizi gatava revolūcija ar tēvu, kuŗš gribēja ietaupīt uz it visu. Par dzīvokli nebija vaļas domāt: tas bija netīrs un neērts. Darbs bija neatlaidīgs no agra rīta līdz vēlam vakaram. Strādāja visi: veci un jauni, sievas un vīri, bērni un sirmgalvji — slapjām galvām un tukšu vēderu... Un beigās tomēr mājas, ko mans tēvs cēla, sviedrotu vaigu kunga nodevas rausdams, nodedzināja barona vadīta soda ekspedīcija — tādēļ, ka mans tēvs vēl bija par maz vergs“ (8.—9. l. p.).

Tādos apstākļos ritēja Rolava bērnība un jaunība. Pirmo izglītību viņš guva Nodagu pagasta skolā pie skolotāja Ernesta Retliķa. Pēc tam trīs gadus mācījās pie skolotāja Kārļa Vilmaņa. Pagasta

skolu beidzis, Rolavs iestājas Liepājas pilsētas skolā, bet no tās pēc pusotra gada izstājas, lai sagatavotos Liepājas ģimnazijas V. klasei. 1891. gadā Rolavs iestājas ģimnazijā, kuŗu beidz 1895. gadā. Tā paša gada rudenī Rolavs aizbrauc uz Maskavu un iestājas universitātē — juridiskā fakultātē. Bet jau pēc gada, 1896. gada novembrī, viņu apcietina par piedalīšanos revolūcionārā kustībā. 1898. gada janvārī viņu pārved uz Rīgas un drīz pēc tam uz Jelgavas cietumu.

Latviešu politisko emigrantu pirmajā Eiropā izdotā laikrakstā „Latviešu strādnieks“ (1899. g. 1. n.) Āzis (E. Roziņš) par šiem arestiem rakstīja plašāku rakstu „Latviešu sociālistu prāva“, kuŗā starp citu lasāms: „... Caur saviem kalpiem un kalpu kalpiem viņš (Trepovs) novēroja, ka caur Liepāju Maskavā ienākot aizliegtas grāmatas. Un drīz arī pa visu Krieviju un abām galvas pilsētām bagātīgi izkaisītie kvekši uzoda kāda Liepājas strādnieka pēdas, kuŗš nezin kādās darīšanās bija aizbraucis uz Maskavu. Pūcem — tā sauca minēto aizdomās kritušo strādnieku — sekoja uz pēdām pakal kāds pusducis spiegu. Tie novēroja, ka Pūce satikās ar studentu E. Rolavu un dažiem krievu studentiem un atpakaļbraucot piegāja „Dienas Lapas“ redakcijā, no kuŗienes aizbrauca atpakaļ uz Liepāju. Nu bija meklētās pēdas rokā... Studentu Rolavu apcietināja 1896. g. novembrā beigās. Strādniekam Pūcem un „Dienas Lapas“ redaktoriem un līdzstrādniekiem piestāja katram pa pusducim spiegu, kam bija jāizošķerē un jāpiezīmē visi, ar kuŗiem šie satiekas. Tā pagāja ziema no 1896. uz 97. g.“

Notikumu tālāko gaitu attēlo Rolavs pats krievu nelegālā žurnālā „Nakanuņe“ („On the eve“), kuŗu izdeva krievu emigrants H. Serebrekovs Londonā.

Te 1. num. (1899. gada janvārī) ievietota Rolava korespondence par notikumiem Baltijā: „Līdz pat 90-to gadu sākumam latviešu literātūrā un sabiedriskā dzīvē valdīja šaurs patriotisms, kas itin labi saskaņēja ar sīkpilsonības interesēm un prasībām. Tikai minētā gadu desmita sākumā latviešu tautā sāk skaidri izveidoties jauni elementi, kuŗi vairs nevar un negrib apmierināties ar sīkpilsonības patriotiskiem ideāliem... Sākumā jaunam virzienam uzbrūk tikai pašu patrioti... Bet tikko jaunie sāk noteikti un konsekventi sludināt sociālismu, sākas arī vajāšanas no valdības puses. 1897. gadā, naktī no 19. uz 20. maiju, Rīgā un Liepājā izdara masu arestus. Liepājā arestēja 18 cilvēkus — intelligentus un strādniekus. Arestēto uzvārdi sekošie: Savelis (advokāts — nodeva), Valters (students), Kļava I., Kļava II., Vaŗkalis, Zīverti (divi brāļi), Muskāti (divi brāļi), Maķēns, Škubers, Cinovskis, Vereniēks, Zaša, Liepiņš, Pūce (izrādījās riebīgs nodevējs), A. Rolavs un Žagats. Tai pašā naktī Rīgā izkratīja ap simts cilvēku. Aresti te izpalika, bet no visiem izkratītiem paņēma parakstus, ka viņi no pilsētas neizbrauks. — Drīz pēc arestiem aizbēga uz ārzemēm sekošie policijas uzraudzībā nodotie: D. Bundža, G. Punga un Minka; drusku vēlāk: students L. Pauls, strādņ. Straujānis, J. Ozols un daži citi... 1897. gada jūnijā Rīgā arestēja tos, kas bija izkratīti 19.—20. maijā. Arestēto vārdi: P. Stučka, advokāts Valters, Krumbergs (3 mēnešus vēlāk Rīgas cietumā pakārās); studenti: Jansons, Kovaļevskis, Roziņš, Kalniņš, V. Hertelis, Pelūde, Kovaļevskis II., strādnieks Driega, Betchers, Šulcs (telegrafists), Birks (strādņ.), Pētermanis, Kazarevskis. Jelgavā un apkaimē ap to pašu laiku arestēja sekošas personas: advokātu Pliekšēnu, skolotājus Birkmani un M.

Krūmu, mājīpašniekus Brigaderi un Zemīti. Pie lietas pieskaitīja 1896. gada oktobrī arestēto P. Ozolu un 1896. gada beigās Maskavā arestēto studentu E. Rolavu, kuŗu sākumā apvainoja piederībā pie „Strādnieku savienības“.

Kamēr vēlāk arestētos un mūsdienās par galveniem „jaunās strāvas“ vadoniem izdaudzīnātos atsvabina no cietuma jau 1898. gada pavasarī un drusku vēlāk izsūta nometināšanai ne visai tālās Eiropas Krievijas gubernās, Rolavs joprojām smok Jelgavas cietumā. Kādēļ? Uz to viņš pats dod atbildi grāmatā „Kā izauga Baltijas revolūcija“: „Kamēr īstie jaunstrāvnīeki apmierinās ar savu legālo laikrakstu — „lai tikai strādnieki spēj saprast „Dienas Lapu“ un „Pūru“ — tā viņi runā un brīdina straujākās no satiksmes ar krievu revolūcionāriem, lai izbēgtu no arestiem, tamēr šie straujākie nodibina caur Lībeku uz Liepāju aizliegtu rakstu transportu 1896. g. sākumā, stājas sakaros ar Maskavas krievu sociālistiem krievu revolūcionāro rakstu piegādāšanā un taisās izdot aizliegtus rakstus ārzemēs. 1896. gada 11. oktobrī latviešu strādnieks Pūce atved pirmo krievu sociālistisku rakstu transportu uz Maskavu turienes krievu „Strādnieku savienībai“. Zubātovs to izoļ, apcietina šo rindiņu rakstītāju, taista slēdzienus par revolūcionāro kustību Baltijas gubernās, griež turp valdības uzmanību... Notiek „jaunās strāvas“ „ugunskrustības“ (20.—21. l. p.).

1898. gada 26. februārī Rolavs raksta no Jelgavas cietuma brālīm: „Atsaukties uz citiem (runa iet par R. vecāku nodomu rakstīt lūgumu iekšlietu ministrim, atsaucoties uz atbrīvotiem „jaunstrāvnīekiem“) nav nekādu tiesību: varbūt mazāks grēks, varbūt mazāk pierādījumu u. t. t. Daudz apstākļu var būt, kas vienā lietā ir, otrā nav, un izmeklētā-

jus spiež ar vienu rīkoties tā, ar otru citādi. — Pāris mēnešus jau mācos franču valodu un ar labām sekmēm: ziniska prōza lasās viegli, kā pa taukiem; romāns iet gausāki un grūtāki: tur bezgala daudz to valodas savādību un tā valodas gara. Laika cietumā ir ļoti daudz un pacietība arī ronas cietumā, — tās ir divas vissvarīgākās lietas pie nopietna darba.“ — 8. martā: „Grāmatu tagad ir labam laika gabalam. Nevar jau arī velns zin cik daudz cietumā strādāt; brīžiem uznāk fizisks nogurums un nekā nevar darīt, kā gulēt vai skatīties uz Lielupi. Bet tā kā nu jādzīvo vien ir un bez darba būtu briesmīgi garš laiks, tā ka to cilvēka daba nemaz nevar panest, tad jau, zināms, pie darba tomēr jāgriežas vienmēr kā pie galvenākā palīga un kaut kas pa druskai jādara. Pāris mēnešus vēl — un es lasīšu kuŗu katru franču grāmatu bez kavēkļiem. — Jāsāk spārdīties un bimbāt: citādi tie kungi domās, ka es jau esmu „auna ragā saliekts“ un ka ar mani var rīkoties, kā ar kaut kādu bezjūtīgu un nedzīvu objektu. Ka viņi līdz šim ar mani tā rīkojušies, tas ir redzams skaidri kā uz plaukstas: cilvēks sēd jau 16 mēnešus cietumā un vēl nezina, par ko, uz kāda pamata, jo spriedumu ne no vienas valsts tiesu iestādes neesmu dzirdējis. Ja tā ar katru var rīkoties, tad jau pie mums valda pilnīga patvaļa... Bailes nu gan man no viņiem nav: vairāk par veselību un dzīvību viņi man neka atņemt nevar, bet tikai brīžiem rodas tādi kremtoši jautājumi, kas nedod miega un uzbudina.“ — 17. marta vēstule vēl joprojām rakstīta tai pašā Jelgavas cietumā: „Bez veselības un dzīvības ir vēl viens īpašums, kuŗam neviena vara nevar klāt tikt, — tā ir skaidra sirdsapziņa un cilvēka gods. Ar „šmucestību“ pirkt savu veselību nav ieteicami. Un man priekšā bija taisni tāda iz-

vēle. Visu, ko cilvēks var darīt, neaiztiekot šo savu lielāko privātīpašumu, es esmu darījis, lai varētu tikt ārā no cietuma mūriem. Bet tas manā stāvoklī nav varējis nekā līdzēt. — Esmu nocietinājies kā šķīļams akmens: lielam spērienam vajadzētu krist pār mani, lai varētu uzbudināt manus nervus jeb iznīcināt mierīgo gara stāvokli.“

Rolava brālis Andžs bija spiests 1899. gada vasarā emigrēt — uz Londonu. Rolavu pašu no cietuma atsvabināja tā paša gada 17. augustā, nosūtot līdz spriedumam dzīvot policijas uzraudzībā tēva mājā — Ezergaļos. Bet tā kā nebija šaubu, ka spriedums būs — izraidīt uz vairākiem gadiem no metināšanai attālākā Krievijas nomalē, tad nākamā gada sākumā arī Ernests Rolavs dodas uz Londonu.

Rolavs Londonā ierodas 1899. gada janvārī. Pirms tam tur kā emigranti jau apmetušies: Minka, Punga, Cinovskis. Pāris mēnešu pēc Rolava Londonā ierodas viņa vēlāko gadu lielākie antagonisti — Roziņš un Vesmanis. Maija vidū Rolavs raksta brālim Andžam, kuŗš savās emigranta gaitās jau sasniedzis Bostonu: „Roziņš sarakstīja proklamāciju par Rīgas dumpi. Būs kaut kas briesmīgs un līdz kaulam ejošs. — Vesmanis, Krūms ar sievu, kuŗa te laimīgi ieradās, aizbrauca pie Čertkova. Es arī gribu mainīt savu tagadējo darbu uz kaut kādu labāku. Starp mums cirkulē jautājums: kā mēs, ārzemju latviešu sociālisti, varētu apvienoties vienā draudzē, vienā saimē — ar vienu „maku“ un vienu darīšanu? Mēs, eiropieši, gan laikam vienosimies vienā grupā (daudz maz patstāvīgā dažos jautājumos) un šī grupa tad raudzīs noslēgt līgumus ar Amerikas sociālistiem. Izņemot kādus 3 kungus, kuŗus tu zini bez teikšanas, citi visi stāv par vienošanos. Man rādās, ka viss ies labi un ka savienojušies mēs būsim ievē-

rojams spēks. Arī Baltijā turienes darbīgie spēki grib vienoties. Tādā gadījumā mēs stāvētu latv. sociālistu partijas nodibināšanas priekšvakarā.“

Šī vēstule ir augstākā mērā zīmīga. Kvēlodams neizsakamā naidā pret visiem tautas kalpinātājiem, Rolavs ir līdz beidzamam iecietīgs visur, kur jautājums grozās ap opozicionālo spēku kopošanu un vienošanu. Bet viņš kopdarbību saprata godīgu un sirsnīgu — tādu, kāda dzīves īstenībā nebija iespējama.

Kopš 1897. gada aprīļa Klivlandē (Amerikā) Bundžas vadībā iznāca „Auseklis“ — latviešu pirmais nelegālais mēnešraksts. 1898. gada 30. maijā Amerikā (Bostonā) nodibinājās pirmā latviešu sociālistu-emigrantu organizācija „Latviešu sociāldemokratu savienība“, kuŗa drīz pēc tam izdeva nelielu brošūru „Amerikas Sabiedroto Valstu sociālistiskās strādnieku partijas manifesti“. Tā paša gada beigās Šveicē sabraukušie emigranti izdeva vācu sociāldemokrata Brakes grāmatas lokālizējumu „Nost ar jaunajiem!“ 1899. g. sākumā iznāk Londonas grupas (Minka, Punga, Cinovskis, Rolavs) proklamācija. Drusku vēlāk Šveices grupa izdod grāmatiņu „Ko krievu cari dara priekš tautas“. Bostonas „savienība“ izdod maija proklamāciju, kuŗa nelegāli izplata arī Latvijā.

Tie ir latviešu pirmie drukātie nelegālie izdevumi. Nelielas, populāras brošūras, bez jebkādas domu patstāvības. Mazliet latviešu apstākļiem piemēroti tulkojumi no vācu, krievu un angļu valodas. Nekādu noteiktu sociālisma teoriju tur nebija.

Tomēr tas bija liels solis uz priekšu, salīdzinot ar to, kas bija sasniegts dzimtenē. Bija likts pamats neatkarīgam latviešu „drukātam vārdam“, kas modināja spēka apziņu. Nu dabīgi bija domāt par šo

spēku apvienošanu un darbības paplašināšanu. Tā 1899. gada vasarā radās „Vakar-Eiropas latviešu sociāldemokrātu savienība“, kas apvienoja Londonas, Cīrihes un Bernas emigrantu grupas.

1899. gada 19. jūlijā Rolavs raksta brālim no Londonas: „Vesmanis, Krūms ar sievu un Punga dzīvo pie Čertkova Parleajā. Pirmdien es arī aizbraukšu no Londonas un arī pie Čertkova, bet nevis Parleajā, kur viņa drukātava un kur mūsu kompānija strādā, bet pie Lamanša kanāļa, pretim Francijas krastiem. Pelnīt nekā nepelnīšu, izņemot pārtiku, drēbes, ceļa naudu u. c. vajadzību apmierināšanai, ko Čertkovs ir ar mieru ņemt uz savu maku. Man bija norunāts iet mācīties likt burtus pie vecā Goldenberga krievu drukātavā, bet tā kā pie Čertkova dzīvodams varēšu atspirgt, tad metu burtus pie malas. Mēs 9. jūlijā noturējām sapulci un nolēmām uzaicināt šveiciešus pievienoties mūsu organizācijai. Redzēs, kā tas patiks viņiem. Uz augusta beigām ir nolikta atkal sapulce, kurā tiks apspriesti to biedru aizrādījumi, kuri nebija klāt 9. jūlija sapulcē. Kā liekas, trūkums nekad neļaus Londonā nekādai stiprai un lielai biedrībai nodibināties. Bet tagad jācer vēl ir... Ar veselību iet stipri mēreni, un ja es nevingrotu un nestaigātu katru vakaru savas pāris stundas, tad krūtis būtu beigtas. Mums ir posts ar barību: nekad mēs nebaudām siltu pusdienu un pārtiekam ar tēju vien visu laiku...“ Nākamā vēstule rakstīta jau no peldvietas Littlestone-ou-Sea, kur vasaru pavadīja Čertkovs ar savu ģimeni: „Esmu te jau trešo dienu; vakar peldēju pa Lamanša ūdeņiem kopā ar bijušo palkavnieku Čertkovu (tas ir bijis viņa čins) un šodien iešu atkal peldēties... Pāris mēnešus te jādzīvo. Tad redzēs, kā būs: braukšu uz Šveici vai Ameriku. Man viss vienalga — kur tik

var dzīvot un strādāt priekš sociālisma.“ Tā paša gada 1. augustā: „Priekš „lietas“, zināms, Amerikā var darīt tik pat, cik te, — pie tā sprieduma es rāmītiņām jau biju pats pievirzījies, un esmu pārliecināts, ka visādā ziņā ar laiku ieradīšos pie tevis. Vienīgais ceļš, kā mēs varam darīt iespaidu uz saviem dzimtenes cilvēkiem, ir — rakstīts un drukāts vārds, bet rakstīt var visur; tāpat no visurienes var izsūtīt grāmatas uz Baltiju.“ — 21. augustā: „Līdz septembra beigām man darbs te; pēc tam Skubiķis un Valters aicina uz Cīrichi, piesolīdami stundas un tīru, mīlīgu dienviņu zemju gaisu. Redzēs, kā būs... Nekā laba un viegla es neceru nekur: no zemes tu esi ņemts, par zemi tev atkal jāpaliek... No Krievijas man pienāca pilnīgi ticāma ziņa, ka man piepriesta 5 gadi ilga noņemšana Vjatkas guberņā... Mums Čertkovs aizdeva 150 rubļu, ar ko burtus nopirkt. Ir jau pasūtīti un tā „septi“ drīz būs nokārtota. Viena aizliegta drukātava būs vairāk!“ — 31. augustā Rolavs raksta no Parlejas: „Mans kungs bija sataisījis Parlejā atbraukdams lielu skandālu un ļaudis vairs negribēja viņa darbā strādāt, — tādēļ man bija jāuzņemas mierinātāja un pierunātāja loma. Nožēlojama un dumja loma! Bet vēl dumjāks un nožēlojamāks izrādījās mans saimnieks Čertkovs ar savu madāmu, kuriem neviens cilvēks nav labs. Liekuļi tādi! Un savos rakstos viņiem nav kauna runāt par „brālīgām attiecībām starp cilvēkiem“, viņiem nav kauns skatīties ar aristokrātisku pusnicināšanu uz sociālistiem! — Vesmanis no viņiem šodien aizgāja pavisam. Nedēļas trīs atpakaļ Čertkovs aizdeva mūsu pulciņam 150 rubļus burtiem. Pēc visa spriežot, mūsu kungs mums tos aizdevis tikai ar nolūku saistīt un iegūt mūsu darbīgās personās lētu (jeb bezmaksas) darba spēku. Es nu

drīzumā arī būšu brīvs, jo mana norma iet uz beigām. Ja Čertkovs būs ar mieru maksāt 30 šil. nedēļā, tad palikšu, ja nē, — iešu projām. Slikti tikai nu ar mūsu drukātavu: tiklīdz to atvērsim, būsīm daži viņai arī pilnīgi nepieciešami un nevarēsīm no Londonas bada vis tik drīz tikt vaļā.“

„Norma“ ātri gāja uz beigām, — jau 14. septembrī Rolavs raksta: „Jā, tagad es domāju gan laisties mazu liet' uz Cīrichi... Šimbrīžam vēl atrodos pie Čertkova, Parlejā. No jūrmalas aizbraucām priekš pāris nedēļām... Viņu dienu norakstīju Čertkovam vēstuli par saviem algas prasījumiem. Atbildēja, ka nevarot man dot prasīto algu, jo kasē neesot naudas. Tagad varot dot iztiku un 5 šil. nedēļā, drusku vēlāk 10 šil. nedēļā. Tas mani, zināms, neapmierina — sevišķi, ja ievēro, ka tam kungam ir ļoti liela bagātība. (Par piem., viņa māte varēja maksāt 200 rubļu nedēļā (lasi, bet nebrīnies!) par dzīvokli un iztiku jūrmaalā)... Un viņi grib, lai es mācu viņu zēnu bez atlīdzības!.. Liekulīga banda, vēl sliktāka nekā īstie, neapslēptie kapitālisti! Naudu (15 mārciņas) priekš burtiem viņš mums aizdeva tālab, ka gribēja caur to saistīt pie sevis bezalgas strādniekus. Mēs, zināms, jau iepriekš atgādinājām viņam, ka aizdevumu atdosim ar laiku atpakaļ un ka neļausimies caur to saistīties. Man liekas, ka 150 rubļu mēs visi kopā jau esam pārūm pāri atpelnījuši atpakaļ. — Burti jau šonedēļ pienāks Londonā. Par burtlici būs Vesmanis; tas pats arī pārzinās burtus un drukātaviņu. Kamēr daudz maz varēs, tamēr jau biedriba pastāvēs. Ja nevarēs, tad jāslēdz bodīte cieti un jānodod manta kādai stiprākai latv. sociālistu organizācijai ārzemēs. Uz ilgumu diezin vai varēsīm turēties Eiropā, jo no gaisa un labas gribas nevar neviens pār-

tikt. Un tiklīdz aizies pāris — trīs labākie spēki, tad biedrība ir skrambāta līdz pamatiem. Tā ir vienmēr tādās lietās. Es ceru, ka lieta galīgi savienosies ap Ameriku — tāpat kā pie leišiem. Mums iekšzemē nav dumpīgu bagātnieku, kā krieviem un poļiem, kas var upurēt drukātavu uzturēšanai ne simtiem, bet tūkstošiem. Mūsu „bodītēm“ jāpastāv no pašiem emigrantiem, bet tas iespējams tikai tur, kur emigranti pelna daudz maz pietiekoši. Ja tad vēl nāk mazi pabalsti no iekšzemes, tad viens laikraksts var iznākt īsti prāvs un kārtīgi. — Es neesmu saistīts ne pie vienas organizācijas tik cieši, ka neatzītu citas organizācijas un nejustu līdz katram labam darbam, lai tas nāktu no kuŗienes nākdams. Tie mazie pārpratumi nav no svara: katrs var pārsteigties. Bet kur būs vajadzīgs uzstāties pret kopēju ienaidnieku, tur mēs vienmēr būsim kā viens vīrs... Baltijas strādnieki dikti gaidot no latviešiem-ārzemniekiem grāmatas un „lapiņas“. Diezgan slikti iznāk iesūtīšana: latv. grāmatu tagad vēl tik maz, ka nevar vienā sūtījumā dažu reizi ne pilnu pudu savākt, bet tad sūtīšana iznāk ļoti dārga. Arī nokavējas dažu reizi ļoti ilgi. Tagad nu gan ir viss ļoti godīgi nokārtots.“ — Pie drukātavas jautājuma Rolavs kavējas arī 1. oktobrī rakstītā vēstulē: „Es tagad dzīvoju vēl pie Čertkova, krāju naudu ceļam uz Cīrichi un drīzumā domāju sukāt projām. Burti mums jau pienāk šinīs dienās. Daži amatnieki upurēja labas summas priekš tā nolūka, un tādā ziņā naudas sanāca diezgan. Caur Vesmani sāk nākt arī pabalsti no latviešu jaunkungiem un jaunkundzēm (labā nozīmē) — no Pēterburgas, Rīgas, Jelgavas un laukiem...“ 17. oktobrī: „Tagad ceru būt tik tālu uz kājām, ka šo ceturtdienu domāju no šejienes aizbraukt uz Šveici, uz Cīrichi, un stāties

tur iekšā politechnikā... Nebaidies, ka es tamdēļ palikšu par kapitālistu! Tas nebūs. Ja dabūtu ko izmācīties, tad tikai vairāk varētu aģitēt un upurēt lietai. Es laikam braukšu caur Hamburgu, jo gribu piebraukt Prūsijā pie transporta pārziņiem un izrunāties ar viņiem par tālāku „septi“... Vakareiropas latvieši ir nolēmuši izdot savu rakstu krājumu: „Latviešu strādnieks“. Burti jau ir pienākuši un tagad tiek gatavoti materiāli izdevumam...“ 1. novembrī 1899. gadā Rolavs ierodas Cīrichē — sākas jauns posms viņa emigranta dzīvē.

3. novembrī Rolavs raksta brālim no Cīriches: „Jā, nu vienreiz esmu no Londonas posta un dūmiem un dubļiem laukā! Tīri viegli tagad ap dūšu. Rādās, ka darbu arī varēšu dabūt kā stundu devējs, un tad bads un aukstums nebūs jācieš. Vakar biju uz divām lekcijām universitātē... Tagad pienāca skaidras ziņas, ka tas transports, ko laidām janvārī 1899. g. (ap 1^{1/2} puda grāmatu), iegājis augustā Baltijā un sacēlis 26. augusta naktī to briesmīgo traci pa Jelgavu. Tanī transportā bija arī amerikāņu „manifests“. Lai neviens neņem ļaunā, ka transporta lieta iet tik lēni. Nav mūsu vaina. Šimbrīžam, uz neilgu laiku, ir ļoti ātrs transports: var sūtīt 2 reizes nedēļā pa 10 mārciņu uz reizi... Vesmanis strādā pie viena grāmatu izdevēja Londonā un pa starpām liek mūsu burtus...“ 10. novembrī: „Sūtu tev 25 eks. „Ko krievu cari dara priekš tautas...“ Citādi iet tā puslīdz. Dabūju jau vienu stundu... Cīrichē ir diezgan skaidra dzīvošana, tikai jau viss klusāks un miestiskāks nekā lielajā Londonā.“ 23. novembrī: „Dabūju jau divas stundas, kas kopā dos 7 frankus nedēļā... Tagad pat esmu universitātē. Klausos lekciju par valsts un sabiedrības izcelšanos. Profesors runā tīri kā sociālists...

Mums Londonā drukā 1. num. „Strādnieka“ un „Komūnistu manifestu“... Nesen saņēmu ziņu, ka Baltijā laimīgi nogājuši 3 pudi literatūras, ko sūtījām no Londonas septembrī... Pirmos pabalstus un aizrādījumus man te deva Valteris ar Skubiķi...“ 27. novembrī: „Šodien no rīta saņēmu tavu vēstuli un kvīti par 8 dollariem... Lielu paldies par to pabalstu. Ceru gan uz priekšu vilkt savu dzīvību pats. Nav lāga, ka tu noplēsies — un priekš kam? Par labu cilvēkam, no kuŗa taču nekas daudz vairs nav sagaidāms. Brīžam gan man rodas labas cerības un liekas, it kā atdzimtu vecās spējas, bet tas ir nieks. Griba un enerģija gan man lielas, bet spēki ir un paliek lauzti no asinaiņās inkvizīcijas un nekad vairs nebūs atpakaļ iegūstami. Divas reizes cilvēks nedzīvo un divi reizes nav jauns. Tie divi gadi, ko es pavadīju inkvizītoru rokās, izpostīja manu jaunību uz visiem laikiem un salauza manu jau tā vājo veselību. Bet studēt jāmēģina, jāiegūst līdzekļi, kā labāki dzīvot un līdzēt tiem, kas man līdzējuši, un sekmīgāki cīnīties pret krievu valdību. Bez „amata“ tas nav iespējams... Tagad man ir trīs stundas...“

Pirmais „Latviešu strādnieka“ numurs iznāca 1899. gada decembrī. Nākamā gada 13. janvārī Rolavs raksta brālim: „Latviešu sociālisti strādā kā zirgi pa malu malām. Šodien dabūju ļoti labas ziņas par transportu. Iegājušas ļoti daudz grāmatu — kādi 600 eks. „Ko krievu carī dara“, kādi 200—300 eks. „Spiegs“ u. c. Es domāju, ka ap jaunu gadu būs notikusi lieliska rakstu izplatīšana pa visām Baltijas malām. Un rakstu mums tagad netrūkst. Drīz mēs būsīm tik tālu, ka katru mēnesi varbūt varēs izdot kaut ko jaunu bez abiem periodiskiem rakstiem — „Ausekļa“ un „Strādnieka“. Ja Krievija

būtu tik attīstīta, kā mūsu dzimtene, tad varētum cerēt uz ātru patvaldības gāšanu... Drīz būs gatavs arī otrais „Strādnieka“ numurs... Vakar vakarā krievu studenti sagaidīja krievu jaungadu ar dziedāšanu un dancošanu. Biju tur arī es savās pelēkās zemnieku drēbēs...“ 13. februārī: „Ar sabiedriskām lietām tagad iet tā puslīdz: Londonā top čakli drukāts, te rakstam un tulkojam, transports iet kārtīgi... Tagad pat top pie Čertkova drukāts „Komunistu manifest“ ar Kautska priekšvārdu, kuŗu šovakar kopā ar Skubiķi tulkojām latviski... Bundžam rakstīšu drīzumā un piesūtīšu maija proklamācijas projektu, kuŗā būs ievēroti arī Amerikas biedru aizrādījumi.“

18. martā rakstītā vēstulē jau sāk skanēt šaubas: „Par amerikāņu izdevumiem ir minēts Strādnieka 3. num. Ka nebija pirmajos, nav mana vaina, jo par redaktoru bija Roziņš. Vai Londonas „bodele“ ilgi pastāvēs, gŗūti nosacīt. Starp mums runājot, jāsaka, ka nav krietnu vadītāju: tie, kam tagad tur vārds un spēks tai lietā, dažu labu reizi kalpo vairāk savai personīgai uzpūtībai nekā lietai. Ir jau nākuši klajā milzīgi pārpratumi daudzu starpā — pateicoties Roziņam un Vesmanim, un tagad pat Roziņš izdarījis šādu lietu: gribēdams tikt neatkarīgs no mūsu sabiedrības, viņš paņēma mūsu drukātavu un aizbrauca ar to uz Parleju pie Čertkova, nevienam par to nekā nesacīdams, kā arī atvēli neprasi-dams. Šī pēdējā lieta vēl nav beigusies un ir šmucīga uz to beidzamo, tā ka šķelšanās mūsu starpā ne-izbēgama. Cinovskis, Minka, Brauns gribēja, lai es braucot atpakaļ uz Londonu un uzņemot lietas vadīšanu, bet es to nedarīšu... Pati sociālisma lieta jau tomēr iet uz priekšu diezgan labi. Tā, pār piem., ir beidzamā laikā nogājušas uz Baltiju daudz grāma-

tas... Tagad pat iet turpu pirmajam maijam proklamācijas.“

Līdztekus revolūcionāram darbam Rolavs 1900. gada pavasarī cītīgi gatavojas iestāties augstskolā. Daudzās vēstulēs kā šai laikā, tā arī vēlāk atkārtotais teikums: „Bez amata neiet.“ Bet nav vajadzīgo dokumentu. Gan viņš tos izmēģinās dabūt caur Čertkovu un tā iespaidīgiem draugiem, gan caur vecākiem, bet visas pūles paliek veltas. Beidzot viņš pats uzraksta pieprasījumu Maskavas universitātei un saņem oficiālu atbildi, ka dokumenti nodoti Maskavas virspolicijmeistaram. 14. aprīlī nu viņš raksta brālim: „Es par šādu atbildi no universitātes puses esmu ļoti priecīgs, jo tā bez šaubām tiks uzskatīta Cīrihes universitātē kā dokuments, kas apliecina, ka esmu bijis students, un uz tā pamata tikšu pieņemts kā pilntiesīgs students... Universitātē ir tikai viena mācība, ko vērts mācīties nabaga cilvēkam — tā ir ķīmija... Par mūsu „bodeli“ Londonā nevaru nekā jauna tagad rakstīt: drukātava ar Roziņu, Vesmani un Pungu atrodas Parleajā pie Čertkova. Cinovskis Londonā — galīgi izmisis un saniknots par Roziņu un Vesmani; solās braukt vai nu atpakaļ uz Krieviju, vai prom uz Ameriku, jo Londonā viņa dzīvei vairs neesot nozīmes. Turpretī Roziņš bija ziņojis Valterim, ka turējis par vajadzīgu pārkravāties uz Parleju tālab, ka tur drukātavas uzturēšana iznākot uz pusi lētāki nekā Londonā. Viņš ir itin mierīgs un neredz savā rīcībā nekā patvarīga. Bet patvarība tur ir, jo mēs visi Londonā 3. sept. nolēmām drukātavu pie Čertkova nekad necelt pāri. Tagad, zināms, viss tas iznācis no Roziņa patgalvības un uzpūtības, kuŗa viņam bija vienmēr. Piem., ar amerikāņiem viņš, Punga un komp. gribēja par varu nostāties uz naidīgu stāvo-

kli — uzpūtības dēļ... Varbūt nokārtosim šo lietu mierā un saderībā. Ienaidnieks mums ir viens un spaidi un vajāšanas — vieni; mazie strīdi un pārpratumi jāpiemirst. Politiskā cīņā lieta grozās ap dzīvību un nāvi, un pret nāvi jāpazūd sīkumiem. Nāvi esmu redzējis vaigu vaigā Maskavā kurmju smirdošās dangās (cietumā), esmu bijis žandarmu nagos varbūt lielākā mērā nekā kaut kurš cits no latv. arestantiem, — tālab mans mērķis un lielākā vēlēšanās — kaut visi spēki būtu vienoti... Te ir daži krietni cilvēki, ar kuriem rīkojam vienu būšanu. Ja tā izdosies, tad mēs Krieviju — tā sakot — pārpludināsim ar aizliegtiem rakstiem...“ 15. maijā: „9. maijā tiku uzņemts par studentu universitātes dabas zinātņu fakultātē... Tagad nu esmu tā puslīdz nodrošināts un varu dzīvot. Dodu stundas vācu valodā un ģeometrijā.“

Raksturīga ir 24. jūnijā rakstītā atklātne, kurā runa iet par darba sagādāšanu slimajam Bundžam, kurš bija veseļošanās nolūkā nolēmis pārcelties no Amerikas uz Šveici: „Ar darbu te ir slikti. Šveices sociālisti ir tādi pat egoisti, kādi ir angļu sociālisti: viņi svešiem sociālistiem darbu aiz principa nekad nedod, kaut gan lieliski pļāpā par visu strādnieku brālību, kopdarbību un izpalīdzēšanos. Vari būt taisni kā no krievu tirana nagiem izsprucis, — tas neko nelīdz.“ (Stundas Rolavs pasniedza no Krievijas iebraukušiem studentiem). — 13. jūlijā: „Tava vēstule mani vispārīgi ļoti iepriecināja, jo viņā labas ziņas par Amerikas sociālismu, šo lielo pasaules priecās mācību. Varbūt, ka pieredzēsīm viņa uzvaru kaut kādā zemē.“ Lielas cerības Rolavs šai laikā liek uz Beļģiju, kur sociālisti tad sāka cīņu par vispārējām parlamenta vēlēšanas tiesībām; paredzēja, ka var izcelties bruņota sacelšanās. „Ja tas tie-

šām būs, tad jāņem šaujamaiss rokā, jājož raņica mugurā un jāstājas Beļģijas strādnieku rindās," Rolavs tad rakstīja brālim. 22. augustā: „Mūsu drukātavu mums nu galīgi atņēma Roziņš, Vesmanis un Punga. Visvairāk gan būs strādājis Punga. Lieta tā, ka aprīlī Roziņš ar drukātavu aizmuka no Londonas uz Parleju pie Čertkova. Kad nu tagad, pēc lielām runāšanām un rakstīšanām, atzinām Roziņa rīcību par nepareizu un nolēmām atprasīt burtus, Roziņš teica, ka nedošot, līdz kamēr neesam atdevuši 150 rubļu Čertkova parāda. Tā tad viņš uzņemas būt Čertkovam par parādu piedzinēju. Redzēsim, kā ies tā lieta tālāku. Punga, Roziņš un Vesmanis izstājās no mūsu savienības.“ 17. septembrī: „Bundža te ieradās 10. septembrī — svētdienas vakarā. Tik nogājušu un slimu gan neviens no mums necerēja viņu sagaidīt. Tomēr ir cerības, ka atspirgs... Mēs izdosim pa vecam „Strādnieku“, tikai ar mazām pārgrozībām: „Strādnieks“ iznāks ik pa trim mēnešiem biežākā burtnīcā un katru mēnesi laidīsim klajā mazu ziņu lapu, kurā būs ievietoti visi svarīgākie tekošie notikumi. Mums tikai tagad iznāk nokavēties tālab, ka nebija drukātavas. Roziņš jau izlaidis kaut kādu brošūru. Nee-smu vēl dabūjis rokā. — Tad nāk viens svarīgs jautājums: man tiek dota nauda braucienam uz Baltiju. Varētu apmeklēt arī vecākus. Drusku bailīga lieta, bet domāju, ka ja uzmanīgi rīkojas, nekas ļauns nevar notikt. Bet labuma ļoti daudz pašam un lietai. Iegūtu jaunus spēkus dzimtenē un uzmu-dinātu uz darbu turieniešus. Brauktu ar ārzemes pasi...“ 13. oktobrī: „Vēl atrodos tepat. Gaidu pienākam galīgas atbildes uz maniem pieprasījumiem no Londonas. Pasi no Vācijas piesūtīja, bet to dabūjām sūtīt atpakaļ, jo vecums bija par daudz

nesaskanīgs... Pase pienāks drīz cita, labāka. Briesmu nekādu nerasies ne iebraucot, ne izbraucot. Tikai drusku nelāga, ka tā ilgi taisoties rudens pienācis un Baltijā vajaga jau būt lietainam un slapjdranķīgam laikam. Tas nav labs „blandoņiem“... Brošūra par politisko noziegumu krievu likumos nav slikta. To sarakstījis kāds krietns sociālists iekšzemē. Slikti pie tās lietas ir tikai tas, ka viņa drukāta zagtā drukātavā un ka uz viņas vāka likta bezkaunīga lielīšanās, it kā Roziņš viens pats visu darījis un rakstījis. Tas cilvēks briesmīgi apcūkojas ar mūsu drukātavu. Bez tam vēl dzenot pa Baltiju aģitāciju, ka mēs citi nekur nederot... Mēs šimbrīžam domājam par drukātavu, jo bez tās nekā nevar darīt...“ 12. novembrī: „Nākamās nedēļas beigās varēšu, kā rādās, aizbraukt. It lāga nav, ka bija tik ilgi jānokavējas: mājās jau būs dziļa ziema un grūtāka patveršanās no naidniekiem nekā vasarā. Bet kā būs — būs. Pa to laiku dabūju nokārtot universitātes darīšanas: sadzinu kaut kā ap 60 franku un samaksāju par lekcijām...“ 4. decembrī: „Pēc pusstundas braucu projām no Cīriches. Aprēķināts uz 2—3 nedēļām, bet vai nepaies ilgāks laiks, līdz atkal varēšu staigāt pa skaidrās Cīriches ielām, nezinu. Ceru, ka nē.“

Nākamās vēstules nāk no Tilzītes, Klaipēdas, Nimmersātes — Vācijas-Krievijas robežas, kur Rolavs enerģiski strādā pie aizliegtu rakstu transporta noorganizēšanas.

1900. gada 24. dec. Rolavs raksta: „Tu, varbūt, jau domā, ka esmu pazudis, ka nekā tev nerakstu. Tā nav, neesmu vēl nekādās dzīvības briesmās bijis, jo visu laiku maisos pa vācu daļu, un tikai vakarā biju Nimmersātē, pārs desmit soļus no Krievijas robežas. Citu laiku uzturējos Berlīnē un

tagad nu nedēļu un divas dienas kopš esmu te, Klai-
pēdā un tās apkārtnē. Mans šī brīža uzdevums —
dabūt pār robežu pāris trīs paudeļu grāmatu un tā-
dēļ te tekāju, meklēdams derīgus darītājus... Tā-
dēļ arī es un viens krievu revolūcionārs, kas te iera-
dās 22. dec., braucām vakar pie citiem kontrāban-
das meistariem, sevišķi pie viena man pazīstama ve-
ciša, kas mājo Nimmersātē, pašā robežas malā. Arī
tur ir vāji. Izgājušo vasaru (1899. g.) tanī 12 ver-
stu garā apgabalā no jūrmalas (pie Palangas) līdz
Krētingai nošauti veseli 6 kontrābandisti. Bez tam
leiši un citi kontrābandisti stipri iebiedēti ar divu
leišu ārstu un daudzu kontrābandistu arestiem, kas
izdarīts grāmatu dēļ. Tādēļ uz grāmatu pārvešanu
neviens it lāga negrib vairs ielaisties. Es te esmu
spiests palikt vēl veselu nedēļu. Ja tad nekas neiz-
nāks, braukšu projām, t. i. tālāk, zināms, tukšā. Pā-
ris — trīs nedēļas man laika. Pēc tam jābūt atpakaļ
universitātē un nopietni jāstudē ķīmija. Jātiek pie
amata, — ar vispārēju izglītību vien nevar nekā ap-
sākt... Vjatkā no ātrā diloņa miris Jānis Pūce...
Pūce bija glēvs un vājš kareivis un nodarīja daudz
ļauna mūsu vīriem un lietai, bet tomēr manas cilvē-
cīgās jūtas bija satricinātas, dzirdot par šī nelai-
mīgā cilvēka bēdīgo galu. Lai viņš nu guļ savu mū-
ža miegu tālā zemē.“ 31. dec.: „Es atradu labus ce-
ļus, bet to lai neviens cilvēks nezina, jo kad cilvēki
zina, tad arī valdība dabū zināt. Tā ir katru reizi
bijis. Tādēļ lai mans brauciens paliek noslēpums
starp mums diviem.“ 1901. g. 1. janv.: „Atrodos
tagad pašā robežas malā un viss būtu gājis ļoti glu-
di, ja nebūtu uzkritis sniegs un izjaucis visu. Pa
sniegu neviens neiet pār robežu, un tā manām man-
tām jāguļ, līdz sniegs būs nokusis. Pagaidām brauk-
šu uz Klaipeņu un laikam vēl tālāk... Saņēmu no

tēva vēstuli ar ziņu, ka Zāģerene mirusi. Es domāju, ka notikšu vēl laikā uz mājām un atradīšu viņu dzīvu, bet nebija lemts. Kad velns parautu likteni! Tik liels un sāpīgs robs mūsu ģimenē tiek iecirsts pirmo reizi. Atminies, kā mēs bezrūpīgi un jautri augām, kad mūsu ideāls nesniedzās tālāk kā līdz Zāģeriem un līdz satiksmei ar Janeli? Kad mūsu pasaule bija lankas mežā, purva pļavās un aplokos! Kad rādījās, ka viss tā paliks uz mūžīgiem laikiem. Pirmbūtnējā dzīvē nu pārgrozījusies līdz pamatam, — mūs divus ne velns nevarētu vairs pazīt, ja mūs tagad ieraudzītu kopš tās dienas, kad šķīrāmies, man uz skolu aizbraucot, pie mūsu ābeļu druvas ežām 1888. g. Cauri briesmām un nelaimei esam gājuši. Es biju cietumā, tuvu nāvei. Bet tas vēl nebija tas, kas nāve patī. Tagad arī ar to jāapron. Viens cilvēks jau izzudis uz mūžīgiem laikiem no tiem, ar kuriem mēs kopā uzsākām savu raibo pasaules gaitu. Tas vairs nebēdāsies par mūsu nelaimēm un nepriecāsies par mūsu uzvarām.“

Rolavam robežu pāriet galu galā tomēr izdodas. Nākamā vēstule rakstīta no Tilzītes 17. janv. (v. st.): „Šodien pulkst. 6 laimīgi pārbraucu krievu robežu pie Eidkūņiem. 25 dienas sabiju tai smirdošā barbaru zemē, kur mūsu brāļiem jācinās. Bija ir patīkami, ir baigi ap sirdi, ieejot 24. dec. Rīgā. Kuŗu katru brīdi zilsvārcis varēja krist man krāgā. Un tad ievietotu mani tai drūmā iestādē, kuŗā 1897. g. svinēju Ziemassvētkus. Bet nenotika nekas tamlīdzīgs. Nodzīvoju Rīgā vairāk kā 6 dienas un pa godam izbraucu uz laukiem Jelgavas apkārtnē. Tur atpūties, braucu uz leišu robežu pie viena pazīstama parunāt un kopā nosvinēt krievu jaungadu. Pēc tam braucu uz Vaiņodes staciju, no turienes kājām uz Embūti (vakara tumsā). Embūtē pārgulēju

nakti un otrā rītā agri laidos ceļā uz Nodaģiem. Tur sabiju vairāk kā nedēļu, satikos ar daudz cilvēkiem un dzirdēju daudz interesantu ziņu. No Nodaģiem braucu uz Skodu un no turienes uz Krētingu...“ — Nākamā vēstulē — jau no Cīriches — Rolavs pastāsta brālim, kā viņš apciemojis tēva mājas: „Pulkst. 5 cēlāties un gājām uz Nodaģiem. „Garā pļavā“ satikām braucēju ar diviem zirgiem. No dotā labrīta pazinu, ka tas ir Gūtmaņu Uldis. Arī viņš bija mani pazinis no balss, kā vēlāk izrādījās. Tā nogājām līdz mūsu klētelei. Es paliku pie durvīm ārā, pavadonis gāja iekšā — „lūgt saimnieku, lai nāk parādīt ceļu vienam skolotājam no Auces“. Papelis iznāca un arī nepazina, jo teica: „Labrīt, labrīt, kungs.“ Tikai kad biju noņēmis brilles, viņš mani pazina un kļuva itin priecīgs, aicinādams mūs abus tūliņ iekšā. Pasauca memu. Tā apskatīja mani ilgi un vērīgi un teica: „Tas jau rādas vai Andželis vai Andšis. Viņiem un man bija itin jauks laika brīdis pēc tik ilgas neredzēšanās. Es pārbraucu Cīrichē veselāks un garā sparīgāks, nekā aizbraucu. Raibie piedzīvojumi un daudzi cilvēki, ar kuriem nācu sakarā, darīja uz manu garu, pie kuŗa vēl tomēr bija uzglabājušies cietuma plēki, atdzīvinošu iespaidu. Arī turienieši modās it kā no miroņiem. Arī revolūcionārā ziņā, rasi, būs kaut kas padarīts. Bet to rādīs laiks.“

Šai pašā vēstulē sniegtas interesantas ziņas par „savienības“ drukātavu. „Šveicē nobraucis, neka vējos ilgi Cīrichē, bet devos uz Berni runāt par tiem burtiem, kas iegādāti no Bernes strādnieku ūnijas. Tur nu mums drukās „savienības“ maija proklamāciju. Par burtu pārdošanu jādabūn galīga atbilde šīnīs dienās. Naudas dēļ aizrakstīju visu vārdā Bostonas latv. sociālistiem lūgumu 30 dollaru aizdoša-

nas dēļ. Jānogaida, ko bostonieši atbildēs. No tā, laikam, atkarāsies mūsu tālākā „būšana“ jeb „nebūšana“... Te gan reti kāds bija gaidījis, ka mēs tā tiksim aplaupīti no mūsu pašu biedriem. Liekas, ka visi trīs (Punga, Roziņš, Vesmanis) ir strādājuši šai lietā vienādā mērā. Roziņš ir stiprs ierocis, ja viņu pamatīgi samusina. Kopā viņi varēja izdarīt to zināmo burtu zādzību un izsludināties par vienīgiem darītājiem „savienībā“. Bet nu viņiem, kā rādās, sāk palikt neomulīgi. Viņu nedēļu kāds no tiem zagļiem aizbraucis arī uz Baltiju, vezdams uz turieni apliecību no Čertkova, ka tas tos zināmos 150 rubļus nav vis aizdevis „savienībai“, bet Pungam un Vesmanim personīgi. Tu redzi, kas spēku un līdzekļu tiek velti iztērēts... Strādnieki viņiem ir pilnīgi blakus lieta, turpretim galvenais ir — viņu personas, viņu godkārība. Par pierādījumu šiem vārdiem pievedīšu tev Roziņa atbildi Berlīnes latv. amatniekiem uz viņu pieprasījumu Roziņam, kā tas nākot, ka „savienība“ pazaudējusi savu drukātavu, un vai esot tiesa, ka viņš — Roziņš — to piesavinājis un lietojot kā savu īpašumu. Uz to Roziņš raksta berlīniešiem:

„Mēs priedājamies par Berlīnes latviešu pulciņa nodibināšanos un atzīstam viņa teicamo cenšanos izplatīt strādnieku kustību veicinošus rakstus. Par mūsu atzinības un uzticības zīmi var noderēt tas, ka mēs tam kredītējam ik pa 20 eks. no visiem mūsu apgādātiem rakstiem. Ar joču lielāku nožēlošanu mēs redzam, ka kāds pintiķis uzdrošinājies no mums cieņītu biedrību vazāt aiz deguna. Jo visi jūsu vēstulē minētie apgalvojumi (izņemot tos pāris dātumus, kuŗos tiešām tika Londonā noturētas latv. sociālistu sapulces) ir ne tik vien zili, bet taisni melni meli, kuŗus kāds bezdarbis aiz gara laika izzīdis iz pirk-

stiem un uz kuņiem atbildēt būtu vismazākais smieklīgi.

Visā augstcienībā

„Soc. demokrātu bibliotēkas“ izdevēju vārdā

Roziņš.

„Pie šī gabala jāpiezīmē, ka berlīnieši bija atsaukušies savā pieprasījumā uz 9. jūlija un 3. septembra 1899. g. sapulcēm, kur Vesmanis tika ievēlēts par kasieri un viņam uzdots griezties pie Čertkova aizņemties naudu burtiem. Tā tad burtu īpašnieki nebūtu Vesmanis un Punga, bet „savienība“, kā stāv drukāts uz visiem „savienības“ izdevumiem: „drukāts V. E. L. S. D. S. drukātavā“. Kas nu ir vēl bezkaunīgāks par Roziņa atbildi Berlīnes strādniekiem?.. Ja tos vīrus — Roziņu, Vesmani un Pungu — tagad neizslēgs no visiem sakariem, tad mēs drīz vien noslīdēsim uz policijas departamentu un dabūsim „kronētus“ vadoņus. Berlīnieši tagad pat pārtrauc ar šo bandu visus sakarus.“

30. marta vēstulē, īsi pirms otrā brauciena pāri robežai, Rolavs apraksta vecā revolūcionāra un laikraksta „Auseklis“ redaktora Bundžas pēdējās dienas Šveicē un Itālijā. Beigās paziņojums, ka amerikāņi lūgumu, aizdot naudu drukātavas ierīkošanai, noraidījuši. „Par aizdevuma atteikšanu neesmu personīgi necik apbēdināts. Rauj viņu nelabais: jāstrādā kā var un kur var.“ 5. maijā Rolavs jau raksta no Tilzītes: „Izgājušo nakti iebraucu. Proklamācijas tika izplatītas Liepājā un Jelgavā, arī uz Rīgu tika aizvestas un nodotas tieši strādniekiem, jo tā sauktā „strādnieku komiteja“, pastāvoša no „intelligentiem“, bija nolēmusi pirmā maijā nekā nedarīt ar nolūku novērst arestu (!!). Bet vai proklamācijas dabūja Rīgā izplatīt, nezinu. Laika gan vēl

bija 4—5 dienas. Par Liepāju zinu, ka tur 1. un 2. maijā nekādu demonstrāciju nebija, jo 2. maija vakarā es gāju kājām no Liepājas laukā uz Palangu... Pēc divi nedēļām braukšu atpakaļ uz mūsu zemi.“

Tagad Rolavs veselām nedēļām dzīvo Krievijas robežas tuvumā un organizē transportu uz Latviju. Tai pašā laikā viņš raksta proklamāciju 30. augustam (9. maijā no Nimmersātes viņš sūta papildinājumu un pārlabojumus) un saraksta lielāku brošūru „Krievijas dumpis“. Par šīs savas rīcības motīviem viņš 19. maijā raksta brālim no Klaipēdas: „Es domāju, ka tu man arī nepārmetīsi manu darbu un neteiksi, ka pabalstu, ko tu man esi sniedzis, esmu nelietīgi veltī valkājis. Slikti bija atrauties no iesāktā darba, bet citādi mūsu ienaidnieks būtu nīrgājies par latv. sociālistu nevērtību, nevarību un bezspēcību. Esot taču Liepājas žandarmu virsaitis Vonsjackis izgājušā gadā arestētiem latviešu sociālistiem Liepājā lielījies: „pagaidat, nākošgad' nebūs vairs nekādu maija proklamāciju; mēs jūs iznīcināsim.“ Un pēc Dieģu arestēšanas (ar 7 pudiem grāmatu) 26. februārī viņš jau, varbūt, palika pavisam lepns... Te būtu vajadzīgs atbildēt ar kādu šāvieni. Bet tā kā tam mums par maz spēku, tad piepešā proklamāciju parādīšanās arī viņiem deva labu triecienu... Tagad sēdu te viens pats mazā viesnīcas numurēli un svinu klusu svētdienu. Ir auksta, nemīlīga svētdiena. Bruģis un akmeņi. Pēc rudens viss izskatās. Arī sirds man rudenaina, auksta, drūma“. Kādam biedram viņš šo gājienu pāri robežai apraksta sīkāki: „No pilsētas (Liepājas) devos notumsā. Gāju cauru nakti. Saulei lēcot iegriezos pie pazīstama vīra Nicā. Tur gulēju līdz 4 dienā un tad laidos kājām tālāk. Līdz saules lēktai, vēlākais, gribēju būt pie Palangas, — tā tad visu nak-

ti bija ko kājas cilāt. Un gāju briesmīgi, jo tur no Nīcas līdz Palangai ir ap 50 verstu. Stiprā notumšā biju pie Rucavas un tur lielajos mežos iekšā, arvien tālāk un tālāk. Revolveris rokā, mētelis uz kamieša — tā es skrēju kā pats nelabais. Braucējiem negribēju labprāt rādīties, tādēļ redzēdams tos tuvojamies, laidu krūmos un atpūtos, kamēr viņi bija gaŗām. Kad braucēji bija gaŗām, nevienu minūti negaidīdams lēcu augšā un gāju tālāk, lai pie uzticības vīra nav jāierodas dienā. Un tomēr bija diena, kad nonācu pie Palangas. Saule nāca augšā un šur tur staigāja cilvēki. Un kas par postu: biju piemirsis sādžu, kur bija jāiet, kaut gan biju studējis ceļu un visas zīmes. Beidzot uznācu uz pareizās takas. Bet nu nezināju, kurā mājā jāiegriežas. Dabūju prasīt 2 reizes. Iegājis pie „savējiem“, tūlīn prasīju ēst un dzert, un gulēt pēc tam. Dabūju gulēt 36 stundas, jo ātrāki negāja pār robežu. Tas bija briesmu gabals. Es redzēju, kas par spēku vēl manos locekļos: Garibaldija armijā nebūs bijuši labāki ceļotāji... Par izlīgšanu ar Pungu un komp. nekā nevaru sacīt, kamēr neesmu lasījis Vesmaņa paskaidrojumu. Šmucīga lieta un pazeminoša būšana! Bet ja viņi atzīst savu nedarbu un ņem atpakaļ noķengājumus, tiesā Pungu (ar izslēgšanu) par nodošanas draudiem Rīgā, — tad jau varētu ielaisties sarunās. Kauču gan ļoti daudz morāliska puuma visā tanī lietā un es šaubos, vai mūsu lieta no atpakaļsaķitēšanas ko iegūs. Galu galā: nav jāatstumj izlīgšanas piedāvājums, ja viņš ir daudz maz pieņemams.“

19. jūnijā Rolavs raksta brālīm no Nimmersātes: „Tagad atrodos atkal pašā robežas malā un vairākas reizes esmu redzējis staigājam Krievijas robežsargus ar šaujamiem uz pleciem. Pagaidām robeža ir

nepārejama un mēs ar melno Kļavu, kas man atbrauca palīgā, tagad itin nekā nevaram darīt... Šo pusgadu es no universitātes izstājos, lai varētu strādāt pēc iespējas vairāk mūsu kustībai. Rudenī mācīšos tālāk. Bet šī vasara jāupurē krievu revolūcijai. Rasi izdosies ievest kādi 20 pudī aizliegtu grāmatu. To varēs tūlīn manīt uz visām pusēm. Patvaldībai vairs nav daudz dienu priekšā. Tā vēl nekad nav strādāts, kā tagad. Mēs vēl pāriesim atpakaļ kā uzvarētāji...”

Rolava cerības šoreiz neattaisnojās. Nākamā vēstule brāļam rakstīta — no Liepājas cietuma: „Atrodos te no 21. jūnija (v. st.). Saņēma Rucavā uz lielceļa pie Jēču kroga kopā ar Melno (Kļavu). Klāt pie manis atrada kādus 150 eks. sīku brošūru latv. valodā. Bez tam vēl 5-reiz šaujāmu lādētu revolveri, ko arī pievienoja pie noziedzīgām lietām. Apcietināšana notika šādi. Pārgājuši robežu naktī no 20. un 21. jūliju, mēs ar Melno devāmies tūlīn uz ceļa un saulei lēcot bijām jau kādas 12 verstes no Palangas. Viss gāja koši, bez kavēkļiem un traucējumiem, jo — kas aiztikis nevainīgus ceļa gājējus (gājām kājām)? Brokasta laikā jau bijām sasnējuši lielo mežu, kas pieiet pie Rucavas muižas. Mežā, netālu no ceļa, ieoderējām un nogulējām pāris stundu. Pēc tam devāmies tālāk. Rucavas muižai un baznīcai pagājām arī godīgi gaŗām, un uradņiks ar kādu oturu vīru, ko satikām netālu aiz Rucavas, šīpusē Pūces krogam, nevarēja izjaukt mūsu labo prātu, jo viņš mūs neaiztīka ne vārdiem, ne darbiem. Bet neraugoties uz šo ārējo pieklājīgumu, Rucavā taču bija kaut kur slepus glūnējušas spiega acis, jo tūlīn aiz Rucavas, aiz Pūces kroga, mēs manījām ļaunas zīmes: mums braukšus dzinās pakaļ akcīznieks, bet varējām pieņemt, ka viņam nekādu ļaunu nolūku

nav, jo viņš iegriezās no lielceļa uz maza sāncelīņa un likās vērojām jaunsētā meža dīgšanu. Caur šo pēdējo apstākli iemidzināti, gājām tālāk un tikai pēc aresta sapratām šī brauciena sakaru ar mūsu ķeršanas sistēmu. Tik pat maz vērības tad piegriezām diviem ratiem, kas noskrēja mums garām ar ļoti jau triem iedūšojušimies vīriešiem: viņi dziedāja un vaicstījās, mētāja pudeles. Atkal tikai vēlāk sapratām, ka tie bija bijuši pārgērbusies Palangas policisti, kas mums uzkrita tikai pie Jēču kroga pāris stundas vēlāk. Par to visu vēlāk vairāk. Tagad tikai to: ja būtum gājuši naktī pa lielceļu un dienu nogulējuši Rucavas mežā, mēs tagad varbūt būtu vēl brīvi. Neuzmanība. Dzīve te puslīdz jau tra un patīkama — daudz labāka nekā izskatās no tālienes. Tādēļ tev nevajaga par mani bēdāties.“ 15. sept. vēstulē Rolavs stāstu par apcietināšanu turpina: „Arvien tuvāk mēs nācām Jēču krogam, kur ir ceļajūtis: viens ceļš iet uz Liepāju, otrs — uz Bārtu... Kroga priekšā stāv zirgi un rati. Viens cilvēks taisās it kā iet pēc ūdens pie garām tekošās upītes. Viens vīrietis ieiet krogā. Jau esam kroga priekšā. Vīrs no upītes kailu galvu, izpūrušiem matiem, kreklā izmeties ar jocīgu izķēmotu seju, kurā it kā sāpīgs smaids manāms, nāk mums taisni virsū. „Tas būs piedzēries“, — nodomāju sevi. Kaut tik neiznāk plūksnās. Nē, sist nesit, bet lien bezkaunīgi virsū. Nāk tik tuvu, ka man instinktīvi ronas niknums un es jau gatavoju rupju vārdu, ar ko uzbrūcējam ierādīt pieklājīgu atstatumu (mana roka nav radusi kalpot pašai aizsardzības nolūkiem). Bet nekā vairs nevaru līdz galam izdomāt! — notiek kaut kas nenormāls: vīrs ir sagraibis man kreisās rokas dilbi, viņa seja dreb vēl briesmīgāki, nekā brīdi iepriekš, viņš pats trīc — it kā nāves elkoni apkampis. Bet

lieta top skaidra caur viņa nedabiskā balsī izspiesto jautājumu: „No kurienes jūs nākat? Kas jūs esat?” — „Ko jūs gribat? Kas jūs esat?” — atprasu es atpakaļ, bet jau saprotu, ka esmu valdības aģentu rokās. Uzbrucējs nekā nedara. Mazs starpbrīdis. Es cīnos ar domām saprast stāvokli. Ka man labās puses kabatā ir revolveris, — man nevienu momentu neiešāvēs prātā. Neesmu tādām lietām radīts. Bet varbūt arī tādām, kas ir tādām lietām radīts, te nebūtu gājis labāki, jo šaut uz piedzērušos uzbāzīgu tēviņu neviens neņemsies (es par tādu sākumā noturēju uzbrucēju). Pa tai starpai man no muguras puses kāda cita roka satvēra labās rokas elkoni. Nu pirmais top dūšīgāks — viņš tūlīņ formulē jautājumu: „Kur tas revolveris? Kur tās grāmatas?” Visu minēto izņem no manām kabatām. Tad atskanēja tālākā komanda: šurp striķus! Tos pienesa kāds vecis iesirmu bārdu; lence maz acumirkļos bija man uz kreisā elkoņa. Otrs striķa gals tika aplikts ap labo elkoni un manas rokas cieti jo cieti savilktas, var teikt — sarautas un sažņaugtas uz muguras kopā. To pašu saistīšanu izdarīja pie nabaga Kļavas. Vai manas rokas bija tikpat briesmīgi sažņaugtas, kā nabaga Kļavas, to nemanīju aiz niknuma un uztraukuma, bet Kļavu apstrādāja briesmīgi. Tad mūs sasēja ar trešo striķi abus kopā, iecēla ratos un veda uz Liepāju.“

Šai pašā vēstulē atrodams interesants stāsts par robežas pāriešanu: „Otrdien, 20. jūnija vakarā, devāties no tev zināmās vietas ceļā. Pārtikām koši pāri — bez bailēm un drebēšanas. Tad gājām pa mežiem, sīkiem krūmeļiem, pļautām pļavām un āboliņa laukiem; netaupījām arī vasarāja un ziemas sējas laukus, iedami nevis viens pakaļ otram („pa zosiski“), bet blakus rindā. Lai nebūtu

redzamas arī individuālās pēdas, mūsu „brigādes komandētājs“ bija izdevis stingru pavēli — iet, plati kājas uz katru pusi cilājot. Arī līniju izjaukt, piem., tālu iepakaļ palikt, bija „pie soda“ aizliegts, bet visstingrākais sods sagaidīja to, kas uzdrošinājās aizskriet vadonim priekšā: tādām viņš varēja bez žēlastības sist ar savu kantaino latas gabalu, kur tikai trāpa. Tā bija diezgan grūta un ilga iešana. Bieži vien nācās mesties zemē, iet noliekušamies, gandrīz līst; brīžiem vajadzēja pavisam nogulties, skatoties pēc tā, ko darīja vadonis, vērodams laiku un apstākļus. Tas bija gatavais indiāņu mednieks: lunkāns kā zalktis, redzēja un dzirdēja kā ilgi vingrinājies naktsbrālis un „robežnieks“. Vismazākais troksnītis, likās, nepagāja viņam nepamanīts; nekāda svešāda kustība nepaslēpās no viņa pūces skata. Beigu beigās mēs esam pāri arī bīstamai „otrai līnijai“, kurū visvairāk apdraudot „raidi“ — robežsardzes jātnieki. „Nu mēs esam tik pat kā mājās“, pasludina vadonis. „Lai Dievs Kungs ir tālāk palīdzīgs!“ Pie šiem vārdiem viņš pirmais noņem cepuri un krustīdamies palūkojas uz debesīm.“ — Vēlāk noskaidrojās, ka Rolavu un „melno“ Kļavu nodevis kāds kontrābandists — ne tas, kas viņus faktiski vedis pāri robežai.

Ar 1901. g. 21. jūn. sākās otrs cietumu un trimdas laiks Rolava mūžā. Līdz rudenim Rolavs atradās Liepājas cietumā; oktobra vidū viņu pārveda uz Maskavas cietumu. No turienes 1902. g. 25. aprīlī viņš raksta brālim: „Dzīve rit pa vecam — ciņās un cerībās... Beidzamo mēnešu notikumi krievu zemē pierāda, ka mūsu un mūsu priekšteču pūles nav bijušas veltīgas, bet ir dīgušas un augušas slepenībā, iegūdamas milzīgas ļaužu kustības veidu pēdējos divos gados. Patvaldībai atliek tikai divi ceļi: vai nu

atteikties no kādas daļas savas neaprobežotās varas un dot tautai dažas visnepieciešamākās brīvības, jeb iznīkt revolūcionārā sacīkstē ar tautu, — sacīkstē, kurai jāiesākas varbūt vistuvākā nākotnē.“ (Vēstule rakstīta pēc vēsturiskiem „lieliem“ studentu nemieriem Maskavā 1902. g. aprīļa sākumā). No tā paša Maskavas cietuma Rolavs 19. jūl. (v. st.) raksta: „„Lieta“ spēlē un ir spēlējusi manā dzīvē lielu lomu. Esmu saaudzis ar viņu. Ja mūsu darbam ir jānīkst, tad nav vērts, ka dzīvo. Un tā kā zādžības šļura mūs faktiski bija izolējusi no darba, tad vari gan iedomāties, no cik liela svara man zināt, kādā stadijā tagad atrodas mūsu darīšanas. Par lielu nožēlošanu, man visu gaŗo laiku bija jānomokās — vārda pilnā nozīmē — nezinā un jāpūlas valdīt savas dusmas un īgnumu pret zagļiem un nodevējiem aiz tā iemesla, ka nevarēju taču zināt, vai viņi sen jau nav notiesāti un padzīti no katras pieklājīgas sabiedrības un nolikti pie sabiedrības kauna staba visredzamākā vietā. Dokumenti, kurus es biju cietumā izgatavojis un kurus varēja izsūtīt un laist ļaudīs, bija gribot negribot jānodod iznīcībai. Mana personīga izturēšanās nevarēja būt arī vajadzīgā mērā stingra — tamdēļ, ka nezināju, kas noticis ar veco šmuci — drukātavas zādžību.“ — Šis rindiņas liecina, ka pat pēc cietumos pavadītā gada Rolavs nebija aizmirsis „Londonas biedru“ aizbraukšanu ar kopēji iegūto drukātavu pie Čertkova.

1902. g. jūlija beigās Rolavu izsūta uz Sibīriju. Braucienu no Maskavas līdz noņemšanas vietai viņš aprakstījis nelegālā žurnālā „Proletārietis“ (1904. g.). Aprobežosimies te ar raksturīgāko.

„Kad mūs pameta Krasnojarskas cietumā un drīz pēc tam paziņoja, ka neviens no mums netikšot sūtīts uz tumšo un ledusauksto Jakutskas apgabalu,

tad kā smags akmenis novēlās mums visiem no krūtīm. Mēs jutāmies kā cilvēks, kas ar trakajiem vilņiem cīnīdamies un uz nāvi gatavodamies, piepeši top izmests uz drošas salas... Mēs visi bijām pamesti Jenisejas guberņā. Vistālākā sādža, kur vienam no mums bija jāaiziet, atradās kādas 1200 verstis no Krasnojarskas uz ziemeļrītu pusi. Tas bija nieks, salīdzinot ar Verchojansku, Turuchansku un „cītām nāves ielejām“... „Divi no mums (Pats Rolavs un „melns“ Kļava — A.) bija priecājušies par velti. Krasnojarskas cietumā mums iznāca asas domu starpības ar dažiem valdības priekšstāvjiem, un šo domstarpību iznākums bija tas, ka diviem no mums tīri negaidot, ceļā uz sākumā noteikto dzīves vietu atrodoties, tika paziņots jauns lēmums, kas mūs aizveda vairāk kā 1500 verstes tālāk uz ziemeļiem... Augusta beigās, 1902. g., šķīrāmies no Krasnojarskas cietuma.“ („Proletārietis“, 1904. g., n. 2. un 3.).

14. sept. Rolavs nonāk Turuchanskā. 2. dec. viņš jau raksta brālim: „Turuchanskā ir 37 nami un ap 200 iedzīvotāju. Ir viens dakteris (leitis pēc tautības), viens krievu mācītājs ar savu palīgu, pristavs ar savu palīgu, divi skrīveļi un viena skolotāja. Tā ir visa intelliģence — „kroņa intelliģence“, kā mēs ar Kļavu viņus dēvējam. Mūsu pilsēta atrodas verstes 70 no polārrīņķa, kur saule ziemas saulgriezī (12. dec.) dažas dienas nemaz neparādās. Ziema iesākās ar 13. sept., kad uzkrita pirmais sniegs. Oktobra beigās sala 52 gr. pēc Celsija; aizvakar atkal bija tāds pats sals. Tādās dienās seja deg kā ugunī un apsaldēšanās ļoti viegli iespējama. Šejienes krievi brauc ar zirgiem un suņiem; ostjaki — ar briežiem un pa daļai arī ar suņiem. Zemkopību te nepazīst, tā nav nemaz iespējama; ļaudis nodarbo-

jas ar zveju un medīšanu. Tagad mēs ar Kļavu te vienīgie politiķi. No mums tuvākie politiķi noieti nāti Anciferovas pagastā, 70 verstes no Jeņisejskas, — starp viņiem un mums ir drusku vairāk kā 1000 verstu. Uz rītiem, 2000 verstu no mums, Jakutu apgabālā atkal dzīvo politiķi. No pasaules, no politiskās dzīves esmu pilnīgi atradis, jo no 1. septembra, kad iesēdos zveju laivā un sāku laisties pa Jeņiseju uz leju, neesmu dabūjis neviena laikraksta. Pasts no šejienes iziet tikai divas reizes mēnesī.“ 1903. g. 24. janv.: „Visupirms man jāizgaisina tavas bažas par manu veselību: esmu ļoti spīrgts un topu arvien stiprāks. Es tiešām varu te atpūsties miesīgi un garīgi pēc grūtā cietuma gada un negantām ceļa grūtībām, ko pārlaidu beidzamā pusgadā līdz iekrišanai. Visa lielā atbildības un pienākuma nasta ir caur tagadējiem dzīves apstākļiem no manas muguras novēlusies... Katrā ziņā mēs vēl redzēsimies un nevien redzēsimies, bet dzīvosim kopā brīvās zemēs, labākos apstākļos. Šejienes gaiss nav nemaz kaitīgs krūšu vājiem cilvēkiem, bet pavisam otrādi: nāk viņiem par labu caur to, ka stiprais sals neļauj attīstīties mikroorganismiem... Ostjaki ir stipri kā ozoli un dzīvo ļoti ilgu mūžu. Es mācos viņu valodu. Ja te būs jāpaliek vairāk gadu, es spēšu sastādīt ostjaku valodas grammatiku, kādas vēl nemaz nav. Mācu grāmatu vienam ostjaku zēnam, no kuŗa ceru izmācīt ļoti derīgu savas tautas tiesību aizstāvi... Isi sakot, ceru no šejienes aiziet tik pat spīrgts garā un cerībās, kāds te ienācu. Esmu pārliecināts, ka valdībai nekad neizdosies atrast tādu vietu, kur es būšu piespiests zaudēt dūšu un uzticību savai ticībai un dārgiem ideāliem.“

12. marta vēstulē Rolavs pirmo reizi ieminas par bēgšanu. „Ja mani nepārcels, tad pārcelšos pats sa-

viem spēkiem. Te negribu vairāk kā vienu gadu dzīvot. Bet vai es vairs kad braukšu uz ārzemēm kā emigrants, to nevaru noteikt. Mani turp nevelk. Beidzamos 4—5 gadus mani nomāc jautājums par to, ka man vēl līdz šim nav nekādas profesijas, nekāda amata: visu laiku esmu bijis nenodrošināts blāndonis un tā tad arī parazīts, kas dzīvo uz citu rēķina. Tā tā lieta tālāk vairs nevar iet. Jātop par kaut ko, lai var dzīvot bez pabalstiem. Tad varēs labāki strādāt arī lietai par labu. Drīzumā man pienāks tiesu lietu lekcijas un sāksšu gatavoties valsts eksāmeniem.“ — 21. maijā: „Upes meta ledu, pasta ceļi bija nedroši — tādēļ vairāk kā 1½ mēneša negāja no šejienes pasts. Tagad nu Jeņiseja ir svabada un rītu iet pirmais ūdens pasts...“ 22.jūnijā Rolavs raksta pēdējo vēstuli no Turuchanskas: „Ceru, ka apstākļi drīz grozīsies. Turpmāk vēstules adresē uz Kļavas adresi. Tavu izsūtīto naudu (100 rub.) dabūju. Tai summai būs vēsturiska nozīme. Te nu ir pilnīga vasara: zaļo un zied pļavas, kokiem izplaukušas lapas.“

1903. g. 5. nov. Rolavs raksta no Klaipēdas: „Vakar vēlu vakarā iebraucu Klaipēdā. Aizpagājušo nakti gāju pār robežu. No Turuchanskas izbraucu 10. sept., — tā tad ceļā esmu sabijis gandrīz divus mēnešus. Papriekšu braucu kuģī līdz Jeņisejskai, tad ar otru tvaikoni no Jeņisejskas līdz Krasnojarskai; no turienes ar dzelzceļu līdz Rīgai. Turuchanskā uzkrita sniegs jau 6. septembrī un īsi pēc tam uznāca sals pa visu apgabalu. Tā es nobraucu līdz pat Vāczemei bez kaut kādiem kavēkļiem... Ceļš bija diezgan grūts un stipri dārgs. Sevišķi manāmi krit pie maka pārtikas lietu apgādāšana ceļā. Pa Jeņisejas upi braucot bija jāņem līdzī daudz drēbju, jo bija ļoti auksts un es atrados nevis uz paša tvai-

koņa, bet barkā („ķūli“), uz sālitu zivju mucām, pilnīgi aukstās un nekad nekurinātās telpās. Uz šīm zivju mucām sabiju vairāk kā 2 nedēļas, jo no Turuchanskas līdz Jeņisejskai tvaikonis iet briesmīgi lēni. No Jeņisejskas līdz Krasnojarskai gan braucu kā īsts trešās klases pasažieris, bet arī diezgan aukstās telpās. Bet Krasnojarskā bija vēl pavisam silts. Kažoks un citas ziemas drēbes bija jāatdod pazīstamiem. Bet pavisam bez drēbēm un veļas nevarēju palikt; tā man sanāca laba pauniņa ceļa piederumu. To nu visu upurēju Maskavas dzelzceļa stacijā, kur iebraucot nodevu paciņu glabāt. Bija nedroši pašam otru reizi iet uz staciju un cita neviena nebija, kas to būtu varējis izdarīt. Bet kas negrib zaudēt, tas neko neiegūst. Varbūt ka Maskavā uz staciju pēc lietām ejot es būtu atkal zaudējis brīvību. Un bez tam man nebija iespējams ar lielu ceļasomu uz Rīgu braukt, it sevišķi, ja ceļa soma pastāv no piķa drānas maisa. Tā tad Rīgā ierados tukšs un kails — kā no paradīzes padzīts Ādams. Bez lielām pūlēm uzmeklēju kādu draugu un tur tad atpūtos no 30 dienu ilgā ceļojuma. Rīgā cilvēks jūtas jau tik pat kā ārzemēs.“

Par Rolava bēgšanu no Turuchanskas „Proletārieša“ 1903. g. dec. burtnīcā Kļava rakstīja:

„Pilsētā norisinājās reta traģikomēdija: meklēja kā ar skalu to, ko ne acu galā nevarēja ieredzēt. 18. sept. vakarā, kad politiķis Kļava mierīgi sēdēja savā istabiņā un rakstīja, pie viņa nama vārtiem sāka kaut kas grauzties un dauzīties. Izrādījās, ka kazāks meklē viņa biedru Rolavu. Pēc kādām 10 minūtēm pilsētā, pretī paradumam, visi iedzīvotāji sacēlās kājās un ļaustīdamies skraidīja apkārt kā nelabie. Otrā rītā Kļavam pateica, ka R. esot nozudis. Uradņiks jau trokšņa naktī aizbrauca uz 25 verstes

attālo ciemu Seļivānovku, Jeņisejas malā, meklēt zudušo R. Bet visa meklēšana un klausināšana bija bez panākumiem. Viens no ciema iedzīvotājiem teicis, ka R. esot te apmēram priekš mēneša bijis; tagad turpretim viņš to neesot redzējis. Otrs — ka viņu nebūt Seļivānovkā neesot pamanījis un, beidzot, daži izteikušies, ka R. teicies braukt uz Klosteņa ciemu, 15 v. no Seļivānovkas uz dienvidiem, Jeņisejas malā. „Pakaļ!“ — iesaucies uradņiks, — „gan es viņu noķeršu.“ Un devies ko nagi nes uz Klosteņa ciemu. Arī tur visus iedzīvotājus noklausinājis un nenieka nepanācis. „Pazudis, kā grasis ūdenī.“ Ar to pakalīdzīšanās pagaidām nobeigta. Pristavs esot dikti uzbrucis uradņikam par to, ka šis varējis ļaut R. aizbraukt. Lieta tā, ka R. aizbraucis ar to pašu kuģi, ar kuģu uradņiks atbraucis no Jeņisejas grīvas un braucis uz Klosteņa ciemu. Tā tad vienu gabalu bēglis ar policistu braukuši kopā. Uradņiks atvainojās ar to, ka esot gan R. redzējis Seļivānovkā, bet viņš no kuģa atkal aizbraucis savā laivelē uz malu (vai, mazākais, licies braucam uz malu). Brīnumi ir visiem, ka politiskais aizbēg no Turuchanskas; apgalvo, ka tas esot pirmais gadījums“.

Rolavs atkal kļuva emigrants un atgriezās Cīrihē. Tur viņa prombūtnes laikā bija notikušas dažas pārmaiņas, no kurām svarīgākā bija tā, ka Rolava domu biedri bija ieguvuši paši savu drukātavu un apvienojušies ar Amerikas latviešu sociāldemokrātiem „Latviešu sociāldemokratu savienībā“, kuŗa pārņēma Amerikas savienības mēnešrakstu „Proletāriets“. No 1903. g. jūlija (7. num.) šis nelegālais izdevums sāka iznākt Šveicē Dr. M. Valtera vadībā. Te tad arī pirmo reizi skaidri un sistēmātiski sāka izpausties jaunā virziena īpatnējie uzskati. Kad Rolavs pēc trimdas ieradās Šveicē, tur jau bija formu-

lēta latviešu politiskā nacionālisma pamatdevīze: „Patvaldību nost, Krieviju nost!“ („Proletārieša“ 1903. g. nov. numurā). Ar to bija sasniegušas briedumu tās domas, kas 1900. g. noveda, varbūt skaidri vēl neapzinātas, pirmo „Vakar-Eiropas sociāldemokrātu savienību“ pie sašķelšanās. Šai ziņā ļoti interesants ir „Latviešu strādnieka“ 5. (1900. g. apr.) numurs — pēdējais, kurā ievietoti abu virzienu raksti. Fr. Roziņš, kurš bija žurnāla faktiskais redaktors, te ievietojis savu rakstu „Tauta un tēvzeme“, kurā teikts: „Tauta ir latviešu buržuāzija, tēvzeme — privāts īpašums ražošanas līdzekļos. Abi ir strādnieku ienaidnieki. Tāpat arī latviešu strādnieku atbilstīgākā daļa nekad nepiekritīs tiem latv. sociāldemokrātiem, kuri par savu mērķi uzstāda tautiskas latviešu republikas nodibināšanu“ (160. l. p.). Bet turpat blakus ievietots arī M. Valtera raksts „Iz latviešu sadzīves“, kurā latviešu pilsonība un tās prese kritizēta no nacionālās valstiskās patstāvības prasības viedokļa. Valtera rakstu Roziņš ievietojis tikai uz Cīrihes un Londonas biedru pieprasījumu, bet arī tad ar sekošo redakcijas piezīmi: „Uz iesūtītāja vēlējumos uzņemam šo rakstu gluži nepārgrozītu“.

Rolavam no trimdas atgriezoties, latviešu politiskā nacionālisma doma jau bija iekarojusi plašas aprindas. Bija radusies arī iespēja to izplatīt ar drukātā vārda palīdzību. Rolavs nu atkal metās iemīlotā darbā.

1904. g. 19. janv. viņš raksta brālim no Cīrihes: „Viņu laiku es tev aizsūtīju brošūru „Krievijas dumpis 1901. g.“ Es jau tev piezīmēju, ka gandrīz visus tur sakrātos materiālus apstrādāju, dzīvodams pie Prūšu robežas. Divas daļas no rokraksta bija pazudušas un tur tad Skubiķis licis iekšā savas do-

mas. Tās vietas ir — brošūras beigas un nodaļa par Maskavas nemieriem... Te pielieku klāt 2 eks. „Militārisms“, ko nupat izdeva „Kurzemes soc. grupa“, likdama drukāt mūsu drukātavā. Tagad pat tiek gatavots janvāra numurs „Proletārieša“.

Rolavs uzmanīgi seko krievu-japāņu kara gaitai, paredz japāņu uzvaru un no tā taisa secinājumu, ka revolūcija Krievijā sagaidāma vistuvākā nākotnē. Reizē ar to viņš gatavojas pāriet uz dzīvi Amerikā, jo ir pārliecināts, ka tur viņam būs vieglāki nostāties pašam uz savām kājām. 27. febr. viņš raksta: „Es nožēloju, ka pirmā emigrācijas laikā, kad biju te Cīrihē, nodevos dažādiem mānīgiem mērķiem — piem., ķīmijas studijai. Tā bija spēku sadalīšana. Ja jau studēju, tad vajadzēja studēt tādas zinātnes, uz kuņģam vairāk prāts nesas un kuņģam jau ziedots tik daudz spēka un laika: tieslietas vai vēsturi... Mēs taisām no šī „Proletārieša“ numura gatavo „kara numuru“... Ar grāmatu iesūtīšanu Baltijā iet brangi: iet pudiem... Tas tagad ir tik pat kā pulveris un spridzina patvaldības pamatus tāpat, kā japāņu torpēdlaivas — patvaldības karakuģus pie Port-Artūras.“

1904. g. pavasarī radās ierosinājums „savienībai“ apvienoties ar tā sauk. „Kurzemes sociālistu grupu“, bet no tā nekas neiznāca. 8. apr. Rolavs šai sakarībā raksta: „Par savienošanos ar kurzemniekiem nav ko runāt. Tur viņu vaina, ja nekas neiznāca. Viņi nav pieraduši strādāt organizācijā, kur ieviesta stingra disciplīna un arī cienība pret biedriem savā starpā. Viņi mani stipri neapmierina ar savu izturēšanos. Es nesen biju te vienā strādnieku sapulcē, kur runāja par likumprojektu, ko Šveices strādnieku partija gribēja celt visai tautai priekšā dēļ kara izdevumu samazināšanas. Es varēju nobrīnēties

par viņu savstarpējo biedrisko cienību, neskatoties uz vispretējākām domām pārrunātā jautājumā. Un man nevilšus nāca tad prātā tās debātes, ko vedām te Cīrihē ar „kurzemniekiem“. Drebuļi pāriet pār kauliem, — tik mūsu sociāldēmokrāti ir vēl barbariski, mulķīgi un neattīstīti. Ja tu īsuma dēļ izteiksi vārdu „sociālists“ „sociāldēmokrata“ vietā, tad tevi uzskatīs par anarchistu un sāks nopietni šaubīties par tavu „riktīgumu“. Mēs ar Valteri viņiem esam gatavie teorētiskie briesmoņi: Valters liberāls, es — anarchists. Un tā pūlas mūs raksturot tuvu un tālu... Pievedu to visu, lai vari redzēt, uz kādiem pamatiem izplauka neuzticība un naidi. Tomēr nekā asa mūsu starpā nav bijis. Neesam taču blēži un laupītāji, kā tas, diemžēl, bija mūsu partijā citā vietā un citā laikā — starp citiem cilvēkiem.“

Maijā apstākļi mainās, — Rolavs atmet domu par braukšanu uz Ameriku, bet aicina brāļi braukt uz Šveici. Šīs pārmaiņas motīvi minēti 7. jūl. vēstulē: „Man bija jāiztur liela cīņa starp diviem jautājumiem: braukt vai nebraukt uz Ameriku. Biju jau pilnīgi gatavs ceļam un tikai gaidīju augusta mēnesi, lai varētu ķerties pie ceļa spieķa. Bet ieradās cilvēks no maniem veciem skolas biedriem un piedāvāja vairāk tūkstoši rubļu, lai es organizējot un vadot aizliegtu grāmatu transportu. Es tiešām biju pilns jaukākām cerībām aizbraukt pie tevis un citiem Amerikas biedriem un uzsākt tur jaunu, derīga darba pilnu dzīvi Amerikas latviešu starpā. Man šejien ir apnikusi, šejienes latvieši, pa lielākai daļai, ir izlaidušies intelligenti, ar kuņģiem grūti kopā strādāt un dzīvot. Un tādēļ es ilgi svārstījos...“ Beidzot Rolavs izšķīrās palikt Eiropā un „kalpot lietai.“ 3. aug. viņš raksta: „Tā lieta, par kuņģu tev rakstīju viņu reizi un kuņas dēļ nevarēju braukt uz Ameriku,

jau pa daļai sāk nokārtoties. Mans brauciens uz Londonu stāv ar to sakarā. Ja viss ies labi, tad krievu valdībai tiks dots liels trieciens, jo tas ir spēks.“

Pa ceļam uz Londonu, kur Rolavs liek pamatus plašai nelegālo rakstu transporta organizācijai, viņš piedalās II. internacionāles kongresā Amsterdamā. No turienes viņš 15. aug. raksta: „Nebūtu bijuši nekādi šķēršļi ceļā, ja Roziņš kopā ar krievu sociāldemokratu partiju nebūtu protestējuši pret manis pieļaišanu. Tā kā krievu sociālisti-revolucionāri bija mani vienbalsīgi atzinuši, tad mans stāvoklis tika nodots galīgai izlemšanai centrālā komitejā. Turpat Bebelis nodeva rekomendāciju un apliecinājumu, ka pazīstot mūsu organizāciju un ka viņam nekas neesot pretim pret manu piedalīšanos. Atlika tad tikai izskaidrošanās ar Roziņu. Roziņš pūlējās pierādīt, ka es reprezentējot neesošu partiju, ka viņš esot bijis ļoti pārsteigts izdzirdēdams, ka latviešu starpā esot vēl otra partija. Es pierādīju gaŗākā runā, ka es darbojos jau 10 gadus strādnieku kustībā un ka „V.-Eiropas savienība“ pastāv jau no 1899. g.; ka mēs izdevām „Latviešu strādnieku“ un tagad kopā ar Amerikas savienību izdodam „Proletārieti“, ka Baltijā mums ir piekritēji Rīgā un Liepājā. Vandervelde lika priekšā, lai noprasa, vai mūsu organizācija atzīst sociālisma pamatprincipus un ja atzīstot, tad lai uz Baltijas vietējiem strīdiem negriežot vērību un mani pielaižot kā delegātu kongresā... Lai nu mana lieta tiks izšķirta uz vienu vai otru pusi, bet Roziņam un viņa draugiem Baltijā dots pierādījums, ka arī mēs esam pasaulē... Jocīgu iespaidu atstāja uz klausītājiem, kad uz vecā Adlera jautājumu, vai Roziņš mani pazīst, pēdējais atbildēja, ka esot mans skolas biedrs un kopā ar mani sēdējis cietumā. „Un te, kongresā, jūs negribat kopā būt,“ —

atteica vecis bēdīgi irōniski un apkaunojoši. Bet nezinu, vai Roziņam ir vēl kādas kauna jūtas: liekas stipri nogājis un nolaidies, izturas dikti kalpīgi un nevīrišķīgi. To brīdi bija ļoti neomulīgi, kad Adlers teica to dziļo patiesību, un labāk būtu vēlējies nebūt kongresā nemaz, bet kad aprēķina, ka nekrietnību un netaisnību nevar vis apkarot ar bēgšanu, bet vienīgi ar dūšīgu un drošu cīņu, tad jāaizmirst brīža jūtēlība un jāstāv līdz beidzamam par savu pozīciju. No latviešiem te vēl ir Stučka ar sievu kā viesi publikā. Cik varu manīt, Stučka ir pret mani naidīgs.“ — Fr. Roziņa intrīgas kongress galu galā noraidīja.

Pēc iepriekšējas norunas, „Proletārieti“ ar 1904. g. 7. (jūl.) burtnīcu sāk izdot Amerikas savienība. Par žurnāla redaktoru sākumā bija domāts ievēlēt Rolavu, bet viņš no braukšanas uz Ameriku atteicās, un „Proletārietis“ Amerikā drīz izvērtās par nenozīmīgu pusanarchistisku izdevumu. — Vienojies Londonā ar poļu sociālistiem (P. P. S.) un krievu sociālistiem-revolūcionāriem, Rolavs 1904. gada otrā pusē nodibina spēcīgu transporta organizāciju, kuŗa pārplūdina visu Krieviju ar aizliegtiem izdevumiem. Interesanti atzīmēt, ka caur Rolava radīto transporta organizāciju gāja pat Kaukaza tautu revolūcionāro organizāciju izdevumi. Ziemā visu šo milzu pasākumu Rolavs vada no Cīriches, kur ierodas arī brālīs Andžis no Amerikas.

„Proletārietim“ Amerikā no politiskā nacionālisma uzskatiem arvien vairāk attālinoties, „Latviešu sociāldemokratu savienība“ nodibina 1905. gada sākumā Cīrichē pati savu laikrakstu „Revolūcionārā Baltijā“. Arī šī izdevuma galvenie iedvesmotāji paliek E. Rolavs un M. Valters. Bet nu jau blakus nelegālās literātūras apgādāšanai un transportēšanai

pievienojas, sevišķi pēc 9. janvāra notikumiem Pēterpilī, daudz svarīgāka lieta — ieroču sagādāšana. Rolavs ar visu sirdi un dvēseli nododas jaunam uzdevumam. Ja līdz šim caur viņa rokām uz Krieviju gāja tikai nelielā daudzumā revolvēri, tad tagad viņš sāk domāt par šautenēm un spridzināmām vielām. Uz Gapona uzaicinājumu 1905. g. aprīlī ārzemēs sanāca Krievijas revolūcionāro organizāciju konference, kurā piedalījās krievu sociālistu-revolūcionāru partija, poļu sociālistu partija, gruziņu sociālistu-revolūcionāru partija, armēņu revolūcionāru federācija, baltkrievu revolūcionārā organizācija „Gromāda“, somu aktīvā protesta partija un latviešu sociāldemokratu savienība. Par šo kongresu Rolava atstātos papīros ir uzglabājušās interesantas atzīmes, pie kurām atgriezīsimies citā sakarībā. Te tikai atzīmēsim, ka kongress atzina par nepieciešamu Krievijas apspiesto tautu bruņošanas revolūcionārai cīņai ar patvaldību, kādam nolūkam nolēma savākt prāvākus naudas līdzekļus. Tie arī radās un 1905. gada vasara un rudenis Rolavam pagāja, organizējot ieroču iepirkšanu un iesūtīšanu Krievijā.

Oktobra manifests un tam sekojošie notikumi atved Rolavu dzimtenē. 1905. g. 15. dec. viņš pārbrauc robežu (šoreiz legāli) un ierodas Kretingā visrožainākās cerībās. Tā laika vēstules liecina, ka Rolavam ir stipri pārspilēti uzskati par to, kas norisinās Latvijā un Krievijā. No Priekules 17. decembrī viņš raksta: „Kurzemē vairs nav neviena muižnieka, — tas ir pirmais fakts, ko varu konstatēt. Kurzemē nav vairs veco pagastu valžu, bet ir visu ļaužu — pilngadīgo vīriešu un sieviešu — izvēlētas „rīcības komitejas“, — tas ir otrs fakts. Trešais fakts ir, ka Aizputē norisinoties apbruņota cīņa, uz kuru „rīcības komiteja“ esot aicinājusi vi-

sus apbruņotos vīrus no Lejaskurzemes... Iebaudīsim pusdienu, tad es un mans pavadonis iesim kājām uz Ezergaļiem“ (Rolava tēva mājām).

Bet Ezergaļos drīz vien noskaidrojās, ka stāvoklis daudz sarežģītāks un drūmāks. Isi pirms Jaungada (pēc vecā stila) Rolavs raksta no Liepājas, ka cīņa īstenībā zaudēta un arī viņam atkal jāpošoties projām. Aprakstījis soda ekspedīciju šausmīgo rīcību, Rolavs turpina: „Reakcija tagad vēl lielāka nekā Plēves laikos. Zināms, ka uz ilgumu tas nevar tā palikt. Jānāk lielam pretsparam no tautas puses... Pavasarī jāgaida jauna tautas sacelšanās. Ja tā neizdosies, tad sāksies terrrors pret atsevišķiem tautas ienaidniekiem. Revolūcija vilksies ilgi.“

Decembra beidzamās dienās Rolavs ierodas Rīgā, kur notiek „Savienības“ pirmais kongress. Tūlīn pēc kongresa — 1906. g. janv. — Rolavs raksta no Rīgas: „Te nevar nekā vairs darīt. Pēc īsas brīvības ir iestājusies tumša reakcija. Baltija tagad — liels kaps. Es gan ceru, ka ne uz ilgumu.“ Caur Pēterpili un Somiju Rolavs aizbrauc uz Zviedriju. 3. febr. viņš raksta no Stokholmas: „Vakarā braukšu tālāk uz Šveices pusi. Meklē man kādu istabiņu, bet tikai ar cietām sienām. Man nepatīk tāda istaba, kur es neesmu viens. Var būt visos kvartālos. Universitāte tagad nebūs vairs no svara. Tagad jākalcina šķēpi un jātaisās uz atriebsanās kaŗu.“ Marta beigās R. nonāk Londonā. No turienes viņš 26. martā raksta: „Vakar klubā runāju kādas 2 stundas par Baltijas revolūciju vēsturiskā apgaismojumā... Te lietas nestāv slikti, cik jau tagad var noredzēt. Tālākie uzņēmumi it visi atkarāsies no naudas. Ar ie-roču iepirkšanu jūs darītu pareizāki, ja nogaidītu, līdz es ierodos. Man rādās, ka ir cits — labāks ceļš. Tikai ložbērējus par 250 fr. gabalā derētu studēt.

Parīzē gribu stāties sakaros ar igauņu revolūcionāriem.“

Bet revolūcijas sajūsma ātri sakrīt — sevišķi emigrantu aprindās. Sākas sīkas intrīgas, maziska ķengāšanās — tipiskas emigrantu dzīves slimības. Tās Rolavam liek atcerēties, ka ir arī personīga dzīve, un viņš atgriežas pie sava senā nodoma — nobeigt augstskolu. Tā kā ar 1905. g. oktobra manifestu viņa politiskie pārkāpumi dzēsti, un jaunus uz Krievijas teritorijas viņš nav nodarījis, tad rodas doma — atgriezties legāli Krievijā un tur nolikt augstskolas eksāmenus. No Cīriches 1906. g. aprīlī viņš raksta: „Kad ierados še, atradu atbildi no Pēterburgas skolu ministrijas uz manu pieprasījumu, vai es varētu likt gala eksāmenu kā jurists kaut kādā krievu universitātē. Un šī atbilde skanēja, ka es to varot darīt 1907. g. pavasarī. Aprunājies par šo lietu ar saviem tuvākiem biedriem, nolēmu izrakstīt krievu likumu grāmatas un sākt gatavoties. Pagaidām turpinu studijas te. Zināms, uz Krieviju braukt tagad vēl nav iespējams. Gatavošos tepat un ceru, ka nākamā pavasarī visa tā zeme izskatīsies pavisam citāda nekā tagad. Tad arī varēšu tikt pie studiju beigām un pie noteikta amata... Nupat nodrukāta mūsu deklarācija civilizētai pasaulei iekš „Tribune Russe“. Parītu būs gatavs franču valodā arī 10.000 eksemplāros. Tas būs baroniem sāpīgs cirtiens un jauns uzmodinājums tautai — atriebties. Paliec vesels un neļaujies aizrauties noniecīgajiem partiju strīdiem. Rauj viņus visus nelabais, visus šos dēmonkratiskos un citādus ragalopus un šarlatānus, kas sociālisma vārdā māna un izsūc savus līdzcīlvēkus.“

Ap šo laiku Rolavs saņem ziņu, ka soda ekspedīcija baronu vadībā nodedzinājusi arī viņa dzimto māju un tēvs arestēts. Otrs svarīgs fakts ir tas, ka

starp Rolavu un viņa ilggadējiem domu biedriem (Dr. M. Valteri, A. Trauberģi un citiem) sāk veidoties asas domu starpības. Tas Rolavu atstumj no politiskas darbības. Pirmā Vasarsvētku dienā no Cīriches viņš raksta: „Es jau izrakstīju dažas krievu lekcijas. Tiklīdz tās pienāks, izbraukšu uz kādu ciemu un sākšu nopietni gatavoties krievu eksāmeņiem. Tagad vairs neļaušu ne ar ko aizrauties. Amats ir vajadzīgs.“ Pēdējā fraze tagad atkārtojas gandrīz katrā Rolava vēstulē. Līdztekus tam Rolava uzskatos arvien lielāku vietu ieņem terora doma. 15. jūnijā, rakstīdams par „savienības“ uzsaukumu civilizētai pasaulei, viņš piezīmē: „Bet es vēlreiz saku: tas nelīdz. Vajaga kaut tos ģenerāļus un muižniekus.“ Arī šī doma atkārtojas gandrīz katrā turpmākā vēstulē.

Jūlija sākumā Rolavs pārcieš smagu slimību, kas atkal viņu jūtami attālina no revolūcionārās pagrīdes. Slims gulēdams, viņš 16. jūlijā raksta brālim: „Arī mums te nevienam neiet labi. Vienam šāda lieta, otram tāda. Tikai jaunie zēni ir mūžīgi bezrūpīgi un iedzer, ja kāds grasis pie rokas atgadās. Turpretim mēs „vecie“ vīri smokam zem rūpju nastām. Esmu noguris un konservātīvs. Negribu vairs eksperimentus taisīt. Jānodrošinās, lai ir kaut kas, uz kā stāvēt. Bail, ka neaiziet pēdējie spēki un ka nav jāpaliek uz ielas jeb citiem uz kakla.“ Tomēr ik vēstule liecina, ka Rolavs uzmanīgi jo uzmanīgi seko politiskiem notikumiem pasaulē, bet jo sevišķi Krievijā un Latvijā.

Izveseļojies, Rolavs atkal uzsver: „Drīzumā es izbraukšu no Cīriches kaut kur uz laukiem un tad nedomāju šurp nemaz vairs braukt, bet gatavoties eksāmeņiem turpat vientulībā. Ne caur kādiem apstākļiem vairs neļaušos atrauties no sava darba un

no savu tuvāko pienākumu izpildīšanas pret savu ģimeni. Tikai tad, kad būšu nobeidzis kursu, varēšu atkal kaut ko darīt vispārībai.“ — Tai pašā vēstulē, atzīmējis vairākus teroristiskus aktus Latvijā, viņš raksta: „Tā tad uzplaukst sīvais tautas kaŗš, plašais tautas terrours. Uz atklātu kauju ar zaldātiem pie mums nav vairs ko cerēt, kamēr Krievija vēl spēs mums joprojām uzsūtīt svaigus kaŗaspēkus“.

Augusta vidū Rolavs aizbrauc uz laukiem — Gersavu, pie „4 kantonu ezera“. Rolavs nododas studijām, tikai retos izņēmumos aizbraukdams līdz Cīrichei. Brāļam viņš raksta gaŗas vēstules par notikumiem Krievijā, apcer valsts domes padziŗšanu un pastāvīgi pastrīpo ticību jaunam revolūcijas uzliesmojumam. Tā 1906. gada novembra vidū Rolavs raksta: „Pēdējo mēneŗu cīņa pierāda, ka pat valdības uzvarēŗanai vajaga organizēt visu tautu, jo atseviŗkie dumpji un uzbrukumi valdību nevar gāzt. Es domāju, ka lauku tiesu priekŗā jāvienojas visiem dēmoŗatiskiem elementiem un jādod nāves trieciens dinastijai un galmam. Nevar gan zināt, kā lietas izrādītos, ja būtu Baltijā, bet no teŗienes sprieŗot, nevaru pie cita slēdziena nākt.“

1907. gada 9. martā Rolavs grieŗas pie Krievijas misijas Œveicē ar lūgumu izdot viņam uz 17. oktobra amnestijas pamata pasi iebraukŗšanai Krievijā. To viņam arī izdod un 4. aprīli (j. st.) Rolavs aizbrauc no Cīriches. 11. aprīli viņš ir Helsinkos un dienu vēlāk — Pēterburgā. 4. (17.) aprīli viņš raksta no turienes brāļim vēstulē: „Pēterburgā pagaidām dzīvoju uz zīmi, ko izdeva Bernes sūtnis uz 1905. gada amnestijas pamata. Pagāŗtam aizsūtīju lūgumu, lai man izdod kārtīgu iekŗzemes pasi, kuŗai drīzumā jāpienāk, ja viņa vispārīgi pienāks. No tā atkarāŗies mana tālākā dzīve... Jūtos stipri nospiests no ceļa

un šejienes apstākļiem, kuŗi man ir pilnīgi sveši. Kā kurmis jūtas saules gaismā izmaldijies, tā jājūtas cilvēkam, kas vairāk kā desmit gadus nodzīvojis ārpus zemes, par kuŗas likteni katru dienu un stundu domāts. Tagad nu ir pārsteigums, kad viss izrādās citāds, nekā no tālienes izlikās. Krievija ir pārdzīvojusi revolūciju bez mums un mēs viņā esam svešinieki. Lielpilsētas dzīve rit savu gaitu, smiedamās par atsevišķa cilvēka necīgumu un bezspēcību. Varbūt, ka bezrūpību neizjūt tie, kas te ilgi dzīvodami, ir spējuši laist saknes dziļumos. Tie jūtas kā mājās un zina, kas viņiem darāms. Es personīgi jūtos tīri kā gaisā; nav man te vietas vairs, — tā izliekas. 10 gadu ilgā izslēgšana no dzīves to ir padarījusi. Varbūt, ka Baltijā es varētu labāki justies. Bet turp pagaidām nevaru braukt. Jāuzgaida. Varbūt beigu beigās varēs kaut kā pie jaunajiem apstākļiem piemēroties.“

26. maijā Rolavs raksta, ka iekšzemes pasi viņš saņēmis. „Varu dzīvot pa visu Krieviju, bet domāju, ka Baltija te nav līdzieskaitīta. Tomēr mani stipri velk uz vecām malām. Tagad jūtos stipri noguris un ceru, ka īstā atdusa būtu iegūstama tikai dzimtenē... Es domāju, ka iekšzemes pasi dabūdams, es sajūtīšu vismazākais uz kādu laiciņu brīva pilsoņa apziņu, bet, par lielu nožēlošanu, nekā tam līdzīga nebija. Krievija ir bēdīga, kā nenokopts kaujas lauks, uz kuŗa drīzumā atkal varbūt jānotiek jaunām asiņainām sadursmēm. Bet vēl bēdīgāka ir Baltija. Es nevaru ne iedomāties, kā tur cilvēki vēl var dzīvot pēc tam, kad gandrīz katrai ģimenei ir caur varmāku roku nogalināts vai sakropļots kāds piederīgais. Bet mani velk turp redzēt un dzirdēt pašam... Es pats vēl vienmēr atrodos tik pat tālu no politikas kā agrāk. Nav sakaru, — nav, kur pie-

ķerties. Dzīve ir aizgājusi tālu mums priekšā un radījusi jaunus darbiniekus šī laika cīņai. Es esmu tagad tikai novērotājs. Bez tam vēl jūtu simpatijas un antipatijas, skatoties pēc notikumu virziena un mērķa. Un Krievijā nekā cita nevar darīt: viņa jau arī nav latviešu dzimtene un tikai mazu lietu stāv tuvāki nekā ārzemes. Ista darba vieta mums ir Baltija.“

1907. gada 25. jūnijā Rolavs aizbrauc uz Odesu. 27. jūlijā viņš no turienes raksta pēdējo atklātņi. Nākamās dienās norisinās viena no tām šausmīgām traģēdijām, ar kurām tik bagāta mūsu vēsture. Rolava noslepkavošanu Šveices strādnieku laikraksts „Volksrecht“ attēlo sekoši:

„Nodrošinājies ar Krievijas sūtņa Šveicē uz 17. (30.) oktobra manifesta pamata izdotu pasi, Rolavs šī gada pavasarī atgriezās Krievijā ar nodomu rudenī nolikt valsts eksāmenus juridiskā fakultātē. Krievijā viņš dzīvoja legāli uz attiecīgu iestāžu izdotas pasēs. Tā kā viņa agrākie „grēki“ bija dzēsti ar minēto manifestu un jaunus „grēkus“ viņam nevarēja uzķaut, tad krievu valdība viņam ļāva dzīvot netraucēti. Bet blakus pēdējai Latvijā un Igaunijā pastāv vēl kāda cita vara: tā ir baltvācu junkurības salašņu blakusvaldība. Un šī pēdējā (viņas uzdevumā Odesā bija speciāli ieradies barons V. Nolde) 11. augustā panāca Rolava arestēšanu. Tūlī pēc tam baltvācu junkurlapas uzsāka pret arestēto sistēmātisku rīdīšanu, pauzdamas visnekrietnākos melus. Atklātā tiesā Rolavam nebūtu grūti pierādīt šo melīgi celto apvainojumu nedibinātību. To zināja arī Latvijas divkājainie nezvēri („zweibeinigen Raubtiere Lettlands“). Viņi pārāk labi zināja, ka pat lauku kaņātiesa būs spiesta Rolavu attaisnot, jo absolūti nekā apvainojoša nevarēja sa-

meklēt. Tādēļ viņi ķērās pie sava pēdējos divos gados iemīļotā līdzekļa, — līdzekļa, kuŗu var atzīt tikai nelieši, kas sevī apvieno riebīgu glēvumu ar tīģerisku asinskāri, — pie līdzekļa, kuŗu oficiāli sauc „bēgot nošauts“. — Rolava noslepkavošana norisinājusies sekoši. 18. augustā, pulkst. 5 rītā, Rolavs saistītām kājām un rokām izvests no Grobiņas ciētuma sūtīšanai uz Liepājas cietumu, pie kam viņu pavadījuši 18 dragūņi, kāds virsnieks, aprīnķa priekšnieka vecākais palīgs, goda policists barons Ropps un viņa biedrs Henkels. Arestētais tikko spējis kustēties un par bēgšanu nevarējis ne domāt. Trīs ceturtdaļas versti no Grobiņas virsnieks licis visiem apstāties. Notikuma vietas tuvumā divas lauku strādnieces slaukušas govīs un dzirdējušas, ka arestētais lūdzis, lai viņu nenošauj, bet nodod tiesai. Tālāk minētās sievietes dzirdējušas, ka arestētam pavēlēts doties pāri grāvī atklātā laukā, bet tas atteicies to darīt, teikdams, lai viņu nošaujot, bet nemocot. Tās pašas sievietes apliecinā, ka barons Ropps tad uzbrucis arestētam, sitis viņu un trīs reizes šāvis uz viņu no muguras puses. Viņas redzējušas, ka barons Ropps un viņa palīgs Henkels nelaimīgo nogrūduši uz lauka, turpinādami sist un šaut. Viņas dzirdējušas nelaimīgo kliezēt un vaidēt. Viņas redzējušas, kā slepkavas — barons Ropps un Henkels — beidzot asinīm applūdušajam upurim sašāvuši galvu. Kaŗavīri šai slepkavībā nav piedalījušies, — šausmīgo noziegumu izdarījuši tikai divi — barons Ropps un Henkels. Noslepkavotā liķis pamests līdz vakaram grāvī; pēc tam pagasts saņēmis rīkojumu — „bēgot nošauto“ aprakt. Sievietes, kuŗas liķi gribējušas apkopt, apstiprina, ka Rolavam mugura un visi locekļi bijuši salauzti un ķermenī no vienas vietas ložu caururēts. — Tā norisi-

nājies šis riebigais noziegums, kurš visos sīkumos pierādāms lieciniekiem.“

II.

Mūsu rakstniecībā diezgan izplatīts uzskats, ka tā sauktā „jaunā strāva“ 90. gados iepludinājusi latviešu sabiedriskā ideoloģijā daudz jaunu domu un ideju. No tā laika latviešu rakstniecības šauriem apstākļiem skatoties, tas tā arī var likties. Patiesībā lieta grozījās nevis ap jaunu, bet no ārienes, galvenām kārtām Vācijas, aizgūtu ideju tulkošanu latvju valodā. Pie tam „jaunā strāva“ izrādījās garīgi tik nepatstāvīga, ka pārnesa uz Latviju daudz tādu ideju, kas mūsu apstākļiem nemaz nebija piemērotas. Notika uzskatu kopēšana, kas bieži vien kopētājus pašus noveda smieklīgā stāvoklī. No dzīves atrautiem, šauros apstākļos iekļautiem intelligentiem tas nedūrās acīs. Bet citādi bija ar tiem, kas nāca no tautas masām. Tiem šī svešo uzskatu kopēšana likās nevien nepieņemama, bet arī kaitīga. Un šais aprindās atskanēja pirmās balsis, kas prasīja patstāvīgu domu arī sociālisma revolūcionārā programmā.

Par vienu no spilgtākiem patstāvīgas domāšanas prasītājiem jāuzskata Ernests Rolavs. Jau 1899. g. 31. aug. viņš raksta brālim: „Par visu to pasaules uzskatu, kuru tu esi atradis savā jaunā dzīves vietā (Amerikā), varu sacīt tikai to: jāmācās daudz, jālasa un jāpārdomā, jāiegūst plašas zināšanas un stipra patstāvīgas kritikas spēja, lai katru parādību un sabiedrisku notikumu varētu apspriest patstāvīgi un nevis pēc vienreiz iekaltas formulas jeb baušļa. Baušļus — sociāldemokratiskus, anarchistiskus un citādus — var iekalt no galvas katrs vispaviršākais

cilvēks, bet nevis iegūt patstāvīgas dziļas un pamatīgas zināšanas un plašāku spriedumu par lietām.“

Šī cīņa par patstāvību domās un spriedumos kļūst E. Rolava dzīves uzdevums, pie kuŗa viņš pastāvīgi atgriezās gan privātās vēstulēs, gan savos rakstos. Tā viņu aizveda tālu projām no vāciskā marksisma, kas sākumā pārvaldīja arī viņa sabiedriskos uzskatus.

Rolava atstātos papīros atrodas kāds nepabeigts raksts, kuŗā viņš mēģina dot „kopēšanas“ parādībai plašāku izskaidrojumu. „Nav latviešiem vēl ne savu zinātnieku, ne mākslinieku. Ne mantas, ne kultūras uzkrāšanās nav vēl notikusi tādā mērā, kā pie daudzām lielām tautām. Mūsu kultūra sākās tikai gadus 50—60 atpakaļ. 1856. g. mums bija pavisam tikai 16 studentu. Ir saprotams, ka tādēļ mums nevar būt arī savu daudz maz patstāvīgu sociālistisku teorētiku. Jau desmit gadus, sākot no pat savas nodibināšanās, latviešu sociālistiskā kustība barojās pie svešiem apcirkņiem. Sākumā tie bija vienīgi vācu apcirkņi; beidzamā laikā viņu vietā stājušies krievu teorētiskie barības krājumi. Tāda ideju aizņemšanās un piemērošana savai zemei nevar pati par sevi nekad pelnīt pārmetumus. Vienai zemei ir no otras jāmacās. Vienas zemes piedzīvojumus ir jārauga lietā likt arī citām tautām. Un it sevišķi tas neizbēgams un taisni ieteicams tām tautām, kuŗu kultūra vēl maz attīstīta. Bet tas nenozīmē, ka aizņemoties novērojumus un teorētiskus panākumus no saviem kaimiņiem, pašiem būtu pilnīgi jāatsakās no patstāvīgas domāšanas tiesības un mēchaniski jāpiesavina tas, kas atzīts un lietāts citās zemēs. Patstāvīga domāšana, nerimstoša meklēšana un pētīšana ir pie zinātņu aizņemšanās tikpat nepieciešama, kā geniālā gara darbā. Arī sociālistu programmas un

teorijas aizņemoties, mums iepriekš daudz jāstrādā, lai iepazītos ar savas zemes reālām vajadzībām un nenoliedzamām savādībām. Katrā zemē ir savi sevišķi apstākļi, kas viņu atšķir no citām zemēm un dod viņas sociālistiskai kustībai oriģinālu veidu. Tādēļ nekur sociālisma vēsturē nav tādu piemēru, kur kādas tautas sociālisti būtu aizņēmušies savas darbības programmu no saviem kaimiņiem. Latviešu sociāldemokrāti nu spīdoši pierādīja, ka tas, kas citiem nekur nebija iespējams, top par iespējamu viņu darbībā. Tālāk Rolavs starp citiem kopēšanas gadījumiem aizrāda uz latviešu marksistu žurnāla „Sociāldemokrata“ mēģinājumu izdot krievu sociālistu grupas „Iskra“ programmas projektu par savu. Citā vietā („Revolūcionārā Baltija“ Nr. 3., 6.—7. l. p.) viņš par šo mēģinājumu raksta: „Latviešu soc. strādnieku partijas programmas projekts cīnās ar klosteriem, kuŗi pie mums iznīcināti jau ap 1561. g. un kuŗu zemes jau tad piesavinājās laicīgā bruņniecība; bet šī projekta tulkotāji no krievu laikraksta „Iskra“ nav ne sapnī redzējuši tādu mūsu Baltijas sadzīves faktoru, kāds ir junkurisms, muižniecība ar savu nedzirdēto zemes un mežu monopolu. Par Baltijas agrāro reformu ne projektā, ne vēlākā programmā nav ne vārda!..“

Kavējoties pie Rolava uzskatiem, latviešu marksistu svešu ideju kopēšanas gadījumus nākas atzīmēt diezgan bieži. Bet nav reti arī tādi gadījumi, kad marksistu kopēšana nogājusi līdz parādībām, kuŗu pareizai novērtēšanai bija jālieto ļoti „stipri“ vārdi.

1900. g., „Vakareiropas sociāldemokrātu savienībai“ saskaldoties un „Latviešu strādniekam“ apstājoties, Roziņa, Vesmaņa un Pungas grupa nodibināja „Sociāldemokrātu“ kā „Baltijas latviešu sociāldemokratiskās strādnieku organizācijas mēnešrakstu“.

1903. gada „Proletārieša“ 11. num. M. Valters par šo izdevumu raksta sekošo:

„Šo rindiņu rakstītājs publicēja 1900. g. vācu sociāldemokratijas nedēļas laikrakstā „Die Neue Zeit“ apcerējumu „Russlands Beute in China“ („Krievijas laupījums Ķīnā“). Kad iznāca „Sociāldemokrata“ 1. num., es atradu tur šo sacerējumu kā redakcijas rakstu, t. i. bez jebkādas piezīmes, ka tas ņemts iz „Neue Zeit“, vai ka tas ir cita piederums. Es biju domās, ka notikusi pārskatīšanās un tādēļ visam tam gadījumam vērību nepiegiezu, lai gan raksta forma jau toreiz spiedin spieda domāt, ka notikusi netīra rīkošanās. Tagad, pēc ilgāka laika, man nāca rokās „Sociāldemokrata“ pēdējie numuri, un nu redzu, ka „Sociāldemokrata“ redakcija pārvērtusi zagtu rakstu drukāšanu, tā sakot, sistēmā. Pašķīru „Sociāldemokrata“ 16. num., tur 41. lapas pusē atrodas raksts „Jūdāsa kumoss sprūst rīklē“. Arī šis gabals ir no pirmās līdz pēdējai rindai norakstīts no mana ievadraksta „Der ferne Osten“ („Tāļie austrumi“), „Leipziger Volkszeitung“ā, jūlija mēnesī, 171. numurā. Bet arī šoreiz bez kādas piezīmes, no kuŗas varētu saprast, ka lasītājam par rakstu nav jāpateicas „Sociāldemokrata“ redakcijai. Jā, vēl vairāk: rakstā ir mēģināts iedvest lasītājam pārlicību, ka tas ir „Sociāldemokrata“ redakcijas ilgu pārdomu auglis. Tā raksts sākas ar sekošu ļoti pašapzinīgu ievadījumu: „Trīs gadus atpakaļ mēs rakstījām „Sociāldemokrata“ 1. numurā par Mandžūrijas nodevīgo un viltīgo sagrašanās un nosaucām to par Jūdāsa kumosu. Toreiz mēs neparedzējām, ka šis kumoss būs tik grūti norijams“ u. t. t. „Sociāldemokrata“ redakcija piemirsusi, kā „mēs“ trīs gadus atpakaļ nedz ko paredzējām, nedz ko neparedzējām, bet „mēs“ vienkārši nozagām cita darbu, tāpat kā

„mēs“ tagad darījuši ar otru rakstu par to pašu jautājumu. Pašķīram vēl vienu „Sociāldemokrata“ num. — 18., kur mums 11. lapas pusē rēgojas lieliem burtiem pretī: „Sergējs fon Vitte“. Arī šis raksts nepieder „Sociāldemokrata“ redakcijai, bet ir līdz pupei norakstījums no mana sacerējuma „Herr von Witte“, kas nodrukāts „Leipziger Volkszeitung’ā“ 205. num., septembra mēnesī; norakstījuma otrā puse pieder J. Karskim un ir atrodama tai pašā avīzes numurā. Īeptā rakstā pa starpām lasām tādus izteicienus, kā — „mēs jau aizrādījām...“, „mēs jau savulaik aprādījām,“ — tā tad arī šo rakstu neglītas rokas tā stilizējušas, ka tas izliekas par pašas redakcijas darbu.“

Šoreiz rakstu „čiepšanas“ lietā ir arī savs komikas elements: Roziņš pats un viņa sabiedrotie uzsvērti un asi vairākkārt bija deklarējuši, ka M. Valters ir „buržujisks“ inteliģents, no kuŗa spalvas nekas derīgs nevar nākt, bet nu neuzmanīgi bija pildījuši sava centrālorģana slejas ar šī „buržuja“ rakstiem, izdodami tos vēl par pašas redakcijas raģojumiem.

*

Kaut gan gandrīz visi „jaunstrāvnīeki“ nāģa no laukiem, viņu sociālisms bija tīri industriāls: tē atkal darģšana ar vāģu marksisma kopiju. Ītāģi tas bija ar E. Rolavu. Viens no viņa pirmiem rakstiem „Latvieģu strādnīekā“ (1900. g. marta num.) ir — par „slepenām zemnīeku un kalģu sabiedrģbām Krievijas melnzemes apģabalā“. Tē starp citu viņģ raksta: „Lielu pilsētu fabriģu strādnīeki jau sen, sen sāģuģi organizēģies slepenās biedrģbās... Tagad mēs varam ziģot, ka Krievijā arī zemnīeki atģmoduģies no ilgā mieģa, sāģ biedroties un prasģt pēģ tieģ

sībām un likumiem. Tālāk Rolavs atstāsta jaunās biedrības programmu un tās pirmo uzsaukumu (negālo) saturu. Tiesa, ne programmā, nedz uzsaukumos nav vēl tā, ko vēlāk apzīmēs ar jēdzienu „agrārais jautājums“. Runa visgaŗām grozās ap kalpu un zemnieku paš aizsardzību, saimniecisku cīņu, vispārējām politiskām prasībām. Nav „agrārā jautājuma“ arī šai Rolava rakstā. Bet liels solis uz priekšu, salīdzinot ar Vācijas marksisma tīri industriālo sociālismu, ir jau tas, ka Rolavs zemniecību te uzskata par fabriku strādnieku līdzbiedru nākamā revolūcionārā cīņā. „Latviešu strādnieki-sociālisti,“ — raksta Rolavs, — „var smelties no šī fakta jaunu apziņu, ka tie neatrodas vieni lielajā cīņā pret krievu neaprobežoto patvaldību, — kustas un rūgst pat tā ļaužu šķira, kuŗu uzskatot, līdz šim katru revolūcionāru pārņēma izmisums un pesimisms, — kustas krievu muŗiks... Ja krievu zemnieku kustība var iedot mūsu fabriku strādniekiem-sociālistiem jaunu spar un cerību uzvarēt, tad mūsu maziem zemniekiem un kalpiem tā var derēt par paraugu, kā pašiem organizēties.“

No šīs gandrīz nemanāmās domstarpības drīz vien izauga nepārejams bezdibens. 1906. g. Rolavs atšķirību raksturo skaidri un izsmeloši („Kā izauga Baltijas revolūcija“, 26. l. p.): „Latviešu „partijas“ „īsto sociāldemokrātu“ kļūda bija... vēl tā, ka viņi sociālismu aprobežoja ar industrijas strādniekiem un neredzēja laucinieka. Lielās muižas „īstenajiem“ sociāldemokrātiem nebija visai pretīgas. Viņi mācīja: sociālisma galīga nodibināšanās var notikt pēc tam, kad būs nodibinājusies lielrūpniecība pilsētās un uz laukiem. Zemes koncentrācija nedaudzu magnātu rokās — tā neizbēgama un beidzamā solī svētīga attīstības gaita. Caur latifundijām pie sociā-

lisma! Mājām jāizput, jo sīkais īpašums ir uz nāvi notiesāts caur nepielūdzamiem dabas likumiem. Līdzēt mazajam zemniekam — ir veltīgs darbs, un izdevumi, kas caur to celtos, kristu atpakaļ uz proletāriāta kamiešiem. Mašīnām ronoties, strādnieku skaitam uz laukiem jāmazinās un stāvoklim tā jātop derīgākam sociālisma realizēšanai. Vienīgais, ko var arī uz laukiem darīt, ir: izglītot zemniekus un proletāriešus, organizēt viņus un līdzēt tiem labot savu stāvokli — nevis kā īpašniekiem, bet kā strādniekiem. Turpretim aiztikt īpašuma kārtību jau tagadnē, piem., konfiscēt un tuvināt zemes apstrādātājiem lielās muižas, — tas ortodoksāliem (marksistiem) nenāca ne prātā. Viņi bija pieraduši redzēt ražošanas līdzekļu koncentrāciju pilsētās un pārcēla šo jēdzienu bez kādām pārgrozībām uz zemi... Lauku proletāriešu organizēšanas un izglītošanas darbs ir, bez šaubām, vienmēr vērtīgs un paliekošs darbs, bet ka viss šis darbs top iznīcināts un izjaukts, pastāvot stipram junkurismam, to pierādīja pēdējie notikumi... „Savienība“ te ieņēma pretējo virzienu, sludinādama lielo muižu nekavējošu iznīcināšanu un viņu zemju atdošanu bezzemes strādniekiem individuālā vai kolektīvā apstrādāšanā, skatoties pēc vajadzības.“

Šie uzskati agrārā jautājumā izpaudās „Savienības“ nelegālos rakstos, — sevišķi spilgti divās lielās proklamācijās: „Visiem lauku ļaudīm“ un „Baltijas zemniekiem“. Abas proklamācijas izplatītas pa visu Latviju 1905. g. pirmā pusē. Pēdējo uz draugu ierosinājumu ir sarakstījis E. Rolavs. Te deklarēts: „Zemei jāpieder tiem, kas viņu apstrādā!“

Rolava atstātos papīros par agrāro jautājumu izkaisīts daudz interesantu piezīmju. Atzīmēsim tikai dažas:

„Latifundijas nav tuvākas sociālismam kā sikais zemes īpašums. Mani nebiedē sikais zemes īpašums, bet gan latifundijas kā monarchijas pakšķi un stūra akmeņi. Tautas kopmanta — zeme — izmantojama pēc vispārības labākā ieskata.“

„Latviešu proletāriāts neļausies iežūzināties no kaut kādām mācībām, bet darīs to, ko prasa viņa dzīvības intereses. No industriālās rūpniecības sociālizēšanas mēs vēl, liekas, esam tālu. Te pat mēģinājumi nav tikuši darīti tad, kad veselas pilsētas bija strādnieku rokās. Bet zemes reformu ir iespējams izdarīt tūlī. Būtu labāki katrā ziņā, ja muižas tiktu sadalītas, nekā ja viņas paliktu tādas, kādas ir tagad.“

*

Nostādot blakus industriālam strādniekam kā cīņā vienlīdzīgus nevien lauku kalpus, bet arī sīkzemniekus („darba zemniecību“) un drusku vēlāk arī darba intelligenci, tas latviešu sociālistu virziens, kuru reprezentēja E. Rolavs, paplašināja proletāriāta jēdzienu līdz darba tautas jēdzienam. Pats par sevi saprotams, ka no tā paplašinātās sociālās bāzes bija jāvelk konsekvences daudzos jautājumos, kas ievērojami pārveidoja tradicionālā marksisma aizstāvēto kustības izpratni. Atmetot marksisma „zemes koncentrācijas“ idejas un izvirzot to vietā prasību pēc tūlītējas muižniecības, baznīcu un valsts zemju atsavināšanas par labu bezzemniekiem „saviņņniekiem“ bija jāatsakās arī no marksistu revolūcijas fatalistiskās uztveres. Reizē ar to bija no teōriju neauglīgiem „augstumiem“ jānokāpj dzīves īstenībā un jāpārlicinās, ka te nav „fabriku strādnieki“, bet — dzīvi cilvēki.

Rolavs starpību starp abām izpratnēm šai jautājumā raksturo sekoši: „Strādniekam nav no svara,

vai viņš dzīvo monarchijā, vai republikā, — tā viņi (marksistiskie jaunstrāvnieki) atkārtoja gulēdami un nomodā būdami. Strādniekam nav no svara, kas valda pār pilsētu — saujiņa kapitālistu, vai pašu strādnieku vēlēti vīri; ar komūnālo sociālismu strādniekiem nav jānodarbojas; strādniekiem nav daļas gar skolu, tiesu un baznīcu: tās ir lietas, par kurām jāinteresējas tikai birģeliskiem dēmokratiem. Tamlīdzīgus salmus atrodam uz katra soļa „partijas“ vecajos rakstos. Sociālisms bija sašaurināts uz fabriku un neredzēja, ar cik daudz saitēm strādnieks ir saistīts ar sabiedrību un valsti un to dažādajām iestādēm un spēkiem: skolu, baznīcu, tiesu, administrāciju, karaspēku, tautību, kultūru, mākslu un literātūru... Dzīve pati rādīja ceļu (jaunstrāvniekiem pretējā) virzienā, un tā var sacīt, ka mūsu sociālisms integrējās, pārņemdams ar savu kritiku visas dzīves sfairas. Strādnieks tiek uzskatīts nevien kā algādzis fabrikā, bet kā pilsonis un valsts un sabiedrības loceklis, kas jāceļ intelektuāli un morāliiski. Mazāk sāk runāt par nākotnes valsti, bet vairāk cīnās aktīvi ar tagadējo valsti uz „visām pusēm“ („Kā izauga Baltijas revolūcija“, 26.—26. l. p.).

Pretstatā Vācijas marksistu un viņu kopētāju — latviešu jaunstrāvnieku — schēmai Rolavs nostāda Šveices politisko iekārtu un tai atbilstošu sociālisma praksi.

„Kāda liela dažādība,“ — Rolavs raksta, — „kad salīdzinām Šveices politisko un sociālo dzīvi ar Francijas dzīvi! Vai var Šveice atrasties zem radikālas valdības un tad otrā dienā, caur parlamenta neuzticības votuma izsacīšanu pastāvošai valdībai, nākt zem reakcionāras valdības, kas ieņem vissvarīgākajos politiskos un sadzīves jautājumos pavisam citu,

pretēju virzienu? Itnekas tamlīdzīgs Šveicē nav iespējams. Tur nav tādas vietas, tāda punkta, kur saplūstu kopā visi dzīves pavedieni, visi ceļi un tekas. Nav tādas vienas sviras, ar kuŗu no viena punkta varētu kustināt visu zemi, visas iestādes. Nav iespējams Šveicē rasties diktātoram, kas varētu sagrābt zemes grožus savā rokā. Nav tādu grožu. Vara ir sadalīta mazās un vismazākās daļiņās un izkaisīta pa visu zemi. Savienības — visas Šveices valdības — rokās ir liela vara, bet viņa, izplatīdamās pa visu zemi, nesniedzas uz visām lietām, uz visām dzīves pusēm. Savienības kompetencē ir kaŗaspēks, bet arī ne pilnīgi, jo katram kantonam ir atstāta tiesība iesaukt miličus. Savienības valdība ir tikai izpildu organs, kuŗam jārikojas uz pastāvošo likumu pamata... Tiesa un pārvalde, skola un policija, nodokļi un likumi, ierēdņu un tiesnešu ievēlēšana atrodas kantonu rokās. Bet zem kantona vēl stāv patstāvīgā, lielām pārvaldības tiesībām apbalvotā draudze, kas ir vienīgā spriedēja un noteicēja savās tuvākajās iekšējās darīšanās. Un par visām lietām likumu došanas vara nekad nav izņemta no tautas rokām. Caur iniciātīvi (likumu priekšā likšanas tiesību) un referendumus (nobalsošanu par tautai priekšā celtiem likumiem) tauta (visi 20 dzīves gadu sasniegušie pilsoņi) ir tas spēks un pamats, uz kuŗa dibinās visa likumdošanas vara. Tā varam sacīt, ka politiskais smaguma punkts Šveicē atrodas pie pašas tautas un pie tām mazākajām organizācijām, kas vieno tautu pirmā pakāpē — kas vieno pilsoņus, ko saista ja ne personīgā pazišanās, tad mazākais daudz maz vienādas un vienādi izprastās intereses. Politiskās dzīves smaguma punkts Šveicē nav vis Savienības padomē vai Savienības sapulcē, bet kantonos un pilsētās, t. i. lielajās drau-

dzēs. Katrā no šīm sociālām vienībām rit sava atsevišķa dzīve un atsevišķas cīņas, — vismazākais cīņas visdažādākos veidos un stadijās. Nav nekā šabloniska un vienmuļīga, kaut gan vērojamas kopējas tendences. Kas grib te ar vienu mēru iet un visus mērīt, tas tiktu izsmiets kā akls dārznieks, kas grib, lai visiem kokiem būtu viens gaņums. Bet tas zīmējas arī uz tiem, kas Šveicē grib strādāt sociālā progresa veicināšanā. Un Šveices sociālisti tagad piegriež vislielāko uzmanību draudzei. Nesen Cīrihes pilsētas parlamenta jaunievēlētais prezidents — sociālists Greilīkis teica šādus vārdus:

„Sākumā mēs bijām internacionālisti: mēs centāmies organizēt vienkopus visu zemju strādniekus un ievest sociālismu no augšas uzreiz visās zemēs. Tad mēs tapām nacionālisti, t. i. ieslēdzām savus tuvākos mērķus savas zemes robežās. Un visbeidzot, kad aiz muguras mums 40 gadu ilgs darbs, mēs topam par komūnālistiem, par draudzes sociālistiem, t. i. pieliekam savus spēkus, lai praktikā varētum izvest sociālismu un tādēļ sākām ar draudzi. Tā tad mūsu ceļš izrādās pavisam otrāds, nekā sākumā bijām domājuši.“

„Šinī gadījumā,“ — Rolavs turpina, — „ir dzirdams tas pats jaunais lozungs, kas nesen ticis izsaukts pasaulē un kuru divos vārdos var tā izteikt: nost ar centrālismu! — kurš vislabākā gadījumā var strādniekus barot ar skanīgiem vārdiem un māņiem. Lai dzīvo decentrālizācija visās dzīves sfērās, kur cilvēkiem nav jābūt atkarīgiem. Attīstītajos vietējos spēkus, vietējās organizācijas. — Šveices demokrātiskā decentrālizācija, tautas likumu došana un pašdarbība visos virzienos, savu pašu lietu nolemšana un vadīšana, — tas ir tas, kas mums Latvijā trūkst.“

Šis sociālisma izpratnes dēļ Rolavam nācās no pretiniekiem dzirdēt pārmetumu, ka viņš esot „anarchists“. Taču viegli saprast, ka pārmetums bija pilnīgi nedibināts. Vislabāki to pierāda viņa uzskati nacionālā jautājumā.

*

Tūlīņ pēc atgriešanās no trimdas, E. Rolavs „Proletārieša“ 1904. g. janv. numurā ievieto asu rakstu pret „Sociāldemokrātu“. Atzīmējis no „Sociāldemokrāta“ 19. num. izteicienu, ka „apzinīgo strādnieku mērķis nav neesošu valstu dibināšana,“ Rolavs jautā, ka varbūt ar to „Socd.“ „domājis jaunu nacionālu valstu nodibināšanu tajās zemēs, kur vairākas tautas atrodas zem vienas pātagas? Varbūt, ka ir domāti tagadējās Austrijas un Krievijas tautu centieni pēc savas neatkarīgas valsts organizācijas?“ Aprādījis, ka taisni to vēlas nevien Austrijas, bet arī ungāru sociālisti, Rolavs turpina: „Ja tas notiks, tad mēs pieredzēsīm jaunas, tagad vēl neesošas valsts izcelšanos, kurai Austrijā sekos labs pulks vēl citu valstu: čehu, kroātu un c., kamēr Austrija nebūs sakritusi savās nacionālās sastāvdaļās. Centieni pēc nacionālās patstāvības dzīvo gandrīz visas poļu tautas — to starpā arī apzinīgo strādnieku — apziņā. Pēc nacionālas neatkarības tiecas somi, armeņi un citas tautas. Apzinīgie strādnieki pie tam cīnās pirmās rindās, būdami dziļi pārliecināti, ka katras tautas nacionālā neatkarība ir nepieciešams pamats, uz kuru vien var norisināties un tikt līdz galam izcīnīta šķīru cīņa. Ja poļu tautai viņas vēlēšanās piepildīsies, tad „S.“ redzēs atkal vienas neesošas valsts nodibināšanos. Bet tas jau priekš viņa, liekas, būs ļoti briesmīgi, jo neizbēgami saskaldīs „mūsu plašo tēviju“, kā viņš savā 19. num.

12. l. p. verga tonī apzīmē salaupīto un ar miljonu asinīm salīmēto krievu varas valstību.“

1904. g. 8. apr. Rolavs brālim rakstītā vēstulē ļoti noteikti formulē savus uzskatus nacionālā jautājumā: „Es domāju, ka vispieņemamākā ideja ir tā, kuŗa prasa Krievijā federālo republiku, t. i. tādu kārtību, kāda pastāv Šveicē. Katrs apgabals (kantons) ar savām vēsturiskām savādībām sastāda savu neatkarīgu valstiņu ar pilnīgu rīcības patstāvību visās iekšējās darīšanās. Kantona augstākās iestādes ir: 1) kantona parlaments un 2) kantona valdība. Es nu domāju, ka visdabiskākā politiskā forma, ko mēs varam vēlēties, ir taisni tāds visas Baltijas ievēlēts parlaments un vietēji ministri Baltijas darīšanās. Kas attiecas uz satiksmi ar Krieviju, tad jau vispareizāki būtu, ja mēs varētu pilnīgi no viņas atdalīties un ņemt savu likteni paši savās rokās, — ar vārdu sakot: nodibināt neatkarīgu Baltijas republiku, t. i. iet šai ziņā to pašu ceļu, kuŗu jau iet P. P. S. (poļu sociālistu partija). Bet pagaidām būtu jau daudz kas iegūts, ja mēs stāvētu pret Krieviju tādās attiecībās, kādās atrodas atsevišķie Šveices kantoni pret visas Šveices kantonu savienību. Tādā gadījumā arī istā Krievija nebūtu nekas vairāk kā liels kantons, kuŗam arī būtu savs parlaments savām iekšējām lietām, gar kuŗām mums nebūtu nekādas daļas. Bez tam vajadzētu būt jaunās valstu savienības vispārējam parlamentam, kas vadītu visu atsevišķo tautu kopējās lietas un likteni. Kur tādām parlamentam jāatrodas? Kā tur jāievēlē vīri, lai lielākā tauta nevar nospiest mazāko? Tie ir jautājumi, par kuŗiem vēl neviena nav rakstījis.“

Apsvēris pēdējos jautājumus salīdzinājumā ar Šveices praksi, Rolavs uzsver, ka šos jautājumus grūti apmierinoši atrisināt, un nāk pie slēdziena:

„Tādēļ manas domas ir, ka visloģiskākā ir Poļu socialistu partijas prasība pēc pilnīgas nacionālas neatkarības.“

Neatkarīgu Latviju, resp. Baltiju, Rolavs uzskata par revolūcionārās kustības tuvāko prasību.

Kā Rolavs iedomājās šīs prasības realizēšanu? — Uz šo jautājumu viņš sīki atbild kādā vēlākā vēstulē. Viņš ir pārliecināts, ka augošā strādnieku kustība bruņotā „dumpī“ satrieks Krievijas patvaldību. „Notiks revolūcija — cīņa ar ieročiem pret valdības kaņaspēkiem. Pēc pirmās tautas uzvaras tiek proklamēta Baltijas pagaidu valdība Rīgā. Tādas pat pagaidu valdības kommisijas nodibinās citās pilsētās. Pirmais revolūcijas darbs — visas tautas kārtīga apbruņošana un savu mērķu izziņošana latviešu tautai un visai pasaulei. Apbruņotās tautas apsardzībā pagaidu valdība spēš savus pirmos soļus jaunās kārtības ieviešanā. Visas vecās valdības iestādes tiek iznīcinātas. Cietumniekus atsvabina. Pasludina pilsoņu brīvības. Izsludina vēlēšanu dienu Latvijas satversmes sapulcei, kurai jāizstrādā jaunās konstitūcijas projekts, kurā skaidri jānosaka attiecības pret Krieviju. Šim konstitūcijas projektam jānāk visu latviešu zemes iedzīvotāju nobalsošanā. Līdz ar satversmes sapulces sanākšanu pagaidu valdība noliek savas pilnvaras sapulces rokās. Bet lai mūsu mazā tauta netiktu sagrāuta no krievu kaņaspēkiem, izšķirošam revolūcijas sitienam jānotiek tad, kad revolūcija uzliesmos arī Krievijā un neļaus valdībai koncentrēt kaņaspēku pret vienu apgabalu.“

Pēc Gapona sasauktās nacionālo revolūcionāro partiju apspriedes 1905. g. aprīlī Rolavs pēdējai domai dod noteiktāku formulējumu. Pamazām viņš ir nonācis pie pārliecības, ka atsevišķo Krievijas tau-

tību revolūcionārās kustības koordinējamās, lai izdevīgā brīdī kopējiem spēkiem satriektu patvaldību. Jau 1905. gada vidū viņš ir pārliecināts, ka politiskā revolūcija Krievijā būs tai pašā laikā apspiesto tautu atsvabināšanās un viņu neatkarīgo valšķu nodibināšanās brīdis. Vēl vairāk, — viņš izteic domu, ka apspiesto tautu atbrīvošanās centieni būs viens no galveniem Krievijas politiskās revolūcijas faktoriem. Tādēļ viņš Gaponas sasaukto konferenci apsvēic kā pirmo soli uz visu Krievijā apspiesto tautu kopēju atsvabināšanos.

Pasaules karš un tam sekojošie notikumi pārtrauca dabīgo vēstures procesu. Krievijas apspiestās tautas (gan ne visas) atbrīvojās un nodibināja savas patstāvīgas valstis varbūt agrāki, nekā to būtu sasniegusi iekšējā nacionālrevolūcionārā kustība. Bet skaidrs, ka citādi latviešu tauta neatkarību būtu varējusi sasniegt tikai pa to ceļu, kuŗu ar tālredzīgu skatu uzzīmējis Rolavs. Nav arī šaubu, ka ar laiku mēs pa šo ceļu noietu līdz savai patstāvīgai valstij, jo apspiesto tautu mošanās process bija iezīmējies pietiekoši noteikti jau gadusimtena sākumā. To liecināja poļu, leišu, somu, armēņu u. c. attīstītāko tautu revolūcionāru deklarācijas, kā arī sajūsma, ar kādu apspiesto tautību masas nacionālrevolūcionāro kustību apsvēica. Ar to ir teikts, ka pirmo mūsu politiskā nacionālisma sludinātāju uzskatos nav ne mazākās jausmas no ūtopisma. Neraugoties uz romantismu, katra rindiņa liecina, ka viņi ir bijuši lieli reālpolitīki.

Rolava skats sniedzas vēl tālāk, — viņš izteic domas, kādai jābūt revolūcionārā ceļā izkarotās neatkarīgās Latvijas politiskai iekārtai. No teiktā gan

viegli saprotams, ka arī šai jautājumā viņa skats vēršas uz viņam tik pazīstamo Šveici. Kādā nepabeigtā uzmetumā viņš raksta:

„Šai (polītiskā) ziņā visstingrākie kritiķi atzīst, ka Šveice ir sasniegusi gandrīz visu, kas iespējams un domājams. Ņemiet kuŗu katru kantona konstitūciju un jūs redzēsiet, ka vispārīga, tieša vēlēšanas tiesība ir atzīta visur par to pamatu, uz kuŗa dibinās tautas suverēnitāte (augstākā vara). Bet ar to nepietiek. Šveices tauta ir sev devusi iestādes un kārtību, kas viņai atļauj vienmēr ne tik vien paturēt augstāko valsts varu savās rokās, bet arī to izteikt un izlietāt. Likumu došanas un visu šķiru ierēdņu ievēlēšanas tiesību tauta ir paturējusi pati sev iniciatīves un referenda veidā... Savu vispilnīgāko veidu šie iestādījumi sasnieguši Cīriches kantonā jeb republikā. Te neviens likumprojekts, nedz svarīgāks likums naudas lietās nevar iegūt likuma spēku, ja tas nav pieņemts tautas nobalsošanās, kas notiek kārtīgi divas reizes gadā — pavasarī un rudenī. No otras puses, — arī iniciatīve te attīstīta līdz savam beidzamajam pakāpienam: katram atsevišķam cilvēkam tiesība celt priekšā savas vēlēšanās pēc likumu grozījumiem un viņa priekšlikumam jānāk visas tautas nobalsošanās, ja $\frac{1}{3}$ no kantona parlamenta locekļiem atzīst to par ievēribas cienīgu. Galvenā valstsvara te dibinās uz balsstiesīgiem pilsoņiem. Šo savu varu tauta izteic tieši (referendā), vai caur ievēlētām iestādēm un ierēdņiem, — tā tas sacīts kantona konstitūcijas 1. pantā. No tā redzams, ka pat parlamentam nav tiesības izdot likumus galīgi un nolemt par svarīgākām naudas lietām. Parlaments ir tikai likumu izgatavošanas iestāde jeb komisija, kā arī pārvaldības un tiesu iestāžu pārraudzītājs, kamēr istā likumdošana, liku-

mu sankcija atrodas pašas tautas rokās. Pēc visa tā nav nemaz vēl sevišķi jāpiezīmē, ka tautas vairākuma griba tā tiek izteikta vispilnīgāki, un ka par Šveici var ar vispilnīgāko tiesību sacīt: politisko revolūciju laikmets šinī zemē jau ir garām. Reformu, revidēšanas laikmets ir iesācies — iestāžu piemērošana laika prasībām, jaunām dzīves vajadzībām.“

*

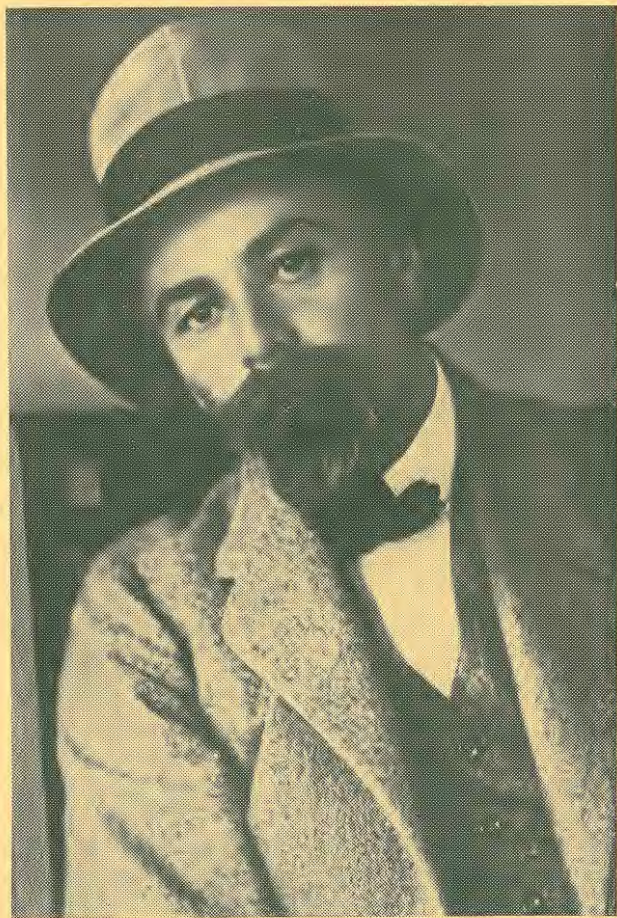
Visu zemju karjēras politiķiem, t. i. tādiem sabiedriskiem darbiniekiem, kam politika ir maizes pelnīšanas arods, piemīt īpašība — necienīt garīgas tradīcijas. Viņiem ir tā svētā pārliecība, kā vēsture sākusēs ar viņiem. Šī īpašība raksturo arī latviešu politiķus-arodniekus jau kopš mūsu politiskās dzīves sākuma deviņdesmitos gados. Tā „jaunstrāvnieki“ bija sirsnīgi pārliecināti, ka Latvijā viss sācies ar viņu „Pūru“ un „Dienas Lapu“. Pirms tam bijusi tikai tāda „tautiska“ niekošanās un mazošanās. Tam pretīm Rolavs uzstājas kā īsts tautas tribūns, kas prot cienīt tautas pagātņi un skaidri pārrēdz pavedienus, kas to saista ar tagadni un aizstiedz nākotnē. Jau minētā grāmatā „Kā izauga Baltijas revolūcija“, viņš, norādīdams uz „jaunstrāvnieku“ plātīšanos, raksta: „Vai „Dienas Lapa“ bija vienīgais laikraksts, kas bija latviešus vedis pie gara gaismas? No svarīgiem politiskiem faktoriem, kas blakus biedrībām un inteliģences tiešai aģitācijai darīja audzinošu iespaidu uz latvju tautu, minama pirmā vietā lētā legālā prese, dienas un nedēļas laikraksti. Ievadraksti populārā valodā, ārzemju ziņas, vēsturiski romāni iz latvju brīvības cīņās un cittautu dzīves, vispārīgi beletristika ar veselīgu saturu modināja, apgaismoja un izdaļoja zemniekus. Bet sevišķa loma piekrita korespondencēm par atsevišķu pa-

gastu politisko un sabiedrisko dzīvi un rīcību un ievēribas cienīgiem uzņēmumiem skolās, pārvaldībā, biedrībās, izglītībā un saimniecībā. Tas bija atrodams katrā latv. tautiskā laikrakstā, nerunājot nemaz par laikrakstiem, kā „Pēterburgas Avīzes“ un Māteru Jura „Tiesu Vēstnesis“, kam bija tikko apslēpta demokrātiski-revolūcionāra programma, ar neslēptu naidu pret junkurismu, baznīcas liekulību, muižniecīgo tiesu un administrāciju un krievu un vācu cenzūru. („Tiesu Vēstnesis“ sāka iznākt 70-to gadu beigās). Nekas svarīgs ne pozitīvā, nedz negatīvā ziņā nevarēja notikt nevienā pagastā, kas nebūtu „ieticis avīzēs“. Katrs krietns un nekrietns darbs atrada vajadzīgo algu avīžu slejās, ieguva sabiedrības cieņību un uzslavu, vai nokļuva pie kauda staba. Tā tika bez likuma un administratīvās varas izskausta mānticība, tā apkarota rokas bučošana un mācītāju netiklība un mantas kārība („linošana“). No otras puses, caur līdzdarbību laikrakstos izskolojās vesels štābs pagasta korespondentu un tika izaudzināta komunāla dzīve, ciktāl to atļāva šaurie politiskie rāmji. Varam bez pārspīlēšanas sacīt, ka revolūcija nebūtu ieguvusi savu tagadējo dziļumu bez šīs preses modinātās komunālās dzīves, ka slavenās rīcības komitejas nebūtu varējušas nodibināties bez iepriekšējā demokrātu organizatoriskā un izglītības darba. Kas tagad parādas darbos, ir 40 gadu preses darbs no pat pašas pirmās politiskās avīzes Pēterburgā. Vai bez preses būtu domājama tā lauku intelliģence, kas tagad mūs ar prieku pārsteidz Baltijā un atgādina brīvo Šveici un Dienvidus-Vāciju? Un ievērojot latvju zemnieku slāpstošo ziņkārību, tas nav nekas teiksmains, ja atrodam, ka starp viņiem ir veči, kas kārtīgi lasa savus labākos laikrakstus jau veselus 30—40 gadus.

Dēmokratiskā jaunstrāva un sociālisms, kas no viņas attīstījās („Dienas Lapa“), iepūta jaunu dzīvību šim lielajam tautas instinktām. Bet vēl reiz jāatkārto: nekad nav jāpiemirst, ka bez darba, ko darīja latv. tautiskā intelliģence ar saviem cīņas ieročiem — legālo presi, biedrībām, teātriem un priekšlasījumiem, nekad sociālisti nebūtu panākuši to, kas tagad ir panākts — ne uz laukiem, nedz pilsetās. Organizācija, disciplīna, uzticība godīgai, pašu darinātai intelliģencei — tas bija mantojums, kas latv. sociālistiem piekrita 1893. gadā no veciem tautiskiem dēmokratiem. Šis mantojums un pūrs bija tāds, ka, pavairots un izkopts 10 gadu neatlaidīgā darbā, viņš mums deva iespēju vadīt visu darba tautu zināmā virzienā. Mums nebija savas latviskas valsts organizācijas, mums nebija savas centrālās latv. valdības, bet mūsu apvienotai dēmokratiskai un sociālistiskai intelliģencei bija svars un noteikšana, kādas pie mums nav bijis ne vienai valdībai, nevienai iestādei...

JĀNIS AKURATERS.

1790

JĀNIS AKURATERS.

I.

J. Akuratera pirmais dzejolis parādījies 1895. g.; pirmais stāsts — 1899. g. Tas bija laikmets, kad pagājušā gadusimteņa 60. gadu iezvanītā tautiskā kustība bija izsmēlusi sevi līdz padibenēm; kad sabiedriskās ideoloģijas centrā stāvēja jaunstrāvnieki, — bet iztālēm bija jau sadzirdamas politisko nacionālistu balsis. Šinī ideju cīņas mutulī nu liktenis iemeta J. Akuratera jauneklā iespaidīgo dvēseli.

60-to gadu tautiskā kustība sākumā bija dziļi revolūcionāra — šā vārda labākā nozīmē — kustība. Lai pārliecinātos, cik dziļi un pareizi lietas apstākļus saprata tālredzīgākie kustības izpaudēji, rūp atcerēties, ko rakstījis Kronvalda Atis otrā dienā pēc Parīzes komūnas krišanas 1871. g. Tā gada 30. augustā, Kurzemes brīvlaišanas svētku dienā, Kronvalds nolasīja studentu vakarā lielāku apcerējumu „Kaŗš miera laikos“. Gadu vēlāki apcerējums parādījās „Baltijas Vēstnesī“. Šis raksts tik interesants un met tik spilgtu gaismu uz mūsu inteliģences politiskās domas gaitu, ka nebūs lieki pievest no tā svarīgāko.

„Kaŗš miera laikos daudzreiz visnāvīgāki iesākas, kad kaŗapulki pārgājuši mājās atpūsties miera klēpī. Gandrīz ikkatrs ir līdzkaŗotājs šinī kaŗā.

„Visā vēstures gājienā galu galā divējādas partijas redzam cīnoties pēc virsrocības. Viena meklē piešķirt valsts varu un cilvēku biedrošanās labumus vienai dzimtai, vai izredzētai ļaužu kārtai. Tā ir tā saucamā kalpinātāju partija. Dabūdamā virsroku,

tā kopj varmācību, dzemdina verdzību, grūž māņu ticībā un nabadzībā, rada sunisku bailību, liekulību un galā modina atriebsanos. Pret spaidītājiem sacelšas apspiestie un sagāž viņu varu ar otras partijas palīdzību.

„Šai otrai partijai rūp, ka cilvēku sabiedrības augļi būtu par labu visiem pavalstniekiem. Tādēļ tā saucama par vaļības jeb brīvības partiju. Tai ietiekot valdībā mostas cilvēku brīvība, taisnas tiesas, gara gaisma, uzzeļ ļaužu bagātība, uzplaukst zinātnes, rodas vīra prāts, tautas tikumi, tēvzemes mīlestība. Un labklājības gādniekiem, kas cīnījušies pret kalpinātājiem un guļ vēsā kapā — tiem tauta ceļ pieminēklus un daudzina viņu vārdus un darbus uz bērnu bērniem.“

To lasot dažam asprātīgam mūsmāju marksistam varētu ienākt galvā „laimīga“ doma, ka Kronvalds lasījis Marksa un Engelsa „Komūnistisko manifestu“. Bet tā domāt nebūtu pareizi. Šī Kronvalda vēstures — kā tagad teiktu — „izpratne“ ir patstāvīgs ieguvums, ko apliecina tas, ka viņš to nesaista ar marksisma kļūdām. Kronvalds neaprobežojas ar vēstures materiāla analīzi, bet paceļas ētikas augstumos un mēģina ar ētisku atziņu palīdzību novērtēt abas partijas. „Partiju dūmos nevar sagaidīt taisnu spriedumu. Jāpaceļas pāri par partijām. Jānosveļ viņu sekmes pēc tā sprieduma, ko ikkatrs cilvēciģi uzaudzināts un izkopts cilvēks spriež par cilvēku darbiem gan vecos, gan jaunos laikos, gan kristīgos, gan pagānu laudīs. Tāds spriedums mēro cilvēkus un viņu darbus un nedarbus ar tiklības mēru...“ Un nevar teikt, ka Kronvalds nezināja, kur meklēt šo „tiklības mēru“. Tālāk viņš raksta: „Mūsu laiku bēdīgie notikumi labprāt ieceltu cilvēka nedabu — viņa īstās dabas vietā... Lai pārgalvībai uz kādu

laiku arī būtu rokās vislielākā pasaules vara, tā nekad nespēs iznīcināt cilvēka dzimuma mūžīgās dievīgās īpašības... Vēsture skaidri liecina, ka cilvēku īstais, dievīgais tikums spējis pārciest vissīvākos pārbaudījumus.“

„Cilvēka īstā daba“ — lūk, kur meklējams, pēc Kronvalda Ata domām, partiju novērtēšanai vajadzīgais „tiklības mērs“.

Viss tas izteikts primitīvi naīvi, bet pietiekoši skaidri, lai apbrīnotu tautībnieku politisko-sabiedriskās domas noteiktību un pareizību. Nelaime tikai, ka mūsu atmodas laikmeta ideoloģija nebija organiski saaugusi ar mūsu saimniecisko dzīvi. Tā laikmeta progresīvāko domātāju stāvoklis nacionālā jautājumā gan saskanēja ar viņu vispārējo pasaules uzskatu, jo cīņa pret nacionālo apspiešanu ir viselementārākā cīņa par „cilvēka īstās dabas“ attīstību, bet atrast šai cīņai par nacionālo patstāvību un jauno ideoloģiju saknes dziļākos tautas slāņos, masu saimnieciskā dzīvē, — to viņi nespēja. „Vecā paaudze bija nacionālā jautājumā bez sintētiska, apvienota skata. Vecās paaudzes iezīme ir viņas optimisms un politiska pieticība. Latviešu tautas nākotne tai rādījās kā laime kaktā, saulaina, mierīga, bez uztraukumiem un bez rūpēm. Viņa nopriecājās gar tautas gara mantām, viņas seno dzīvi, viņas dzeju, bet cik nelabprāt viņa pieskārās pie viņas politiskās nākotnes jautājuma“*).

Tas bija tipisks kultūrāls nacionālisms, kas drīz vien izvērtās par programmas galveno punktu, — pat vairāk: viņš izstūma visus pārējos jautājumus. Aizmirsa nacionālā jautājuma dzīvo kodolu — cīņu par cilvēka personības atbrīvošanu un attīstību; aiz-

*) Dr. M. Valters, Mūsu tautības jautājums, 38. lapp.

mirsa, ka pirmējais — tikai viena pēdējās izteiksme, un — noslīdēja līdz nacionālā apgērba dievināšanai.

Būtu maldīgi visu vainu uzkraut tautībniekiem. Plašas, sintētiskas politiskā nacionālisma programmas laiks vēl nebija atnācis. Masas vēl veda siku, tīri partikulāru saimniecisku cīņu un šī cīņa vēl nebija aizgājusi tik tālu, lai izprastu viņas sabiedrisko raksturu un veidotu attiecīgu nacionālpolitisku programmu. Kad šis laiks atnāca, uz sabiedriskās skatuves cīnijās jau citi spēki, un tautībnieki slīdēja neglābjami uz leju. Bija jau aizmirsts tautībnieku revolūcionārā laikmeta uzskats, ka nacionālā cīņa top vesta cilvēka personības atbrīvošanas un viņas attīstības vārdā. Revolūcionārā mācība pārveidojās savā pretstatā, proti: cilvēks — nacionālās cīņas dēļ. Tomēr jākonstatē, ka tautībnieku antagonistu — marksistiskie „jaunstrāvnieki“ — pilnīgi pieņēma, uz visu viņu revolūcionāro frazeoloģiju neraugoties, tautībnieku reakcijas laikmeta pamatprincipu. Viņi tikai mazliet pārkrāsoja pēdējā elkadievu: nacionālo tradīciju vietā nāca šķira, bet cilvēka personībai bija kā tur, tā te jāloca ceļi elka priekšā. Līdz Kronvalda revolūcionāram principam jaunstrāvnieki nekad nav spējuši pacelties. Viņu — šo Kronvalda revolūcionāro principu — iznesa uz mūsu sabiedriskās skatuves vēlāk politiskā nacionālisma sludinātāji, kuru rindās J. Akurateram ierādāma ievērojama vieta.

II.

Tautībnieku kustība sabruka, nespēdama attīstīt visus slēdzienus, kādi bija atvasināmi no viņu pamatdomas. Viņi nesaprata, ka bija jāiet tālāk, ka „Kronvalda tēvu zemes mīlestības dzeja bija tērpjama formulās par tēvu zemes nākotni, Ausekļa

skumjas par „laimes laikiem“ trejzolu pavēnī bija kausējamas ilgās pēc nākotnes vāpēna, iz viņa cildinātiem „sentēvu tikumiem“ bija smeļami nākotnes likumi. Vecā paaudze bija dēstījusi jūtas, dusmas, lepnu naidu, tā bija izdīdinājusi sapņus par nākotni, jaunajai paaudzei nācās tos kristalizēt nākotnes tiesību pantos, no murgu miglas, no modinātām, bet vēl nesajustām vēlēšanām bija liekami pamati jaunajai Daugavas zemei.“

Tā 1903. g. rakstija Andrējs Paparde (M. Valters). Tad jau bija radusies paaudze, kuŗa uzdrošinājās pacelt un konsekventi attīstīt līdz galam tautībnieku 80-to gadu beigās nomestās revolūcionārās tradīcijas. Bet ne tā tas bija ar tautībnieku tiešiem mantīniekiem, — ar paaudzi, kuŗa parādījās 90-tos gados uz mūsu sabiedriskās skatuves kā progresā nesēja. Viņi redzēja tautībnieku kustību viņas dekadences laikmetā, — laikmetā, kuŗu ļoti labi raksturoja „Baltijas Vēstnesis“*): „Savos labākos reprezentantos tā (tautiskā kustība) bez šaubām bija nesusi līdz ļoti veselīgus sociālus principus, bet tie tagad bija aizmirsti. Būt par draugu un aizstāvi tautas lielai masai, to taču valdība uzskatīja par kādu „nedrošu“ lietu, un ar valdību ne par ko nedrīkstēja sanīsties, no tās jau cerēja visu labu, tāpat kā pirmos laikos, arī vēl tad, kad jau sen no viņas citu neko nebija sagaidījuši, kā spaidus un atkal spaidus. Tāpēc līdz pašam beidzamam laikam mūsu tautiskie vadoņi nezināja citas taktikas, kā lūkot vēl dziļāki klanīties valdībai pretim, nekā to darīja Meijendorfs un biedri, tikai... Meijendorfs klanījās tur, kur viņa klanīšanos tiešām redzēja un pieņēma; mūsu vadoņi tur, kur tos neviens neievēroja.“

*) Baltijas Vēstnesis“, 1905. g., n. 280.

Visasākais ierocis, kādu vecā strāva izlietoja pret savu antagonistu — jauno strāvu — bija nacionālisms. Protams, šis nacionālisms vairs nebija tautībnieku revolūcionārā laikmeta nacionālisms. Kopējs bija tikai vārds: prasības, mācības pasniegt mātes valodā pat augstskolā, vietā bija stājusies prasība pēc tautiskām saktām un biksēm, kuŗas tomēr neviens nevalkāja. Bet šim vārdam bija tik liels iespaids, ka pirmā periodā tautībnieku un jaunstrāvnieceku idejiskās cīņas mutuļoja vai vienīgi ap viņu. Vectautībnieki bija šo vārdu jau monopolizējuši, vulgarizējuši līdz beidzamam un pārvērtuši par kruķi savām sīkām saimnieciskām padarīšanām. Jaunstrāvniecekiem visvieglākais un visīsākais ceļš nu bija nacionālismu pilnīgi noliegt. Un to viņi arī izdarīja, iedami jaunās revolūcionārās ideoloģijas meklēšanā caur Krieviju uz Vāciju.

Bet Vācija un Krievija pēc sava nacionālpolitiskā un saimnieciskā stāvokļa bija taisni pretējas Latvijai: vāci un krievi bija nacionāli valdošas, apspiedošas tautas, latvji — nacionāli un saimnieciski apspiesta tauta. Vesels cilvēks normālos apstākļos nekad nedomā par gaisu, ko elpo; citādi ir ar tiem, kam jācīnās par gaisu. To cīņas karstumā piemirsa mūsu jaunstrāvnieceki un — patapināja savu revolūcionāro ideoloģiju tur, kur tā vismazāk bija patapinājama. Tā piedzima mūsu marksistiskā sociāldemokratija ar patapināto no vācu marksistiem tezi: „mūslaiku nacionālā ideja ir patiesībā buržuāzijas ideja“.*)

Protams, mūsu jaunstrāvnieceki patapināja no vāciešiem ne tikai šo ideju, bet gan visu attiecīgi

*) Skat. J. Jankava rakstu „Tautiskās strāvas stāvoklis tautības jautājumā“ Raiņa rediģētā krājumā „Kopums“, 29. lapp.

pielāgoto saimniecisko un politisko programmu. Tas bija viegli un izdevīgi: „Erfurtes programmas“ pārtulkošana neprasīja lielu galvas laužšanu un savas tautas saimnieciski-politisko apstākļu apsvēršanu. Šī ideoloģija, kā tas viegli saprotams, bija ļoti ļoti piemērota latvju tautas apstākļiem, bet tā kā jaunstrāvnieku inteliģence ar savu ideoloģiju bija atrautas no tautas plašākām masām — pa daļai pēc sava stāvokļa, pa daļai tāpēc, ka jaunai ideoloģijai bija jādzīvo nelegālās cīņas žņaugos, — tad šī nesaskaņa arī netika sajūta. Viņa, šī jaunstrāvnieku inteliģence, tulkoja un izdeva vācu marksistu rakstus par Vācijas apstākļiem un likumiem pret vācu sociālistiem, un ar to apmierinājās. Vienīgais, kas viņu saistīja ar plašām tautas masām, bija opozicionārā sajūta un revolūcionārais gars, un ar to pietika, lai masas ieliktu svešā revolūcionārā frazeoloģijā un kaujas saucienos savas sāpes un cerības.

Opozicionālai jaunatnei, kas parādījās uz sabiedriskās skatuves 90-to gadu beigās un 900-to gadu sākumā, neatlika nekas cits, kā pieslieties no Vācijas patapinātai revolūcionārai ideoloģijai. To darīja arī Akuraters: 900-to gadu sākumā viņu atrodam Rīgā, marksistisko sociāldemokratu vidū.

Tāda jau nu bija šī jaunatne. Viņa nāca no tautas visapspiestākiem slāņiem, pilna naida pret apspiedējiem un mīlestības — pret apspiestiem. Viņa neprasīja daudz pēc noteikta pasaules uzskata un sociālpolitiskās programmas. Tas, ko Akuraters raksta par sevi autobiografijā*), attiecināms uz visu tā laikmeta jauno paaudzi: „Es mīlēju visu, kas protestē, visu, kas jauns...“ Un sākumā šīs prasības apmierināja latviešu valodā pārtulkotās vācu marksistu grāmatīņas.

*) „Dienu atspīdumi“, „Ritums“, 1923. g., n. 5, 373. lapp.

Bet ilgi tā tas nevarēja iet. 90-to gadu intelliģence nāca no tautas masām un palika tuva tām, jo nevarēja iekārot to savrūpo stāvokli, kādu iekāroja lielsaimnieka dēls P. Stučka un muižas rentnieka dēls Pliekšans-Rainis. Tomēr šī intelliģence auga, viņas garīgā pasaule paplašinājās un padziļinājās. Reizē ar to kļuva arvienu redzamāka plaīsa starp svešo ideoloģiju un tautas prasībām. Akuratera tuvie sakari ar tādiem tautas rakstniekiem, kā Blaumanis, Skalbe, Poruks, tikai pastiprināja viņā šo dziņu pēc latviešu apstākļiem piemērotas revolūcionāras ideoloģijas. Arī mūsu saimnieciski-polītiskā dzīve bija attīstījusies jau tik tāli, ka katram cik necik uzmanīgākam novērotājam kļuva saprotams, ka — Dr. M. Valtera vārdiem runājot — „cīņa pret tautībām ir tai pašā laikā cīņa pret vispārējām sabiedrības tiesībām; kas pabalsta cīņu pret tautībām, tas pabalsta vispārējo reakciju.“

Protams, lieta grozījās ne tikai ap stāvokļa ieņemšanu nacionālā jautājumā. Nacionālais jautājums bija tikai tas sociālpolitisko konkrēto programmu un vispārējo pasaules uzskatu saistošais punkts, kurā politiskā nacionālisma un marksistisko jaunstrāvnieku antagonisms izpaudās visspilgtāki un intelliģenta apziņai vissaprotamākās formās. Atšķirības līnija vilkās daudz tālāk, aizķerdama — tā vai citādi — visas garīgās pasaules stīgas.

III.

„Nacionālā ideja,“ — rakstīja M. Valters — „jāatsvabina no vecām šlakām. Bet tā nav atraidāma. Jāsasniedz ir vienīgi nacionālās idejas pārveidošana ar jaunlaiku dzīves saturu. Šādi pārveidota nacionālā ideja atraida bezprincipību un atpakaļrāpuli;“

tā nenostājas naidīgi pret humāniem sociāliem ideāliem; taisni otrādi, viņa rādīs, ka mazā tautā šī ideja var augt un piepildīties vienīgi sakarā ar plašu sociālu ideālu attīstību.“

Bet lieta patiesībā jau bija tā, ka pati dzīve sapina „plašos sociālos ideālus“ ar centieniem pēc nacionālās patstāvības tik cieši, ka viņi kļuva neatdalāmi. „Vecais individuālisms mūsu saimniecībā sevi izsmēlis jau līdz dibenam, ar to tālāk nevar vairs tikt. Jaunais sociālais saturs prasa jaunas formas. Uz to pusi virzās jūtas un domas“... Tā rakstīja Dr. M. Valters 1914. g. — pasaules kara priekšvakarā. Un turpat viņš dod noteiktu sabiedriski saimnieciskā un politiski-nacionālā pamatprincipa formulējumu: „Praktiska un sociāli augsti stāvoša saimniecība — tas ir progresīvi kritiskā virziena ideāls visā mūsu saimniecībā; praktiska un augsti stāvoša tipa organizācija nacionālās lietās — tas ir šī virziena ideāls nacionālos centienos.“

Tā ir akadēmiska, cariskās Krievijas cenzūras apstākļos piemērota, mūsu politiskā nacionālisma programmas izteiksme. Nelegālos rakstos jau kopš 1900. gada tika runāta daudz skaidrāka valoda. Te tika prasīta muižnieku zemes konfiscēšana un tās atdošana latvju tautai; radikālas sociālpolitiskas reformas strādniekiem autonomā Latvijas valstī.

Tā uzskatu līnija tika novilkta uz leju — uz tautas sociālpolitiskās konkrētības pusi. Otra līnija gāja uz augšu — uz ideoloģijas apvienojošiem kalngaliem, vispārējo pasaules un dzīves izpratni. Un te viņa marksistiskai „jaunai strāvai“ ne mazāk naidīga.

Jaunstrāvnieceku marksisms bija caur caurim metafiziski materiālistisks nevien vispārējos pasaules uzskata jautājumos, bet arī ētikā. Pēdējā viņam

bija pilnīgi lieka. Viņš teicās izejam no „sabiedrības saimniecisko apstākļu“ zinātniskas analīzes. Viss viņa ideālisms aprobežojās ar zināmām saimnieciskām formām nākotnē. Vēsturē darbojās masas, šķiru apziņas vadītas. Cilvēka personība, viņas brīvība un attīstība — blakus lieta. Ētiskās mērauklas, „tiklības mērs“, — buržuazijas izdomāti nieki. Cilvēks — nekas; „nākotnes valsts“ — viss.

Tādi bija marksisma ticības locekļi, kuri viņu pretiniekiem bija pilnīgi nepieņemami.

Filozofijā metafīziskais materiālisms bija zinātniski pārdzīvots; jaunsociālisti svērās uz kritiskā reālisma pusi. Marksa sniegtā abstraktā kapitālistiskā ražošanas veida analīze, kuru marksisti izsludināja par „sabiedrības saimniecisko apstākļu“ analīzi, izrādījās vienpusīga, jo viņa, acīm redzot, neietvēra agrāro evolūciju, kura manāmi ritēja virzienā, pretējā Marksa konstatētai „kapitālistiskai evolūcijai“. Jaunsociālisms, atbalstīdamies uz jaunākiem pētījumiem, nonāca pie pretējas agrārevolūcijas izpratnes: uz to tad viņš pamatoja savu prasību pēc zemes atsvabināšanas un sadalīšanas bezzemniekiem.

Tomēr vissvarīgākais, varbūt, bija tas, ka viņi uzsvēra ētisko principu nepieciešamību, pie kam ētikas principu izpratnē izgāja no cilvēka personības brīvības un vispusējās attīstības. Ar to jaunsociālisms bija atgriezies, tikai uz augstākas pakāpes pacēlies, pie Kronvalda revolūcionāriem principiem. Jaunsociālisti uzsvēra cilvēka personības pašvērtību, viņas brīvību un attīstību kā ētiskās mērauklas pamatu, viņas aktivitātes lomu sabiedrisko formu jaunradīšanas procesā.

Ja nu aptveram visus šos jaunsociālistu uzskatu elementus vienkopus, tad redzam, ka tas ir diezgan

labi pārdomāts un loģiski saskaņots pasaules un dzīves uzskats. Bet viņš diametrāli pretējs tikpat loģiski noskaņotam marksistu pasaules un dzīves uzskatam. Tikai pirmējā piesavināšanās prasa plašāku skatu un lielāku garīgo spēku nekā pēdējā. Ar to arī izskaidrojas, kādēļ plašās masas viņu piesavinājās lēni un tikai tad, kad dzīve to jau realizēja, dodama, tā teikt, rokām taustāmus viņa pareizības pierādījumus. To itin labi saprata jauno ideju paudēji un neapskauda marksistu vieglās uzvaras: būdami pārliecināti par savas diagnōzes pareizību, viņi dibināti ticēja, ka neizbēgami notiks tas, ko pārdzīvojām 1917.—1918.—1919. gadā.

J. Akuraters sākumā, kā jau teikts, piesienas marksistiskai sociāldemokratijai. Viņš iesūta korespondences un dzejas, kuŗas tiek ievietotas marksistu ārzemes nelegālā laikrakstā „Sociāldemokrāts.“ Te J. Akuratera dzejoļi parakstīti ar pseidonīmu „J. Vilks.“ Šinī laikā rodas arī viņa nekur nedrūkātā, bet visā Latvijā dziedātā „Mostaties, jūs darba ļaudis“. 1903. gadā J. Akuraters aizbrauc uz Maskavu un iestājas juridiskā fakultātē.

Kad nākošā gadā Akuraters atgriezās Rīgā, jaunieģutie iespaidi un dzīvie sakari ar tautas masām ir padarījuši savu darbu un — viņš aiziet no marksistiskiem sociāldemokrātiem un kopā ar dombiedriem dibina pirmo jaunā virziena politisko organizāciju — Latv. Sociāldemokrātu Savienību, kuŗa izdod pirmo nelegālo laikrakstu Latvijā — „Uz priekšu!“

Kas Akurateri atstūma no marksistiem? — Pats viņš savā autobiografijā raksta tā: „Revolūcionārā doma plivoja jau pa visu Latviju. Bet viņa mani vairs neinteresēja kā dogma, kā marksisms, bet kā dzīves nepieciešamības posms, un līdz ar to es šķīros no sociāldemokrātu partijas.“ Turpat kā galveno

Savienības nopelnu viņš uzsver prasību pēc „Latvijas autonomas valsts.“ Bez šaubām, nacionālais jautājums būs spēlējis lielu lomu. Bet ne tikai viņš.

Marksisms pie mums vienmēr bijis dogmātisks. Un citādi tas arī nevarēja būt. Viņš nebija organiski no mūsu zemes izaudzis, bet gan no svešas zemes patapināts, ne visai labi mūsu apstākļiem piemērots stāds; tādus stādus var uzglabāt tikai sakaltušos herbārijos. Marksismam pie mums vienmēr bijis šāda nomirusa herbārija stāda raksturs, — tie bija „galvas gabali“, kurus varēja tikai iemācīties vārdu pa vārdam. Tur vajaga zināma tipa cilvēku, lai šāda nomirusi bauslība varētu saistīt pie sevis. Akuratera spēcīgā, impulsīvā daba nu nekādi nav savienojama ar sakaltušu idejisku herbārismu. Konfliktam vajadzēja — agri vai vēlu — nākt, un viņš nāca jo ātrāki tamdēļ, ka marksisms noliedza to zvaigzni, kuŗu rakstnieks instinktīvi un pusapzinīgi bija izvēlējis jau sen, — proti: cilvēka personības brīvības un attīstības pašvērtību un ētisko nozīmi. Ir iemesls domāt, ka Akuratera attīstībā šis pēdējais apstāklis bija pats galvenākais, — viss pārējais tikai pievienojās tam un pastiprināja to. Cilvēka personības brīvības un viņas vispusējās attīstības pašvērtība — tā ir tā Akuratera zvaigzne, kas mirdz cauri visiem viņa rakstiem un gaitām, un izskaidro un sintezē visu.

Viņa, šī zvaigzne, aizveda J. Akurateri Savienībā, viņa to padarīja par aktīvāko tās biedru, viņa to noturēja pie šīs organizācijas pat tad, kad tā, sekodama saviem uzskatiem par īpatņa lomu vēsturē, attīstīja aktīvismu līdz politiskam un saimnieciskam terroram.

Visu 1904. g. rudeni J. Akuraters ņem dzīvu daļību Savienības organizācijas darbos un piedalās 1905.

gada 13. janvāra demonstrācijas organizēšanā. Savās atmiņās par tiem laikiem viņš raksta: „11. un 12. janvārī mēs apstaigājām fabrikas un darbnīcas, darbi tika pārtraukti un strādnieki pievienojās cītiem...“ Viņš piedalās 13. janvāra demonstrācijā uz Aleksandra (tagad Brīvības) ielas, ir pie dzelzs tilta, kad cara kalpi apšāva latvju strādniekus. „Kad šaušana apklusa un pūlis izklīda — varbūt pēc minūtēm 20 — es izgāju uz laukumiņa pie tilta Kārļa (tagad „13. janvāra“) ielas galā. Zaldātu pulciņi stāvēja viscaur gar māju rindu un no Daugavas tirgus puses. Starp viņiem staigāja daži oficiēri, nervozi savus baltos parādes cimodus raustīdami. Pristavi un daži oficiēri stāvēja laukumiņa vidū. Ap viņiem nedaudz soļus tālāk gulēja 10—15 nošauti cilvēki dažādās pozās. Spilgti sarkanas asinis uz sniega, savāds klusums... Man likās viss kā sapnis, neparasta parādība. Skats Daugavas malā bieži nāk man atmiņā. Putenis nostājies. Sārta debess mala vakara pusē un pār kritušiem lēni trīsēdamas nolaižas retas sniega pūkas.“

Te Akuraters pirmo reizi izjuta sakautas armijas kareivja sāpes un rūgtumu. Un te radies viņa tāli un plaši pazīstamais dzejolis — „Ar kaujas saucieniem uz lūpām.“ Viņš sarakstīts un nohektografēts izplatīšanai tai „pagraba dzīvoklī drūmā“, kurā tobrīd dzīvoja dzejnieks ar saviem partijas biedriem un kuņš uztverts nemirstīgā dzejolī „Pagraba dzīvoklī drūmā.“ Neticu, vai kāds varēs iedomāties, cik šie dzejoli reāli, un cik patiesi viņos uztverti to dienu pārdzīvojumi. Šie dzejoli — dzejnieka tā laikmeta iekšējās un ārējās dzīves atspoguļojums, viņi — autobiografiski vislabākā nozīmē.

19. februārī Akurateri arestē ceļā no tēva mājas uz Jēkabmiestu un pārved uz Rīgas tikko uzbūvēto

Centrālcietumu. Sākas Akuratera pirmais cietuma periods, kas izbeidzās tikai 1905. g. augustā.

IV.

Tā jau 1905. gada revolūcijas priekšvakarā bija izveidojušās divas noteiktas, zināmos punktos dziļi antagonistiskas revolūcionāru grupas. Šis antagonisms tiešām bija dziļš, — viņš aizzaroja visintīmākās dvēseles un rakstura izpausmēs. Bet pilnīgi tas izteicās drusku vēlāk. Tad dienas kārtībā bija politiski-saimnieciskie jautājumi, starp kuŗiem visasākās debātes izsauca agrārais un nacionālais jautājums. Akuraters autobiografijā raksta tikai patiesību, kad saka: „Par Latvijas autonomās valsts prasību mēs tikām visnelabvēlīgākās attiecībās ar Sociāldemokratu partiju, kuŗa savā presē un sapulcēs nosauca mūs par buržujiem un blēņu sapņotājiem par kaut kādu Latviju, kuŗa strādniekiem nemaz nav vajadzīga, jo strādniekam nav dzimtenes u. t. t. Starp mūsu pretiniekiem bija toreiz arī Rainis, Jansons un Jankavs“. Rakstnieks tikai piemirst, ka Savienības prasība pēc muižnieku zemju atsavināšanas un sadalīšanas bezzemniekiem — bija tāds pats bubulis Partijas acīs. Bet tas gan būs noticis tāpēc, ka nacionālais jautājums bija Akurateram personīgi vistuvākais.

Rakstnieks dzīvi un dedzīgi piedalījās šinīs debātēs. Savienības laikrakstā „Uz priekšu“ 1905. g. 10. n. parādījās plašs J. Akuratera raksts par nacionālo jautājumu. Te viņš krasi un noteikti izteic Savienības līniju nacionālā jautājumā.

„Mēs prasām,“ — raksta te J. Akuraters, — „pilnīgu Krievijas sadalīšanu federatīvās valstīs un tautu autonomijās, kuŗas ar Krieviju nekas nesaistīs, kā vienīgi pamata konstitūcija. Tikai tādā ceļā vi-

sas saites būs sarautas un katra atsevišķa tauta vai apgabals varēs izlietāt tos attīstības augļus, kuŗus tā sasniegusi, un nevarēs tikt atturēta savā attīstības gājienā no mazāk izglītotām. Un priekš tā mēs prasām pilnīgu Baltijas (Latvijas) autonomiju līdz citām tautām: poļiem, igauņiem, somiem, kaukaziem u. t. t. Skatoties no šī stāvokļa, mēs ieraugam Viskrievijas vienā parlamentā kaitīgu spēku priekš attālāku apgabalu attīstības un demokrātizēšanās, — spēku, kaitīgu priekš visas Krievijas.“

Nospraudis principiālo līniju, Akuraters griežas pret „partiju“. „Latv. soc.-dēm. strādņ. partija līdz šim cieta pilnīgi klusi šinī jautājumā. Bet tagad no viņas aģitācijām redzams, ka tā ir par Viskrievijas vienīgu parlamentu, kas dāvināšot proletāriātam jo plašas tiesības, un nevēlās ne Baltijas federācijas, ne Baltijas saeimas vai parlamenta... Pie mums pat tāda strādnieku aizstāve, kā „D. Lapa,“*) drebēdama no valdības kazākiem un kaŗastāvokļa, apgalvo, ka „ja kas pazīst Latv. soc.-dēm. strādņ. partijas programmu, tas zinās, ka tur nav ne vārda par Baltijas autonomiju.“ Bet mēs negribam sevi apmānīt, mēs prasam klaji, lai to dzird vācu denunciānti, melnā sotņa, ministri un cars: mēs cīnāmies par Baltijas autonomiju un mēs tādu panāksim uz tādiem pat pamatiem, kā Polija un Somija. Tas var būt, ka mūsu mērķa sasniegšanai ir priekšā cīņas, kaŗastāvokļi un upuŗi, bet mēs zinām, ka beidzot to sasniegsim. Mēs negribam pielaist, lai latviešu tauta izbaudītu tos slogus un varmācības, ko nes Vācijas poļi, dzīvodami „brīvā konstitūcionālā valstī.““

Tā ir vīrišķīga nacionālista runa, ko te runā rakstnieks, un ja iedomāsimies apstākļos, kādos tā tika

*) Tanī laikā — oficiāls s.-d. str. partijas orgāns.

runāta, mums būs jāapbrīno viņa morāliskais spēks un ticība uz latvju tautu. Tiesa, Krievijas monarhisms ar savu centralizācijas un tautību apspiešanas politiku bija jūtami satricināts, tomēr bailes no viņa bija, sevišķi pie mums, vēl joprojām lielas. Vec-tautībnieki, ap kuriem tad pulcējās visas mūsu mantīgo aprindas, sevišķi dievbijīgi dziedāja „Dievs, sargi ķeizaru,“ bet politiski vāji attīstītās nemantīgās masas visā visumā pulcējās ap viegli sagremojamiem marksistu baušļu galdiņiem. Uz revolūcionāriem nacionālistiem bira zaimi un lāsti no visām pusēm. Vajadzēja tiešām liela morāliska spēka un dziļas apstākļu pazīšanas, lai tik droši paceltu karogu par autonomas Latvijas valsts prasību.

Tagad tas ir aiz mums. Vēsture izšķirusi Savienības un Partijas ķildas abos centrālos jautājumos — nacionālā un agrārā. Un ne par labu Partijai. Bet marksisti nebūtu marksisti, ja viņi arī tik skaidrā lietā neķertos pie dēmagogijas un nemēģinātu sagrozīt lietu tā, it kā arī viņi jau sen paredzējuši to, kas noticis.

Komūnisti pamēģināja savā īsā valdīšanas laikā izvest agrārreformu marksistu garā, bet dabūja tādu pērienu, ka nekad nespēs to aizmirst. Tā bija laba mācība soc.-dēm. marksistiem un viņi — ņēma to vērā. Zemi dalīja un s.-d. R. Lindiņš rakstīja*): „Sīkpilsoniskie „sociālisti,“ no kuriem daži ir iemaldījušies arī s.-d. partijas rindās, ... zemes dalīšanai nepiekrīt... Līdz 1917. g. revolūcijai, kamēr no s.-d. partijas nebija izstājušies sīkpilsoniskie elementi, pēdējiem bija stiprs iespaids uz partijas dzīvi, un tāpēc partija netika noteikti uzstājusies pret muižniecības oikonomiskām privilēģijām, kas, bla-

*) R. Lindiņa raksts „Zemes dališana Latvijā“, laikrakstā „Sociālā politika,“ 1921. g. n. 4., 15. un 16. lapp.

kus minot, ir arī citu visu muižniecības priekšrocību pamats. Tikai 1918. g. konferencē un 1919. g. konferencē galīgi, kad s.-d. partija bija jau norobežojusies no lielnieciskās strāvas, tā nolēma uzsākt noteiktu cīņu par muižniecības oikonomiskās varas iznīcināšanu, sadalot lielos zemes gabalus bezzemnieku starpā.“ Šim vēsturiskam stāstam seko vairākas patetiskas frāzes, pēc kam dabūjam zināt, ka tie „sīkpilsoniskie elementi,“ par kuriem runājis Lindiņš, ir — Stučka, Roziņš, P. Dauge.

Ar nacionālo jautājumu gāja drusku grūtāki. Jau 1918. g. lieta bija tik skaidra, ka pat komūnisti jutās spiesti atteikties no „marksistiskiem“ principiem. Stučka raksta par šo lietu tā*): „Ne Latv. s.-d. strādnieku partija, nedz viņas pēctece — Latvijas sociāldemokratija, kuŗa tagad (t. i. 1919. g.) saucās par Latvijas komūnistisko partiju, nekad nav prasījušas „patstāvīgu,“ „neatkarīgu“ Latviju. Taisni otrādi, mēs vienmēr izzobojām šo lozungu, kā nejdzību, jo imperiālisma laikmetā šādas mazas valstiņas nav nekas cits, kā diplomātiski meli, bet sociālisma laikmetā viņas vismaz — nevajadzīgas. Un tomēr mums bija jāpieņem šī prasība un jānodibina neatkarīga padomju Latvija. Kā tas notika?... Vajadzēja uzstāties ar saprotamu un populāru lozungu.“

Komūnistiem ir tā labā īpašība — būt nekautriģi vaļsirdīgiem pēc tam, kad redz lietu galīgi pazaudētu. Un ka ar Latvijas patstāvības prasības izzobošanu ir beigas, to viņi saprata pēc 1919. g. pieriena. Tālab viņi arī pateica skaidri, ka muļķojuši latvju tautu un pieņēmuši „populāro lozungu“ tikai varas iegūšanas nolūkos.

*) П. Стучка, — Пять месяцев социалистической советской Латвии, часть I, 1919, 5. ларр

To nevarēja darīt mūsu sociāldemokratija, kuŗas deputātu skaits saeimā un to karjēra bija atkarīga no tautas. Viņiem par katru cenu jānotušē sava pagātne nacionālā jautājumā, — jāliek tautai piemirst, ka viņi vēl nesen nīrgājušies par Latvijas autonomiju un apkaŗojuši Latvijas valsts prasības aizstāvjus. To nu izdara A. Švābe savā „Latvijas vēstures“ III. daļā, kuŗu mācīs latviešu bērniem pamatskolas 6. klasē.

93. § garām ejot pieminējis Savienību un konstatējis, ka tās prasība bijusi: „katrai tautai pieder tiesība atdalīties no Krievijas,“ Švābe raksta „lielisko“ paragrafu 95. — „Divas pasaules“*). Te dažādi izraksti no šī famozā „paragrafa“: „Kā tautiskā kustībā, tā jaunā strāvā bija divi pretēji kultūras virzieni. Divas nesamierināmas pasaules: J. Rainis un P. Stučka. Rainis prasīja, lai katra (?) iedzīvotāju šķira interesējas ne tikai par saviem veikaliem, bet arī par visas tautas lielām lietām. Šī augstākā tautas lieta ir: „paša zeme, paša valsts, paša valstī kungs.“ Stučka turpretim vienmēr zobojās par patstāvīgas Latvijas ideju un uzsvēra, ka strādniekiem nav daļas gar latvju zinātni, mākslu... Latvijas vēsture liecina, ka taisnība bija tam pasaules uzskatam, kuŗu aizstāvēja Rainis un citi vēlākie dzejnieki.“

Lai nu tas tā arī ir, bet mums, kas zinam lietas patieso gaitu, atļaujiet pasmieties par vēstures kroplotājiem.

V.

Cik naīvi un pavirši bijuši mūsu marksisti nacionālā jautājumā, liecina tas, kā vācu marksisti izturas šīnī jautājumā pēc pasaules kara, kad Vācija

*) Skat. 85. un 86. lapp.

pati bija iekļuvusi apspiesto tautu skaitā, t. i. apmēram tādā stāvoklī, kādā atradās līdz 1918. g. latvieši. Pievedīšu te tikai dažas ilustrācijas no vācu marksisu žurnāla „Die Neue Zeit“*):

„Kādas milzīgas pārveidības notikušas kopš pēdējā lūzuma apstākļos, kas noteic partiju iekšēji un ārēji! Ķeizarskā valsts, kā lēts un patīkams agitācijas paņēmieni, galīgi atkritusi, un kaut gan zināmās aprindās vēl arvienu nomanāmas tieksmes ēst opozīcijas vieglo maizi, tomēr ar katru dienu pieaug uzskats, ka mēs, kā visspēcīgākā partija valstī, arī tad neesam atsvabināti no atbildības, kad aiz politiskiem motīviem valdības grožus atstājam pilsonisko partiju rokās. Taču vienā ziņā partijas pozīcija jūtami uzlabojusies. Tautā, kuŗu antantes naidīgais militārisms proletārizējis visā visumā un ar katru dienu iestumj dziļāki nabadzībā, partijas pievelkošam spēkam jāpieaug, bet, protams, tikai tad, ja viņa savus strādājošās tautas masas interesēs sprauštos mērķus piepilda visā savā politiski-parlamentāriskā darbā un spēcīgi uzstājas par nacionālo cīņu, kas pārņem visas tautas masas... Tikai ar tiem spaidiem, kurus s.-d. izcieta no ķeizarskā valdības puses, kā arī ar to, ka s.-d. nespēja piedalīties valsts dzīves noteikšanā, izskaidrojams tas, ka viņā varēja iesakņoties pilnīgi nemarksistiska doktrīna, pēc kuŗas kapitālistiskā valstī nacionālās jūtas piemīt tikai valdošai šķīrai un ka strādniekiem turpretim nav dzimtenes. Pasaules karš neapšaubāmi pierādīja šā uzskata nepareizību.“ Tālāk autors pierāda, ka tagad taisni strādniekiem jābūt nacionālās sajūtas nesējiem — „muss die Arbeiterschaft naturgemäss zum Hauptträger des Nationalgeföhls werden.“ „In-

*) Bernhard Rausch, — Innere Wandlungen der Socialdemokratie, „Die Neue Zeit,“ 1923. g., n. 15.

telektuālisms“ — beidz autors skarbi, — „kurš mēģinātu kaut tikai pa daļai emancipēties no šīs elementārās domas, būtu sofistika, kas nonāktu viskrašākā sadursmē ar sabiedriskās dzīves pamatfaktiem.“

Ja iegaumējam, ka latviešus tad krievu „imperialisms“ un vācu baronu privilēģijas nomāca daudz pamatīgāki, nekā tagad sabiedrotie — Vāciju, tad mūsu jaunstrāvnieku marksisma atrautība no dzīves kļūs rokām taustama. Tā tiešām bija nedzīva dogma, intelektuālo dzīvi un sabiedrisku darbību mācoša. Katrai dzīvai domai, kas gribēja rēķināties ar īstenību, bija jāsanāk naidā ar marksistu „baušļu galdiņiem“ un jāuzsāk cīņa ar viņiem idejiskas brīvības un sabiedriskas darbības patstāvības vārdā. Protams, tur vajadzēja zināma garīgas attīstības un sabiedriskas darbības aktivitātes augstuma, jo caurmēra cilvēks jūtas itin labi dogmu pavējā, sevišķi ja tur nav jādomā. Attīstītākiem īpatņiem ir taisni no svara šī domu brīvība un apzinīga patstāvība sabiedriskā darbībā. Tālab viņi drīz vien sajuta marksisma dogmu kā ierobežojošus žņaugus, pret kuriem jāuzsāk cīņa kā pret tādiem, — principiāla cīņa pret dogmu cilvēka personības galvenā satura — domu un darbības — brīvības vārdā. Tas arī bija jaunsociālistu antimarksisma dziļākais dzīvības avots.

Šī jaunsociālistu uzskatu pamata skaņa noteikti izskan pirmos „Uz priekšu!“ numuros. Dziļa domu starpība pastāv jau organizācijas izbūves jautājumos. Marksistu „Cīņa“ stāv par centralizētu organizāciju. Tam pretim „Uz priekšu“ uzsver federālisma principu un pulciņu patstāvību. „Cīņa“ iziet no tuvāko uzdevumu izpratnes un uzsver, ka centralizēta organizācija spēj sniegt visdrīzākā laikā

vislielāko efektu. „Uz priekšu“ to atzīst, bet uzai-
cina būt tālredzīgākiem. „Aina lieliski grozas, ja
skatāmies mazliet tālāk, ja neievērojam vis tikai
kādus acumirkļa panākumus, bet raugamies uz ku-
stības iekšējo stiprumu, kuŗu uzsvērt mēs turam par
jo sevišķi vajadzīgu.“ Lieta taču tā, ka kustība pa-
stāvīgi attīstas, un, lūk, šai attīstībai „nespēj pie-
mēroties cieša centrālizēta organizācija vispirms jau
aiz tā dabiskā iemesla, kā tā, ilgāku laiku rīkodamās
pēc zināmiem principiem un formām, tā nogrimst
un sastingst šinīs principos un formās, ka beidzot
nespēj saprast uz priekšu ejošo attīstību un jauno
plašo saturu grib iespiest vecajās šaurās formās, ne-
raugoties uz to, ka saturs div-un trīskārtīgi pārāu-
dzis šīs formas.“

Tomēr pamati šai domu starpībai organizācijas
izbūves jautājumos meklējami daudz dziļāki — vi-
sas kustības rakstura un mērķu izpratnē. Arī te
„Uz priekšu“ domu diferences tēlo skaidri un no-
teikti. „Proklamācijās bieži vien nākas lasīt šādas
savā ziņā smieklīgas vietas: „sociālisms nodibinās
zemes virsū paradīzi“, „kad sociālisms uzvarēs, tad
būs sasniegti tie kārotie zelta laiki, un cilvēce baudīs
to pilnīgāko laimi“ un tamlīdzīgi. Tā tad šie soci-
ālisti domā, ka sociālisma nodibinātā sabiedriskā
kārtība būs galīgā forma cilvēces attīstībā, ka sa-
sniegusi sociālistisko kārtību, sabiedriskā attīstība
apstāsies un tālāki vairs neies, jeb, citiem vārdiem,
kad sociālisms uzvarēs, tad viņš nemirs, bet dzīvos
mūžīgi. Bet vai šie biedri neredz, ka noliedzdami so-
ciālisma nāvi, viņi noliedz arī tam dzīvību?.. So-
ciālisma pamats ir — attīstība, cenšanās pēc pilnī-
bas ideāla. Šis pilnības ideāls, kā tāds, ir nesasnē-
dzams. Tam var vairāk vai mazāk tuvojies, bet sa-
sniegt to nevar. Lai arī cik tālu ies attīstība, — līdz

ar to attīstīsies un attālināsies arī šis pilnības ideāls un vienmēr mirdzēs neaizsniegtā tālumā...“

Te sociālistiskā „nākotnes valsts“ pazaudējusi savu ētiskās maksimas raksturu un viņas vietā stājas kāda cita — cilvēka personības pašvērtība.

Visas šīs idejas sastopam arī jau minētā Akuratera rakstā „Uz priekšu! „Un galvenais, kas mūs šķīra un šķirs,“ — raksta te Akuraters, — „ir ne tik daudz programma, kā brīvības principa pareiza izlietāšana, kurās Partijai stipri maz...“ Šos vārdus rakstnieks pats pastrīpojis, bet ar visām konsekvencēm, kas iztecēja no šiem vārdiem, viņš iepazinās daudz, daudz vēlāki, kad „brīvības princips“ uz katra soļa dzīvē sadūrās ar „Zīnāja bausli, kas akmenī iekalts.“

Pagaidām šis „brīvības princips“ noveda J. Akurateri un viņa biedrus pie galējā aktivisma sabiedriskā cīņā. Jau minētā rakstā lasām: „Ja valdība ar mums cīnīsies ar idejām tikai, — mēs atbildēsim ar ideju cīņu, bet pret varas darbiem mēs atbildēsim ar varas darbiem un par bruņotu uzbrukšanu mums mēs atbildēsim ar bruņotu uzbrukšanu katram valdības ierēdnim. Lai mēs cīņā nelietu velti savas asinis un nešķiestu spēkus velti, tad ieročiem jābūt vienādiem. Un mūsu vēlēšanās ir apbruņot proletāriātu un katru brīvības cīnītāju — nevis uzbrukšanai, bet savu tiesību aizstāvēšanai... Mēs... dzīvojam uz Krievijas — nebrīvas valsts — teritorijas un to mēs apzināsimies vienmēr, kamēr konstitucionālā kārtība nebūs ieviesta... Kamēr mēs vēl nesam droši, ka uz mūsu sapulcēm, presi un uz katru atsevišķu personu neglūn bruņots patvaldības spēks, — mēs nevaram mudināt nevienu uz mierīgu cīņu.“

Tam nebija vietas marksistu „Zīnāja baušļu galdiņu“ pasaulē un J. Akuraters autobiografijā atzi-

mē, ka marksistu uzbrukumi savienībniekiem kļuva asi „sevišķi pēc tam, kad Savienība 1905. gada revolūcijas laikā uzaicināja strādniekus ķerties pie ieročiem, lai sasniegtu to, ko teorētizējot nekad nevar sasniegt.“ „Savienībnieki“ nepalika, protams, parādā, un Akuraters pats rakstīja žurnālā „Uz priekšu“: „Jau no pašas Partijas pastāvēšanas laikiem viņas rīcībā un organizācijā ir tas neprāta ieskaits, ka... jācīnās bez ieročiem pret pastāvošo valsts kārtību. Nekad un nekādi Partija nav varējusi ieraudzīt, kāda šai ziņā starpība Krievijai ar Vakareiro-pas valstīm, kur proletāriāts cīnās zem konstitūcionālas valsts apsardzības pie pilnas runas, preses, sapulču un apziņas brīvības un personas neaizskājamības. Caur šo ārprātu Partija ir cietusi, sākot no sava pastāvēšanas laika līdz šai dienai, un nekas nenomazgās no viņas tās asinis, kas plūda taisni tālab, ka Partija sargāja savu proletāriātu no ieročiem, kā no uguns. Latviešu proletāriāts pilsētā un uz laukiem cīnījās kā lauva par savu neatkarību, bet viņa masu demonstrācijas un sapulces šķīda no zaldātu lodēm un nagaikām. Simtiem dus neatriebtu kritušu, kas gāja pirmajās rindās, bet Partija mudināt mudina uz mierīgu cīņu pret apbruņotiem krievu valdības kalpiem. Tā kā mēs nevarējām un nevaram piekrist tādai organizēšanai, tad arī izpelnījāmies dažādus titulus no patvaldnieciskās Partijas.“

Visas mūsu brīvības cīņas liecina, ka „savienībniekiem“ arī te bijusi taisnība. Bet arī mūsu marksistus viegli saprast: Vācijā tiešām tad nevarēja runāt par bruņotu cīņu un tālab arī marksistu „baušļu galdiņos“ par to nekā nebija. Protams, dzīve piespieda 1905. g. arī viņus ķerties pie ieročiem, bet te viņi gāja kustības astē, kas atnesa daudz zaudējumu. Cik liels te marksistu grēks, redzēs tad, kad

bežpartejisks vēsturnieks aprakstīs Partijas attiecības pret „meža brāļiem“ 1906. gadā.

Visu 1905. g. rudenī un ziemu J. Akuraters ņem dzīvu dalību Savienības lietās. 29. un 30. decembrī Rīgā, kādā skolā pie Vērmaņa parka, notiek Savienības pirmais vispārējais kongress, kurā piedalās arī Akuraters.

Tas bija savāds laiks. No skolas loga kongresa līdzdalībniekiem redzams Vērmaņa parks, pilns kazāku un dragūņu. Uz stūra stāv ložmetējs un tālāk — patruļa. Bet kongresā, kurā piedalās ap 100 cilvēku, darbība rit mierīgi.

Te tiek galīgi formulētas Savienības prasības nacionālā un agrārā jautājumā.

Šis kongress bija pēdējais J. Akuratera darbs Savienības rindās uz Latvijas teritorijas. Drīz pēc kongresa, 1906. g. janvāra pirmās dienās, viņu arestē un noved pa otram lāgam Centrālcietuma atsevišķā kamerā. Kad viņu atsvabināja tā paša gada 24. jūnijā, apstākļi bija kļuvuši pavisam citādi. Nodzīvojis kādu laiku uz laukiem, bet mieru tur neatradis, viņš atgriežas Rīgā, kur sāk uzmeklēt vecos biedrus, kuri tagad jau galīgi noslēgušies slepenās organizācijas konspirācijā. Savienības organizācija ir gājusi plašumā un attīsta milzīgu aktivitāti, bet briesmīgā diena, kad ap viņu savīsiem nodevība un aizraus karstākos darbiniekus nāves un cietumu apkampienos, jau tuvu. Tikko Akuraters sāk uzņemt sakarus ar organizāciju, viņu atkal arestē. Tas bija 1906. gada septembra sākumā. Tā J. Akuraters nonāk trešo reizi Centrālcietumā, no kura viņu 1907. g. vasarā izsūta uz Pleskavu nometināšanā. Pavisam J. Akuraters cietumos pavadījis 22 mēnešus. Tas nav daudz, bet tas, ko viņš pārdzīvoja šajos mēnešos, kā arī tas, ko pa starpbrižiem redzēja notie-

kam Latvijas laukos, pietika, lai novestu viņu pie teroristiem Somijā. 1907. g. augustā viņš aizbēg no savas noņemšanās vietas Pleskavā un ierodas pie atlikušiem savienībniekiem Kuokālā Somijā, kur Alberts Traubergs organizēja sociālistu-revolūcionāru ziemeļu kaujas nodaļu. Te J. Akuraters gribēja beigt savas revolūcionāra gaitas kā samītās Latvijas atriebējs.

VI.

J. Akuraters ir uzrakstījis atmiņas par 1905.—1907. g. pārdzīvojumiem. Šie memuari ir nevien vēsturisks „laikmeta dokuments“, bet arī viens no labākiem rakstnieka darbiem mākslas ziņā. Pēdējais te mani tomēr maz interesē; svarā krīt tikai tas, ka šie memuari skaidri parāda, ka apstākļi no spēcīgas personības nenovēršami veido teroristu. Kā J. Akuratera vispārējie ētiskie un sabiedriskie uzskati pašķīra ceļu šim procesam, to jau zinām. Tagad paskatīsimies, kā apstākļi viņu veidoja tālāk.

Režims Centrālcietumā tāda inkvizīcijas lielmeistara rokās, kāds bija pārkrievojies vācietis Ernsts, cietuma priekšnieks, kļūst nepanesams. Viss šā ierēdņa prāts koncentrēts uz vienu — arestēto latvju revolūcionāru mocīšanu. Mostas doma par protestu. J. Akuraters uzmet sekošu, tam laikam tipisku, cietuma ainu:

„Noteiktā stundā — bija pulkst. 10 dienā — mēs sākām kā uz komandu rīkoties. Daži bija norāvuši pieķēdētos solus, daži — netīrumu traukus, un viss cietums sāka drebēt. Sevišķi plīsa stikli, jo logos tika sists visvairāk. Gaisa mums vajadzēja — mēs tak negribējām nekā vairāk, kā gaisa.

„Tas viss vilkās minūtes desmit, varbūt ne tik ilgi

vēl, kad cietuma pagalms un mūsu korpusa iekšpuse pieplūda zaldātiem. Durvīs tika atrauti lodziņi no ārienes un iekšā rēgojās štiki. Neviens vairs nevarēja kustēties.

„Tad manas durvis tika atslēgtas. Tur koridorā stāvēja priekšnieks (Ernsts) un viņa divi palīgi. Četri zaldāti ar flintēm spiedās pie ieejas.

„Ko jūs vēlaties?“ — kļiedza priekšnieks.

„Tagad nav laiks to izskaidrot.“

„Iznāciet no kāmeras. Es esmu spiests jūs aizvest.“

„Es neiešu. Lietojat varu!“

„Tas būs ļaunāk priekš jums.“

Zaldātiem tika dota pavēle mani izvest. Tiklīdz es iznācu koridorā, es iesaucos:

„Biedri, mani ved uz karceri!“

„Klusi, nositīšu!“ kļiedza kāds zems zaldāts — tārs un ļaunās dusmās sita man sejā ar dūri. Es drusku nodrebēju. Deguns bija ķerts... Ko es vairāk varēju iegūt, kā tikai jaunus sitienus. Es klusēju un gāju. Es biju tikai paziņojis citiem, kas notiek, un par to ieguvis diezgan daudz. Bet kas gan tas bija? Tikai labajā pusē ielauzta deguna skrimstala. Tikai maza piemiņa no vergu sacelšanās laikiem...“

Tā ir tipiska cietuma aina: tādā cara cietumā nācās pārdzīvot vai ik mēnešus. Un bieži vien sadursmes beidzās ar asiņainiem epilogiem. Bet starp viņām — garas, bezgala tukšas un vienmuļīgas dienas...

„Un tad sākās karsta vasara... Karstā un sērū pilnā vasara. Es to vēl cietumā nezināju, cik daudz slepenū kapu Latvijai bija jāpuško šai vasarā. Un cik daudz gaišu un skaistu cilvēku smaka cietumos. Tautas domas bija tikai ap diviem jēdzieniem saistītas: kapi un cietumi.“

Bet Akuraters ir laimīgs: vēl vasara nav noziedējusi, kad viņš atkal brīvs. Un nu viņš zin, cik slepenu kapu...

„Es apmetos viesnīcā — raksta Akuraters — un nezināju, ko iesākt. Pilsēta bija klusa un tukša kā izdegusi. Nāvīgs stingums visā dzīvē. Neviena revolūcionāra vairs... Tuksnesis. Kurp doties?..

„Un es tad domāju par Centrālcietumu, kur palika visi dzīvākie un skaistākie cilvēki. Vai tur dzīvot nebija vienīgā tiesība tiem, kuŗi gribēja patiesi dzīvot un elpot?..

„Man vajadzēja būt tais vietās, kur notikušas šo ekspeģicijas...“

Tādu vietu daudz, ļoti daudz... Un dzejnieks iet kā svētceļnieks pa šīm vietām, lai ieslēgtu dvēselē sāpes un naidu, kas šalc šais vietās.

„Kāda tā bija vasara! Silta, tvaikaina un klusa... Tik klusa, kā mēdz būt klusās lauku kapsētas. Visi, ar ko man bija izdevība satikties — kaimiņi, draugi vai svešnieki, runāja tikai par nodedzinātām mājām, par nošautiem, aizbēgušiem, apcietinātiem, meža brāļiem. Un reta bija tā māja, kur kāda netrūktu.

„Paklusām atnāca pie manis apkārtnes atlikušie revolūcionāri un vēlējās zināt, ko darīt? Vēl arvienu viņi gaidīja vārda no vadoņiem. Un savādi viņiem izlikās tas, ka jāpārtrauc uz āru katra darbība, lai gatavotos uz jaunu posmu iekšķīgi.“

Akuraters arī gatavojās jaunam posmam iekšķīgi. Viņš iet tur, kur muižnieki nošāva viņa draugus — revolūcionārus. Lūk, viņš ir drauga — dzejnieka Jūlija Dievkociņa nobendēšanas vietā.

„Tas ir milzīgs mežs, kuŗā mēs iegājām. No Eķengrāves un Saukas pārklāj tas purvus un ieslēdz Viesītes ezeru, stiepdamies līdz pat Biržu muižai. Vasarā šī meža ceļi ir pavisam nelietojami dūkstu

un zemas vietas dēļ... Un tādus meža ceļus cik daudz reiz lietoja „goda policisti“, lai izbeigtu savus gūstekņus un revolūciju.

„Visdziļākā meža vietā, dažas verstis no Viesītes ezera, mani pavadoņi apstājās un rādīja man tragēdijas vietu. Trīs pusaugu egles... liels mežs visapkārt, cauri tam vijas vasarā nelietojams ceļš.

„No eglēm lāso sveķi, — tās bija ložu caururbtas. Vienā lielākā kokā bija ar cirvi izcirsts krusts. Dziļš klusums un spožas sveķu lāses... Te nošauts dzejnieks Jūlijs Dievkociņš līdz ar diviem jauniem saimniekiem no Salves apkārtnes...“

Un tad viņš klausās vietējā mežsarga stāstu par to šausmu nakti...

Un tā no vietas uz vietu... pa asiņainām pēdām.

„Ja gribi tu karotājs būt — — —“ Viņš grib tads būt un atgriežas Rīgā uzmeklēt vecos cīņas biedrus, bet... arī te nodevība vilkusi pāri savu roku. Viņš tiem pievienojās — cietumā.

Te — cietumā — liberālā marksistu prese ar savu „sabiedrisko mākslas kritiku“ ielej dzejnieka dvēselē pēdējo rūgtumu.

Akuraters bija savu vārdu saistījis ar žurnāla „Dzelmes“ tā sauktiem dekadentiem, kaut gan viņam ar daudziem no tiem, patiesību runājot, nebija nekā kopēja, ja atskaita formālo pamata principu — cilvēka personības un radīšanas brīvību. Šis princips tad saistīja jaunos rakstniekus, starp kuriem bija tiešām daudz neveselīga un lieka. Bet kustības pamata princips bija Akurateram tuvs un tāpēc viņš ņēmās to aizstāvēt ar visu krūti. Un cīņas karstumā aizstāvēja visu virzienu visās viņa izteiksmēs: viņš bija augstsirdīgs un piemirsis, ka ar viņam dārgo principu var apsegties arī garīgi nīkuļi.

To nu izmantoja „sabiedriskie kritiķi“ no mark-

sistu aprindām. Tā kā lielākā daļa jauno rakstnieku dabīgi simpatizēja nacionālistiem, tad šī cīņa ap „dekadentu mākslu“ ieguva politiskas cīņas raksturu. Viņa ļoti iepatikās mūsu marksistiem: tā deva iespēju apiet marksistiem nepatīkamos punktus nesenās marksistu un politisko nacionālistu debatēs un pārnest uzmanību, par jauno rakstnieku pamatprincipu nerunājot, uz jaunā rakstniecības virziena ēnas pusēm un tā viegli apkaņot savus politiskos pretiniekus.

„Revolūcija bija beigta,“ — raksta Akuraters savos memuāros — „un tad saradās trokšņotāji un mutes bajāri, kuri pie krūtīm sīzdami apliecināja, ka tie esot uzticīgi revolūcijai. No Niedras un citu patvaldības ideologu laikrakstiem atgriezās tie, kuri revolūcijas dienās bija smējušies un zobojušies par tautas sapņiem... Tagad tie apķērās, ka ja grib gūt populāritāti, tad jārunā revolūcionāru zvērastu garā, — jo tautā bija daudz revolūcionāru. Viņi, šie jaunatradušies revolūcijas „heroldi“, atvēra savus frāžu udeņus un appludināja visu ar tiem...

„Ai, skaistie cīņu laiki! Tā bija atkal cita revolūcija ar jauniem Orlova pulkiem un soda ekspedīcijām — dzejas laukā.

„Zīmīgi un raksturīgi bija tas, ka pilsonība, par kuņas ideologiem un pabalstītājiem mūs sauca frāžu revolūcionāri, — ka šī pilsonība sapratās pilnīgi ar sociāldemokrātiem rakstnieku un dzejas lietās...

„Tā es staigāju pa Rīgu — viens. Trīs — četri dzejnieki vēl te bija, kuŗos revolūcija dzīva bija, un gaidīja — protams, velti. Naidis bija no divām pusēm: no pilsonības un pseidorevolūcionāriem. Vientulīgu sajūtu pilna vasara, bet vienmēr vēl cīņu alkstoša. Bet plūdi bija prom, sākās atkritums, un atplūdos vienmēr ir daudz netīrumu...

„Prātīgie“ rakstīja par revolūciju frāzes un stāgāja mūžīgi brīvā. „Muļķīgie“ cīnījās un tika gūstīti. Pati parastā ikdienišķīgākā dzīves gudrība un negudrība.“

Akuraters gribēja būt tas „muļķis“, kas cīnās, un — viņu sagūstīja. Centrālcietumā bija saradies labs pulciņš jauno dzejnieku „dekadentu“.

„Kāda irōnija, — raksta Akuraters — pretim prātīgiem žurnālistiem, kuŗi mūs par reakcionāriem un revolūcijas nolādētājiem sauca vēl ikdienas savās avīzēs. Šie „reakcijas kalpi“, „dekadenti“ cieta par savu labāko apziņu iezārkoti un izmocīti, vāi maldījās pa ārzemēm kā Skalbe, vai stāvēja jau uz mūžības sliekšņa kā Zemgaliešu Biruta. Bet viņi sēdēja redakcijas krēslos, ņēma pilnu muti frāzēm un bija varoņi. Tā bija mūsu revolūcijas zīmīga īpatnība. Un man prieks, ka taisni tas bija tā un ne otrādi.

„Iegūt pūļa labvēlību ar frazēm ir tik viegli, vieglāk kā nekas. Cik labi, ka mēs nebijām pulkā. Tagad, atminoties tos laikus un tēlus, man jāatzīstas, ka visi šie žurnālistu uzbrukumi ir mans labākais gandarījums bijis.“

Un tad — vēl viena pakāpe šinī latvju rakstnieka peklē.

„Kad mani izveda pagalmā, es ieraudzīju milzīgu cilvēku pulku cietumnieku uzvalkos. Pelēkie mēteļi tos pārvērta par zemei līdzīgiem tēliem, kuŗi maz atšķīrās viens no otra. Viņi tika saukti vārdā, kustējās, tika sastādīti rindā; ķēdes iekaucās kā aizrūsējušā suņa balsī. Viņi turēja uz pleciem un rokās savu veļu un ēdamlietas, kuŗas tiem bija atnesuši pēdējo reiz atvadoties piederīgie no Kurzemes un Vidzemes.

„Es ieskatījos sejās šiem katorgas gājējiem. Es redzēju tur cietos latviešu saimnieku un kalpu ska-

tus, pelēkas zilgas acis, kurās tik daudz aizturētu sāpju un izmisuma bija. Varbūt tie atminējās, ka tagad lauki jau kūp un druvas tiek apsētas. Cik daudzi atstāja savas mājas uz mūžu — par ko? — Par sacelšanos pret saviem verdzinātājiem. Cik dažs labs varbūt atstāja pelnos savas mājas un devās uz cara pavēli tundrās aprakt savus stipros, darbā norūdītos locekļus.

„No Raunas, Tukuma, Rendes, Sērpils, Alūksnes, Dundagas, no Saldus un simts citiem apvidiem te bija kopā Latvijas revolūcijas zieds. Daudzi jau dusēja smilšu kalnos, bet atlikušiem nu bija jāiet. Sejas bija cietas, klusās sāpēs mazgātas un pilnas iekšīga lepnuma... Tas bija šausmīgs kļiedzošs pulks, un Dievam gan vajadzēja no kauna savu vaigu aizsegt, ja viņš nevarēja te taisnībai likt valdīt. Kā jauni ozoli, viņi tika ar saknēm no zemes izrauti, un tauta kļuva nabaga.

„Bet vai tie bija visi? Cik negulēja vēl cietumos, cik neklīda pa ārzemēm! Kas to varēja saskaitīt...

„Viņi tika saslēgti pa pāram un izvesti pa vārtiem. Zaldātu rotas gāja pa abām pusēm un mēs devāmies uz Dvinskas staciju. Izejot es redzēju sievas, bērnus, vecākus vīrus, sirmus pat, kuņi nolūkojās no tālienes uz mūsu gājieni. Dažs lakatiņš pacēlās gaisā un vēdināja ardievas no Latvijas. Bet lielākā daļā šie baltie lakatiņi spiedās pie acīm — sievas, un māsas, un līgavas raudāja par aizejošiem, — tur gāja uz gadiem iezārkojamie revolūcijas nesēji.

„Mēs gājām gaŗā gājienā pa Troņmantinieka bulvāri uz staciju. Pēc acu skata varēja būt ap 400 cilvēku. Bija skaista, spiedoši silta un gaiša ziedoņa diena. Koki ziedēja apstādījumos. Kastāņas svinīgi cēla savus baltos ziedu lukturus uz zariem un vīci-

nāja gaisā, kā kad pavadītu svinīgi mūs. Man likās, ka tas tomēr ir bērņu gājiens, un ja mūs pavadītu Šopena sēru maršs vai revolūcionāru kapa dziesma, tad nekas vairāk netrūktu no Latvijas brīvības un revolūcijas kapa gājiena.

„Kēdes rēja ritmā ar savām aizsmakušām dzelzs balsīm, gājiens kustēja lēnām, konvoja kailie zobeņi vizuļoja vasaras saulē. Bija pusdienas laiks, un Rīgas pilsoņi un baroni, kuņģi pastaigājās pa ziedošām alejām, varēja redzēt, ar lielu baudu sev, aizejošo naidā liesmojošo Latviju. Es redzēju apmierinoši smīnošas sejas zem kokiem. „Brīvie“, paēdušie un lojālie cara kalpi bija uzvarējuši.

„Tikai šur tur kāds strādnieks vai sieviete, pēkšņi izbijušies, apstājās, nobālēja un noskatījās pakal lielajam pelēkajam gājienam.

„Uz Suvorova ielas stūra kāda neliela meitenīte, mātei pie rokas turēdamās, nometa mazu ziedu pušķīti revolūcionāriem zem kājām. Tas bija vienīgais sveicinājums šiem uzvarētiem...“

Tādu pekli izgājusi rakstnieka dvēsele, tik nopostīta viņa nonāca Pleskavas trimdā. Vai tur brīnums, ka pirmā doma bija: atriebt! Un vai brīnums, ka pirmais darbs bija — uzmeklēt sakarus ar draugiem-terroristiem Somijā?

1907. g. rudenī J. Akuraters ierodas Somijā gatavs ziedot savu jauno dzīvību brīvības cīņai.

Apstākļi un dvēsele bija sagatavojuši J. Akurateri atriebšanās darbam un iznīcībai, bet biedri lēma citādi. Viņi saprata, ka šis upuris būtu velts tad, kad Latviju gaidīja jaunas, lielākas kaujas. Nacionālisti jau tā bija upurējuši daudz, pārāk daudz: gandrīz viss intelektuāli attīstītākais avangards bija iemests revolūcijas liesmās. Bija jādomā par to, lai atliktu tik grūti izcīnītās ideoloģijas uzglabātāji un

nesēji tautā. Tā Akuraters atradās, kaut trūkumā un svešā zemē, bet ārpus revolūcijas. Tagad dzejnieks, atstājis politisko cīņu lauku, nododas rakstniecībai, no kuŗas viņu atrauj tikai pasaules kuŗš un tam sekojošie notikumi. Uz politisko cīņu skatuves mēs viņu atkal sastopam tikai 1915. g.

VII.

Jaunības naīvo ticību un visu sveicošo dvēseli, — to J. Akuraters bija zaudējis pirmās revolūcijas sabrukuma laikmetā. Dzīve bija iemācījusi atšķirt revolūcijas frazi no īstā progresā, — saskatīt attīstību tur, kur pseidorevolucionāri viņu nedomāja un neredzēja.

Lai saprastum Akuratera pozīciju pēdējo gadu notikumos, jāattīsta tālāk uzsāktais pavediens un jāieskatās dziļāki viņa rakstnieka būtībā. Tas nav grūti: ceļu parāda Akuraters pats savā apcerējumā „Par mākslu un kritiku“, kas ievietots žurnālā „Pret sauli.“*). Ar šo apcerējumu rakstnieks pavelk noskaidrojošo strīpu saviem līdzšinējiem daiļdarbiem — galvenām kārtām dzejoļu krājumam „Zvaigžņu naktis“ un poēmām „Uz Sauleskalnu“ un „Pestītājs“ — un dod jaunsociālisma mākslas izpratnes teorētisko pamatojumu. Bet mākslas izpratne pie šā virziena tik cieši saistīta ar pasaules un dzīves izpratni, ka dot viņas teorētisko pamatojumu — nozīmēja dot pamatojumu visam.

„To mēs esam atraduši cilvēces garajā attīstības ceļā, ka patiesība nav nekur citur kā cilvēkos. Un mēs vairs viņas nekad nemeklēsim aiz laika un tel-

*) 1906. g. janvāra (1.) num.; žurnālu izdeva Latv. Sociāldemokratu Savienība un pirmo numuru rediģēja J. Akuraters.

pas, dievos vai dēmonos, bet te virs zemes, kuŗa ir mūsu dzīvības un nāves sargs. Nav nekā augstāka, dievišķīgāka un dārgāka nevienai būtnei virs zemes, kā dzīvība, un to mēs sauksim par savu patiesību. Un izejot no tā principa, ka patiesība un viņas ideāls ir viss tas, kas pabalsta dzīvību un viņas likumus, bet viss, kas ir pret dzīvību un to ierobežo, — viss tas ir meli, — izejot no tā principa, mēs visdrošāk varēsim noteikt, kas ir patiesi „labs“ un patiesi „ļaus“, kas ir „dailš“ un „nejauks“, kas paturams un kas atmetams.“

„Tā tad dzīvība. Mūsu ētiskā vērtība būs dabiskas dzīvības parādības, aistētiskā — dzīvības neaprobežojamība visās viņas formās.“

„Dzīvības galvenā parādība ir viņas spēks, viņas tieksme uz augšu un uz priekšu. Tāpēc vislielākais skaistums būs tur, kur būs vislielākais spēks... Tāpēc mākslas darbi vai literatūras ražojumi, kuŗos ietverts jo vairāk augoša, graužoša, postoša spēka, atstās mūsu dvēselē dziļākas pēdas, sakarsēs mūsu ilgas uz uzvaru, attīstīs dzīvības tieksmi, un tādas mākslas darbus mēs sauksim par skaistiem. Bet mūsu spēkam un tieksmei ir robežas, kur viņām jāapstājas. Mums ir atzišanas robežas, un dzīvības robežas, un pāri par tām netiek cilvēka gars, tur viņam jāsatiekas ar stiprāku pretspēku un viņa cīņā ceļas tragēdija. Tragēdija ir spēka pēdējais pakāpiens, kur neatkarīgi lepmi spītīgais lūzt, un te ceļas skaistums. Tragēdija un spēks — tie ir galvenie skaistuma avoti mākslā, tās ir dzīvības augstākās parādības. Un nākotnes mākslā viņiem jābūt kā galveniem elementiem, jo viņi sludina uzvaru un atsvabināšanos, un cilvēces un indivīda sapņi tak vienmēr būs uzvara un atsvabināšanās, un vai tam, kuŗam šo ilgu nav, — tas ir trūdošs līķis.“

„Un kā dzīvība nepazīst verdzības, tā patiesai mākslai vergošana ir sveša. Tā ka nevienai organiskai būtnei mēs nevaram noteikt formu, kādai tai jāattīstas, tā mēs nevaram arī noteikt, kā jāparādas spēka vai traģisma izteiksmei mākslā, jo tad mēs grēkotu pret patiesības principu — aprobežodami dzīvības parādību. Atņemot vispārcilvēcīgo no katra individa, viņā paliek tomēr viņa īpatnība: kā viņš izteiks to, tāds mākslinieks viņš būs. Tādēļ mākslā nevar būt ne „dekadentu“, ne „reālistu“, ne „ideālistu“, ne „simbolistu“, bet tikai mākslinieki vai „amatnieki“.“

Daudz gājis un maldījies rakstnieks Akuraters, jo dzīvībai ir bezgala daudz formu un izteiksmju, bet šai savai jaunības deklarācijai viņš palicis uzticīgs kā daiļdarbos, tā dzīvē. Vienmēr viņš ir meklējis, slavējis un apdziedājis — dzīvību viņas spēka izpausmēs. Sasniegt pilnīgu dzīvības formu — tā ir viņa „lielā saule“, un ceļa rādītāja zvaigzne ir cilvēka personība, slāpstoša pēc brīves un pilnības. Dzīvība, dzīvības spēks nesa Daumantu Sauleskalnā, revolūcijā, un tas pats dzīvības spēks attaisno rakstnieka priekšā mūžīgo milētāju — Don-Žuanu.

Kad rakstniekam 1906. g. nācās J. Porukam pierādīt revolūcijas vērtību, viņš teicis: „Es aizrādīju, ka cīņā ir skaistums par sevi, jo tur, kur ir tik daudz ticības, nevar būt ne kā pretim cilvēcības pilnības ideāliem“ („Memuāri“). Un tālāk tur pat „Memuāros“ viņš attaisno revolūciju pats savā priekšā: „Jā, varbūt ārprāts ir vislielākais skaistums, — tā es esmu dzirdējis ārprātīgos sakām. Vai tad tas nebija ārprāts — kaņot vienai mazai tautai ar milzīgo caristi un „kultūrālo tīgeru“ pulku — Latvijas vācu aristokrātiju? Tas bija ārprāts, bez šaubām, bet cīņā un pārdrošībā ir tikai skaistums.“

„Spēks! Tu esi, kas radija pasauli, un tu esi tas, kas viņu drupās trieks! Tev lai dimd pasaules gaviļes, tev lai dzied mana lira!“

Un Sauleskalna karālis — Darbs, kuŗa pili cēlis tas pats Spēks, saka par savu meitu Liesmu — Daumanta pilnības alku —:

„Es nesaprotu lūgšanas, zvejnieka dēls, — es saprotu tik spēku! Karaļi no visām pasaules zemēm un varoņi ir nākuši pār jūrām Liesmas lūkoties, un es visiem esmu teicis: viņa pieder jums!“

„Bet ne ar lūgšanām viņa jāizlūdzas, zvejnieka dēls, — tikai caur spēku viņa pieder tev. Paliec svešs savai asarainai lejai un aizmirsti visu to; kā svešnieks, mūžam degdams, ciets un varens, dzīvības netaupīdams, nāc pie viņas.“

Tā rodas Daumanta sakraments:

„Laid mani,“ runā Daumants. „Es eju uz Sauleskalnu pie manas sirdsmīļās Liesmas. Man jātiek tur kā uzvarētājam, es nepazīstu apstāšanos.“

Pēc daudz, daudz gadiem J. Akuraters rāda tumsas un gaismas cīņu ap Don-Žuana dvēseli.

Rakstnieks iziet no sava vecvecā viedokļa: „visi, kas patiesību mīlējuši, pieder debesīm“ un Don-Žuans piederētu peklei, ja „nebūtu nevienu mīlējis no visas sirds.“ Tad viņš nebūtu „vairāk nekā bijis, kā fražu meistars un pozētājs“. Un tumsas kalps uzstāda pārbaudījuma noteikumus: „ja tu vari pierādīt, ka esi mīlējis, ja tavā sirdī no sievietes ir atlicis kāds tēls, tad tu esi brīvs... Bet ja tu esi tikai tvēris baudai, tad tu esi no mūsu cilts un mūžīgās liesmās ir tava mītne.“ Uz svaru kausiem Don-Žuans met visu savu dzīvi: „tā ir bijusi tikai dzīvībai un mīlestībai, tikai liesmām un spēkam.“ Jā, viņš vairs neatceras atsevišķas sejas un vārdus, tak tas nav viņa vājums, bet gan spēks: viņš ir pacēlies pāri

atsevišķām dzīvības izteiksmēm un mīlējis pašu dzīvību. „Viņš nebija dzīvi lādējis, nebija atteicies no savām dziņām, viņš nebija līdzīgs gļēvajam un sapņotājam Tristānam. Viņš nekad nebija apstājies ne pie kādiem šķēršļiem... Viņš bija mīlējis tā, kā ziedi mīl sauli.“ Un tāpēc Don-Žuans attaisnots: viņš „bija mīlējis dzīvību un piederēja“ viņai.

J. Akuratera māksla ietver sevī un attaisno visu, kas nāk un darīts dzīvības spēka vārdā. Lai kā to tiesātu tie, kas lieto citas mērauklas, Akuraters to attaisno, reiz tik tur rit karstas sarkanās asinis. Un pienāk mirklī, kad viņš, spēku ideālizēdams, piemirst to, ka ir dzīvības spēks un dzīvības spēks, — kad viņš aizmirst to, ko zināja 1906. g., — ka ētiskais princips ir tas spēks, kas „sapņo par uzvaru un atbrīvošanos.“ Dzīvības spēkā ir arī šauri egoistiski, nomācoši elementi, — tie, kas pin važas citiem, kaļ dogmas.

Rakstniekam iekšēja taisnība, kad viņš, piem. „Dzīvības grēkā“ („Stari“, 1907. g., n. 1.), uzstāda prasību pēc skaistas mīlestības — „bez apstākļiem, bez likumiem, bez morāles, bez sabiedrības un bez sirdsapziņas.“ Bet tāda mīlestība ētiski vērtīga tikai tad, ja viņas sludinātājs kultūrāli pāraudzis visas šīsdiēnas sabiedrības morāles normas, ja viņš tiešām pacēlies līdz apziņai, ka cilvēks — pašvērtība. Pašvērtība ne tikai „es“, bet arī „tu“ un „viņi“. Jūlijs Vētra šos augstumus vēl nav sasniedzis, jo viņš milas mirklī domā par to, ka „mīlestībai pieder tikai mirklis.“ Tas jau var būt, ka zināmā mīlestība bijusi mirklī, bet to dabūn zināt tikai vēlāk, un tad varbūt arī skaistuma sajūtai būs ko līdzī runāt. Daudz augstāki stāv Veltas milas jēdziens: tā ir mīlestība, kas „kā uguns vētra savieno un mūžam dzīva paliek.“ Rakstnieks beigu beigās tomēr paliek

Veltas milas jēdziena pusē. Tas redzams no stāsta „Maldu zvaigzne“ varones Viktorijas Sniedzes, kad viņa Jūlija Vētras atkārtojumam Arijam Valdonim met acīs savu augstāko atziņu: „Es esmu cilvēks.“

Tomēr viņā bieži cīnās šie divejādie dzīvības spēki: tumšais, nomācošais, citu cilvēku personības pašvērtību neatzīstošais un noskaidrotais, gaišais, atbrīvojošais. Ētiska vērtība tikai tam dzīvības spēkam, kas patiesi ciena sevi, t. i. ciena arī citu cilvēku personības brīvību un attīstību. Rūp to piemirst un — Akuraters ideālizē Zemgales saimnieku, kurš savu saimnieka stāvokli izmantodams, pirmatnēji rupji papem savas kalpones klātgulētājās. („Zemnieks — Pans“, „Erosa ciltī“).

Šis ētiskais daltonisms, kurš brīžiem pārņēmis rakstnieku, dažreiz atstumj no viņa, bet jāatzīst, ka šis daltonisms viņu valdzinājis tikai nedaudzos daiļdarbos, turpretim savās sabiedriskās gaitās un rakstos viņš vienmēr pratis atšķirt atbrīvojošo spēku no nomācošā spēka, — pat tad, kad tas bija tik grūti, kā pie mums 1917.—1919. g.

No sava ētikas un aistētikas pamatprincipa iziešams, Akuraters novelk līnijas cilvēku konkrētā dzīvē. To viņš izdara rakstā „Buržuazija un mākslinieks“*). Te rakstnieks formulē savu „šķiru“ cīņu.

Vienā pusē stāv buržuazija, otrā — mākslinieks jaunradītājs.

„Buržuazija un mākslinieks — kāds neizmērojams bezdibins starp šiem abiem!.. Kāds antagonisms un neizkarojama kauja no senlaikiem. Zināms, starp īstu mākslinieku un īstu buržuaziju.

*) „Stari“, 1908. g., n. 2. Raksts, par nožēlošanu, nepabeigts, jo ar 3. n. žurnālu saņēma marksisti un, kā tas pie tiem parasts, nogremdēja. Pilnīgi šis raksts ievietots Zeltmata „Rakstniecības almanachā“, 1908. g.

„Ko tad īsti sauksim par buržuaziju?.. Ar sētu apžogots, iemūrējies — lūk, galvenā buržuja pazīme... Atkritējus „ķecerus“..., kas nepiekrita birģeļu domām un neatzina viņu dogmas, — tos nereti ar lielu svētsvinību sadedzināja kā savus ļaunākos ienaidniekus. Lūk, otra pazīme: iznīcināt visu, kas nesaskan ar viņas (buržuazijas) ieskatiem, vienalga — reliģijā, politikā, mākslā — nost ar to! Un kur mēs arī nepieklapētu šim elkam, — visur dzirdam šīs divas galvenās skaņas.

„Vēl augstākais individu bauslis pēc katras (te J. Ak. piezīmē: „t. i. politiskas, morāliskas, sociālistiskas“) buržuazijas ieskatiem ir kalpošana. Tev būs kalpot: Dievam, valstij, zinātnei, tautai, sabiedrībai, idejai, nākotnei, brīvībai, morālei u. t. t. bez gala un bez gala. Un posts tam, kurš negrib kalpot! Posts tam, kurš par galveno tura izteikt sevi, ar savām kļūdām, sapņiem, domām, ar savu pasaules uzskatu.

„Kā viss pasaulē, tāpat arī buržuazija ir pieietama attīstībai, viņas dogmu saturs var mainīties, viņa var palikt pat izglītota, „humāna“, viņa var iznīcināt savus pretiniekus par gluži ko citu nekā agrāki, bet viņa ir un paliek buržuazija: ar mūriem ieslēgta un gatava satriekt katru, kas nepadodas viņas noteikumiem.

„Bet vai tad mēs nezinām, ka mūsu dienās viņi paši, buržuji, taisa pat revolūcijas? Visu viņi ir salauzuši! Jā? Vai visu? Paskataties tuvāki šai pūli aiz mūriem. Aiz morāles, tikumības, mākslas, aiz sociālisma mūriem. Jā, no kā visa šie birģeļi neceļ sev tagad mūrus ap savu sabiedrību. Ir pat mūri no Marksa mācībām, pat vārds ir pieņemts cits — sociālisms! Neuzbudinājaties, aiz šiem mūriem sēd viņu elks: kalpošana idejai, sabiedrībai, proletāriātam — kas ir pret to, — iznīcinātam jātop! Kas pie-

skārsies pie mūsu idejas, dogmas, tikumības, labi, — kas nekalpos viņai, tas ir „ķeceris“, — uz sārta ar to! Kā redzams, tikai materiāls ir cits, un cilvēki citi, un dogmas arī citas, bet buržuazija ir tā pati... Pie buržuazijas... nav pieskaitāmi tikai kapitālisti, birokrāti, muižniecība. Buržuazija istā, netīrā, „garīgā“ buržuazija sastāv no visām ļaužu šķirām, ieskaitot arī sociāldemokratus, kuŗi pēdējā laikā tik svēti lād „buržuaziju“, iedomādamies zem šī vārda savu pretinieku.

„Individs — svešs vārds tagadējā sabiedrībā, viņa brīvība — vēl svešāks. Un kāmēr attīstībā nebūs aizsniegts *Homo sapiens*, kas no sabiedriskā dzīvnieka kļuvis par brīvu individu, ikkatra mākslinieka dzīve būs traģēdija — nebeidzāma cīņa pret visām buržuazijām.“

Pie mums te izteiktās domas bieži sauc par anarchismu, bet tas pierāda tikai mūsu sabiedriskās domas apjukumu. Anarchismam arī ir savs elks, viņš arī kalpo. Patiesībā te ir kas cits: spēka ētikas maksimālisms. Tā anarchisma piegarša, kas piemīt šim Akuratera rakstam, kā visam, kas rakstīts 1907.—1909. gados, vēlāki izzūd un paliek tikai ētiskais maksimālisms, kuŗa pamatos ielikta cilvēka personības pašvērtības ideja.

Galvenais punkts, kuŗā šī ideja sadurās ar visu veco pasauli, ir — kalpošanas problēms.

VIII.

Atgriezīsimies pie pretstata — J. Rainis un J. Akuraters, — vārdi, kuŗu pretešķību redzējām, runādami par cīņām ap nacionālo jautājumu. Tā nav nejaušība: caur spēka un skaistuma idejām jeb, pareizāki, sajūtām konkrētie vēsturiskie apstākļi no-

veda Akurateri pie cīņas par latvju tautas patstāvību. Skaidrs, ka J. Akurateram nacionālistu-sociālistu cīņa par Latvijas patstāvību ir cīņas par īpatņa attīstību un brīvību izteiksme: latvju tautas konkrētos apstākļos bija, ejot cīņā par cilvēka personības brīvību un attīstību, vispirms jāiekaŗo nacionālā brīvība. Tā Akuratera nacionālisms harmoniski saistās ar viņa ētiskiem un aistētiskiem pamatprincipiem.

Sen teikts, ka J. Rainis — dzejnieks domātājs, un ja viņš, kā sabiedriska darbinieks, iekusa zināmā partijā un kopā ar to uzstājās, par spīti savām mākslinieciskām tieksmēm, pret Latvijas neatkarību, tad tur vajaga būt zināmiem dziļākiem pamatiem. Un tā arī ir.

Katra parādība kļūst saprotamāka, ja to salīdzina ar tās pretstatu. Saprotamāki kļūs arī Akuratera tipiskie vilcieni, ja viņu salīdzināsim ar tā pretstatu. Šim nolūkam ņemsim jau minēto Akuratera „Uz Sauleskalnu“ un Raiņa „Zelta zirgu“.

Antiņš jāj kalnā pēc princesītes — Saulcerītes; Daumants kāpj kalnā pēc karaļa Darba meitas Liesmas. Simboli un viņu vispārējā struktūra, kā redziet, vienādi. Bet kāda starpība!

„Zelta zirga“ varonis — Antiņš — „spēkos vājš kopš mazām dienām“. Gudrību, kā kļūt spēcīgam, viņam iemāca Nabags: tā ir pazemība un atteikšanās no sevis. Saulcerīti un karaļa mantojumu iegūstas, „kurš spēj atdot sevi visu, savu dzīvi, savu gribu.“ Antiņš to arī izdara, un par to Nabags iemāca Antiņam burvju vārdus. Tā Antiņš atteicas no sevis, no savas gribas, un par to iegūst burvja vārdus; tie viņam palīdz nonest karaļmeitu no ledus kalna, bet parastā pazemošanās un atteikšanās no sevis dod iespēju pārspēt visas tālākās likstas, līdz karaļmeita

viņam iekrīt rokās. Visa šī lieta viņam maksājusi tikai vienu pirkstiņu.

Skaidrs, ka visā „Zelta zirga“ simbolu struktūrā cilvēkam, cilvēka personībai, viņas pašas dzīvības spēkam nav nozīmes. Antiņš pats — nekas, ja — viņam pat jāatsakās no „savas gribas“. Viss — tie burvja vārdi, kas iegūti par atteikšanos.

Akuratera Daumants — pilnīgs Antiņa pretstats. „Skaists ir zvejnieka dēls Daumants pie Daugavas. Ciets, kā akmenī kalts, ir viņa skats... Viņa dzelžainām rokām paklausa vētra, arī un laiva. Stiprs ir zvejnieka dēls Daumants!“ — Kā Antiņu, Daumantu sapņi sauc kāpt Sauleskalnā pēc princeses Liesmas, bet ciņā nevar būt runa par atteikšanos no „savas gribas“ un „savas dzīves“. Taisni viņa dzelzs griba saka: eji! un ciņa par karaļmeitu Liesmu ir viņa dzīves piepildījums. Viņš zina: „es sadegšu, bet es eju“. Jo viņš nevar neiet: kur gan citādi viņš liktu savu gribu, savu mutuļojošo spēku? Un kāmēr Antiņš runā burvju vārdus un sauc palīgā cilvēka personībai ārējus spēkus, Daumants „kāpj pār akmeņiem pret stāvu klinti, un ar katru soli aug viņa spēks, un ar katru soli paliek zemāk viņa mīļā leja.“

Daumanti, protams, savu karaļmeitu nekad neatradīs: jo augstāki viņi kāps, jo lielākas būs viņu slāpes pēc pilnības, jo lielāku pilnību viņi slāps. Un Akuraters ir konsekvents: viņa Daumants kāpj pret kalnu visu mūžu, līdz Nāve viņu aplāj baltām seģenēm. Bet Daumants nav pievilts: taisni šī kāpšana, šī cilvēka spēka darbināšana, šī topošā pilnība jau ir Daumanta karaļmeita — Liesma. Karaļmeita bija viņam rokās jau tad, kad viņš spēra pirmo soli pret kalnu — uz nekad nepiepildamās cilvēka personības pilnības pusi. Un abi viņi — Daumants un viņa karaļmeita — auga ar katru soli uz priekšu.

Maldīgi teikt, ka Rainis — kolektīvistis, Akuraters — individuālists. Tā gan mēģināja to lietu nostādīt mūsu „sabiedriskā“ kritika, bet tas — tikai viens no viņas bezgala daudziem „pašglābšanās“ meļiem. Rainis te tāds pats individuālists kā Akuraters: ja Akuraters par „tautu“, „pūli“, etc. nerunā nekā, tad Rainis viņu izzobo un nicina — kā to, kas iekšpus žoga, tā to, kas ārpus tā. Kalnā pēc atpestošā simbola kā tur, tā te kāpj un jāj atsevišķis cilvēks. Starpība tikai tā, ka Akuratera individuālisms ir pašvērtības individuālisms, turpretim Raiņa individuālisms — vergojošs individuālisms. Daudmants balstas uz sava spēka priekš sevis, bet taisni tāpēc viņa individuālisms — demokrātisks, jo uz sevi balstīties var katris. Antiņš turpretim balstas uz pašatteikšanās ceļā iemantotiem burvja vārdiem. Ar šiem burvja vārdiem viņš atdalīts no pūļa, tautas, kuņai šo burvja vārdu nav. Antiņš ir burvja vārdu aristokrāts, kuņam visa tauta līdzī iet nevar. Viņai jāgaida, līdz burvja vārdu aristokrāts viņu aplaimos: tad viņa varēs uzgavilēt „atsvabinātājam“, varēs to sumināt, — varēs saņemt dāvanu no karaļmeitas ligaviņa rokām. Tad Antiņš caur morālisku vergošānu „burvja vārdiem“ būs ieguvis tautu sev vergos. Antiņš būs dabūjis gandarījumu par savu vergošānu. Bet dzejnieks — jāteic taisnība — ir domājis arī par „tautu“, kuņ saņem tikai dāvanas: Antiņa nākošais sievas tēvs — Karalis — ir nokāvis tautas aplaimošānai 365 vēršus un 700 cūkas un sabrūvējis 500 mucas alus. Viņai nemaz nebūs garlaicīgi gaidīt, līdz Antiņu burvja spēki uznesīs kalnā. Un tai tautai, kas aiz žoga, tai pietiks ar skaišto skatu.

Te skaidri saredzāma starpība starp Raiņa un Akuratera individuālismu. Kur pēdējā individu-

ālisms, pats aktīvs būdams, modina aktīvismu katrā, kam vien spēks un griba, tur pirmais māca, ka tikai izredzētie ar atteikšanos no sevis var iegūt varu pār burvja spēkiem, ka cilvēks, viņa iekšējais spēks — nekas, ka „tautai“ jāgaida pie gaļas podiem, līdz izredzētais burvja vārdu īpašnieks nonesīs Saulcerīti no kalna. — Tāds individuālisms ir pasīvs un ved pie masu pasīvitātes, kvietisma.

Kuŗš no šiem tipiēm augstāks, kuŗš zemāks? No Antiņa ētikas viedokļa nav, domāju, grūti to noteikt, bet tas man te neinteresē. No Daumanta ētikas viedokļa — tāds jautājums lieks. To skaidri pateic Akuraters pats: „Es atzinu, ka katram jāļauj dzīvot tā, kā viņš izvēlas, — jo tikai caur to katrs tiek papildīts sevī, — kas ir augstākais mērķis.“ „Un es zinu — raksta viņš tālāk, — ka cilvēces attīstība pastāv ne kolektīvā, bet ... dvēseles plaukumā.“ („Klums un gaisma“).

Visu mūžu Akuraters zīmējis visdažādākās situācijās šo tēlu, ko uzsācis ar Daumantu, visu mūžu viņš vācis to kopā gabaliņu pa gabaliņam. Šo procesu viņš apraksta pats: „Un tomēr ir brīži, kad mēs jūtamies bezgala laimīgi. Tie ir tie acumirkļi, kad meklētā tēls pamirdz mums gaŗam kaut kādā formā.“ („Dieves meklētājs“). Viss, ko Akuraters uzrakstījis, uzrakstīts tādos acumirkļos, kad viņam „kaut kādā formā“ „pamirdzējis meklētais tēls“. Šis tēls — viņa rakstnieka intuīcija, viņa daiļdarbu avots.

Ne vienumēr rakstnieks spējis uztvert tikai viņu. Vākdams to kopā gabaliņu pa gabaliņam no dzīves raibā mistra, viņš dažreiz uztvēris līdz ar zeltu arī šlaku. Tas sevišķi sakāms par gadiem, kad sabiedriskā dzīve ap viņu aptumšojās un kavēja atšķirt atbrīvojošo dzīvības spēku no nomācošā dzīvības

spēka. Tam pievienojās vēl kas cits: rakstnieks pārvērtā jaunradītāja psiholoģisko prasību pēc vienlības, savrupības aistētiskā un ētiskā prasībā. Šādos momentos J. Akuratera pēc savas būtības demokrātiskais individuālisms kļūst ideālistiski individuālistisks, neauglīgs. Bet tikko J. Akuraters sadurās ar reālo dzīvi, viņš atrod atkal savu īsto „meklēto tēlu“ un kļūst demokrātisks, aktīvs individuālists.

IX.

Pasaules karš un mazo tautu lielā nozīme viņā pamodina rakstniekā jaunas cerības. Bet tagad apstākļi stipri citādi nekā tie bija 1905. g. Lai kustību no paša sākuma nevajadzīgi nesašaurinātu, viņai jāturas pēc iespējas legālās robežās. Tomēr viņas stiprināšanai jāizmanto visi labvēlīgie apstākļi. Baltijas muižniecības atklātā piesliešanās Vācijai dod iespēju runāt diezgan skaidru valodu par kustības antiģermānisko pusi, bet turēšanās legālās aģitācijas robežās neļauj formulēt kustības mērķus asi un noteikti.

Runāt par mūsu nacionāli-politiskām lietām nevar, protams, ne marksistu, nedz reakcionārās pilsonības laikrakstos. Atliek vēl puslīdz nenoteiktās demokrātiskās intelligences laikraksti. Tāds ir 1914. g. nodibinātais „Lūdums.“ Te Akuraters jau 1915. gada februārī (38. un 39. n.) ievieto rakstu „Tautas pašcienība.“

„Liels, noteicošs un baigs laikmets ir nācis tautām, sevišķi tām, kuŗas ierautas lielajā pasaules karā. Te netiek svērti tikai atsevišķi cilvēku likteņi — būt vai nebūt —, bet arī daudzu tautu likteņi... atsevišķa persona nevar lemt par savu likteni..., bet tautas nākotne ir pilnīgi viņas pašas rokās un viņas

būt vai nebūt atkarājas no viņas pašas — no viņas kultūras garīgā spēka, no viņas izturēšanās pret citām tautām un no viņas pašcieņas... Tikai vienīgi mūsu pašu varā stāv iziet no lielo cīņu viesuļa kā uzvarētajai tautai vai pazust uz visiem laikiem, noliedzot savu tautību...

„Mūsu tauta gadusimteņiem ir bijusi vasaļu jeb kalpu tauta — tas nav noliedzams. Vai ar to arī teikts, ka viņa nekad nevarētu būt pilnīgi brīva tauta? Es nedomāju. Arī vācu un krievu tautas ir reiz bijušas vasaļu tautas un nu ir brīvas valdītājas tautas. Ir vasaļi bijuši, kuņi kļuvuši par valdniekiem, un otrādi; viss atkarājas no garīgā spēka, izveicības un pašcieņas un arī pašapziņas.

„Mūsu kultūra un saimnieciskā patstāvība ir jau aizsniegušas tādus augstumus, kuņos mēs varam justies pilnīgi droši un ieņemt pat brīvas tautas stāvokli; tikai nekādā samērā ar to nestāv mūsu pašcieņa.“

Pašcieņas trūkums — lūk tas mūsu mantojums no vergu laikiem, no kuņa mums jātiek vaļā vispirms. Un ja tas nav vēl noticis, tad tur vainojami galvenokārt latviešu „tautiskie vadoņi“.

„Līdz ar Ausekļa, Biezbārda, Valdemāra laiku aizgāja arī mazā pašcieņa un tas, kas nāca viņas vietā un pastāv vēl tagad, — nav vis pašcieņa, bet neglīta pārspīlēšana un aristokratizēšana, pie kam tautas „aristokrati“ à la Teikmanis, Veinbergs un Komp. ir gluži bez mazākās pašcieņas, tiklīdz nāk darīšanās ar varenāku un stiprāku nāciju, piem, vāciešiem un krieviem, kā mums tuvākajiem kaimiņiem.

„Tā nav tautas pašcieņas apziņa, kas viņiem liek saukties par aristokrātiem, — tā ir vienkārša nostāšanās augstāk materiālā ziņā un sabiedriskos slāņos.

Un nekur mūsu tautas pašcienība neparādas bēdīgāk uz āru, kā pie tautiskiem vadoņiem. Un kādos laikmetos? Taisni tādos, kad tautai klājas visgrūtāk, kad viņa visvairāk tiek svaidīta. Tad drebēdami par visniecīgākajām materiālām interesēm, „apzinīgie tautieši“ izrāda visvairāk un visvaļširdīgāk savus kalpu un vasaļu tautas tikumus.

„Tagad atkal mūsu tauta stāv lielu vēsturisku notikumu priekšvakarā. Un šis nākošais brīdis droši vien būs galīgais noteicējs — būt vai nebūt? Kas mums vajadzīgs, lai mēs būtu? — Vienīgais galvenais, pēc manām domām, — tautas pašcienība.“

Protams, ne „vienīgais galvenais,“ bet vairāk teikt pagaidam nevarēja. Tomēr — soli pa solim, cik to pieļauj legālie apstākļi, Akuraters laiž apgrozībā 1905. g. idejas. 45. n. viņš atkal atgriežas pie aizkustinātā jautājuma.

„Strauja laikmetu maiņa ir atnesusi tik daudz pārmaiņu, ka liekas, mēs sākam pavisam savādu, jaunu dzīvi. Tautas sāk runāt par pašnoteikšanos, pašvaldību, par īpatnējas kultūras atdzimšanu. Un, nopietni runājot, nav bez sapņiem un cerībām arī latviešu tauta. Es domāju pat, viņai ir tiesības un iemesls gaidīt jaunu laikmetu un jaunu uzziedēšanu vairāk vēl kā dažai citai Krievijas tautai, jo visvairāk viņa ir stāvējusi zem vācu kultūras un saimnieciskas dzīves jūga.“

Akuraters ne acumirkli nešaubās, ka Vācija šinī karā ies bojā, un tāpēc runā skaidri un gaiši visu, kas viņā pret šo latvju tautas ienaidnieku. Vispirms atsvabināsimies no vācu jūga. Lai drošāki izteiktu un izvestu šo prasību, viņš uz laiku atteicas runāt par ļaunumu, kādu latvju tautai nodarījuši un nodara krievi. Vēlāk par to viņš runās daudz, bet tagad legālas cīņas taktika prasa ko citu, un — Aku-

raters klusē. Te jau mums darišana ar rakstnieku ne kā intuitīvu revolūcionāru, bet tautas nacionālu politīķi-taktīķi: pēdējie desmits gadi aiznesuši jaunekļa straujumu, atnesdami tā vietā nobrieduša vīra apdomību, bet pamata doma palikusi tā pati.

Drīz („Līdums“, tā paša gada 48. n.) Akurateram blakus nostājas otrs ievērojamākais 1905. g. nacionālpolītisko ideju paudējs — Dr. M. Valters ar rakstu „Valsts ideja un tautību jautājums“, kurā noteikti saista tagadējās kustības sākumu ar 1905. gadu.

Tagad šīs idejas, uz marksistu un „tautisko vadoņu“ reakcionāriem kliegzieniem neraugoties, ieguva plašu piekrišanu. Vēsture jau klauzdzināja pie tautas durvīm un sauca nacionālās idejas paudējus no visām partijām, visiem tautas slāņiem.

1915. gada rudenī J. Akuraters nokļūst Maskavā, kur dzīve viņu ierauj dziļi jo dziļi sabiedrisko cīņu mutulī. Un uz ilgu laiku: no sabiedriskām cīņām Akuraters sāk atraisīties tikai pēc Latvijas valsts nodibināšanās.

Maskavā bija salasījies jau paprāvs pulciņš nacionāli domājošas intelligences. Šī intelligence bija liberāli bailīga, runāja par nacionālo kultūru, mākslu, reliģiju, bet nacionālpolītiskiem jautājumiem pieskārs tikai reti un noteikti izrunāt „autonomijas“ vārdu neuzdrošinājās pat 1917. g. revolūcijas priekšvakarā. Te bija daudz lirisma, sajūsmas un patosa, bet maz — reālas politiskas domas. Jādomā, ka J. Akuraters, labi zinādams, kā runāja desmit gadus atpakaļ viņš pats un viņa biedri, sāpīgi sajuta šo aprindu salkanumu un paviršību nacionālpolītiskos jautājumos, tomēr tas jau bija kaut kas no viņa ideju pasaules. Viņš pieslienās šai Maskavas nacionālistu grupai un sāk piedalīties viņas dzīvē.

Jauno kustību vispirms, protams, noskārta Stučkas un Raiņa antinacionālistisko tradīciju turpinātāji. Viņiem tā ārkārtīgi nepatīkama lieta. Bija jau skaidri sajūtams, ka nacionālās kultūras un atsvabināšanās idejas var aizraut plašas masas. Kas tad notiktu ar viņiem, nacionālās patstāvības pretiniekiem? — Tad visa viņu slavenā „partija“ būtu mūmija, kurai dzīve plūst garām. To nu nevarēja pielaist un dogmas kungi meta visu spēlē. Sentimentālos Maskavas nacionālistus melnoja un aplēja visādiem dubļiem. Tas marksistiem nenācās grūti: viņu rokās bija gandrīz visa liberāli-dēmokratiskā prese. Turpretim Maskavas nacionālistiem — neliela avīze „Dzimtenes Atbalss“. Marksistiem drīz vien pievienojās, — protams, aiz citādiem motīviem, — arī latvju reakcionārās aprindas.

Vispirms tādēļ jāuzstājas pret marksistu dogmu, jānojauc šīs nacionālās reakcijas cietoksnis. To Akuraters dara rakstā „Miroņu varā“.*) Rakstnieks te spēcīgiem vilcieniem parāda marksistu revolūcionārās frazeoloģijas iekšējo tukšumu un atpakaļrāpību.

„Kad Latvijā parādījās pirmās pseidodēmokrātiskās strāvas, šo strāvu vadītāju paņēmiens bija: kritizēt visu pastāvošo. Tautas tradīcijas, tautas dziesmas, pasakas, īpatnēja individuālitate, — viss bija nieki un smieklis šo dēmokratu acīs. Viņu nolūks bija skaidrs: cilvēki noklausīsies, kā tas visu lamā un zobojas par pastāvošo kultūru, tā tad, — ir ļoti gudrs un progresīvs. Šis paņēmiens turpinājās cauri 1905. gada notikumiem... Tā bija pat pilnības pazīme pie viņiem. Un tagad, kur jau tik daudz gadu pagājis, ļoti daudzi no šodien „dēmokratiem“

*) Skat. „Dzimtenes Atbalss“, 1916. g., n. 2.

stāv vēl šo miroņu varā. Visu pirms izsmiet un zobot. Un turpinājums — arī tas pats. Un beigas — arī tas pats. Iekš tā jau pastāv šo „dēmokratisko“ avīžnieku teicamā priekšrocība, ka viņiem nevajaga otras puses — nevajaga darbu, kuŗi būtu pozitīvi.“

Akuraters saprot, ka idejisku cīņu ar šiem dogmas vīriem vest nozīmē — kult tukšus salmus. „Vai viņi organizē no savas puses kaut ko līdzīgu vai pat labāku, lai pierādītu, ka tautai tie zelta graudi ir meklējami pie viņiem? Nē, priekš tam viņi ir par kūtriem (varbūt arī par nespējīgiem). Bet reaģēt tak vajaga. Un viņi nezina cita labāka līdzekļa, kā izsmiektu un zobošanos.“

Rakstnieks redz, ka šī dogmas vīru balamutēšanās nes tautai sastingumu un postu.

„Tas ir tas bēdīgais, kas var novest katru tautu kapa malā. Ja Markss un Engelss ir kaut ko teikuši, tad lai neviens neuzdrošinas ne „bet“, ne „un“ no tā atņemt. Cienību pret miroņiem! Un lai laiki diezin kā mainītos, un lai sociālisms ielietos diezin kādās jaunās formās, miroņu varā esošie nedrīkst atkāpties ne pa burtu. 'Kas nav absolūts marksists, tas ir renegāts, tā teica miroņi un tā saka tagad dzīvie...“

„Vai tad kāds brīnums, ka nevajaga vairs nekā pārbaudīt, nekā domāt, nekā just un nekā mācīties. Miroņu autoritāte apsedz visas kļūdas un trūkumus. Un ja arī tādi „dēmokrati“ būtu aizgulējušies par vairāk desmitiem gadiem un lai arī cik gaišs nenāktu pavasaris cilvēcei un tautai un arī personām, miroņu vara pavēl citādi...“

„Bet kur mēs nonāksim, ja liksimies vadīties tikai no miroņiem?... Mēs paliksim uz vietas, vai tiksīm satriekti no dzīvajiem.“

Debates te liekas, — dogmas jādod pārbaudīt darbam. „Galvenais ir tas, lai izsmiekla un zobošanās vietā... nāktu darbs, darbs un darba griba. Vis-skaistākais laikmets būtu tad, kad apsmiekla vietā... nāktu sacenšanās... Vislabākais demokratisma pierādījums ir nevis izsmiekls par citādi domājošo, bet viņa pārspēšana.“

Pierādat darbā, sabiedriskā praktikā savu dogmu pareizību un pārākumu, — lūk, ko prasa Akuraters no marksistiem, bet uz to marksisti nebija spējīgi. Viņi tikai atkārtoja savus sensenos uzbrukumus rakstniekiem kā tādiem. Uz to J. Akuraters atbild tās pašas avizes 12. n. rakstā „Uzbrukums latviešu rakstniekiem un māksliniekiem“. Tās ir vecas, rakstniekam labi pazīstamās lietas — no 1906.—1909. gadiem. „Lai rakstnieki nedomā, ka tas ir jau viss, — raksta mierīgi J. Akuraters. — Uzbrukumi un apvainojumi ir sākušies, un nedomāsim, ka „progresīvie“ laikraksti apkaunēsies vai nosarks, sevišķi par visu, kas attiecas uz rakstniekiem. Par rakstniekiem nāk atkal traģēdiju laikmets un, atminoties neseno pagātņi, viņi visu var sagaidīt. Galvenais vainīgais ir atrasts, — nost ar to.“

Nākošā rakstā „Izglītības darbinieku sapulce Maskavā“ (skat. „Dzimt. Atb.“, 21. n.) Akuraters atzīmē interesantu mūsu „progresīvās“ sabiedrības īpašību: „Zināma sabiedrības daļa ļaujās vadīties no zināmām personām, ja tikai tās uzstājas šablonsisku principu vārdā. Šīs personas var lietāt visus līdzekļus, var bankrotēt morālistiski un loģiski, bet pietiek, ka tās propagandē kādu „programmas numuru“, lai tām tiktu klausīts. Viņas var cīnīties pret latviešu tautību un nacionāliem centieniem apvienot sociāldemokrātus ar vācu melnsimtniekiem un baroniem, var zaudēt katru pašcienību un sajēgu — viss

viens, kad tikai viņās runā zināmā dogma, — viņas ir uzklausāmas.“

Bet drīz vien rakstnieka uzmanību saistīja cita, draudošāka parādība. Sāka atkal skaļi runāt tie „dabīgie tautas vadoņi“, kuŗi „nevar stāvēt uz savām kājām, bet meklē, kur atspiesties“. Te Akurateram nākas izcīnīt asas cīņas ar viņu „baltvācisko“ un „lielkrievisko“ orientāciju. Abos gadījumos šīs cīņas saistas ar Arvedu Bergu.

Atrazdamies zem pirmiem vācu armijas uzvaras iespaidiem 1915. g., A. Bergs raksta „Līduma“ 66. num. garāku rakstu, kuŗā ieteic latviešiem sapratties ar vietējiem vāciešiem un turēties pie viņiem. Akuraters pret to uzstājās un pierāda, ka latviešiem no „baltiešiem“ savās nacionālkultūrālās un politiskās cīņās nav nekas labs sagaidāms.

Gadu vēlāk tas pats Arveds Bergs nonāk Pēterpilī un te izdod dienas avīzi „Baltija“. Kādā no pirmiem numuriem apskatītas „latvju tautas nākotnes izredzes“, bet te nu latvjiem rekomandē pašāvēību kultūrālās un politiskās lietās „uz lielo Krieviju.“

Par mūsu mantīgo aprindu „dabīgiem vadoņiem“ nevar teikt, ka viņi — bez principiem. Nē, viņiem ir zināms politisks princips — tas ir „līkās muguras“ politikas princips. „Līkās muguras“ politiķi vienumēr orientējas uz to pusi, kur patreiz reālais spēks.

„Ir ļoti patīkami redzēt, — raksta J. Akuraters „Līduma“ 1916. g. 166. num., — ka mūsu nacionālā apziņa aug — ne gadiem, bet dienām. Ir patīkami nojaust un pēc daudzām zīmēm redzēt, ka tauta sāk domāt un just sevī spēkus kā izveselojies slimnieks, kuŗu pilda dzīvības spēks.

„Un ir atkal interesanti novērot tos vecos „dakterus“, kuŗi nevajadzīgi pūlas ar savām receptēm ap

Ar:
Akuraters

tautu. Ir reizēm pat smieklīgi novērot mūsu gudro „politiķu“ klibošanu un viņu ticību ne sev, bet vienmēr citiem.

„Pēdējā laikā nācis mūsu presē uz dienas kārtības jautājums par mūsu izredzēm nākotnē. Un tad radušies tūlīt arī „politiķi“, kuŗi gan draudē, gan raud, gan tautu sauc par sapņotāju, kuŗa laba nekā ar saviem sapņiem nerasniegšot...

„Tādi politiķi pierāda tikai to, ka viņiem pilnīgi svešas ir latviešu tautas ilgas pēc patstāvības un vienības. Latvieša roka nevar rakstīt šai laikmetā tautai tādus vārdus apdomāšanai... Tādiem politiķiem ir jāzin, ka tauta ir vesela un jūtas spējīgāka kā jebkad uz savu kultūras un īpatnību izkopšanu. Tautas princips ir — ne pa kreisi, ne pa labi meklēt glābiņa, bet tikai sevī. Invalīdu un verdzības politiķu princips: pazemoties, lūgt, rīkoties pēc paraugiem, — tas ir vergu vecu vecais tikums. Tautas princips mūsu politikā ir: Es to gribu un es to varu, es esmu latviešu tauta, jaunas paaudzes tauta, kuŗa pilna asiņu, lielas ticības, ar lielu ideālu, un kuŗa nebaidas pat no visdraudošākās varas, lai gūtu sev vismaz tiesību vārdā nosaukties un iet bez sveštautas krukā...

„Pārtautošanas principu līdz šim sludināja tikai sociāldēмократи, kā vienīgo glābiņu tautai. Tagad to pašu dara arī mūsu politikas „vadoņi.“ Bet kā viņi ir aizgulējušies un cik veci viņi ir tikuši, tādi „politiķi!“... Viņu vieta ir sen muzejās blakus maizes pātagām, un bez izsmiekla un sašutuma no tautas viņi neko neiegūs ar savām gudrībām...

„Ir interesanti novērot šo žonglēšanu uz abām pusēm, jo tiklīdz tā beigsies — „politiķis“ kritis.

„Bet lai politiskie „vadoņi“ turpina vien šo sportu. Tauta nāks patī ar saviem politiskiem vado-

ņiem, gaŗam invalīdiem, klibotājiem un garīgās verdzības apustuļiem, pasmiedamās par viņu receptēm un padomiem, tur, kur ved to pašnoteikšanās un pašcienības princips.“

Ticis galā ar „dabīgo vadoņu“ (Arveda Berga) „līkās muguras politiku,“ J. Akuraters apskata („Līdums,“ 1916. g. n. 152.) laikmeta reālos apstākļus un nāk pie šāda slēdziena: „Polītiskā ziņā mums sevišķi tagad cieši jāsaistās ar lielo tēviju un kopā ar viņu jauzvar. Latviešu strēlnieku bataljoni ir jau tāds gribas un domas tiešs iemiesojums un labākais pierādījums, ka latviešu politiskais stāvoklis tautā un intelligencē diezgan skaidrs. Ar Krievijas uzvaru mēs atgūstam vismaz to politisko stāvokli, kas mums bija pirms kara. Bet, spriežot pēc jaunās politiski dominējošās domas Eiropā, arī vēl ko vairāk.“

Tas ir rakstīts, kad Kurzeme bija vācu okupācijas varas rokās un mūsu vācieši kala plānus, kā vislabāk to pievienot Vācijai. Tad varēja būt tikai viena politiska līnija: uzvarēt Vāciju kopā ar Krieviju, lai atgūtu vienotu Latviju, kurā tad vācu iespaids būs stipri mazāks. Tas — minimālais, bet maksimālais — „kas vairāk.“ Kas slēpjas aiz šī Akuratera paša pasvītrotā „kas vairāk“, nav jāpaskaidro.

Ja tāda bija tā laikmeta politiskā līnija, tad ne tā stāvēja ar nacionālās kultūras jautājumu. „Mūsu politiskais stāvoklis ir acumirkļa stāvoklis,“ t. i. nākošā vēstures acumirkļī viņš var grozīties atkarībā no jauniem apstākļiem, kuri mums mūsu cīņā par nacionālo neatkarību diktēs citādu līniju. Turpretim kultūras stāvoklis — „nepārejošs“ un te no Krievijas nevaram nekā gaidīt. „Protams, mums jābūt vērīgiem tiklab uz rītiem, kā vakariem. Bet tas vairāk materiālas un tehniskas kultūras dēļ. Citādi nekādas „gaismas no austrumiem“ mēs gan

nevarēsim sagaidīt.“ Garīgā kultūra — „tā mums ir jārada, ievērojot mūsu īpatnību, vēsturi un tieksmes — jārada pašiem, ja vispārīgi mēs gribam radīt nacionālu kultūru... Ir labi, ka šai ziņā mūsu lielā tēviņa mūs liks mierā.“

Tā kā Maskavas nacionālisti pieslējās šai ziņā Akurateram, tad „Baltijas“ redaktora Berga rokas puīši „nevarēja nereaģēt.“ Tam visam vēl pievienojās nacionālo rakstnieku izstāšanās no Maskavas „Kultūras Biroja“, kuŗā varu bija sagrābuši antinacionālisti-marksisti. Nu tiklab marksistu, ka reakcionārās pilsonības lapās parādas veselas rakstu virknes, kuŗas vērstas gan pret nacionāliem rakstniekiem vispārīm, gan pret J. Akurateri vien. Uz visu šo kņadu rakstnieks atbild gaŗākā rakstā „„Baltijas“ uzbrukums Maskavas latviešu rakstnieku grupai“ („Dzimtenes Atbalss“, 1916. g. n. 65 un 66).

Te Akuraters konstatē, ka visi latvju tautas nacionālās atsvabināšanās cīņas pretinieki — tiklab latvju reakcionārā buržuazija, kā marksisti — saprotas savā kaŗa gājienā pret nacionālās idejas paudējiem. „Baltija“ pārmet, ka „rakstnieki nepratuši sadzīvot ar mūsu demokratiskajām aprindām. Bet tas ir ļoti apšaubāms pierādījums... „Baltija“ nosauc Kultūras Biroja kreisās aprindas tikai par „demokratiskām.“ Ar to laikraksts pierāda, ka viņam šīs aprindas pavisam svešas, vai tas nemaz negrib izšķirt demokrātu no sociāldemokrata un ortodoksāla marksista... Maskavas rakstniekiem tā tad, pēc „Baltijas“ domām, vajadzēja saskaņoties ar cilvēkiem, kuŗi ir negrozāmi vecmarksisti, tautības noliedzēji (pēc programmas), internacionālisti, kuŗiem tautība — akmens, kas stāv cilvēces progresā ceļā?.. Nē, to rakstnieki nevarēja darīt... Tālāk „Baltija“ melo, teikdama, ka Maskavas rakstnieku grupa va-

rot saprasties tikai ar „labā spārna“ laudim. Te autors, liekas, raksta atkal ar Jansona vai Upīša roku, jo to iemīlotais paņēmiens bija rakstniekus nostādīt „labo aprindu“ pulkā. Mūsu darbība... gaiši rāda, ka mums nekad nav bijusi vajadzība pēc kāda „labā spārna“, ne arī pēc viņa idejām. Mēs negribam un nevaram būt ne melni, ne sarkani, kā mēr mūs apvieno gaišā doma par Latvijas nacionālo kultūru, saimniecisko un sabiedrisko iekārtu.“

„Tauta savus rakstniekus pazīst arī bez pases, un mūsu nacionālā atziņa un cīņas, kas mūs apvienojušas, ir labākā liecība par mūsu pozitīvajiem nolūkiem. Akls naidis un apmelošana nenāk pirmo reizi pār mums, bet mums ir pārliecība, ka tie kaitēs arī šoreiz tik pat maz, kā līdz šim.“

Tā beidzas Akuratera kā žurnālista pēdējā cīņa ar mūsu „mierīgās aizkrāsnes“ un „līkās muguras“ politīķiem. Viņš jau domā par iestāšanos Latviešu strēlnieku bataljonos. Bet pirms viņš aiziet tur, kur mirst labākie latvju dēli, viņš vēl aizrāda mājā palicējiem — nacionālistiem uz svarīgāko laikmeta prasību: Latvijas neatkarības problēmas jānostāda pasaules priekšā. To viņš izdara rakstā „Latvieši ārzemju literātūrā“ („Dzimtenes Atbalss“, 1916. g. n. 87 un 88).

„Galvenā kļūda tā, ka latvieši paši neko nedarīja, lai presē tiktu sniegtas ziņas par viņiem. Šis noka-vētais tagad jāpasteidz ar divkārtēju enerģiju, jo tuvojoties kara beigām, tuvojas arī mūsu nācīgas likteņa lemsana uz ilgāku laiku. Un tikai tas, kas pareizi saprasts, var tikt arī pareizi novērtēts, bet pareizi latviešu saprašanaī vajadzīgas pareizas un plašas ziņas ārzemēs.“

J. Akuraters aprāda šīs plašās aģitācijas milzīgo nozīmi, apskata, kas šinī ziņā jau darīts, un konsta-

tē, ka sasniegts ļoti maz. Te mēs atkal sastopam Raini kā nacionālās neatkarības cīņas jaucēju: jau „Šveices latviešu komitejas“ dibināšanas sākumā viņš un Ciniš-Cielēns paziņo, ka viņi nepiedalās komitejā, ja viņā „piedalās „pilsoņu“ aprindu personas.“ Akuraters šo mūsu „cienījamā dzejnieka“ soli konstatē ar dziļu „nožēlošanu“.

„Karš tuvojas beigām, cik tālu tās arī nebūtu. Eiropas karte tiek pārgrozīta. Pēdējā laikā, sakarā ar Polijas jautājumu, tiek aizķerts arvien vairāk arī leišu un latviešu jautājums. Un tas mūsu nacionālās dzīvības un nāves jautājums... Bet pirms par mums spriež un izšķir mūsu likteni, mums vajaga rādīt mūsu seju Eiropai... Nepiedodami ir kultivēt personīgo godkāribu, partiju nenovīdību vai verdzisku padevību, kad jānoskaidro jautājums par to, kas ir Latvija, kas ir latviešu tauta.

„Ko zin par to līdz šim Eiropa? Viņa zin par mūsu cīņas drosmi, par mūsu bataljoniem, bet maz par to, ka mums ir sava zeme, sava nacionāla apziņa un tā tad arī sava nākotne vajadzīga. Kas to teiks un pierādīs tautām un valstīm? Tikai mēs paši.“

Un Akuraters uzmet darbības programmu. Šis ir pēdējais rakstnieka miera darbs. Tas tika rakstīts novembra sākumā. Dažas dienas pēc tam viņš jau ir brīvprātīgais latviešu strēlnieku pulkos kopā ar citiem jauniem dzejniekiem un māksliniekiem.

X.

1917. gada revolūcija J. Akurateru sastop strēlnieku pulkos, frontē pie Daugavas. Starpbrīžos starp frontes dienestu un runām kareivju sapulcēs viņš raksta savu stāstu „Pilsonis Ozolārs“, kurā — varbūt drusku korigēti — izteic savas attiecības pret

revolūcijas parādībām. Ļoti var būt, ka šis Akuratera stāsts mākslas ziņā nav diezin cik vērtīgs, bet viņa garīgās sejas raksturošanai tas ārkārtīgi svarīgs. Pavirši skatoties, var izlikties, ka Akuraters šinī stāstā uzstājas kā revolūcijas noliedzējs. Mums, kas esam jau pietiekoši dziļi ieskatījušies rakstnieka ideju pasaulē, tas vairs tā neliksies. Lieta daudz sarežģītāka, — kā sarežģīts tas parādību komplekss, par kuŗu stāstā runā. Un tad, varbūt, mūs pārsteigs Akuratera tālredzība: to, ko rakstnieks te aprakstīja 1917. g., pārdzīvojām 2 gadus vēlāki — 1919. gada pirmā pusē.

Akurateram, taisnību sakot, visu to paredzēt nenācās grūti. Ja atceramies agrāki raksturotās dzejnieka attiecības pret „buržuaziju“ un „dogmu“, ja tam pievienojam vēl to, ko viņš rakstīja stāsta „Maldu zvaigzne“ pirmā pusē, sakarā ar 1905. g. revolūciju, tad sapratīsim, ka viņam vajadzēja būt tikai loģiskam, lai uztvertu 1917. gada revolūciju tā, kā viņa uztverta stāstā „Pilsonis Ozolārs.“

„Pilsoni Ozolāri“ revolūcija raksturota nevis viņas pirmās uzvaras dienās, kad plivinājas svētku karogi un runā sajūsmotas runas, bet tad, kad tā kļuvusi ikdienība, kad „ielās apatiski kustas brīvie pilsoņi“ un kad viņiem kabatās jau revolūcijas norietas apliecība — maizes kartiņa, kuŗa dod tiesību uz „divām mārciņām nedēļā.“

Ozolārs ir jau pārdzīvojis vienu revolūciju, piedzējis daudz sāpīga un ieguvis dažas rūgtas atziņas. „Pagājušā revolūcijā, kad viņš vēl bija gluži jauns un neprata novērot simptomus, viņš ticēja, ka revolūcija nes tautai brīnišķīgu nākotni, un gāja līdzī līgsmodams un lielisks. Nebēga uz ārzemēm citiem vadoņiem līdz, bet izcieta inkvizijas un cietumus un izsūtīšanu. Un nu — nu jau bija redzami

tie paši simptōmi; cik revolūcija tautai deva, tikpat tauta tai svieda atpakaļ. Visi centās pēc viena ieguvuma. Ne pēc brīvības, ne pēc miera un atjaunošanās sevī — tikai pēc varas. Un kad varas dekorācija būs mainīta, — viss būs atkal tāpat, kā bijis, un dzīve ritēs tikpat sekla un pilsoniska, kā arvien, tikai pie citas varas.“

Pilsonis Ozolārs mīl revolūciju, bet tikai viņas pirmā, atbrīvojošā posmā, ne revolūcijas „ieguvumu“ nostiprināšanas posmā. Tas loģiski iztek, ja atceramies Daumanta simbolu un idejas, zem kuŗu iespaيدا šis simbols veidojās, — no J. Akuratera garīgās pasaules. Bet to der ielāgot, jo šis apstāklis dos mums iespēju saprast Akurateri vispēdējos gados.

„Kā viņš mīlēja revolūciju! Bieži visdziļākos miera laikos viņam riebums uzmācās pret tiem nodilušiem tikumiem un pacietību, ar kādu pūlis panesa ikdienas dzīvi. Viņam gribējās raut tos augšā kā aukai un saukt pēc revolūcijas. Kā straumei aizskālot no netīrā dzīves tirga salašņas un arī izlepušos plebejiskos „aristokratus“, lai cilvēka gars pēc tam tīru gaisu elpotu. Revolūciju dzīvē, idejās, atziņās. Un katrā ziņā brīvību personai, lai katrs ieņemtu to vietu gara un valsts dzīvē, kādu tas spēj ar saviem spēkiem.

„Bet te nu personas vairs nebija. Katrs tagad bija līdzīgs otram. Katrs bija brīvs pēc šablona... Tagad valdīja pūlis, dažu vadoņu vadīts. Bet arī šie vadoņi nebija personības. Viņi tikai izteica gatavu dogmu, kur pašiem nekā radīt un atrast nevajaga, bet tikai runāt zināmā virzienā...

„Ozolārs mīlēja briesmas revolūcijā... Bet neieredzēja viņš tos kliezdējus un fražu revolūcionārus,

kuŗi bariem parādijās, kad revolūcija beigta bija un istie revolūcionāri gulēja jau kapos.

„Tagad uz ielas izejot viņam bija savāda sajūta, kad katrs varēja atklāti saukties par revolūcionāru un sirdī būt gļēvs pilsonis...“

Un tad maza illūstrācija šo abu revolūcijas cilvēku — Daumanta un Antiņa — attiecību raksturošanai.

„Pēkšņi liepu ēnā kāds tam uzlika roku uz pleca. Ozolārs ātri atskatījās. Tas bija viņa agrākais draugs Viļķēns, par kuŗu tam tagad bija tik daudz teikts, kā par masu vadoni...“

„Viļķēns bija uzposies. Jauni, tumšzili angļu svārki un baltas bikses.

„Kājās bija dzeltēnas kurpes un galvā viegla, smalka hūte...“

„Tev ir visdrīzākā laikā jāpiedalas aktīvi mūsu pusē... mums draud lielas briesmas.“

„No kā?“

„No kontrrevolūcijas... Jums ir jābrauc uz laukiem par aģitatoru. Tā mēs runājam šodien padomē“...

„Pār ko man būtu jāaģitē?“

„Mēs dosim programmu...“

„To es nevaru. Ja es runātu jūsu programmas labā, es melotu sev un citiem... Istai revolūcijai nava kontrrevolūcijas. Ja jūs to neredziet, jūs neziniat, kas ir revolūcija. Tikai mākslīgo revolūciju nekas nevar glābt no kontrrevolūcijas. Arī aģitatori ne... Ļaujiet tautai pašai spriest un darīt.“

Un tie aģitatori, kas „nesavtīgi aģitē pūlī“, ir — „lielais vairums varbūt revolūcijas homunkuļu, varbūt ievērojamu revolūcijas vadoņu papagaiļi.“ Vai tā nav revolūcijas zaimošana? Nē, pilsonis Ozolārs nedomā, „ka revolūciju varētu apvainot. Viņu ne-

var apvainot, tāpat kā dievību. Bet viņas labā — lai to neprofānētu — gan varētu kaut ko darīt.“

„Savaldīt revolūcijas profānētājus jau ir ļoti daudz...“

„Viņš zināja, ka nekas, nekas nevar pārliecināt homunkulus par cilvēka patiesību, jo teorija tos radījusi, ne dzīve, un dzīvei tie vienmēr sveši būs...“

Un abi „bijušie draugi“ izšķīrās, lai satiktos nākošā naktī, kad Viļķēns teiks:

„Pilsoni Ozolār, es jūs arestēju Izpildu Komitejas uzdevumā kā kontrrevolūcionāru un imperiālistu.“

„Karusels ir apgriezies tikai reiz riņķī, vairāk nekā — domāja Ozolārs. Arī carisma laikā aresti notika pa nakti tikai tādēļ, ka tos izdarīja kārtības labā. Savāds smīns savilka viņa lūpas...“

„Istai revolūcijai nav kontrrevolūcijas... Ļaujiet tautai pašai spriest un darīt.“ — Kā šie pilsoņa Ozolāra vārdi atgādina ko senu, senu.

1793. gada 26. novembrī Dantons, pārmezdam Robespjēram un viņa ļaudīm terroru, teica: „ko tauta grib no mums? — Saņemt mūsu konstitūcijas augļus! *Soyons peuple!*“

Dažādi laiki, dažādi notikumi viņus pilda, bet cilvēku pamata tipi atkārtojas pastāvīgi. Kā Francijas lielā revolūcijā stāv viens pret otru Dantons un Robespjērs, tā Latvijas revolūcijā stāv viens pret otru Antiņi un Daumanti, stāv šo simbolu radītāji. Šo divu tipu psihiskās pasaules konstrukcijas dažādība, viņu dažādās dzīves un pasaules sajūtas noteic viņu likteņu dažādību.

Ja ieskatamies Lielās revolūcijas notikumu gaitā, redzam, ka Dantons no pat pirmās revolūcijas dienas aug un ceļas kopā ar tautu; Dantons ir revolūcijas dvēsele. Robespjērs — „tikai viens starp simts de-

putātiem“. Viņu nemaz neredz. Dantons sāk runāt par republiku; Robespjērs vēl 1792. g. 13. jūnijā nosoda republiku. Dantons kopā ar tautu rada jaunu, brīvu valsts iekārtu, Robespjērs aizstāv esošo burtu. Pēc 1792. g. 10. augusta aina mainās kā uz burvja mājienu. Līdz šai dienai Dantons gāja vecās iekārtas laušanā pa priekšu: pirmais metās ložu krusā, pirmais brida revolūcijas asins paltēs. Nu ir vecais salauzts, lauks jaunai dzīvei atbrīvots. Tautas spēki atraisīti, — Dantons jūtas lieks. Bet nu nāk Robespjērs ar savu advokāta šauro paragrafu dvēseli. Tagad viņš nostājas uz jau notikušā fakta pamata un kļūst varas vīrs. Viņš jūtas aicināts republikas sargātāja lomā un šīs savas lomas vārdā kļūst terora pravietis.

Otrā dienā pēc 10. augusta Dantons likumdevēju sapulcē izsaka savus uzskatus: „Franču tauta, despotisma nomocīta, ir izvedusi revolūciju... Piedzivojumi viņai pierādījuši, ka nav iemesla baidīties no tautas nomācēju atgriešanās... Tauta grib izlietāt savas tiesības... Bet tur, kur sāk skanēt likumības balss, atriebības aktiem jāizbeidzas...“ Robespjērs domāja citādi. Viņa advokāta dvēsele nevar ticēt tautas uzvarai un spēkam, — viņš tic savas sistēmas burvju vārdiem. Tāpēc viņš visur redz ienaidniekus un prasa atriebības terroru atkal un atkal. Dantons visu laiku skatās uz terroru kā uz augšu ejošas revolūcijas bēdīgu nepieciešamību, no kuras jāatsakās, tiklīdz revolūcija uzvarējusi. Viņš nekad nav sludinājis terroru, bet rēķinājies ar to, kā ar dzīves faktu, un pēc 10. augusta viņa darbība ziedota, blakus tēvijai aizstāvēšanai no ārējā ienaidnieka, terora ierobežošanai un likvidēšanai. 1793. gada 28. martā viņš uzaicina pilsoņus nomākt sevī tieksmi visur redzēt giljotinējamus nodevējus. „At-

stāsim," — saka Dantons — „kaut ko arī sabiedriskās domas giljotinai.“

Taisni pretējs Robespjēra ceļš: taisni pēc revolūcijas uzvaras dienas, pēc 10. augusta, viņš kļūst terora sludinātājs. Viņa rokās terors kļūst sistēma, nepieciešams līdzeklis valdīt. Dantons brīvības vārdā gāza despotismu, Robespjērs brīvības vārdā nodibina jaunu asiņainu despotismu.

Dantons raksta ar sava drauga Demulēna roku: „Pie mums domā, ka brīvībai, līdzīgi bērnam, jāizbrien asaru un asiņu laikmets, lai kļūtu pieauguši... Tie ir maldi. Brīvībai nav ne bērna gadu, nedz sirma vecuma. Viņai tikai viens laikmets — spēka un skaistuma laikmets. Brīvība ir — laime, prāts, vienlīdzība, taisnība; viņa ir — cilvēku tiesību deklarācija, mūsu konstitūcija. Vai jūs gribat, lai es viņu dievinu, noņemtos viņas priekšā ceļos, leju par viņu savas asinis? — Atveriet cietumus, atsvabiniet tos 200.000, kurus jūs turiet cietumā kā aizdomīgos: cilvēka tiesību deklarācijā nekas nav teikts par aizdomīgiem... Tas būtu visrevolūcionārākais solis, kādu jūs spēruši.“

Un lūk: 1794. gada 8. februārī Robespjēra draugs Sen-Žists izsludina Dantonu par kontrrevolūcionāru. Iesākas cīņa starp Dantonu un Robespjēru? Nē, — Dantons no tā atteicās: „Vajadzētu liet atkal asinis, — saka Dantons. — Pietiks asiņu. Es viņas lēju, kad tas bija vajadzīgs. Tagad labāki būt giljotinētam, nekā giljotinēt.“ Un 5. aprīlī Dantons uzkāpj uz giljotinas.

Ozolāru tikai arestēja kā kontrrevolūcionāru. Bet tas tikai tāpēc, ka Ozolārs nebija nodzīvojis līdz tiem laikiem, kad marksists Lācis Krievijas „čekistiem“ mācīja Robespjēra gudrību: — „Pietiek, ja noskaidro apvainoto sociālo piederību. Jautājiet tikai, pie

kādas šķiras apvainotais pieder. Viņus vajaga ne sodīt, bet iznīcināt.“

Dažādi raksti, bet vienādas pamatlīnijas. Dantons, dantonisti un Robespjērs, robespjēristi; Antiņš, marksisti un Daumants, jaunsociālisti, — tie ir divi psiholoģiski idejiski tipi, kas variējas cauri visām revolūcijām.

Dantons-Daumants dzīvo un jūtas pilnīgi cilvēks tikai tur, kur jālauž vecais un jārada pamati jaunam. Viņa laikmets — revolūcijas hīrōiskais periods, kad sabiedriskās attīstības līnija strauji kāpj uz augšu. Bet šī sabiedriskā darbība ir tikai viena viņa dzīvības spēka izpausme. Romēns Rolāns dziļi izpratis Dantona psīchi, kad liek tam runāt sekošos vārdus: „Par ko mani apvaino?.. Tā ir mana mīlestība uz dzīvību, mana dziņa viņu baudīt!.. Ja gan, es mīlu dzīvi. Visiem Arasas un Žeņevas pedantiem neizdosies nožņaupt to dzīves prieku, kas briest Šampanjas zemē, — prieku, kas raisa vīnoglāju pumpurus un modina dziņas cilvēku sirdīs! Vai man sarkt par manu spēku? — Ko jūs nosodat? — Šis mans spēks glāba jūs!.. Vai jūs gribat aizliegt baudīt dzīvi? — Vai Francija ir devusi mūku atturības zvērustu? Vai katra pienākums nav — būt lielam priekš sevis un dzimtenes?“

Revolūcija, cīņa — tā viņam nav uzpurēšanās, ciešanas, atteikšanās no sevis; tā — viņa pašpiepildīšanās, vispilnīgākais dzīves mirklis. Viņš nav teorētiķis, kuŗš atrodas pats savas teorijas gūstā; viņam nav gatavas dogmas, kuŗai ziedot sevi un citus. Bet par to viņam skaidras acis, kuŗas māk redzēt. Revolūcija viņam nav iežogojums, kuŗš nomāc dziņu radīt. Revolūcijas — tikai ceļa zīmes, starp kuŗām un aiz kuŗām viņoņas simtskanīgā dzīve. Revolūcija — ziedoša plāva, plašums, kuŗā cilvēki var iz-

teikt paši sevi. Protams, arī Dantonam ir savi vadoši principi, bet tie ir kā varenas koku galotnes, kas skatās pāri klajumiem. Un visa revolūcijas dziļākā nozīme — atbrīvot cilvēku gribu. Kad tas ir noticis, revolūcija izbeigusies. Tad Dantons, ja viņš nenomirst, dzīvo savu iekšējās piepildīšanās dzīvi.

Robespjērs-Antiņš to nesaprot. Viņam revolūcija ir pašuzpurēšanās, atteikšanās. Viņam ir noteikta teorija, principi, sistēma, kurā viss paredzēts līdz sīkumiem, kurā ieslēgusi viņa dvēseli no visām pusēm, kurā viņš vergo pats un liek citiem vergot. Jā, viņš jau ir pazemīgs, pašaižliedzīgs, bet vai tam, kas attālināsies no burvja vārdu zīmētā riņķa! Un pēc revolūcijas, kad lieta grozīsies ap karaļmeitu un viņas mantu, nu — tad viņš parādīs, ka zaudējis — rokas pirkstu. Un tad viņš uzrādīs savu uzpurēšanās vekseli, kurš jānomaksā tiem, par kuriem viņš uzpurējies. Viņš nekā nezina par cilvēku personību, par viņu gribas brīvību un pašpiepildīšanos. Viņam dārga ne cilvēku atbrīvotā griba, bet viņa „burvja vārdi“, programma, sistēma, kas jāizved dzīvē. Uz cilvēku nevar paļauties, cilvēku griba maldīga, — par to programma absolūti nemaldīga. To gribu, ko Dantons atbrīvojis, to Robespjērs grib iebāzt savā sistēmā. Tāpēc viņš baidās no cilvēku pašdarbības, tāpēc viņam vajadzīgs terrords. Robespjēri nāk sakalt to, ko atraisījuši Dantoni. Antagonisms starp viņiem jau viņu personu būtībā. Robespjēriem gribas valdīt. Dantoni? — Par viņiem pareizi saka Mišlē: „viņš nesniedzās pēc politiskās varas, jo jūta, ka ir dabīgs spēks, tāpat kā jūra, kā zibenis. Būt karaļam? — cik tas necīgi. Karaļis var būt tikai pēc tam, kad revolūcija satriekta. Bet kā to izdarīt tam, kas pats jūtas revolūcija esam?“

· Marksisti, Rainis un viņa virziena radītie mākslas

tēli — tas ir robespjērisms mūsu sabiedriskā dzīvē. Akuraters, jaunsociālisti, viņu radītie tēli — tas ir viņas dantonisms. Raibas un bezgala dažādas ir dzīves izteiksmes, bet nedaudzas — notikumu pamata līnijas.

XI.

Mākslas veidojumi var dzīvot ārpus vēsturiskās telpas un laika. Pilsonis Ozolārs dzīvoja 1919. gadā. Akurateram vēl jāpārdzīvo 1917. gada beigu, 1918. gada un 1919. gada sākuma raganu nakts, jāiznes viņai cauri latvju tautas atbrīvošanas doma.

Kā sava bataljona dēlegāts, Akuraters piedalās visās zaldātu deputātu padomēs. Te viņš arī uzstājas pret lieliniekiem un viņu tieksmēm pēc varas. Pēc Rīgas krišanas viņš nonāk Cēsīs, pēc tam Valkā. Raksta tā laikmeta nacionālistu laikrakstā „Laika vēstis“ un vairākkārt dodas uz Valku un Pēterpili Latviešu pagaidu nacionālās padomes organizēšanas priekšdarbu veikšanai.

„Laika vēstis“ 1. n. (14. septembrī) Akuraters ievieto dziļi izjustu rakstu — „Spoku stundā“. Te viņš runā to pašu valodu, ko runāja dažus mēnešus iepriekš sarakstītā lugā — „Viesturā“:

„Mēs viena tauta, viena zeme mums,
Un viena brīvība ir jāiegūst.
Bet mēris viens ēd mūsu dzīvību —
Tas — žņaudzējs Rīgas mūros — Ordenis.“

Viesturs atraida Lietuvas palīdzību šajā cīņā:

„Te latvju tautām zeme, brīvība.
Kas negrib sapņot sev visaugstāko,
Tas necienīgs, ka zobeni vēl nes.“

„Pār Latviju ir vistumsākais laiks nācis — spoku stunda. Mēs daudz bijām panesuši un izcietuši un ticējām, ka tas ir viss. Un neredzēdami vairs brie-

smu, sākām atkal savstarpīgu karu, — karu, kas bija klusējis pēdējos trīs gadus. Un tad pēkšņi mēs sajūtām, ka vēl nav pilns likteņa mērs mūsu tautai. Mums vēl jāizcieš grūtākais un tumšākais brīdis. Mēs esam zaudējuši mūsu kultūras un mākslas centru, mūsu politiskās dzīves mitekli Rīgu, un ienaidnieku pulki katrā brīdī gatavi ieņemt vēl to Latvijas daļu, uz kuŗas mēs stāvam. Priekšā stāv visbaigākais brīdis, kas, kā liekas, nepaies mums garām.“

Latvju tauta palikusi viena: „tie, kam vajadzētu mūs glābt, guļ saldā miegā.“ „Lielā tēvija“, uz kuŗu rakstnieks lika cerības politiskos jautājumos vēl gadu iepriekš, atteicās no Latvijas. Vēlāk viņi to pateiks skaidri un noteikti — ar lielinieka Lunačarska muti.

„Spoku stunda ir klāt, viņa ir briesmīga... Mēs esam vientuļi, kā vientulīgā salā nakts tumsā mūsu senais varonis.

„Vai tiešām jākrīt nāvē visiem mūsu sapņiem un domām par mūsu nākotni un mūsu vārds jāizdzēš no tautu saraksta?... Kur ir spēka dzēriens, ko pēdējā brīdī dzert, lai dvēsele nepagurtu?..

„Jeb nomest visu un bēgt? Bēgt no savas zemes, atdot savu Burtnieku pili; savus gaišos laukus un bēgt pasaules plašumā, lai tikai no personīgās nāves glābtos? — Kas to var un grib — tas ir jau vergs un tam nekā vairs nevajaga.

„Kad mūsu eposa varonis Lāčplēsis izgāja naktī cīnīties ar Jodu, ko viņš pavēlēja saviem cīņas biedriem? Modriem būt, nekrist pusnaktis dziļā miegā...

„Tikai gara spēks, izturīga sirds var mūs glābt. Kas nevar tāds būt, ir savas tautas nodevējs...

„Mums vajaga modrības, lai izturētu un pat uzvarētu paliktu lepni un nesalaužami!.. Varbūt rīt, par rīt mūs aplās tā ēna, kas priekš gadusimteņiem ar

uguni un zobeni pārstaigāja Latvijas laukus un mājas.

„Bet, varbūt, tas ir labi, ka šī stunda reiz ir klāt. Pēc viņas var nākt tikai rīts... Cilvēks visgrūtākā brīdī ir visstiprāks; tautas savās vissmagākās cīņās atjaunojas — tikai pēdējā brīdī izšķir gars un izturība, pašcienība un nācijas lepnums.

„Mēs būsīm Vācijas verdzībā, bet šī verdzība nevarēs segt mūs... Mēs gribam paši te valdīt un valdīsim, jo nava spēka, kas varētu salauzt tautas gribu!..

„Spoku stundā mūsu glābiņš ir tie, kas zin mūsu tautas dziļās cīņas un kas visbeidzamā kaujā grib būt modrīgi.

„Tie nepazīst partiju cīņas, tie nepazīst vairs sāpju par izpostīšanu, bet tie nojauš likteni, kuŗš kā ugunīgs putns lido pār Latviju...

„Drīz, varbūt, mēs būsīm vienoti liktenī ar Beļģiju un Serbiju... Drīz mums vajadzēs pierādīt pēdējo reizi, vai mēs esam tauta, vai tikai bēgošu pirmcilvēku bars, kuŗam tēvzeme ir tur, kur maizes kumoss.“

Ja iedomāsimies dienas, kad rakstītas šīs rindiņas, mums būs jāapbrīno tā ticība uz tautu un vīrišķību, kas dveš no viņām. Tas bija laiks, kad likās viss pazaudēts, kad nebija „vairs neviena skaidra trauka, kuŗa dzērienā nebūtu sāpes, kā sarkanās asinis.“ Un tomēr rakstnieks saka: mēs gribam un mēs būsīm.

Bet nakts kļuva arvien tumšāka, arvien draudošāks — latvju tautas liktenis. Tomēr rakstnieks tic. Rakstīdams par mazo tautu atdzimšanu, viņš saka („Mazās tautas“, „Laika vēstis“, num. 6., 27. sept.): „Ir laiks! Augšamcelšanās stunda ir klāt. Latvija vairs nevar palikt ēnā. Viņas kareivji izne-

sīs arī mūsu karogu lielajā jaunās revolūcijas gājienā — tās revolūcijas, kuŗa ir lielāka kā Krievijas revolūcija, pat lielāka kā internacionāle. Mazās tautas kļūst lielas. Un arī Latvija kļūst liela līdz ar tām.“

Kamēr politiķi cīnas Vidzemes zemes padomē par un pret Latviešu nacionālo padomi, Akuraters sver uz svaru kausiem latvju strēlnieku bataljonus: Vai tie ir Latvijas kareivji?

„Ir milzīga starpība starp to sajūtu, kuŗa valdīja latviešu pulkos priekš revolūcijas, un to, kuŗa valda tagad. Netikai lai karotu par savu zemi, bet lai izkarotu Latvijai patstāvību un brīvību — tādām vajadzēja būt dabiski tam attīstības posmam, kuŗš pēc revolūcijas sākās arī citās apzinīgās Krievijas tautās.

„Tikai, par nožēlošanu, vēl līdz šim neizskaidrojamu iemeslu dēļ šis revolūcijas dabiskais ceļš ir pārtraukts no internacionālisma strāvas, kuŗas virpulis, liekas, atradis īstu vietu taisni latviešu pulkos. Un gala iznākums — mums nav vēl Latvijas karotāju. Bet latvju karotāji ir vienīgais attaisnojums asins izliešanai, kuŗa vēl vienmēr turpinas. Ja mums būtu Latvijas kareivji, tad viegli un gaiši būtu ciešams un nesams viss grūtums karā un kaujās, un ja karš latvju kareivjiem ir nepanesams un neizciešams, tad tikai tādēļ, ka tiem nav attaisnojošu mērķu.

„Vai tie ir Latvijas kareivji, kuŗi mūsu autonomijas prasību sauc par buržuazijas izdomājumu un kontrrevolūcijas pazīmi? Nē, tie ir tautas apspiedēju kareivji, jo nekas Krievijas birokrātiem nebija tik bīstams, kā tautu brīvība, un vēl 1905. gada revolūcijā visnežēlīgāk tika vajāti Latvijas autonomijas sapņotāji. Vai, varbūt, tie ir Latvijas karotāji, kuŗi iznīcina katru drukātu vārdu, ja tas ir Latvijas

autonomijas un brīvības vārds? Ne, — tie ir Vācijas karotāji, kuriem bīstama Latvijas brīvība. Un neviens nesauks par Latvijas karotājiem tos, kuri Latvijas patstāvības idejā redz Krievijas demokrātijas apdraudēšanu. Tie ir Latvijai sveši kareivji.

„Kur ir tie karotāji, kuri savas asinis prot augsti vērtēt — tik augsti, ka tie nenoliks zobenu, pirms Latvija nav savas tiesības ieguvusi...“

Gandrīz tukšs lauks. Bet rakstnieks jūt tautas dvēseli un tic:

„Latvijas kareivis ir dzīvs — tikai pamiris. Zemes un tautas balss ir stipra mūsu karotājos. Un pasaules notikumi, kuri tik aši un gaiši iznes saules gaismā visu nomākto likteņus, agrāk vai vēlāk pamodinās arī Latvijas kareivjus. Un tad tie sapratīs, kas ir mūsu tautas brīvība un sapratīs tad karotāja prieku un svētumu...“

„Vēl tagad mūsu kareivjiem — cik dedzīgi un droši tie arī nebūtu bijuši kaujās — trūkst drosmes iet pēdējā cīņā — par savu zemi, par savu tautu. Un visas citas cīņas ir bijušas veltīgas. Tās ir bijušas „imperiālistu“ labā.

„Vajaga daudz drosmes, izrunājot vārdu: neatkarīga Latvija. Šī drosme dreb vēl mūsu strēlnieku krūtīs. Un Latvijas kareivji būs vēl tie, kuri pārspēs gadusimteņu bailes un teiks pirmie: mēs esam brīva cilts.“

Viņi to izrunās — 1919. gadā, bet pagaidām — pašnoliegšanās un maldu ceļš uz Krieviju par lieliem varas žandarmiem.

Arvienu vairāk noskaidrojas, ka Vidzemes zemes padome nonāk Raiņa un Stučkas izaudzēto marksistisko antinacionālistu rokās, ka no tiem Latvijas karotāju nebūs. Vācu okupācijai uzmācoties, rodas

arvienu vairāk vajadzība pēc latviešu politiski vadoša centra. Mostas pagaidu nacionālās padomes ideja. Akuraters un citi viņa domu biedri dodas uz Pēterpili vest sarunas šinī lietā ar turienes politiķiem. Te notiek vesela rinda priekšsprendes. Sarunas rit diezgan gludi un Nacionālās padomes ideju pieņem gandrīz visas latvju sabiedriskās organizācijas. Bet kad lieta noiet līdz nacionālo prasību formulēšanai, izrādās, ka pilsonība negrib iet tālāk par autonomijas prasību.

Novembrī sasauc Latviešu pagaidu nacionālo padomi. Akuraters ņem viņā dzīvu dalību un kā padomes sekretāra biedrs kopā ar K. Skalbi un Bachmani saraksta pirmos Nacionālās padomes uzsaukumus. „Laika Vēstis“ 39. n. Akuraters ievieto rakstu „Nacionālpadomes uzdevumi.“

„Sasaucot Nacionālpadomi, tautas nolūks un griba ir bijis lemt pašiem savu likteni... Nacionālpadomei vajadzētu satvert stūri, lai vadītu to (tautu) pāri chaosam uz gaišu krastu.

„Vispirmais uzdevums ir latviešu satversmes sapulces vēlēšanas. Latviešu vai Latvijas — tas nav tik daudz no svara, jo šai satversmes sapulcē mēs lemsim tomēr latviešu un Latvijas likteni.

„Mūsu fiziskie spēki ir par maziem, lai mēs paši ar ieročiem rokā noteiktu mūsu valsti un neatkarību. Tā mums jāiegūst, uzrādot mūsu tiesības un nepieciešamību tām valstīm un dēmonkratijām, kurās cīnās par mazo tautu pašnoteikšanos. Šo tiesību un nepieciešamību deklarēšana ir Nacionālpadomes pienākums un uzdevums... Deklarācija Eiropai lai noskaidro mūsu tautas un valsts gribu.“

Nacionālpadome arī reālizē rakstnieka attīstīto programmu. Sesijas sākumā Nacionālpadome nolemj sūtīt telegrammu ārvalstīm un tautām, kurā

„pasludina, ka Latvija, kuŗā ieiet Vidzeme, Kurzeme un Latgale, ir autonoma valsts vienība, kuŗas stāvokli, attiecības uz ārieni un iekšējo iekārtu noteiks viņas satversmes sapulce un tautas plebiscits.“ Šis dokuments publicēts 1917. g. 4. decembrī (pēc jaunā stila).

Dažas dienas vēlāk parādās Nacionālās padomes deklarācija „Visiem latviešiem“, kuŗas sastādīšanā dzīvu dalību ņem arī Akuraters. Te deklarātīvā formā atkārtots tas, ko rakstnieks minēja jau pieminētā rakstā par „Nacionālpadomes uzdevumiem.“ Uzsaucums beidzas tā: „Latvieši! Lielais atlaišanas vārds ir atskanējis: pašnoteikšanās tautām! Negaidat vairs citas atlaišanas! Ņemat sev paši, ko vēsture jums dod, un esat gatavi notīrīt savas durvis no svešiem apspiedējiem! Ņemat sev paši šo zemi, kuŗu mūsu tēvi ir pirkuši ar saviem asins sviedriem, un ceļat tur labāku un taisnīgāku valsti, nekā tā, kuŗa tagad iet bojā.“

Bet vēsture gatavoja gaišiem entuziastiem smagas sāpju dienas. Nacionālpadomei nebija sava cik ne cik reāla spēka, uz kā atbalstīties: tautu nospieda draudošā vācu okupācija un irstošās Krievijas armijas dezertieŗu pulki, bet latvju pulki aizgāja kopā ar lieliniekiem uz Krieviju. J. Akuraters soli pa soļam atzīmē šo tautas Golgatas ceļu.

15. novembrī rakstā „Latvijas strēlnieku mērķi“ („Laika Vēstis“ n. 24.), viņš apskata baumas par latvju strēlnieku došanos uz Pēterpili palīgā „lielam idejiskam vadonim“. Rakstnieks saprot strēlniekus. Viņiem priekšā lielinieki nostādīja vizošu sapni: „Viņi cīnā iziet, lai atsvabinātu Krieviju un visu Vakar-Eiropu no kapitālisma...“ „Ideja pati par sevi ir skaista. Un simtreiz vērts ir atdot dzīvību revolūcionāro ideālu labā. Mēs sveicinam visus tos

dedzīgos revolūcionārus, kuŗi miruši lielā cīņā par brīvību un cilvēcību. Viņi būs par paraugu un iedvesmas avotu visiem patiesiem revolūcionāriem. Bet katra revolūcionāra ideja ir skaista un svētīga tikai tad, ja viņai ir sasniedzami reāli mērķi. Citādi tāda ideja ir ūtopiska, un cik skaisti tā arī nebūtu nostādīta, tā ir māņi, un viņas dēļ izlietās asinis ir izlietas velti... un tas ir tik pat noziedzīgi, cik noziedzīgi tās liet kapitālistu un imperiālistu labā. Un tas, par ko grib liet asinis mūsu strēlnieki, ir iedomāts mesiānisms, ūtopiskas idejas pasauli atpestīt.“

Šis raksts svarīgs J. Akuratera garīgās pasaules noskaidrošanai. Te viņš izsakās par mesiānisma ideju, kas ielikta marksisma ētikas pamatos. Cik labi šī ideja piekļaujas tradicionālā marksisma ideju pasaulei, tik naidīga viņa J. Akuratera personas pašvērtības un attīstības idejām. Tāpēc itin loģiski viņš pret to izturas noraidoši. „Kas sevi nav piepildījis, nevar pasauli piepildīt. Un slikts pasaules pestītājs ir tas, kas pats sevi nevar atpestīt, — šai gadījumā no lielo tautu jūga.“

Akuraters redz skaidri notikumu īsto gaitu. Mesiānisma ideja lielinieku rokās bija līdzeklis aizraut kara nomocītās masas, lai pa viņu pleciem nokļūtu līdz valsts varai. Lielinieki „liek strēlniekiem liet asinis, iekarojot tiem ministru portfeļus, jo ka Trockis ar Ļeņinu spēs dot maizi un mieru, to laikam gan nopietni netic neviens strēlnieks... Bet kāds būs šis „pestīšanas“ iznākums pēc miera noslēgšanas?... Tautas karo katra savas nākotnes dēļ — tikai mūsu strēlnieki karo citu dēļ. Un protams, ka viņus pēc kara šie Trocki un Ļeņini aizmirsīs, jo savus mērķus tad tie būs sasnieguši... Iznākums ir nešaubīgs un drošs. Kad Ukraine, Somija, Lietuva, Polija, Beļģija pēc miera sāks dzīvot savu dzīvi, inter-

nacionālie strēlnieki atgriezīsies Latvijā, lai liktos Krievijas vai Vācijas saimnieciskā un ierēdņu jūgā.“

Cik gaišredzīgs bijis rakstnieks, to tagad redzam visi, — to redzēja arī strēlnieki jau nākošā gadā, kad „lielie idejiskie vadoņi“ bija Brest-Litovskā pārdevuši Latviju Vācijai.

Rakstā „Latviešu strēlnieki un virsnieki“ („L. V.“, n. 34) J. Akuraters droši iestājas par nacionāliem virsniekiem:

„Latviešu tauta ir demokrātiska tauta ne tikai vārdos vien. Šie virsnieki ir ar bezgalīgām pūlēm dzinušies pēc izglītības, strādādami dienā vismaz divreiz, pat trīsreiz tik daudz stundu, kā tagadējie „demokrātiskie“ strēlnieki. Dažs labs no viņiem ir izcietis cara vajāšanas, dažā laba tēva mājas ir nodedzinātas uz soda ekspedīcijas likuma — un nu šie virsnieki lai vēlētos cara laikus atpakaļ? Kāds absurds domās un loģikā!

„Ja mūsu virsnieki, kā tālredzīgāki un intellīgentāki, nevar piekrist strēlnieku domām, tie ir arestējami un tiesājami, — tas ir strēlnieku spriedums. Cik tālu vajaga nonākt cilvēka „brīva pilsoņa“ jūtām, lai arestētu un tiesātu tos, ar kuriem nāve cīņas laikā vienojusi mazās tautas nedaudzos kareivjus!.. To spēj tikai pilnīgs apziņas trūkums.

„Pilns tragēdiju ir šis laiks latviešu virsniekiem. Viņi pārdzīvo rūgtāku brīdi tagad, kā nāvi kaujas laikā. Nedaudz dienu laikā viņi ir iekšķīgi pārdzīvojuši vislielākās mokas — jo viss, dēļ kā viņi cīnījušies, ir sasists, iznīcināts — un pati dzīve ir kļuvusi nevajadzīga un lieka.“

„Ir vēl viens rūgts piliens viņu piedzīvojumos. Daži cīņas biedri ir mēģinājuši pieglausties draudošiem lieliniekiem...

„Kas pēc tam notiks ar mūsu strēlniekiem? Pulki

bez virsniekiem nav domājami. Un kas garantē jauniem virsniekiem, ka viņiem neuznāk tas pats liktenis, kas bijušiem? Var būt, ka latviešu pulku sagraušana un „izformēšana“, no kuŗas tā baidījās šie paši „revolūcionārie“ pulki, — varbūt šo izformēšanu viņi būs izdarījuši paši.“

Beidzot pienāk diena, kad strēlnieki dodas uz Pēterpili. To Akuraters atzīmē ar rakstu „Uz asiņaina ceļa“ („L. V.“ 43. n.).

„Starp pēdējā laika straujiem notikumiem ir viens, kas priekš mūsu tautas ir daudz svarīgāks nekā pasaules karš — svarīgāks par visu... šis notikums ir latviešu strēlnieku pulku došanās uz Pēterpili, kur tos izsauc lielinieciskā padomju valdība... Tas ir notikums, kas pēc savas nozīmes un sekām var līdzināties tādām notikumam, kā latviešu bataljonu dibināšana 1915. gadā.

„Latviešu kareivji tagad novēršas no dzimtenes apsardzības un aizstāvēšanas un uzsāk dēku meklētāju ceļu. Viņi paliek par karapulkiem, kuŗus var pasaukt katrs dēku meklētājs sev līdz, piesolidams lielāku guvumu un nebijušas tiesības un izredzes...

„Kas no mums varēja ticēt, ka apzinīgie revolūcionārie latviešu strēlnieki varēs iet par „leibgvardiem“ kaut arī Ļeņinam? Pašcienība, apzinība, brīvas tautas lepnums — cik mazs viss tas kļuvis „revolūcijas“ laikā!“

Tad 3. dec. („L. V.“ n. 51) Akuraters raksta savu dziļi un skaisti izjusto fēletonu „Maldīšanās“, kuŗā latviešu strēlnieku salīdzina ar Ibsena Peru Gintu.

„Šais mūsu tautas izmīsums dienās... es redzu... visur viņa (Ginta) vietā mūsu latviešu zēnu Jāni... Tā izgāja pasaulē arī mūsu strēlnieks Jānis Latvietis. Viņam bija sava dzimtene, sava līgava Latvija, spodra un jauna ar daīnu grāmatu rokās. Kopā ar

Jāni strēlnieku viņa cerēja veidot bagātu, laimes pilnu mūžu — savu piepildīšanos. Bet nu izrādās, ka Jānim Latvietim ir Pera asinis, un viņš ir laidies dēkās un piedzīvojumos un aizmirsis savu vismiļo. Viņš ir vēl jauns un bezbēdīgs un uz piedzīvojumiem kārs. Viņš ir salasījies ideju bagāžu, viņam ir sava jachta — vispasaules internacionāle, un ar to viņš brauc pa svešiem krastiem laimi meklēdams. Viņš grib kļūt par „ķeizaru“, uz kuŗa visa pasaule skatītos un teiktu: Jānis Latvietis, lielais imperators un pasaules pestītājs nāk, klanaties viņam...

„Tagad mūsu pravietis ir Pēterpilī un Ļeņina Anita dej ap viņu. Bet neaizmirsīsim, kas viņam vēl priekšā. Viņš pēc tam tiks nežēlīgi aplaupīts, skaistule dos viņam sītienu ar jājamo pātagu un, paņemdama viņa dārgakmeņus, pametīs to tuksnesī...

„Un tad viņš atgriezīsies uz savu dzimteni un, savu kuģi vētrā zaudējis, ar lielām pūlēm izpeldēs krastā, kur to sveicinās Zilais kalns un Daugavas krastī.

„Bet kas būs palicis dzimtenē tad? Tikai kapi un kapi un sagrautas mājas. Jānis Latvietis visu zaudējis — garīgo vērtību un savu jaunības spēku — maldīsies, kā pa izdegušu mežu, kur melni nedzīvu koku stumbri, kā viņa darbu pieminekļi, to sveicinās...

„Tad nāks pats galvenais: Jānis Latvietis satiks Pasaules Meistara cilvēku meklētāju un tas prasīs: Kas tu esi? Un tad viņam būs jāatzīstas, ka viņš nekas nav bijis, jo skrējis pakaļ visiem vējiem un visām iedomām un — galvenais — nekad nav bijis latvietis. Viņam tad neglābjami jāiet kausējamā pannā, lai tiktu, varbūt pēc gadusimteņiem, pārklausēts par jaunu īpatnēju cilvēku...

„Ja Jānis Latvietis nenāks pie pārliecības, ka tikai īpatnībā un savas nācijas kultūrā ir glābšanās

— viņa tēls un pēdas pasaules vēsturē izkusis kā sniegs...

„Vai Jānis Latvietis sapratis savā laikā atgriezties? — tas ir viss.“

Pēc gadiem, kad tauta bija pierādījusi, ka tas Jānis Latvietis, kas aizgāja uz Pēterpili, nav bijusi visa tauta, kad Latvijas valsts bija fakts, rakstnieks sagaidīja strēlnieku Jāni Latvieti atpakaļ. Viss, ko bija teicis rakstnieks, bija piepildījies: tur nu viņš ir — deklasēts, denacionālizēts opija smēķētājs maniāks Kalnietis no stāsta „Klusums un gaisma“ (1920.). Un kā ar skumju un saprotošu smaidu rakstnieks viņu pavadīja, tā viņu saņēma:

„Atpakaļskrejoši trakas jūras viļņi vienmēr atstāj dubļus aiz sevis. Skumji ir, kad mēs krītam atpakaļ pēc cīņām un meklēšanas. Lai svešums dod manam draugam mieru un vientulību... klusumu un gaismu.“

Bet tas rakstīts tad, kad Akuraters bija jau iemācījies piedot: viņš jau bija uzrakstījis savu dziesmu par kareivjiem, kas pēc kaujas atgriežas mājās, — tagad viņš jau zina, ko jūt Dantona dvēsele, kad „pilsoņi“ stindzina kaujas bangas savās normās un sistēmās.

Bet — tas vēl priekšā. Tagad Akuraters redz apdraudētu savu vismiļo un — viņš nevar piedot, kaut arī saprot. Tagad viņš lād tos, kas aizmirst savu tautu, bet visvairāk tos, kas pavedināja uz nodevību (skat. rakstu „L. V.“ 46. n. „Nost ar patvaldību!“). Apcerot lielinieku varas darbus un aģitāciju pret satversmes sapulci, viņš iesaucas: „It kā otrreiz būtu jāizcieš nāves mokas visiem cara patvaldības asins lieciniekiem, it kā patiesība būtu nokauta un līdz ar to tauta... un visiem, kam politiskās tiesības ir dārgas kā cilvēces ieguvums, kas negrib un nevar

dzīvot zem terrora — visiem ir atkal jāapvienojas sen senā brīvības saucienā: nost ar patvaldību!“ —

Tad nāk pēdējais — tuvojas Brestas miers un lielinieki ar Lunačarska muti pasaka, ka Latvija būs daļa no tās maksas, kas Vācijas imperiālistiem nākas par to, ka oktobra dienās viņi palīdzējuši lieliniekiem pie varas tikt.

„Tā tad tas,“ — raksta Akuraters 21. decembrī („Laika Balss“, n. 5) — „par ko „apvainoja“ mūsu lieliniekus latviešu nacionālisti, ir izrādījies par patiesību. Mūsu zeme un mūsu tauta tiek nodota Vācijas rokās. Tirgošanās ar mazām tautām, kurū pārmeta diplomātijai un pilsonībai (imperiālistiem), ir, kā redzams, tagad nonākusi istajās rokās. Vizošais lozungs ir pārvērties par skanīgu programmas vārdu un internacionālo ideju zelts par Jūdasa grašiem. Latvija tiek atdota no lielinieku valdības Vācijai...“

„Ja mūsu kareivji to nedzird, tad tautai tas ir jādzird..., jo tas ir viņas nāves spriedums... Un tautai ir jāsauc un jāprotestē ar visiem līdzekļiem, jo maskas no „tautu glābēju“ sejām ir nost. Mūsu tautai tagad ir galīgi jāatmet domas, ka viņu no kalpināšanas var glābt lielinieki. Un jāmeklē tādēļ visi citi ceļi, kaut arī tikai sakarā ar mūsu sabiedrotiem...“

Tas ir pēdējais Akuratera raksts šinī gadā. Viens cēliens Latvijas patstāvības cīņu dramā ir izspēlēts. 1917. gada sentimentālais, jūsmojošais nacionālisms nomirst. 8. decembrī padomju vara ar bruņotu roku nožņaudza viņa organu „Laika Vēstis.“ Pēc tam vēl iznāk daži numuri „Laika Domas“ un „Laika Balss“, bet tad — iestājas nāves klusums. Un tad nodun vācu okupācijas nodaļu pakavi, — lielinieki aizbēg uz Krieviju, bet tautai jāpaliek. Paliek pie

tautas arī Akuraters: viņš nemāk bēgt, kad par tautu savelkas nakts, ja vien paliek kaut mazākā cerība uz cīņas turpināšanu.

XII.

Latviju min vācu iekaroņtāji. Tomēr Valkā patvērušies Nacionālpadomes locekļi nezaudē cerības. Sabiedroto spēks kļūst arvienu lielāks un Vācijas uzvarai netic neviens. Nacionālpadome ir padarījusi savu galveno darbu: paziņojusi ārvalstīm — galvenām kārtām sabiedrotiem — Latvijas gribu kļūt patstāvīgai. Ārzemēs strādā viņas komisija. Atliek gatavoties galvenam brīdim: kad Vācija būs sakauta sabiedroto frontēs, sāksies miera sarunas. Šim mirklim nu jāorganizē visi dzīvie spēki Latvijā, lai izšķīrošā brīdī varētu iejaukties notikumu gaitā.

1918. gada sākumā J. Akuraters un K. Skalbe brauc Nacionālās padomes uzdevumā uz Rīgu uzņemt sakarus ar demokrātiskām grupām. Bet pietātnē viņus abus arestē un noved uz koncentrācijas nometni pie Aleksandra vārtiem. Te K. Skalbem izdodas izbēgt pašā sākumā. K. Skalbem rokās čemodans, viņš atvirzas drusku nomalis no arestēto pulka un — ir gaŗamgājējs. Viņš aiziet. J. Akurateri pārvieto uz otru koncentrācijas nometni — Maskavas ielā. Te ir „gatavā pekle.“

„Turpat,“ — stāsta rakstnieks — „nometnes iežogojuma robežās es redzēju mazu kapiņu. Māte bija aprakusi savu bērnu. Uz kapiņa uzsprausts mazs koka krustiņš. Tās bija šausmu dienas...“

Bet rakstniekam izdodas izbēgt.

„Ilgi es novēroju,“ — stāsta rakstnieks — „vācu sargaldātu aiz dzeloņdrāts sētas. Viņš staigāja kā automāts. Tas man deva iespēju aprēķināt bēgša-

nai izdevīgu mirkli. Kad zaldāts ir aizsoļojis, es esmu pāri aizžogojumam uz neliela palieņu jumtņa, no tā — uz ielas un — es esmu brīvs. Eju uzmeklēt savus draugus.“

No Rīgas Akuraters atgriežas atpakaļ Valkā, kur vācu okupācijas režims vēl nav iezīdies dzīvē līdz dibinam. Te rakstnieks strādā kultūrālu darbu — pie latvju Nacionālā teātra un žurnāla „Jaunā Latvija“. Pēdējā, protams, nevar runāt par to, kas dedzina sirdi. Te Akuraters ievieto dažus stāstus un nelielus apcerējumus par vispārējiem kultūras jautājumiem. Lai spētu tuvoties degošiem latvju nacionālpolitiskiem jautājumiem, žurnālā ievieto garas recenzijas par Dr. M. Valtera, J. Liepiņa un citu grāmatām, kurās runā par Latvijas valsti, autonomiju, nākotni.

Tā paiet 1918. gada vasara un pienāk rudenis. Sabiedrotie satriec Vāciju, kurā izceļas revolūcija. Pienāk sen gadiem gaidītā diena — neatkarīgās Latvijas valsts proklamēšanas diena. Akuraters ir Tautas padomes loceklis. Bet šinīs dienās viņš maz dzirdams. Tas jau ir Akuratera tipa cilvēku dabā: kad šķēršļi salauzti, kad kustība uz mirkli apstājās iet uz augšu, — viņi apklust, kļūst nemanāmi uz sabiedriskās skatuves. Tad parādas sistēmas, dogmu cilvēki.

Lai saprastu, cik tas raksturīgi Akuratera tipa cilvēkiem, es te pievedīšu vienu gadījumu. Tas bija pagaidu Nacionālās padomes pirmā sesijā Valkā. Padomei sanākot un viņas sastāvu noskaidrojot izrādās, ka kreisās grupas neņems dalību padomē. Nu pat dedzīgākie pašnoteikšanās idejas aizstāvji sāk šaubīties, vai šo sapulci var pasludināt par Nacionālo padomi. Akuraters klusē. Bet kad šaubas pieaug, viņš noteikti izsakās par nosaukumu — pagaidu

Nacionālā padome. Nākošā dienā šo domu sapulce pieņem, bet attiecīgo rezolūciju iesniedza citi.

Tā tas bija arī 1918. gada beigās. Akuraters ķeras pie publicista spalvas tikai Liepājā, kad Latvijas patstāvība atkal apdraudēta. Tikko Liepājā sāka iznākt A. Krodera nodibinātais „Latvijas Sargs“, J. Akuraters sāk strādāt viņā.

1919. gada 24. janvārī viņš rakstā „Griba uz valsti“ („Latvijas Sargs“, n. 4) raksta:

„Vistumšākos un nāvīgākos acumirkļus pārdzīvo Latvijas jaunā valsts. Simts pretspēki ir sazvērējušies pret mums, un atrast ticīgos, ka Latvijas valsti vēl kaut kas varētu glābt, ir grūti.“

Viņš pielaiž domu, ka Padomju Krievijas okupācijas armija var ieņemt visu Latviju. „Gaidītie „atpestītāji“ un vispasaules aplaimotāji varbūt arī ieradīsies pēdējā tēvijas novadā.“ Bet tas Akurateri nebiedē. Kas tad notiks? „Līdz ar to zudīs tā illūzija, kas tos (lieliniekus) rožainā gaismā nostādīja. Tiem, kas tos gaidīja, nokritis zvīņas no acīm. Un atkārtosies tagadējais „buržuju“ valsts posts, tikai vēl trīskārtīgā mērā. Ciniskie žīdu spekulanti krāps tautu vēl vairāk, beigsies vēl tagadējā, kaut arī nepilnīgā preses, sapulču, personas brīvība... Viss būs tāpat — buržuji pārdos preces desmitkārt dārgāk. Tikai strādnieki sajūtīs badu desmitkārt smagāk.“

„Un tad — pēc nedaudz dienām jau mēs nodarbosimies ar jautājumu: „kas vajadzīgs, lai mēs reiz būtu brīva tauta?“ ...

„Un tad sapratīs daudzi to — kā vienīgo glābiņu: mums vajadzīga neatkarīga Latvija, kurai dos pamatu Satversmes Sapulce.“

„Bet vai mēs pie tā tiksim? Jā! Tikai ar vienu

noteikumu: Ja mums būs griba uz valsti. Varbūt tādēļ mūsu jaunā valsts ideja nepiepildījās, ka viņas pilsoņiem nebija cietas gribas uz to... Viņi vienmēr gaidīja glābiņu no āra — no vāciešiem, krieviem un citiem, un daudzi, beidzot, no lieliniekiem. Veltas cerības! Bez gribas uz valsti neviens mums valsti nedos. Un šo gribu mums vajaga audzināt lielu, viņu vajaga pacelt kā liesmojošu karogu, viņu vajaga mest kā uguni šaubīgo sirdīs. Un ja viņa būs izaugusi liela — šī griba uz valsti, ja viņa būs galvenais mūsu saturs, — tad tai brīdī mums būs neatkarīga Latvija. Pilsoņi, strādnieki, bezzemnieki un kareivji! Pārbaudiet sevi nākošajos tumšajos brīžos un nezaudējiet gribu uz valsti, jo tikai cieta nacionāla valsts var glābt visu — no anarchijas, verdzības un posta.“

Savā autobiografijā („Ritums“, 1923. g. n. 6) Akuraters par šiem pēdējiem cīņas gadiem raksta: „Manā rakstnieka apziņā lielā mērā auga irōnija un satirisks skats uz dzīvi, jo cilvēku viszemākie instinkti vēl vairāk pārlicināja mani par lielo plaisu starp dzīvi un sapņiem, pūli un individu.“ Rakstnieks te atkal it kā tuvojas tam anarchistiskā individuālisma recidīvam, kuram viņš bija tuvs 1908.—1910. gados. Tas sevišķi nomanāms Liepājas periodā. Nupat minētā rakstā no „Latvijas Sarga“ viņu pārņem šaubas: „Kas lai teic dzīvības vārdu? Un vai tur vārds nav lieks, kad trakojošie tumšo masu instinkti zaudējuši katru pavadu, nes mūsu tautu uz bezdibenu?“ Tas atkārtojas gandrīz katrā tā laikmeta rakstā: rakstnieka cieta gribu uz valsti vienumēr apēno „tumšo, viszemāko instinktu“ rotaļa.

Tas tiešām bija drūms laikmets. Rakstos „Līdznodevēji“ („L. S.“ n. 19) un „Anarchijas svētki“ (n.

21) rakstnieks spilgtiem vilcieniem zīmē tā laikmeta ainu.

„Jaunās valsts ideja bija (nodibināšanas brīdī) tik stipra, un tika izteikta ar tādu spēku, ka, liekās, mūsu tauta spīdoši parāda savu ticību uz valsti un arī valsts gribu... Un nu — tikai pēc nedaudziem mēnešiem šī Latvijas jaunā valsts, kuŗai tik daudz bruņinieku vārdos solīja savu pabalstu un pakalpojumu, — nu viņa ir atstāta no visiem tiem mutes patriotiem, ir atstāta no veselām organizācijām un šķirām un tikai neliels pulciņš intelligences un karēivju frontē cīnas un ziemas aukstumā droši nes Latvijas karogu un izrunā bez bailēm un ar lepnumu Latvijas republikas vārdu.“

„Visļauņākie nodevēji ir mūsu tautā,“ raksta J. Akuraters un nicinoši turpina: „Ir jāatmet te un jāstrīpo no līdznodevēju skaita neapzinīgais un tumšais pūlis — tās ļaužu šķiras, kuŗas savā nezināšanā un apstulbumā gaidā lieliniekus kā atpestītājus no bada un verdzības, tās tirgus sievas, tie bezzemnieki un lauksaimnieki, kuŗi par Krievijas kaŗapulku tuvošanos priecājas.“

Tas, varbūt, ir pareizi teikts, tikai parādība, liekas, interpretējama citādi un tad atkristu naidis pret masu. J. Akuraters par daudz uzsver vārdu „valsts“ un aizmirst, ka tā — tikai priekšnoteikums, forma kam citam. J. Akuratera paļaušanās uz tautas gribu pēc valsts bija dibināta un droša, bet faktu tālākā interpretācija nepareiza, sevišķi ja ievēro, ko viņš pats bija spiests teikt par pilsonību.

Nule minētā rakstā viņš raksta: „Gļēvuļu un līdznodevēju ir pa pilnam mūsu pilsoņu šķirā. Atminēsimies tikai Liepājas gaviles pēc Latvijas republikas nodibināšanas, gājienus, dievkalpošanas, uzsaukumus, tēlegrammas. Bet tagad, kad republikai grūts

brīdis jāpārcieš, kur ir šie „varoņi“? Tie noslēpumaini aizlaidās uz ārzemēm, lai savu dārgo ērtību un dzīvību pasargātu pilnā godībā. Dažs labs no viņiem Vācijā pat ir noliedzis savu tautu, lai tikai iegūtu sev dažas ērtības... Aiz viņiem ir pulks citu — spekulanti, kuŗu mīļākā tēvzeme ir nauda, pilsoņi, kuŗi iznēsā melus par pagaidu valdību...“

Un tad tā lieliskā pilsoniskās Liepājas ainava, kuŗu rakstnieks uzmet savā rakstā „Anarchijas svētki!“

„Kad metas krēsli, sāk verdēt kafejnīcas. Spīdoši baltie gvardi, viksētos zābakos, raisā vaļā savas portmanējas un nebeidzama izšķērdība plūst ar straumi... Parādās tūkstošiem sieviešu... un sākas trula, nesavaldama orgija zem kafē koncerta un maskarādu maskas... Tikai spekulants saskaita savu dienas peļņu un viņa galva rēķina cauru nakti nākošās dienas peļņu... Tauta griežas savādā ārprāta dejā...“

Tā ir pazīstama aina — tā vienmēr un visur dzīvojuši no revolūcijas bēgošie bagātie ēmigranti. Akurateram uzmācas smagas pārdomas: „Bet kad ar varoņu kareivju asinīm Latvija būs atgūta, tad viņi nāks atpakaļ un zvērēs atkal ar frazēm uzticību valstij, kuŗu viņi nodevīgi pameta tad, kad visi spēki bija vajadzīgi kopā.“ Ja jau tādas smagas pārdomas pārņēma rakstnieku, ko tad teikt par tautu, kuŗa nekad nekur nebēg un nevar bēgt?.. Un vai tad tās „tirgus sieviņas, bezzemnieki un lauksaimnieki“ maz ir tik nicināmi?

Akuraters pats sajūt, ka ar devīzi: visu par valsti! — vēl par maz, un jāsaka, par kādu valsti. Rakstā „Carisms un lielniecisms“ („L. S.“, n. 6) viņš kritizē lielnieciskās valsts ideju, pamatoti to nostā-

dīdams blakus cara valstij, un pierāda tiesiskas, demokrātiskas valsts priekšrocības.

„Salīdzinot tagad šos abus valsts (lielinieku un carisma) veidus, katrs var nākt pie pārlicības, ka abiem tiem par pamatu viena sistēma: tiranija, diktatūra, un abiem vienāds panākums... Un par velti tagadējā valsts forma Krievijā saucas par sociālismu, pat komūnismu, — tai nav nekā kopēja ar to.

„Jaunlaiku valstij nav vajadzīga ne viena, ne otra no šīm sistēmām. Jaunlaiku valsts prasa visu pilsoņu vienlīdzību, visas pilsoniskās un politiskās brīvības, un tādēļ katra pilsoņa pienākums, ja tas negrib krist atpakaļ mežonības laikos, ir cīnīties par modernas valsts uzbūvi caur satversmes sapulci.

„Ir velti šaubīties par to, vai mūsu cīņa pret lieliniecismu ir vajadzīga un svēta. Pagaidu valdība, uzsākdama šo cīņu, iet pa vienīgi iespējamo ceļu, pa ceļu, kuŗš ir cienīgs priekš brīvas tautas un jaunas demokrātiskas valsts.“

Bet arī tas vēl nav viss, — jāiet tālāk un jārunā par valsts saimniecisko saturu. To Akuraters izdara rakstā „Latvijas bezzemnieku nākotne“ („L. S.“, n. 8). To viņam, kā bijušam jaunsociālistam, darīt nav grūti.

„Jaunās Latvijas republikas uzbūvē, bez valsts apsardzības jautājuma, kuŗam ir pārejoša nozīme, vis svarīgākais jautājums ir mūsu bezzemnieku apgādāšana ar zemi...“

„Latvijas bezzemnieku nākotne, kuŗai jābūt lielai un gaišai, ir arī Latvijas valsts nākotne. Cilvēks, kuŗam nekas viņa dzimtenē nepieder, nav arī saistīts tiktāl ar dzimteni, lai viņas labā ziedotu savu dzīvību. Latvija būs stipra un bagāta tikai tad, kad visi viņas pilsoņi būs nodrošināti un savas tautas zemes līdzīpašnieki.“

Un Akuraters apsola bezzemniekiem: „Vēl viens gads un mums Latvijā bezzemnieku vairs nebūs.“ Bet tas jāizdara „republikas likumdošanas ceļā“.

Aprīļa vidū rakstnieks smagi saslimst un ir ilgāku laiku piekalts pie gultas. Kad viņš atveseļojas un atkal sāk rakstīt, Latvijas republikas apstākļi jūtami uzlabojušies. Komunistiskās illūzijas, pateicoties galvenām kārtām padomju valdības neprātīgai agrārai politikai, izsmeltas līdz galam un pagaidu valdības kaŗaspēka frontes ziemeļaustrumos un dienvidvakaros, iekšējās sacelšanās pabalstītas, manāmi virzas uz priekšu.

3. aprīlī, kad „L. S.“ 62. n. parādās viņa raksts „Dēмократijas pienākumi pret valsti“, lieta ir jau tik tālu, ka rakstnieks var konstatēt: „Jāsaka, ka šis laiks ir īsts pārbaudīšanas laiks priekš dēмократijas, eksāmens par valsts apziņu un par dēмократisku gatavību. Par laimi priekš Latvijas valsts, vairākums to ir izturējis un sācis izpildīt savus pienākumus.“

Un tad rakstnieks raksta sava žurnālistisma hērōisma laikmeta pēdējo rakstu „Tautas atmoda“ („L. S.“ 74. n.).

„Smagi un drausmīgi ir dziļas nakts murgi, kad lietuvēns uzbrūk dusošam cilvēkam un paņem viņa gribas un apziņas brīvību. Smaga un drausmīga priekš tautas ir bijusi arī šī vēsturiskā nakts, kuŗu mēs sākam pārdzīvot...“

Protams, gals cīņām vēl tālu, bet nu Latvijas valsts liktenis jau droši nostājies uz pirmās pakāpes un par viņas nākotni vairs nav traģisku bailu.

„Sauli, sauli! Kur paliek saule? Viņa jau nāk. Rīta vēji jau sāk pūst, aizdimd pēdējo ļauno spoku soli, tautas izmocītā un pamirusā sejā manāms ligsms smaids. Tuvojas atmoda, tuvojas apziņas at-

griešanās. Parādas karapulki ar saules simbolu uz kareivju pierēm, notiek satricinoši acumirkļi tautas dzīvē, — acumirkļi, kādi ir pie augšamcelšanās... Pilni nāves izbaļū, bet pilni arī neizsakamu gaviņu, mēs stāvam pie tautas atmodas.“

Akuraters raksta tuvāko gadu darbības programmu.

„Bet acumirkļi vēl tauta ir zem ļauno varu un asiņainās nakts iespaids, un tiem, kas modri ir bijuši, ir daudz jādara, lai šī atmoda netiek aizkavēta...“

„Vai tauta to zin, ka viņa tagad dzīvo Latvijas valsti? Vai viņa zin, ka zeme, šī auglīgā plašā zeme, pieder visai tautai kā neatņemams tēvu tēvu mantojums? Vai latviešu bezzemnieka, kalpa, strādnieka galvā ir skaidra doma par to, kas notiek? Tie domā, ka viņu spēki ir atraisīti, viņu ilgās piepildītas un brīvs darbs sauc viņus?... Tas viņiem ir jāzin, lai tautas atmoda būtu pilnīga. Vai jaunie Latvijas kareivji zina, kāds liels acumirkļis viņus sauc un kādas atmodas liecinieki tie ir? Viņiem ir jāzin, ka tie ir augsti tikumīgas, skaidras un vēsturiski slavenas tautas kareivji, ka viņi ir tie, kuri nes Lāčplēša zobenu cīņā un kalpo tikai savas tautas pavēlēm, ir pirmie brīvie latviešu kareivji pēc daudziem gadusimtiem.“

„Latvijas intelligēnci šis atmodas laiks uzliek vislielākos pienākumus. Tagad ir intelligēnces darba laiks, viņai ir jāsakrāj un jāizlietā neparedzēti spēki, lai tautu no murgiem izvestu. Viņas sirdij ir divkārt un trīskārt steidzīgāk jāstrādā, lai veiktu to, kas darams.“

Šis raksts — J. Akuratera ardievas savas dzīves cīņas laikmeta žurnālistikai. Tas ir viņa kā nacionālpolitika pēdējais vārds. Pēc tam rakstnieks uzrakstījis un uzrakstījis vēl daudz žurnālistikas laukā,

bet — tam vairs nav cīņas laikmeta ugunīgās dvasas. Tas ir literāriska sētnieka darbs — noslaucīt no tautas nama durvīm pēdējos grūžus un dubļus. Bet to var izdarīt — un arī izdara, pat daudz labāki — citi: tur nevajaga Akuratera.

Pirmais cīņas posms par savas un savu tuvāko līdzcilvēku personības atbrīvošanu un viņas attīstības iespējamības nodrošināšanu ir nobeigts. Bet — „lielā saule“ vēl nav uzlēkusi un — zvaigzne sauc tālāk, rada jaunas ilgas, sāpes un cīņas prieku. Bet kurp nu jāiet, — to Akuraters vēl skaidri nezina. Vispārējās līnijas jau ir, — tās bija no paša sākuma: mums viņas jau zināmas. Rakstnieka zvaigznes stars aizmirdz tālu, tālu — līdz „lielai saulei“ — brīvam cilvēkam. Bet kas darāms konkrētā īstībā, — tas vēl nav skaidrs.

1920. gada sākumā J. Akuraters mēģināja uzrakstīt demokrātiskās intelligences programmas ievadu. Tas bija Latvju demokrātiskās savienības pastāvēšanas laikā un tas notika šīs partijas laikrakstā „Jaunā Latvija“ 1. num. (1920. g. 3. martā).

„Mūsu intelligences spēks ir milzīgs un kur tas koncentrēts un virzīts uz zināmu mērķi, tas var iegūt visu un paveikt visu... Bet tikai tad, ja mūsu labākai intelligences ir viens mērķis un tāds, kurš nenoved intelligenci uz sīkiem nodomiem un partejībām.“

Tas ir noteikti teikts un rakstnieks labi zin, kurp intelligences nevajaga iet, bet kad runa sāk iet par to, kurp vajaga iet, uz kādu mērķi virzīties, iznāk bāls formalisms.

„Intelligenci iespiest noteikumos ir — samazināt viņas darbības spējas un viņas ideālos nolūkus.“

Labi teikts, bet — negatīvi. Un pozitīva tikai tik daudz: „Paturot acīs demokrātiskas intelligences

mērķi politiskā dzīvē, kā vispārīgi demokrātisko lozungu sekmēšanu, tikai nesaistīta intelliģence var visplašāk uzstādīt savu darbību un, vadot tiro līniju, iegūt tikai vienmēr ievēribu un paturēt acīs neapmīglotu demokrātiskas valsts ideālu.“

Bet tas bija par maz jau tad, kad tas tika rakstīts, — tik maz, kā gandrīz nemaz. Ar to ievēribu nevar iegūt, — drīz vien to piedzīvoja rakstnieks pats.

Vai maz vajadzīgi pozitīvi konkrēti mērķi, — tik konkrēti, kāda bija latvju tautas nacionālā neatkarība? Un ja vajadzīgi, no kurienes šis formalisms, tukšums, bālums?

Kuņš gan teiks, ka J. Akuratera dzīves uzskata pamatos ielikta prasība — brīvs un neatkarīgs cilvēks — jau sasniegta ar nacionālās valsts iekarošanu? To nedomās neviens, nedomās, kā drīz redzēsim, arī rakstnieks pats. Nevar domāt.

Kad jaunsociālisti aizstāvēja Latvijas nacionālās neatkarības prasību, viņi uz šīs prasības piepildīšanos skatījās kā uz pirmo kustības posmu, kā uz pirmo soli, lai no vispārnacionālas brīvības pārietu pie cīņas par vispārcilvēcīgu brīvību. Apstāties un noslaucīt tautas durvis no gružiem — tas ir īsa vēsturiska momenta uzdevums. Bet tad jāiet tālāk — no jauna Daumanta gaita pret Sauleskalnu. Akuratera tagadējo politisko ideju bālumkaite no tā, ka viņš uz acumirkli aizmirsis šo Daumanta dzīves gudrību. Nacionālpolitika uzdevums tuvojas galam, — tuvojas vispārcilvēcīgās politikas uzdevumi: tikai šie pēdējie novedīs pie „lielās saules“. — Dantona tipa cilvēkam jāmirst vai — jāiet uz priekšu; sasniegtais — tikai kāpšļi.

Viens ir skaidrs: ar marksistu dogmām par lēcieni „nākotnes valstī“ te nekas nav līdzams. Tās bija jāatmet, pirmo soli uz cilvēka atbrīvošanu spe-

rot, un nav ne mazākā pamata pie viņām atgriezties. Tur J. Akurateram absolūta patiesība. Jaunie ceļi uz priekšu jāatvasina no pamata principa — no cilvēka personības un viņas attīstības pašvērtības. Tas ir mūsu dienu sabiedriski-saimnieciskās domas degpunkts, — dienas jautājums, pie kuŗa tagad strādā vislabākās galvas Eiropā. Daudz kas te ir jau noskaidrots, daudz kas noskaidrojas. Daumanta gaitas iet tālāk, — tikai viņas prasa spēku un atkal spēku.

XIII.

Kopā ar J. Akurateri esam apstājušies pie visām mūsu nacionālpolitiskām cīņām pēdējos divdesmit gados. Apskaužama uzticība savai „vismīļai“: ir mainījušās dienas un laiki, mainījušies cilvēki un apstākļi, pārveidojies arī rakstnieks pats, bet — tiklīdz tauta ir sakustējusies cīņai par savu patstāvību, J. Akuraters ir stāvējis viņai klāt un pavadījis to visgrūtākās cīņās, vistumsšākos mirkļos. Un raksturīgi: nekad viņš nav tiecies bēgt, lai glābtu savu personu. Visenerģiskāks viņš taisni kritiskos brīžos. Un nevar teikt, ka tas būtu bijis bez iekšējas traģikas, — cīņas viņu vienumēr aizrāvušas no vismīļākiem cilvēkiem, bet nekad viņš nav atteicies iet turp, kur to prasījušas tautas cīņas. Tā 1906.—07. g., domādams par tautas moku atriebšanu un gatavodamies teroram, viņš pamet dzimtenē līgavu un tēva māju; 1915. gadā viņš atkal pamet tēva māju un ģimeni un dodas līdz bēgļu plūdiem, lai atjaunotu tautas neatkarības cīņu, un kad viņš 1919. gadā atrodas Liepājā, viņa dzīves biedreni Rīgā arestē lielinieki un tur cietumā.

Mēs jau redzējām, cik stingri iekšēji loģiski piekļaujas J. Akuratēra nacionālās cīņas, kuŗu dēļ tas

tik bieži pametis personīgo laimi un mieru, viņa dzīves un pasaules izpratnes centrālajai idejai. Mēs redzējām, ka šo pašu centrālo ideju viņš pārvērtis arī par savas mākslinieciskās radīšanas pamatu un ka viņš nezaudē šo pamatu pat tad, kad ideālizācijas tieksmes aizved sānis. Aptverot rakstnieka dzīvi, viņa politisko darbību un daiļdarbus vienā skatā no šīs pamatidejas, jānāk pie slēdziena, ka grūti uzrādīt citu rakstnieku, kurš būtu tik viengabalīgs un iekšēji harmonisks.

Bet šī viengabalība, harmonija caurcaurīm aktuāla, darbīga. Viņai vajaga augt, lauzties uz augšu, dzīvot plašumā. Šo iespēju rakstnieka personībai deva revolūcionārās nacionālās cīņas. Tomēr — jāatzīst — politiķis J. Akuraters nav, — nav jau tāpēc, ka viņam nav un arī nevar būt sistēmas kā gala mērķa; — visu dzīves nozīmi viņš redz kustībā uz priekšu, uz augšu. Tāpēc pilnu — rakstnieka un sabiedriska darbinieka — dzīvi viņš var dzīvot tikai vētru laikmetos. Kad tās gaŗam, viņš nevar nenot no politiskās skatuves. Tad viņa iekšējam spēkam jāmeklē barība kur citur, viņa jaunradītāja tieksmēm jāpiegriežas kam citam. Akurateram ir šis cits, — viņš ir rakstnieks.

Stingri ņemot, viņa rakstnieka cīņas vienmēr bijušas cieši saistītas ar politisko cīņu: pēdējai vajadzēja sagatavot nepieciešamos priekšnoteikumus pirmējās sekmīgai attīstībai. Savā autobiografijā rakstnieks raksta: „Politikā pavadīto laiku var skaitīt par mazāk zudušu, jo ievadot Latviju jaunās gaitās, arī dailliteratūras uzplaukšanai ir sagatavoti daudzi apstākļi. Cīņa par valsti ir arī cīņa par nacionālo mākslu.“ Šī atziņa nav pēdējo laiku ieguvums, — viņa pamirdz jau agrākos politiskos rakstos.

Kad sabiedriskās vētras aprimušas, rakstnieks savas personības pamattieksmju apmierināšanu atrod mākslinieciskā jaunradišanā, jo „milzīga ir cīņa ar formu, kurā darbam vajaga parādīties, lai tas būtu dzīvs un baudams. Es gribētu teikt, ka tā ir vienīgā cīņa, kurā dzejnieks var uzvarēt vai krist.“

Tas ir raksturīgi, ka Akuraters māksliniecisko jaunradišanu traktē kā cīņu. Tiešām: rakstniecībai viņa dzīvē ir tā pati nozīme, kas — sabiedriskām cīņām: viņa dod darbu rakstniekā mītošam spēkam. Lūk, kāpēc sabiedrisko aizvēju laikos viņš neatraujams no rakstniecības: ko vairs nedod sabiedriskā dzīve, to dod rakstniecība. To skaidri sajūt arī rakstnieks pats, kad autobiografijā raksta: „Būtu viegli piegriezties kaut kādam praktiskam darbam vai politikai un iegūt sev ērtu stāvokli, bet savāds saldums, kas saistīts ar rakstniecību un dzeju, man to vienmēr ir liedzis. Šo burvību pazīst katrs, kas mīl dzeju, un retais vairs savā mūžā tiek no viņas vaļā.“

Pēc 1920. g. cīņām bija pienācis laiks, kad rakstniekam visa sava dvēsele bija jāieliek daiļradišanā. Tas skaidri nomanāms no viņa visraksturīgākā tā laika dzejoļa: „Kareivjiem, kas atgriežas.“ Te atkal sastopam 1908.—1910. gada Akurateri, tikai piedzivojumu padziļinātu. Ielasoties šīnī dzejolī, „miera laiku“ Akuraters nostājas visā savā augumā.

„Cīņas kad rimušas, tēvzeme brīva,
Kareivji pārnāk no kaujas uz mājām,
Mierīgiem soļiem pilsētu ielās
Uzmeklēt dzīvi, sen aizmirstos laikus...“

Redz viņi ielās pilsoņus kūtros,
Veikalu kalpus un sīkpolitiķus,
Sievietes... lētu un netīru kņadu.

Redz viņi aizvējos nometnes raibas,
Sensenos tikumus, senso kašķi, —

Ak, vai par to viņi asinis deva!
 Ak, kādas skumjas tiem dvēseli ēno,
 Maldoties ikdienā gurdēni tukšā!..

Augšā, kareivji! Paliekat modri!
 Karogs jums mūžīgi jāpatur gaisā.
 Nav jūsu vieta, pilsons kur staigā,
 Nav jūsu brāļu šais gurdēnos ļaudīs...
 Cīņai jūs lemti un tēvzemes slavai,
 Uzvaras ritmiem un tieksmei bez gala..."

To rakstnieks saka arī pats sev, jo arī viņa sirds ir „kareivis, kas atgriežas.“

Šī J. Akuratera attiecība pret šodienu noteic viņa rakstniecības virzienu — uz pagātni, uz aktuālu romantismu.

Un kā gan lai citādi tas būtu? Veltījumā „Kareivjiem, kas atgriežas“, redzējām, kāda J. Akurateram tēlojas šo dienu sadzīve. Tādā sabiedrībā vielu varētu atrast tikai satirisks rakstnieks. Pēdējie gadi izmācījuši rakstnieku mierīgi smīnēt, bet pēc savas dabas viņš ir un paliek dzīves spēka tragiskā skaistuma tēlotājs. Bet tā nu mūsu dzīvē rakstnieks nepavisam neredz. Tagad vairs nav ne to laiku, ne to cilvēku, par kuriem mīl rakstīt dzejnieks.

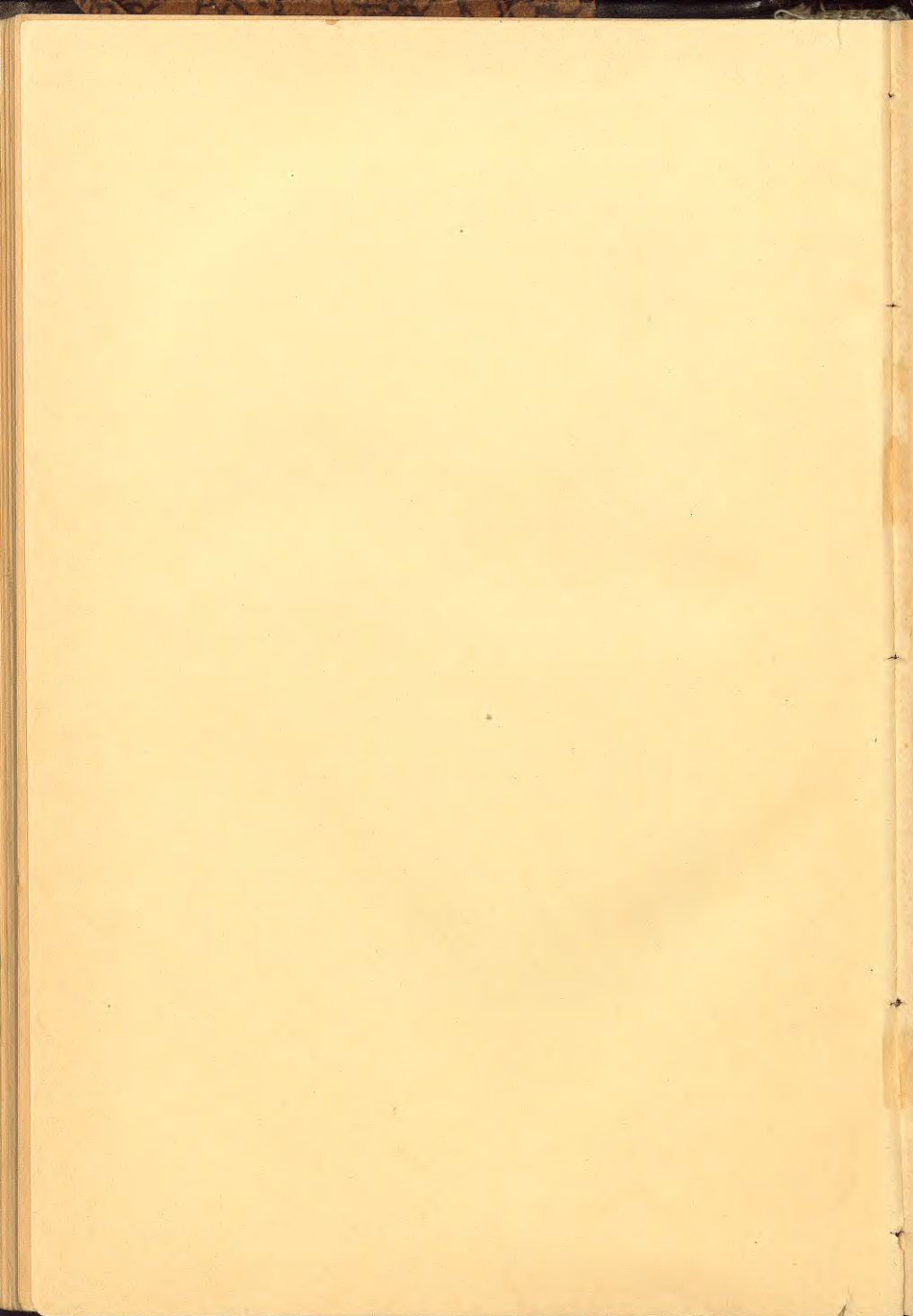
Cik pelēku, nabagu, seklu, vienmuļu rakstnieks redz tagadni, tik krāsainu, spēcīgu, pārpilnu redz pagātni. Tas, varbūt, ir netaisni, bet citādi viņš nevar: tā ir viņa patiesība.

A. APSĪTS-APSEDEĻS.

A. APSĪTS - APSESDĒLS.

Augusts Apsīts-Apsesdēls ir Vidzemes lauku rokpeļņa-mūrnieka dēls. Jau agrā bērnībā iepazinies ar darba cilvēka likteni, viņš neatlaidīgi darbā ir krājis kapeiku pie kapeikas, lai iegūtu plašāku izglītību. Bet jau agri revolūcija viņu ierauj savos virpuļos, padara par „pagrīdes“ darbinieku. Aizrautīgi nododamies „savienības“ organizācijas darbam, ciezdams trūkumu, vajāts, viņš tomēr paliek uzticīgs mākslai. Viņa pirmie dzejoļu krājumi — „Tumsā un tvanā“ un „Tālu vēl rīts...“ — iznāk 1905. gadā, kad dzejnieks jau kļuvis „profesionāls“ revolūcionārs, t. i. dzīvo dažādās Latvijas pilsētās uz viltotām pasēm. Labākie dzejoļi sarakstīti Krievijas katorgas cietumos, kuŗos dzejnieks par politiskā nacionālisma ideju sludināšanu pavadīja gandrīz 10 gadus. „Savienības“ nelegālos izdevumos A. Apsīts daudz rakstījis par agrāro jautājumu. Katorgā mantota slimība viņu aizveda kapā tikko piecdesmit gadu vecumā. Latvju tautas politiskās atmodas vēsturē viņš savu vārdu neizdzēšami ierakstījis ar pašaieliedzīgu darbu kustības organizācijā un tām filozofiskām idejām, kas — atvasinātas no politiskā nacionālisma vispārējā pasaules uzskata — izskan viņa dzejās.

I.

Krievu zinātnieks P. Novgorodcevs sava darba „Par sabiedrisko ideālu“ pēdējā izdevumā raksta: „Mūsu acu priekšā sabrūk kāda ļoti veca ticība — ticība uz pasaules paradīzes iespējamību. Šinī idejā iepriekšējā sabiedriskā filozofija redzēja savu aug-

stāko sasniegumu, uz viņas tā dibināja savu pareģojumu spēku un ticības stiprumu. Un tagad, lūk, šī ideja viņai tiek laupīta: izzūd centienu skaidrais mērķis, gaist tuvais un drošais krasts.“

Tā ir veca ideja, — Novgorodcevs maldas, kad tās sakni meklē pie 18. g. s. ideālistiem — Rusō un Kanta. Viņas vārdā dzīvojuši un varonīgi miruši cilvēki jau sen, sen. Tikai tad viņai bija mazliet citāda izteiksme — pasaules paradīzes vietā tad bija debesu paradīze. Taču būtība bija viena un tā pati. Cilvēki savas tagadējās mokas un ciešanas attaisnoja ar nākotnes priekiem un laimību. Starpība tā, ka agrāk šos „priekus un laimību“ cilvēks cerēja iegūt pats, tikai citā pasaulē, bet vēlāk apmierinājās ar to, ka prieku un laimes zemē ieies nākošās paaudzes — tepat zemes virsū. Ideālu konstrukcija abos gadījumos tomēr viena un tā pati: ciet, mocies tagadnē nākotnes vārdā.

Tāds nu liekas cilvēks — viņa dzīve nespēj izsmelties pati sevī. Viņam vajaga savu dzīvi ar kautko attaisnot. Un no šejienes vislielākie, vismocošākie ideoloģijas jautājumi: Kādēļ es dzīvoju? Kāda nozīme manai dzīvei? Kur viņas attaisnojums? Tik niecīgs šķiet cilvēks pats sev, ka viņam vajaga kautka lielāka, ar ko attaisnot savu dzīvi.

Dzīvo svēti un pieticīgi virs zemes, lai iegūtu debesu valstības līgsmību, — teica viduslaiki, kuņģimums, latviešiem, izbeidzās tikai nesen — gadus 70—80 atpakaļ. Tā askets, klejojošs nabaga mūks kļuva svētais.

Uzupurējies, lai nākotnē būtu „zelta laiki,“ — teica jaunie laiki un revolūcionārs kļuva ideālists. Bakūņins ir tikai loģisks līdz galam, kad savā „revolūcionāra katķismā“ saka: atsakies no visa un dari savu darbu, lai nākotnē paradīze būtu zemes virsū.

Nākotnes paradīze — debesīs vai zemes virsū — tavš mērķis; cīņa par šo mērķi — cilvēka dzīves attaisnojums un augstākais saturs. Un visiem zināms, cik daudz ideālisma iekludinājusi pasaulē šī mācība, cik daudz lielu darbu tā veikusi.

Un tagad viņa sabrūkot. Jā, — viņa sabrūk. Tā nav nejausība, ka viņas sabrukumu sevišķi uzsver krievu zinātnieks. Krievijā atskanēja klasiskā fraze: lai izmirst puse Krievijas, — tomēr nākotnē būs sociālisms. Un visi mēs zinām, ka šī fraze nav tukša skaņa: puse Krievijas iedzīvotāju izmirst.

Nerunāsim par to, vai Krievijā tomēr būs sociālisms vai nebūs. Par to var ķildoties līdz apnikumam. Bet par vienu nevar strīdēties: nākošā sociālisma vārdā tiek upurēts miljoniem cilvēku dzīvības. Tas ir fakts. Un nu rodas jautājums: vai var upurēt kaut vienu cilvēka dzīvību nākotnes paradīzes vārdā? — Un tik pat neizbēgams ir nākošais jautājums: vai var upurēt kaut vienu zekundi tagadnes nākotnes vārdā? To pāšu Dostojevskas Karamāzovs izteic tā: ja debesīm vajaga nevainīgu bērnu asaras te — zemes virsū, man nevajaga tad debesu.

Tā veidojas jautājumi un tā nobāl ideālisms un varonība nākotnes vārdā. Atstāsim ideju reliģiōzo interpretāciju un pāriesim uz reālām zemes lietām. Kam lemts ieiet nākotnes laimes valstī? — Cilvēkam. Ja mēs aicinām tagadnes cilvēkus upurēties nākotnes valsts vārdā, vai tas nenozīmē — aicināt tagadnes cilvēku upurēties nākotnes cilvēka labā? Vai tad nav tā: tagadnes cilvēks ir mēsli, no kuņģiem jāizaug nākotnes cilvēka laimei? Te cilvēks un tur cilvēks. Tā tad — nākotnes cilvēka laime — manu ciešanu un pašnoliegšanās attaisnojums? Bet vai tā var maz ko attaisnot? Vai tā nav tukša pašapmānīšanās?

Tā tirda doma. Un baltais kļūst melns, melnais — balts.

Vai tad cilvēks nav mērķis pats sevīm, — pašmērķis? Katrs cilvēks — es, tu; liels un mazs, slavens un niecīgs. Vai te mums nav darišana ar vērtībām, kuŗas ne ar ko nav atsveramas, kuŗu iznīcināšana ne ar ko nav attaisnojama? — Vai tad visas tagadnes un nākotnes valstis nav cilvēka dēļ? Vai cilvēks pats nevar būt sev attaisnojums? Vai nav noziegums prasīt, lai viņš upurē sevi citiem un citam? Ja sestdienu cilvēka dēļ, tad — kāpēc tikai nākotnes cilvēka dēļ un ne manis — tagadnes cilvēka dēļ?

Un dzimst jauna ideja — cilvēks pats savas dzīves mērķis un attaisnojums. Piepildīt visas cilvēkā ieliktais varbūtības — lūk, augstākais cilvēka mērķis. Labākā nākotne jānostāda nevis aiz paaudzēm, bet viņai jārealizējas katrā cilvēka dzīvē, — katrā solī, katrā mirklī. Un tad mērķis jāmeklē un jāatrod nevis nākotnē, bet katrā vismazākā laika sprīdī.

Un tas, kas bija attaisnojams nākotnes vārdā, neattaisnojams un noziedzīgs jaunā ideālisma gaismā. Ja debesīm vajadzīga kaut viena nevainīga bērna asara, — es nolādu debesis, — teicis Karamāzovs. Ja sociālismam vajaga kaut viena cilvēka — ne kapitālista, ne strādnieka, bet vienkārši cilvēka — ciešanas, es nolādu sociālismu.

Bet tā var runāt tikai buržuji. Vai tikai buržuji? Var apgriest jautājumu arī tā. Bet buržujs arī neatzīst, ka katrs cilvēks pašmērķis. Ja nu jūs esiet pret tiem, kas redz katrā cilvēkā pašā viņa mērķi un viņa dzīves attaisnojumu, tad jūs esiet buržuazijas pusē. Tā dzēliens atsver dzēlienu. Te jau ir tas galvenākais: mācību, vārdus var apgriest tā un otrādi, bet izlietu asaru nevar sasmelt un ciešanu apziņu —

izdeldēt. Tas — jauno atziņu neiznīcinamais traģiskais spēks.

II.

Vispiltāk ticību uz nākotnes valsti mūsu literātūrā izteic, bez šaubām, Rainis. Upurēt sevi — reālo cilvēku — nākotnes valsts idejai, — ap to tinas viss, ko Rainis uzrakstījis.

Ar šādu jautājuma nostādījumu sastopamies jau „Pusideālistā“, kur Rainis viņu ieliek mutē i „tautas gara“ aizstāvjam — Andēlam, i Andrejam, kuŗa priekšā „lielāks, pasaules cīņas mērķis dej“. Starpība ne pēc būtības, bet „nākotnes mērķu“ plašumā.

Ja Andēls saka:

Tam ziedots mans mūžs, viss mans spēks, viss
mans nams!

tad tam piebalso arī Andrejs:

„Jā, ziedoties spēju es!“ —

Lietas būtība abos gadījumos vienāda: tiklab Andēls, kā Andrejs pieņem esošo sabiedrību, bet abi atzīst viņu neapmierinošu, pārveidojamu. Dažāds ir tas, ko viņi gribētu izveidot no tagadējās sabiedrības, bet vienā viņi atkal vienojas — abi viņi gatavi upurēt, ziedot sevi pārveidošanas darbam.

Andēlam gan Rainis liek atzīties, ka „mans ideāls paliek tukšs un velts,“ — turpretim Andrejs paliek uzvarētājs:

„... Uz priekšu, kur saule visiem aust. Man jāiet šis ceļš, man jāmeklē...“

Tomēr saprotams, ka, no mūsu viedokļa raugoties, tas viņus neatšķir vienu no otra. Rainis gan uzsvēris, ka Andreja ideāls plašāks — „visiem“ — par Andēla ideālu, bet tas lietu negroza. Lieta tikai tā, ka Andēls nogājis līdz savam ideālam un ieskatījies viņam sejā. Tā to lietu tēlo Rainis. Pieņemsim līdz

ar Raini, ka tad Andēls nācis pie rūgtās atziņas, ka viņa „ideāls paliek tukšs un velts“. Bet reiz tas Andēlam likās citādi un viņš sajūsmā ziedoja sevi un sauca citus ziedoties savam ideālam, t. i. darīja to, ko tagad dara Andrejs. Bet tas vēl nemaz nepierāda, kā to tēlo Rainis, Andreja pārākumu: kad Andrejs būs nogājis līdz savam ideālam, būs ieskatījies tam sejā, viņš varbūt teiks to pašu par savu ideālu, ko saka par savu — Andēls. Varbūt arī nē, — mēs to nezinām. Bet Andreja tagadējā sajūsma un iztēlotā mērķu platība nekad nekādu solījumu par nākotni nedod. Nedod ne Andrejam pašam, nedz citiem, jo Andreja sajūsma vien vēl nav garantija.

Skaidrs tikai tas, kas notiek tagadnē: kā reiz Andēls, tā tagad Andrejs gatavojas ziedoties nākotnes ideālam.

Skaidrāki šis pats ziedošanās motīvs izteikts Raina „Zelta zirgā“ — sarunā starp Antiņu un Nabagu.

Antiņš:

Tētiņ, kuŗš to zemē nesīs? —

Nabags:

Kuŗš tik stiprs būs, kā saule.

Antiņš:

Ak, kuŗš līdzīgs būtu saulei!

Nabags:

Kuŗš spēj atdot sevi visu.

Antiņš:

Ak, lai ņem jel manu dzīvi,
Es jau miršu labu prātu,
Viņu redzēt tik vēl gribu.

Nabags:

Kuŗš spēj atdot sevi visu,
Savu dzīvi, savu gribu.

Antiņš:

Tētiņ, ak, i savu gribu?

Ak, tik vienu pašu skatu!

Viss mans mūžs tik viņai dzīvots...

Te mēs atrodam to pašu pašuzpurēšanās motīvu, jo Antiņš saka:

„Laudīm laimīti es nesu...“

bet ne sev.

Tagad visa Raiņa transcendentā, pāri cilvēkam stāvošā sabiedriskā ideālisma mācība skaidra. Atteicies no sevis un pat no savas gribas un ziedojies vienam — cīņai par „laimīti ļaudīm“, par „sauli, kas lēc priekš visiem“.

Pirms eju tālāk, uz kavēšos pie viena jautājuma. Bija jau teikts, ka tas, ko mēs apzīmējam par transcendentu sabiedrisko ideālismu, ir visu Raiņa rakstu sirds. Nu mēdz teikt, ka Rainis esot proletāriāta dzejnieks. Bet proletāriāts taču pats cīnas par savu laimi un ne par citu laimi. Proletāriāta mākslā nekādi nevar būt pretstats starp savrūpu īpatni un „ļaudīm“, kā tas tēlots, piem., Raiņa „Zelta zirgā“. Proletāriāts cīnas un uzpurējas masā pats par savu — masas — nākotni un laimi; Antiņa idejai — uzpurēties par citu laimi — proletāriāta mākslā vajadzētu būt pilnīgi svešai. Sevišķi spilgti tas izmanams, ja salīdzinām Raini ar, piem., Andersenā-Nekses „Pelle — uzvarētājs“. Ja Raiņa ideju pasaule saskan ar kādas sabiedriskas grupas psiholoģiju, tad tā ir — pilsoniskā inteliģenta-ideālista psiholoģija.

Tas izriet arī no tā, kas agrāk bija teikts par Andēla un Andreja idejisko centienu radniecību. Abos gadījumos mums darīšana ar transcendentu t. i. ārpuscilvēcīgo sabiedrisko ideālismu. Un abu Raiņa

varoņu idejiskie centieni pēc savas morāliskās motīvācijas ne ar ko neatšķiras no vidus laiku reliģiskā hīlisma — sapņiem par nākamo Mesiju un „debesu valstību“ — „piepildīšanās gadatūkstoti“.

Tikai ar Spīdolu Raiņa darbos itkā pamirdz citāda dzīves ideāla satura izpratne.

Spīdola saka:

„Es pati sevīm uzdevums,
man cita nav.“

Te Rainis itin kā pāriet pašmērķības subjektīvā sabiedriskā ideālisma pusē. Taču patiesībā tā ir literāriska nejaušība, kurai visā Raiņa sabiedriskā ideālisma kopsakarībā nav vietas. Spīdolas pašmērķības cik necik noteiktāka izvešana pārvilktu strīpu Raiņa transcendentam sabiedriskam ideālismam. Bet to Rainis nespēj un tādēļ viņa Spīdola iekšēji pretrunīga. Šis Spīdolas pretrunīgums kļūst skaidrs, ja ieskatamies viņas attiecībās pret Kangaru, Melno bruņinieku un Lāčplēsi.

Melnam bruņiniekam Spīdola saka:

Tu kalps pats un kalpot liec,
Tu man rieb.

Un Kangaram:

Tu elles kalps, tu neesi līdzīgs man.
Es kalpoju tik sev.

Tas nu būtu loģiski un iztek no Spīdolas pašnoteikšanās. Bet ja Rainis būtu spējīgs būt uzticīgs tam līdz galam, tad viņam būtu jāliek Spīdolai pateikt to pašu arī Lāčplēsim, jo pēdējais saka:

Es esmu Pērkona, es viņa sūtīts.

Un citā vietā:

Es esmu sūtīts kaņot pret elli...

Tā tad Lāčplēsis pats pasvitro, ka viņš arī sūtīts un arī kalps un Spīdolai arī viņam būtu jāsaka: tu kalps, tu neesi līdzīgs man. Bet Rainis nevar būt loģisks un nevar likt Spīdolai tā teikt Lāčplēsim, jo tad uzreiz nobālētu viņa ārpuscilvēcīgais ideālisms un visas lugas uzbūve sabruktu.

Liekas, ka Rainis pats sapratis šo savu simbolu iekšējo nesaskaņu, jo viņš liek Kangaram teikt Spīdolai:

... Kā kalponei tev kalpot Lāčplēsim...

Taču šis izteiciens nevar labot stāvokli, jo Rainis nespēj vilkt no tā attiecīgās darbības konsekvences. Tā Raiņa „Uguns un nakts“ pēc sava idejiskā satura ir viena no vispretrunīgākām un negatīvākām lugām.

Un tiešām: ja Lāčplēsis nebūtu sūtīts — jo tikai kā tādām viņam varētu būt morāliska vērtība Spīdolas acīs, — viņš nevarētu savienot ar savu darbību parasto varoņa jēdzienu.

Raiņa Andrejs, Antiņš un Lāčplēsis ir varoņi šī vārda parastā nozīmē: viņi ziedojas citiem. Tā ir vecvecā „pilsonības“ ideja. Un kur ziedojas citiem, tur seko uzslava no citu puses. Raiņa varoņi gan visi ļoti vienkārši un uzslavu neprasa un nemeklē, bet tas neko negroza. Morālisko vērtību pasaulēs ir sava loģika un rakstniekam viņa jāpieņem. Un Rainis viņu pieņem: kad Antiņš iet savu varoņa gaitu ledus kalnā, ļaudis lejā „uzgavilē“. Tāpat viņi „uzgavilē“ Lāčplēsim. Tas lieku reizi apliecina, ka Raiņa morālisko ideju pasaule ir „kauls no kaula un miesa no miesas“ — no tik bieži nolamātās „pilsoņu morālisko ideju pasaules“.

Spīdolas morālisko vērtību pasaulē jāvalda citāдай loģikai. Te Andrejiem, Lāčplēšiem un Antiņiem nav

nekādas morāliskas vērtības, jo viņi kalpi. Spīdolai viņi vienādi „rieb“. Spīdolas morāliskās pasaules nesēji var darīt to pašu, ko Antiņi un Lāčplēši, t. i. cīnīties par to, lai „saule lēktu visiem“, bet te nevar būt runa par ziedošanos, par uzupurēšanos citiem. Viņi to dara paši priekš sevis, savai patikai, sevis piepildīšanai. Te morālisko vērtību loģika neprasa, lai darbībai sekotu citu „uzgavilēšana“. Te nevar runāt par varoni vārda parastajā nozīmē. Bet reizē ar to arī saprotams, ka lugai „Uguns un Nakts“ būtu pavisam citāds saturs, ja Rainis būtu spējis ieiet Spīdolas morālisko vērtību pasaulē un sekot viņas loģikai.

Raiņa mākslas idejiskais saturs ir tā pati bibeliskā „ticība uz nākotnes paradīzes iespējamību“, par kuru Novgorodcevs teica, ka tā sabrūkot.

III.

Viskrasākais pretstats Raiņa ārpuscilvēcīga ideālismam mūsu literātūrā ir Apsesdēls. Tā vien liekas, ka Apsesdēls būtu spraudis mērķi — satriekt to, ko sludina Rainis.

Dzejoļu krājumā „Smagās domas“ Apsesdēls saka :

Noliksim, biedri,
Uz brīdi darbu un darba rīkus..
Un pārdomāsim, ko ceļam,
Priekš kā te uz akmeņa akmeni veļam...

Transcendentā ideālisma piekritējam tas ir kaut kas nesaprotams: mēs ceļam laimīgu nākotni — kas tur vēl ko pārdomāt? Apsesdēls visu to zin :

Katram, kas garam
Iedams mums prasa, ko daram,
Veco, kvēpaino būdu peļam,
teicam, ka laimes mājokli ceļam.

tomēr stāda savu jautājumu:

Vai mūsu bērni, kas katru lietu
Pēc mums ar *citiem* svariem svērs,
Par *cietumu* viņai nepārvērs,
Ko ceļam ar sviedriem kā *šūpla* vietu?..

Tas ir smags, izšķirošs jautājums.

Jau vienā no saviem pirmiem dzejoļu krājumiem

A. uzstāda jautājumu:

Vai laime būs nākotnes valstī?

Bet nākotnei nebija atbildes. Un tagad viņš aicina darba biedrus pārdomāt. Skats aizmaldas pagātnē. Tur tēlojas ideālistu paaudžu rindas, kuņas jau pārgājušas to liktenīgo robežu, aiz kuņas sākas nebūtība, un nav radušas atbildi. Tikai viņu pēcnieki zin, ka priekšteči maldījušies. Tur arī —

Šās cietās rokas...
Tās domāja laimes ēku celt,
Bet pekle par algu tās vietā tika...

Un tad —

Tās ugunim aprīt, ko cēlušas, lika...

Jūs teiksiet: tā bija, bet šoreiz vairs tā nebūs? Bet uz kā dibinas šī pārliecība? Jo —

Ja saturs bijis vienumēr tas pats —
Kā dvēseles, tā miesas bads, —
Bet trauks tik katram laikam cits,
Kur ieliet to, *kā tad lai tic,*
Ka nākošā, šai citu laiku radā,
Ne miesa vairs, ne dvēsele mirs badā?

Apesdēlam vairs nav un nevar būt šīs ticības, kuņa transcendentā ideālisma piekritējam bija pati par sevi saprotama.

— Bet mani pēči gūšot, ka es alku,
Kā alka, kas pirms manis dzima...

Te rodas jauns jautājums: ja tiešam kāda paaudze ieies tanī laimes valstī, par kuņu sapņo trans-

cententā ideālisma sludinātāji, tad jau šai paaudzei nebūs vairs ta augstā, kas piepildīja iepriekšējo paaudžu dzīvi: nebūs dziņas cīnīties par nākotnes valsti. Bet ja tā, tad šī laimes valsti ieguvusī paaudze būs morāliski zemāka par visām iepriekšējām paaudzēm. Un A. skarbi jautā:

Kas daļas man,
Kas mani pēcteči pēc manis kļūs?
Tik viens, kā apsmieklis, man ausīs skan:
Tie debesis kā savu algu gūs!
Kā savu algu? — Cik tad bija to darba
Pret audžu tūkstošiem, kam sviedri rita,
Bet atalga — ka tie zem nastas krita? —

Vai tad ir nozīme ziedoties par kaut ko, kas morāliski zemāks par ziedojamu? Pie šādas pretrunas noved transcendentais ideālisms.

Un Apsesdēlam lūpas savelkas smīnā:

Var tiem, kas nākamības vīnu dzers,
Būt laimīgs smaids:
Ar labi ienākušiem ķekariem
Ir pildīts spaidis.
Plūst sula — sarkana kā asinis...
Būs garšīgs vīns...
Tik izslāpušiem spaida minējiem tāds rūgts
Uz lūpām smīns.

Un ja nu nākotnes valsts iegūšana saistīta ar augstāko morālisko vērtību zaudēšanu, vai tad —

... tie veseri, kas dobji dunot,
Par drupām trieca vecās pasaules dievus,
Šai jaunā nedunēs vēl dobjāki
Tās radītājiem jaunus elkus kaļot?

Kļūst skaidrs, ka transcendentais ideālisms ar savu cīņu par „nākotnes valsti“ neko attaisnot nespēj un pēdējā krājumā „Gar aizu malu“ — A. saka noteikti:

Kas prasīt drikst
lai citu lab' kāds mokās tvīkst; —
Kas gan to drikst?

Tā A. pārspēj transcendentu ideālismu un nonāk pie pārliecības, ka —

... savas dzīves nozīme — tu pats.

Ar to pretstatā transcendentam ideālismam nostādīts subjektīvais, t. i. cilvēcīgais reālisms. Novgorodcevs izteic to pašu sekoši: „Ne ticība uz paradīzi zemes virsū, kuŗa izrādījās nerasniedzama, bet ticība uz cilvēka darbību un tikumisko pienākumu, — lūk, kas nostājas tagad mūsu priekšā. Ne apsolītā zeme, bet nelokāma personība, — lūk, mūsu pēdējais pamats“.

Bet vai tas nenozīmē sīkās ikdienības attaisnošanu? Vai tas nenozīmē attaisnot šīsdienu cūcības? To uzsvērs transcendentā ideālisma piekritēji.

Bet vai transcendentais ideālisms spēj atraut cilvēku no ikdienības, no šīsdienu cūcībām? Vai viņš spēj radīt cilvēkos ideālas tieksmes? Tas nozīmētu transcendentu sabiedrisko ideālismu pārvērst par metafizisko ideālismu.

Reālā dzīve mums māca vēl vairāk. Viņa māca, ka taisni transcendentais ideālisms bieži vien bijis glāvēlības un ikdienības apsegs. To zin arī Apsēdēls:

Daudz būs, kas līdz Jardanai tikuši,

Domīgi apstāsies:

Kad būtu vai tiltu pārlikuši —

Kas tā nu te ūdeni skrīsi!? —

Tie ir tie īstie, kam pieder Kanaāna...

— Kas grib bez prāta viņos mesties,

Tie Kanaānā nevarēs mesties:

Tos cits aiz viņas jau tālāku māna...

Bet tos, kas tiltu pār upi grib taisīt,

Jums nebūs maisīt

Ar viņiem, kas visu tik karsti ķer...

Nē, nē! tie — ļaudis, kas dzīvē der, —

Kas visu ar prātu un apdomu sver.

Ja gan, mēs visi zinām, ka „karstākie“ nākotnes valsts sludinātāji var aizbēgt no kaujas lauka un ap-

slēpties kaut kur ārzemēs peldvietā, lai vēlāk, kad cīņas izcīnītas, uzrādītu tautai savu „uzpurēšanās“ vekseli un saņemtu atalgojumu. Un tāpēc arī Aps. ar tiesību var teikt:

Nav manā varā
ne miega zāles,
ko cilvēku dzimums laimi sauc,
nedz laiku tāles,
kurp viņi — barā —
to meklēt trauc.
Bet ja nu gūtu
šo klūmo varu, —
vai sniegtu tad
es alkto dziru tiem, zinis, ko daru:
ko bezmītis dzerot, tiem asinis pūtu?
Nekad! — nekad! —

Nekad, jo no šīs „ticības uz paradīzi“ cilvēkiem „asinis pūtu“.

Bet kā nu paliek ar cīņu par labāku nākotni? Subjektīvam reālistam jautājums stādas tā: es neatzi-
stu, ka var prasīt, „lai citu labā kāds ciestu“, bet —

Ja ciezdams var kāds laimi sniegt,
un laimīgus jūs gribu viest, —
*kas ciest par jums man spētu liegt, —
kas spētu liegt?*

Ar citiem vārdiem: tas iztek no paša cilvēka, ir viņa iekšējā nepieciešamība, — sevis piepildīšana, bet ne ziedošanās. Un subjektīvais reālists runā tikai patiesību, kad saka:

Vienvienā dziņā
sirds deg: lai mīlētu, cilvēks, tevi;
prāts nīrgājās: „Viņā
tu, liekuli, mīli tik *sevi!* —
„Par šauru kļuva
„tev *patības* lauks: —
„maz ražas viņā iegriba guva...
„*Un cilvēks kļuva tev baidu trauks.*
„Rādi vien klajā,
„kas tavu slēptuvju tumsā grib zust! —:
„„Līdzeklis tajā
„„man plašāki dzīvot, asāki just.““ —

Ar pēdējo teikumu atsegtis visa sabiedriskā ideālisma īstais pamats. Tā subjektīvais ideālisms norauj ziedošanās ērkšķu vainagu transcendentam ideālismam: viņa vekselis, uz kuŗa rakstīts „es ziedojos citu labā“, izrādas viltots un tauta viņam nav nekā parādā.

Apsesdēls, kā īsts reālists, neidealizē cilvēku. Viņš saka:

Zemē es savādā biju: —
 Zvēros, ik lopā,
 redzēju cilvēka daļu,
 bet tamā, ko cilvēku sauca,
 visus tos kopā.
 Tur — sprostā — tie rējās un kauca,
 un lauzās uz vaļu;
un vārti bij sieti tik pajēlu dziļu.

Tā „pajēlā dziļa“, ar kuŗu aizsieti vārti, ir mūsu dienu kultūra. Bet tomēr cilvēks spēj pacelties līdz tam augstumam, kur cilvēkam — „cilvēks baudu trauks“ un cīņa par nākotni — „līdzeklis plašāki dzīvot, asāki just“. Un kas tiešam pacēlies līdz šiem augstumiem, tie neapstāsies pie Jardanas un necels tiltu pār to, — bet tiem arī Kanaāna nevarēs būt „apsolitā zeme“ un „gala mērķis“, jo tiem jau nav gala mērķa. Tā subjektīvais ideālists nonāk pie „aizmērķības“ sludināšanas („Mans klusais brīdis“) un pie nepieciešamības visu mērot ar cilvēka mērauklu.

Šis „aizmērķības“ dēļ Apsesdēls bieži tiek saukts anarchists. Tā nu ir kļūda, ja ne — muļķība. Atsauksos atkal uz jau minēto Novgorodcevu — pēdējais ar citiem vārdiem izteic to pašu, bet vai kāds viņu sauks par anarchistu?

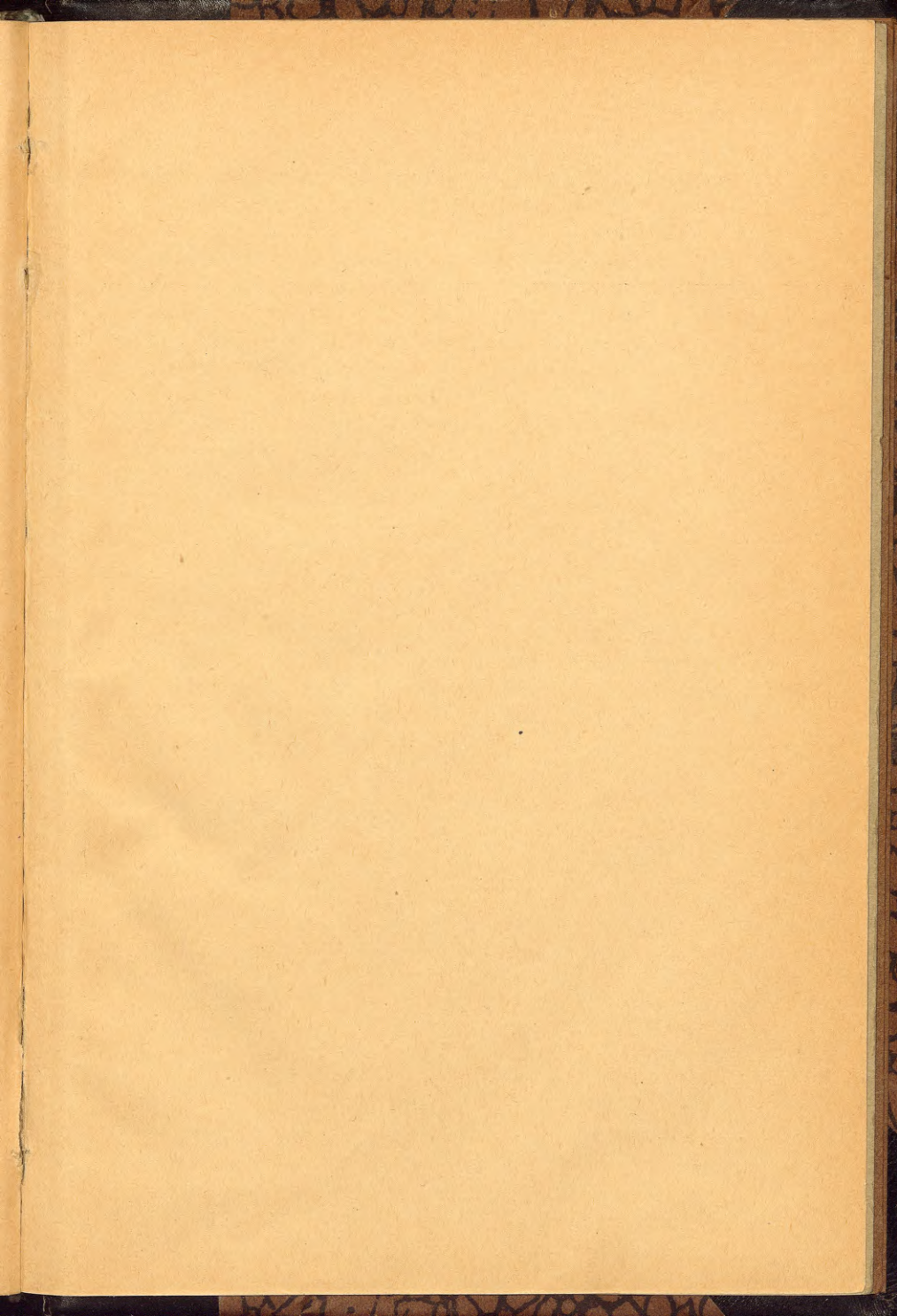
Te ir kas cits un daudz kas lielāks par anarchismu. Un ne ar Apsesdēlu tas nācis pasaulē. Dzimst jauna pasaule ar savu ideoloģiju: transcendentā hiliastiskā

ideālisma vietā stājas subjektīvais reālisms. Cik pirmais bija melkulīgs un sapņains, tik pēdējais reāls un patiess.

Bez pašapmānīšanās un elkiem! Un arī — bez viltotiem vekseliem! — Ne cilvēks sestdienas dēļ, bet gan — sestdienu cilvēka dēļ. Ne cilvēks — nākotnes, valsts, kolektīva, sabiedrības u. t. t. dēļ, bet gan nākotne, valsts, kolektīvs, sabiedrība, u. t. t. cilvēka dēļ. Tā subjektīvais reālisms apgriež lietas un viņš var likties rupjš, atbaidošs, bet „asinis no viņa nepūs“: melu un viltotu „ziedošanās“ vekseļu viņā nav.

Am 1715

11756. 1-10. 17.

150

25 JAN. 1935

Jan 25 1935

187 - ... ..

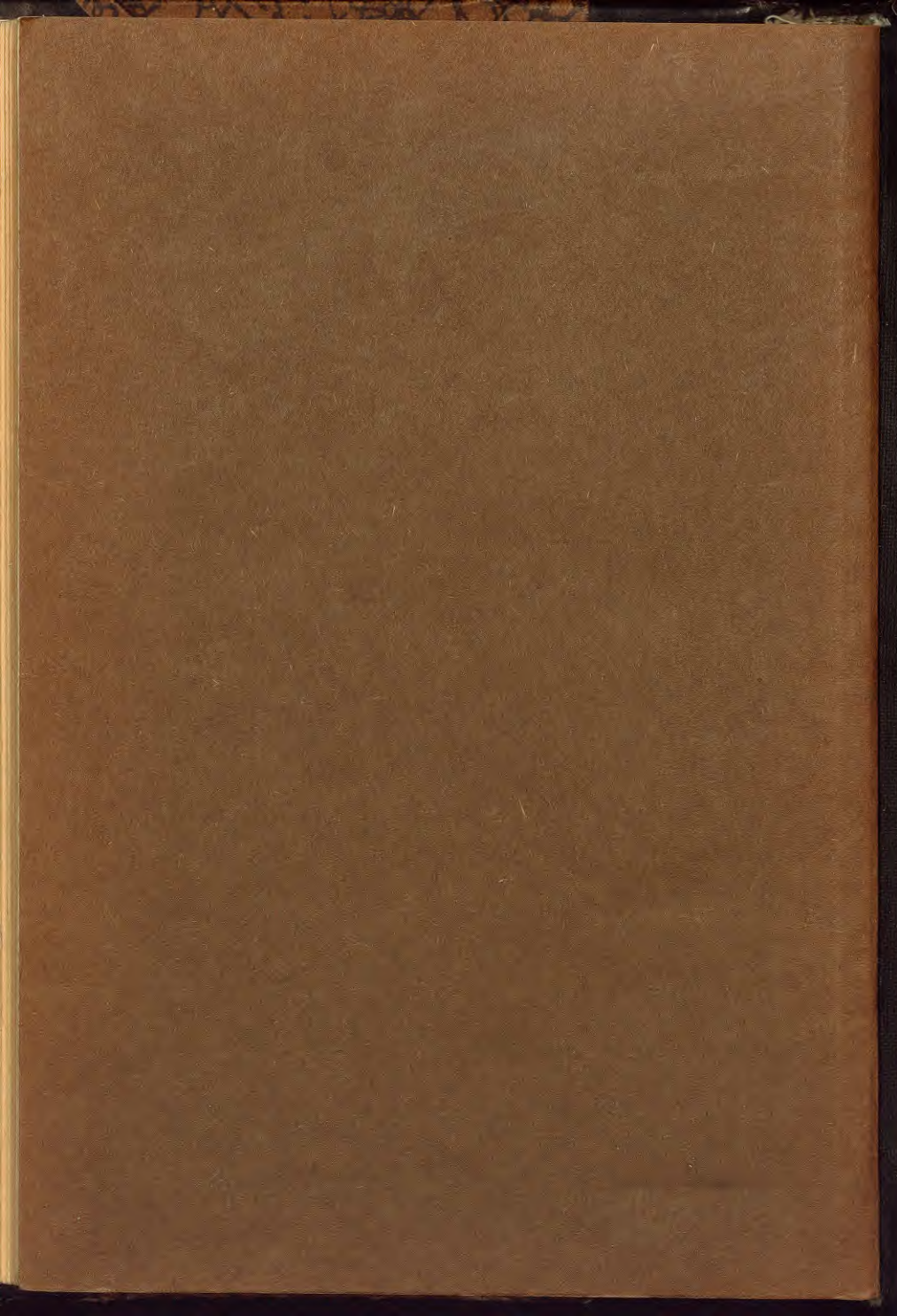
188 - ... ..

189 - ... ..

190 - ... ..

191 - ... ..

192 - ... ..

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0308023084